

ECONOMIC SCIENCE FOR RURAL DEVELOPMENT

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Nº 12

**ACADEMY OF AGRICULTURAL AND
FORESTRY SCIENCES OF LATVIA**

LATVIA UNIVERSITY OF AGRICULTURE

**Proceedings of the
International Scientific conference**

**”ECONOMIC SCIENCE
FOR RURAL DEVELOPMENT”**

***DEVELOPMENT:
RURAL AND REGIONAL***

**№ 12
Jelgava
2007**

TIME SCHEDULE OF THE CONFERENCE:

- Preparation from – September 2006 to April 2007;
- Process – the 25th and 26th April 2007

- © Ministry of Agriculture Republic of Latvia, 2007
- © Academy of Agricultural and Forestry Sciences of Latvia, 2007
- © Latvia University of Agriculture, 2007
- © Agriculture University of Szczecin, 2007
- © Agricultural University in Krakow, 2007
- © Daugavpils University, 2007
- © Estonian University of Life Sciences, 2007
- © Federal Institute for Less-Favoured and Mountainous Areas, Austria, 2007
- © University of Applied Sciences, Fulda, 2007
- © Humboldt – University of Berlin, 2007
- © Latvian State Institute of Agrarian Economics, 2007
- © Lithuanian University of Agriculture, 2007
- © Riga Technical University, 2007
- © University of Bonn, 2007
- © University of Missouri – Columbia USA, 2007
- © Vilnius Law and Business College, 2007
- © Warsaw Agricultural University, 2007
- © Warsaw University of Life Science, 2007
- © Latvia University of Agriculture, Faculty of Economics, 2007

Izdots ar Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas atbalstu

Iespiests tipogrāfijā Rene Plus

ISBN 978-9984-39-199-1
ISSN 1691-3078

The Programme Committee of International Scientific conference *Economic Science for Rural Development* N° 12

- Professor Baiba Rivža* President of the Academy of Agricultural and Forestry Sciences of **Latvia**; academician of Latvia Academy of Science; foreign member of the Academy of Agricultural Sciences of Russia; foreign member of Academia Geographica (Italy), foreign member of the Royal Swedish Academy of Agriculture and Forestry
- Professor Thomas Kutsch* Head of the Department of Economic Sociology, Institute for Food and Resource Economics the Faculty of Agriculture, University of Bonn, **Germany**
- Professor Jonas Čaplikas* Dean of the Faculty of Economics – Vice-rector of the **Lithuania** University of Agriculture
- Professor Mieczysław Adamowicz* Head of the Department of Agrarian Policy and Marketing of the Warsaw Agricultural University, **Poland**
- Professor Barbara Freytag-Leyer* Dean of Faculty for Home Economics, Fulda University of Applied Sciences, **Germany**
- Professor Tiit Ohvril* Director of Studies
Institute of Economics and Social Sciences, **Estonian** University of Life Sciences
- Professor Voldemars Striķis* Head of the Department of Agrarian Economic Sciences of the Academy of Agricultural and Forestry Sciences of **Latvia**; foreign member of the Royal Swedish Academy of Agriculture and Forestry; foreign member of the Academy of Agricultural Sciences of Russia; head of the Department of Economics of the Latvia University of Agriculture
- Associate Professor Irina Pilvere* Dean of the Faculty of Economics of the **Latvia** University of Agriculture
- Associate Professor Aija Eglīte* **Latvia** University of Agriculture, Faculty of Economics, Department of Economics, Foreign member of the Union of Scientists in Bulgaria

Editorial Board

<i>Professor Thomas Kutsch</i>	/Germany/
<i>Professor Voldemārs Strīķis</i>	/Latvia/
<i>Professor Arnis Kalniņš</i>	/Latvia/
<i>Professor Zita Tamašauskiene</i>	/Lithuania/
<i>Professor Antony Mickieviz</i>	/Poland/
<i>Professor Tiiu Ohvril</i>	/Estonia/
<i>Associate Professor Aija Eglīte</i>	/Latvia/
<i>Associate Professor Irina Pilvere</i>	/Latvia/

Organizing Committee

Chairman Assoc. Prof. Aija Eglīte / Latvia University of Agriculture

Lect. Vineta Tetere /Latvia University of Agriculture

Lect. Inga Pučure /Latvia University of Agriculture

Lect. Sandris Ancāns /Latvia University of Agriculture

Editor-in-chief and responsible

compiler of the proceedings: – **assoc. prof. Aija Eglīte**

Redactors: – **Sundars Vaideesvarans**

Andris Mukāns

Inga Lancmane

Layout designer : – **Aija Puzere**

Rewievers

Vilija Aleknevičienė	Dr., prof. (Vilnius, Lithuania)
Anīta Auziņa	Dr.oec., assoc.prof. (LLU, Latvia)
Sandris Ancāns	Mg.oec., lect. (LLU, Latvia)
Veronika Bikse	Dr.oec., prof. (LU, Latvia)
Voldemārs Bariss	Dr.phil., assoc.prof. (LLU, Latvia)
Agnieszka Biernat	Dr. (Warsaw, Poland)
Anita Blija	Dr.sc.ing., assoc.prof. (LLU, Latvia)
David J. O'Brien	Ph.D., prof. (Missouri – Columbia, USA)
Veronika Buģina	Dr.oec., prof. (LLU, Latvia)
Inga Ciproviča	Dr.sc.ing., assoc.prof. (LLU, Latvia)
Alina Danilowska	Ph.D. (Warsaw, Poland)
Aina Dobeļe	Dr.oec., assoc.prof. (LLU, Latvia)
Aija Eglīte	Dr.oec., assoc.prof. (LLU, Latvia)
Tatjana Fischer	Dr., researcher (Wien, Austria)
Ruta Galoburda	Dr.sc.ing., assoc.prof. (LLU, Latvia)
Audrius Gargasas	Dr. assoc.prof. (Lithuania)
Ineta Geipele	Dr.oec., prof. (RTU, Latvia)
Uģis Gods	Dr.oec., assist. prof. (LLU, Latvia)
Barbara Golebiewska	Ph.D. (Warsaw, Poland)
Sandra Gusta	Dr.oec. (RTU, Latvia)
Jan Hybel	Prof. (Warsaw, Poland)
Ingrīda Jakušonoka	Dr.oec., prof. (LLU, Latvia)
Elīta Jermolajeva	Dr.oec., assist.prof. (DU, Latvia)
Ināra Jurgena	Dr.oec., assoc.prof. (LLU, Latvia)
Jānis Kaktiņš	Dr.oec., assoc.prof. (LLU, Latvia)
Gaida Kalniņa	Dr.oec., assoc.prof. (LLU, Latvia)
Arnis Kalniņš	Dr.hab.oec., researcher, prof., (LLU, Latvia)
Ingrīda Kantiķe	Mg.oec., lect. (LLU, Latvia)
Daina Kārklīņa	Dr.sc.ing., prof. (LLU, Latvia)
Staņislavs Keišs	Dr.oec., (EKA, Latvia)
Bogdan Klepacki	Dr.hab., prof. (Warsaw, Poland)
Marek Klodzinski	Prof. (Szczecin, Poland)
Vulfs Kozlinskis	Dr.hab.oec., prof. (LLU, Latvia)
Thomas Kutsch	Dr., prof. (Bonn, Germany)
Elisabeth Leicht-Eckardt	Dr., prof. (Osnabrück, Germany)
Jaan Leetsar	Dr.oec., assist.prof. (EULS, Estonia)
Jyri Lehstaar	Dr.oec., assist.prof. (EULS, Estonia)
Nina Linde	Dr.paed. (IZM, Latvia)
Lina Marcinkevičiūte	Dr., assoc.prof. (Lithuania)
Gunita Mazūre	Dr.oec., assoc.prof. (LLU, Latvia)
Ligita Melece	Dr.oec., head of department (LVAEI, Latvia)
Vladimirs Meņšikovs	Dr.soc., prof. (DU, Latvia)
Antoni Mickiewicz	Dr.hab., prof. (Szczecin, Poland)
Pawel Mickiewicz	Dr.hab., prof. (Szczecin, Poland)
Līga Mihejeva	Dr.oec., prof. (LLU, Latvia)
Maria Molenda	Ph. D. (Szczecin, Poland)
Aina Muška	Dr.oec., assist.prof. (LLU, Latvia)

Algridas Orenius	Dr.social sciences., assoc.prof. (Vilnius, Lithuania)
Kazimierz Pasternak	Dr.hab.n.oec., prof. (Warsaw, Poland)
Edyta Paulak	Phd. (Szczecin, Poland)
Modrīte Pelše	Mg.oec., lect. (LLU, Latvia)
Irina Pilvere	Dr.oec.,assoc.prof. (LLU, Latvia)
Visvaldis Pirksts	Dr.oec., researcher (LVAEI, Latvia)
Artūrs Prauliņš	Dr.oec., cert.ing., assist.prof. (EKA, Latvia)
Inga Pučure	Mg.oec., lect. (LLU, Latvia)
Viktorija Raņķevica	Dr.oec., assist.prof. (BA, Latvia)
Baiba Rivža	Dr.hab.oec., prof (LLU, Latvia)
Sofija Ruskule	Dr.oec.,assist.prof. (LLU, Latvia)
Daina Saktiņa	Dr. oec., head of departament (VAEI, Latvia)
Andrea Segre	Prof. (Bologna, Italy)
Jan Siekiewski	Dr.hab., prof. (Krakow, Poland)
Laimdota Straujuma	Dr.oec., (RAPLM, Latvia)
Voldemārs Striķis	Dr.agr., prof. (LLU, Latvia)
Evelīna Špakoviča	Dr.oec.,assist.prof. (LLU, Latvia)
Maria Szatlach	Ph.D. (Bydgosicz , Poland)
Andris Šnīders	Dr.hab.sc.ing., prof. (LLU, Latvia)
Kazimirs Špoģis	Dr.hab.agr., prof. (LLU, Latvia)
Līga Švānberga	Mg.oec., lect. (LLU, Latvia)
Stefan Wegener	Dipl.-Ing.agr. (Berlin, Germany)
Aleksandra Wicka	Ph.D. (Warsaw, Poland)
Ludwik Wicki	Ph.D. (Warsaw, Poland)
Anastasija Vilciņa	Dr.oec., prof. (LLU, Latvia)
Īrija Vītola	Dr.oec., prof. (LLU, Latvia)
Leonid Vorobyo	Dr.hab., prof. (Szczecin, Poland)
Jānis Zvanītājs	Dr.oec., prof. (RTU, Latvia)
Alberts Zvejnieks	Dr.oec., prof. (RTU, Latvia)
Andra Zvirbule – Bērziņa	Dr.oec., assoc.prof. (LLU, Latvia)

Foreword

Each year the Faculty of Economics in Latvia University of Agriculture prepare international scientific conference „Economic science for rural development” together and publish internationally reviewed papers of scientific researches, which are presented at the conference. In it participate many economic scientists from different European countries. Its themes are very closely connected with actual situation, that is why even three issues were published – 12., 13. and 14. The first volumes of scientific conferences proceedings were published in 2000.

This year international scientific conference on 25-26 April, 2007 is organized by the **Faculty of Economics** in Latvia University of Agriculture and the Department of Agrarian Economic Sciences of the Academy of Agricultural and Forestry Sciences of Latvia together with the universities of Agriculture of Estonia, Lithuania and Poland and many other economic scientists from European universities of Agriculture.

The organization of the conference and the publication of scientific proceedings are supported by the Ministry of Agriculture of the Republic of Latvia.

Every year increases the number of universities and scientific institutes from where participants come. In this conference participate professors, associate professors, assistant professors, PhD students and other researchers and present their results of scientific researches from the following higher educational institutions:

- Latvia University of Agriculture (Jelgava)
- Lithuania University of Agriculture (Kaunas)
- Estonian University of Life Sciences (Tartu)
- Warsaw University of Agriculture (Poland)
- University of Agriculture of Szczecin (Poland)
- University of Agriculture of Cracow (Poland)
- University of Bonn (Germany)
- Estonia University of Agriculture (Tartu)
- University of Latvia (Riga)
- University of Tartu (Estonia)
- Latvian State Institute of Agrarian Economics (Riga)
- Riga Technical university (Latvia)
- Vilnius Law and Business College (Lithuania)
- University of Applied Sciences Fulda (Germany)
- University of Daugavpils (Latvia)
- Humboldt University of Berlin (Germany)
- Bundesanstalt für Bergbauernfragen (Vienna, Austria)
- Warsaw University of Life Sciences
- Universities of Varmia and Mazuria in Olzstin (Poland)
- Riga Teacher Training and Educational Management Academy (Latvia)
- University of Missouri-Columbia (USA)
- School of Business Administration Turība (Latvia)
- Academy of Humanities and Economics in Lodz (Poland)
- Kujawsko Pomorska Higher Education Institution in Bydgoszcz (Poland)
- Transport and Telecommunication Institute (Riga)
- The Higher Vocational College in Biała Podlaska (Poland)

The international scientific conference was promulgated in June, 2006. All proceedings are arranged in 10 thematic units:

- Efficiency of production in primary and secondary sectors of agriculture;
- Rural development and globalization;
- The effects of financial support;
- Regional agriculture in the contexts of specialization and globalization;
- Cooperation and integration;
- Rural mentality and development of the culture in rural areas;

-
- The role of information in rural development;
 - Management of rural development;
 - Quality of life and environment in rural areas;
 - Changes of consumption in rural areas.

These themes are arranged in three volumes.

To secure high level scientific and methodological researches results meeting the requirements of international standards, presented at the conference, comprehensive reviewing of submitted scientific proceedings was done on international and inter-university level. The greatest part of the report is in English.

Every submitted manuscript was reviewed by one reviewer from author's country; the second reviewer was from other country or university. The third reviewer was chosen in the case of conflicting reviews.

All reviewers were anonymous for the authors of the report. Every reviewer received manuscripts without authors' names. Every author received the reviewers' comments and objections.

After receiving the improved (final) version of the manuscript the Editorial Board of this conference evaluated each report.

In three volumes of the international scientific conference „Economic science for rural development” is published:

- 25 papers by 47 authors from Latvia University of Agriculture
- 3 papers by 5 authors from Lithuania University of Agriculture
- 8 papers by 11 authors from Warsaw University of Agriculture
- 13 papers by 14 authors from University of Agriculture of Szczecin
- 4 papers by 4 authors from University of Agriculture of Cracow
- 2 papers by 3 authors from University of Bonn
- 2 papers by 3 authors from University of Latvia
- 7 papers by 9 authors from Latvian State Institute of Agrarian Economics
- 3 papers by 4 authors from Riga Technical university
- one paper by 2 authors from University of Tartu
- as well 16 papers of different authors.

All papers are arranged in the thematic volumes:

- 12. Development: Regional and Rural;**
- 13. Primary and Secondary Production, Consumptions;**
- 14. Finances, Taxes, Investment and Support Systems.**

The volumes were arranged so that they satisfy international standards for the proceedings:

- The editions have international Editorial Board in which are members from participating countries.
- Manuscripts were reviewed by 79 economic scientists from 27 universities or scientific institutions;
- The issues are published regularly and they are numbered: this year are published 12., 13., and 14 volumes.
- Papers written in English prevail while papers submitted in other languages give the English version for the summaries, titles and texts for tables and/or figures.
- The volumes are available also electronically on the conference web site, thus it can be used worldwide.

In the proceedings presented researches and their results are now accessible to wide circle of readers in European Union. We hope that they will activate the possibilities of the new EU countries. The publishing of the proceedings before conference will activate also its process, exchange of thoughts and collaboration of economic scientists in international level. The proceedings can be used by students and interests.

We say thanks to all authors, reviewers, members of Editorial Board and technical personal. We want to say thanks especial to Ministry of Agriculture of the Republic of Latvia and The Rural Support Service for the comprehensive support in publishing the scientific proceedings and organization of international conference.

On behalf of organizers of the conference
professor of the Faculty of Economics of LUA

Voldemārs Strīķis

Priekšvārds

Latvijas Lauksaimniecības universitātes (LLU) Ekonomikas fakultātē līdz ar ikgadējo, tradicionālo starptautisko zinātnisko konferenci „**Ekonomikas zinātne lauku attīstībai**” iznāk tajā prezentējamo pētījumu starptautiski recenzētie zinātniskie raksti. Šo konferenču rīkošana kļuvusi regulāra. Tajās piedalās liels skaits ekonomikas zinātnieku no daudzām Eiropas valstīm. Konference veltīta aktuālai tematikai, tāpēc iznāca pat trīs secīgi – 12., 13. un 14. laidieni. Šādu zinātnisko rakstu pirmais laidieni iznāca 2000. gadā.

Šo, proti, **2007. gada 25. un 26. aprīļa starptautisko zinātnisko konferenci kā ik gadus rīko LLU Ekonomikas fakultāte** kopīgi ar Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas Agrārās ekonomikas zinātņu nodaļu, piesaistot Igaunijas, Lietuvas, Polijas un daudzu citu valstu lauksaimniecības universitāšu ekonomikas zinātniekus.

Konferences rīkošanu un zinātnisko rakstu izdošanu atbalstīja Latvijas Republikas Zemkopības ministrija.

Ik gadus paplašinās starptautiskajā konferencē pārstāvēto universitāšu un zinātnisko institūciju skaits un areāls. Šajā konferencē piedalās un savus zinātnisko pētījumu rezultātus prezentē profesori, zinātņu doktori, asociētie profesori, docētāji, doktoranti un citi pētnieki no šādām augstskolām un zinātniski pētnieciskajām iestādēm:

- Latvijas Lauksaimniecības universitātes (Jelgavā)
- Lietuvas Lauksaimniecības universitātes (Kauņā)
- Igaunijas Dzīvības zinātņu universitātes (Tartu)
- Varšavas Lauksaimniecības universitātes (Polijā)
- Ščecinas Lauksaimniecības universitātes (Polijā)
- Krakovas Lauksaimniecības universitātes (Polijā)
- Bonnas Universitātes (Vācijā)
- Latvijas Universitātes (Rīgā)
- Tartu Universitātes (Igaunijā)
- Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta (Rīgā)
- Rīgas Tehniskās universitātes (Rīgā)
- Viļņas Tiesību un biznesa koledžas (Lietuvā)
- Kauņas Tehnoloģiju universitātes (Lietuvā)
- Fuldas profesionālās universitātes (Vācijā)
- Daugavpils Universitātes (Latvijā)
- Humbolta universitātes Berlīnē (Vācijā)
- Federālās pārvaldes kalnu zemkopības jautājumos (Austrijā)
- Varšavas Dzīvības zinātņu universitātes (Polijā)
- Varmijas un Mazūrijas universitātes Olštinā (Polijā)
- Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas (Latvijā)
- Misuri-Kolumbijas Universitātes (ASV)
- Biznesa augstskolas „Turība” (Rīgā)
- Humanitāro un ekonomikas zinātņu akadēmijās Lodzā (Polijā)
- Kujavskas Pomorskas augstākās izglītības institūta Bidgoščā (Polijā)
- Transporta un telekomunikāciju institūta (Rīgā)
- Biaļas Podlaskas augstākās profesionālās koledžas (Polijā)

Starptautiskā zinātniskā konference tika izsludināta 2006. gada jūnijā. Tai izvēlēti 10 aktuāli temati:

- Ražošanas efektivitāte lauksaimniecības primārajā un sekundārajā sfērā
- Lauku attīstība un globalizācija
- Lauku ekonomiskā un sociālā attīstība
- Finansiālā atbalsta efektivitāte
- Reģionālā lauksaimniecība specializācijas un globalizācijas kontekstos
- Kooperācija un integrācija
- Lauku mentalitāte un kultūras attīstība laukos

- Informācijas loma lauku attīstībā
- Lauku attīstības menedžments
- Dzīves un vides kvalitāte laukos
- Patēriņa izmaiņas lauku attīstībā

Šie temati ietilpināti trijos zinātnisko rakstu laidienos.

Starptautiskās zinātniskās konferences zinātniskuma un starptautiskiem standartiem atbilstošu zinātnisko darbu prezentēšanas nodrošināšanai veikta vispusīga iesniegto zinātnisko rakstu starptautiska un starpaugstskolu recenzēšana. Šajā nolūkā lielākā daļa zinātnisko rakstu ir angļu valodā.

Katru iesniegto zinātniskā raksta manuskriptu parasti vērtēja (recenzēja) viens autora valsts recenzents un otrs – citas valsts vai citas augstskolas recenzents. Pretrunīgu recenziju gadījumā darbs tika nodots vēl trešajam recenzentam. Recenzenti darbu autoriem bija anonīmi, arī redkolēģija recenzentiem nodeva darbus bez autoru uzvārdiem.

Katram autoram tika nosūtīti recenzentu iebildumi vai ieteikumi. Pēc uzlabotā (galīgā) varianta un autora paskaidrojuma saņemšanas katru zinātnisko rakstu vērtēja šīs konferences zinātnisko rakstu redkolēģija.

Starptautiskās zinātniskās konferences „Ekonomikas zinātne lauku attīstībai” rakstu trīs tematiskos laidienos ievietoti:

- Latvijas Lauksaimniecības universitātes 47 autoru 25 darbi;
- Lietuvas Lauksaimniecības universitātes 5 autoru 3 darbi;
- Varšavas Lauksaimniecības universitātes 11 autoru 8 darbi;
- Ščecinas Lauksaimniecības universitātes 14 autoru 13 darbi;
- Krakovas Lauksaimniecības universitātes 4 autoru 4 darbi;
- Bonnas universitātes 3 autoru 2 darbi;
- Latvijas Universitātes 3 autoru 2 darbi;
- Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta 9 autoru 7 darbi;
- Rīgas Tehniskās universitātes 4 autoru 3 darbi;
- Tartu universitātes 2 autoru 1 darbs;
- kā arī vēl 16 augstskolu autoru darbi.

Visi zinātniskie raksti sakārtoti trijos tematiskos rakstu laidienos:

Nr. 12. Attīstība: lauku un reģionālā;

Nr. 13. Primārais un sekundārais sektors, ražošanas, patēriņš;

Nr. 14. Finanses, nodokļi, investīcijas un atbalsts.

Zinātniskie laidieni gatavoti tā, lai tie atbilstu starptautisko rakstu standartiem:

- programmas komitejā ir 6 valstu augstskolu pārstāvji;
- laidieniem ir starptautiska redkolēģija, kurā darbojās konferences dalībvalstu augstskolu zinātnieki;
- rakstus recenzējuši 79 ekonomikas zinātnieki no 27 universitātēm vai zinātniskām institūcijām;
- zinātniskie raksti tiek izdoti regulāri un laidieni tiek numurēti: – 2007. gadā tiek izdoti 12., 13. un 14. laidieni;
- dominē angļu valodā gatavoti raksti, bet citās valodās iesniegtiem rakstiem angļu valodā ir dublēti kopsavilkumi, virsraksti, tabulu un attēlu teksti;
- zinātniskie raksti ir arī elektroniskā formā, ievietoti konferences mājas lapā un izmantojami visā pasaulē.

Zinātniskajos rakstos izklāstītie pētījumi un to rezultāti kļūst pieejami plašam interesentu lokam Eiropas Savienības telpā. Ceram, ka tie aktualizēs jauno Eiropas Savienības valstu iespējas. Rakstu publicēšana pirms konferences sekmēs tās norisi, domu apmaiņu, ekonomikas zinātnieku starptautisko sadarbību. Rakstus varēs izmantot studējošie un visi interesenti.

Ceram saņemt atsauksmes un priekšlikumus turpmāko zinātnisko rakstu izdevumu sagatavošanai un starptautisko zinātnisko konferenču rīkošanai.

Pateicamies visiem rakstu autoriem, recenzentiem, programmas komitejai, redkolēģijai un tehniskajam personālam. Sevišķs paldies Latvijas Republikas Zemkopības ministrijai un Lauku atbalsta dienestam par vispusīgu atbalstu zinātnisko rakstu izdošanā un starptautiskās konferences rīkošanā.

Konferences organizācijas komitejas vārdā

profesors VOLDEMĀRS STRIĶIS

Content

DEVELOPMENT: RURAL AND REGIONAL

Uģis Gods Eseja par ekonomisko teoriju <i>Essays in Economics</i>	13
Jānis Sproģis, Ilze Sproģe, Andris Sproģis Latvijas ekonomika līdz 2006. gadam <i>Economy of Latvia till 2006</i>	20
Tomasz Siudek <i>Impact of regional development on economic and financial situation</i>	29
Bogusław Stankiewicz, Zenon Królikowski <i>The national economy and agriculture in the process of changes - macroeconomic aspect</i>	39
Daina Saktiņa, William H. Meyers <i>Societal costs for implementation of agricultural land management policy and some scenarios for more targeted land policy: case study of Latvia</i>	46
Aneta Zaremba, Agnieszka Kowalczyk- Kassyk <i>The Development of the Agricultural Land Market as the Indicator of the Changes Occurring in the Polish Country during the Transformation of the Political System</i>	55
Aina Dobele Zemes izmantošanas potenciālās iespējas Latvijā <i>Potential Possibilities for the Use of Land in Latvia</i>	61
Ineta Geipele, Anita Rūdulle – Jansone <i>Development of Agricultural Lands Sector of the Real Estate market in Latvia</i>	70
Pawel Mickiewicz, Monika Mejszelis <i>The neighbour land trading market in the prospect of structural changes in agriculture</i>	78
Yvonne Hilgers, Ralf Nolten <i>Agricultural Participation in Rural Networks. A Case Study on the Implementation of INTERREG III</i>	83
Uģis Gods, Natālija Gode, Alla Serjogina <i>Main Directions of Influencing the Endogenous Regional Development of Latvia</i>	92
Jakub Piecuch <i>Development of agriculture in Portuguese regions</i>	98
Vilma Atkočiūnienė, Rūta Petrauskienė, Rigita Tījūnaitienė <i>Analysis of Lag`S Performance in Lithuania</i>	105
Līga Švānberga, Jana Radvila <i>Lauku partnerības Zemgales reģionā</i> <i>Rural Partnership in Zemgale Region</i>	113
Ingrid Machold, Oliver Tamme <i>Social and economic infrastructure development in rural areas of Austria</i>	122
Andre Gasber, Ralf Nolten <i>Participative conceptions to integrate local farmers in rural planning processes</i>	129
Antoni Mickiewicz, Bartosz Mickiewicz <i>Socio-economic Problems of Rural Areas Development of „NYSA” Euroregion</i>	137

Valentinas Dubinas <i>Challenges in regional management of Lithuania</i>	142
Izabela Wielewska <i>The anthropogenic pollution of rural areas and its neutralization</i>	147
Zbigniew Brodziński <i>Spatial differentiation of Polish rural inhabitants' economic activity</i>	152
Līga Vindele, Veronika Buģina Dabas resursu ekonomiskais izvērtējums Vidzemes reģionā <i>Economic Evaluation of the Natural Resources in the Vidzeme Region</i>	158
Inese Saulāja, Līga Rasnača, Ženija Krūzmētra, Dina Bite Nodarbinātības problēmas mazpilsētās Latvijā pēc iestāšanās ES <i>Employment problems of small towns in Latvia after accession to the EU</i>	167
Gundega Stradiņa Nodarbinātības attīstības tendences Latvijā	176
Rosita Zvirgzdiņa Uzņēmējdarbība un tās attīstības iespējas Latvijas reģionos <i>Business and development possibilities at Latvia's regions</i>	184
Arkadiusz Malkowski <i>The social-economic development of eastern and western Polish frontier regions</i>	192
Inta Slavinska Latvijas pašvaldības loģistikas aspektā <i>Municipalities of Latvia in logistics aspect</i>	197
Jānis Kaktiņš, Līga Švānberga Ģenētiski modificēto un citu kultūraugu līdzāspastāvēšanas informācijas sistēma lauku pašvaldībās <i>The Information System for Coexisting with Genetically Modified Crops in Local Authorities</i>	204
Mieczysław Adamowicz, Agnieszka Siedlecka <i>The standard of living of the owners of rural households according to respondents from Lublin province and Mazovia province</i>	212
Barbara Freytag-Leyer <i>Empirical testing of household analyses to collect informations of situations in life in "Cabbage-house" – district of Fulda – Germany</i>	219
Modrīte Peļše Informācija, kooperācija, mūžizglītība: sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē <i>Information, Co-operation and Lifelong Education for Social development in Zemgale</i>	225
Gunta Grīnberga <i>International Communication Problems of Rural Entrepreneurs in Latvia</i>	232
Baiba Rivza, Maiga Krūzmētra, Elina Konstantinova <i>The efficiency of mentoring programs for rural entrepreneurship</i>	239
Ineta Geipele, Kristīne Fedotova <i>The Competitiveness of Businesses in the Latvian Countryside: Ways to Enhance</i>	246
Andrzej Radwan <i>Services sector in structural transformations of agriculture and rural areas in Poland</i>	253

ESEJA EKONOMIKAS TEORIJĀ

ESSAYS IN ECONOMICS

Dr.oec., Uģis Gods

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
efekon@llu.lv

Abstract

Three pillars: the market economy, the government and the society as a social capital holder determine our development. The market economy has based on ownership relations, competition and freedom of choice. In the modern world, objects of property are dematerialised, functional use of property changes, access to property becomes a lifestyle, and however, the role of property in the economy is not diminishing because any property could be rented only if it is owned. Property as a function, of course, democratizes - it becomes accessible to a large social stratum, nevertheless, property as a kind of capital concentrates. Property possession rights and its use rights are not something the same.

Private property is the basis of the market economy and history proves that it is the most efficient and reasonable type of property. However, converting public property into private property is a complex and innovative process, the goal of which is to create capital owners, and the principle of social justice plays here a secondary role. Private property has indissolubly linked to the phenomenon of freedom. Without freedom of choice, no efficient and well-being promoting economy is possible, however, freedom creates social inequality. Inequality is objectively necessary, however, excessive greed can lead to self-destruction and it must be limited.

Any modern market economy is a tremendous, super-complex system, which cannot be centrally managed. The market economy is a spontaneously organised system, and the key function of the state is to maintain the spontaneously functioning market mechanism in working condition.

The efficiency of the market in minimizing private costs is indisputable, but it cannot compensate public costs (ecology, education, medical care). The state provides reproduction of public goods, but it is not able to minimise public costs. If “the invisible hand” of the market not always turns private egoism into public goods, the “visible hand” of the government quite frequently uses public goods not in the interests of society’s well-being. The economic role of the government cannot be ignored in the new market economies having business behavioural and social capital problems, however, state administrative personnel’s ambitions and bureaucratic trends must be limited because they slow down economic growth.

Ievads

Introduction

Ekonomika ir gan zinātne, gan instruments ekonomisko problēmu risināšanai. Ekonomikas zinātnes uzdevums ir ekonomikas likumsakarību izpēte, kas darbojas cilvēku sabiedrībā. Sabiedrība ir supersarežģīta sistēma, kurā cilvēciskais faktors, sākot ar savu vēsturisko izpratni, mentalitāti, psiholoģiju un beidzot ar cilvēkresursu kvalitātes atbilstību mūsdienu prasībām, lielā mērā noteiks ekonomiskās zinātnes un prakses efektivitāti.

Nekas nav praktiskāks par labu teoriju – atzīts uzskats pasaules zinātnieku aprindās. Ekonomikas teorijas ignorances izmaksas ir diezgan augstas. Augstā ekonomiskā zinātne lai paliek Nobela prēmiju laureātu prerogatīva, mūsu uzdevums ir sakārtot un ieviest zināmu kārtību mūsu ekonomiskās domas haosā. Mēs apzināti abstrahējamies no skaitļu dinamiskajām rindām, lai mūsdienu skatījumā aplūkotu dažas ekonomikas teorijas pamatjautājumus, bez kuriem efektīva ekonomikas politika un prakse ir grūti veidojama. Darbā izmantotas analīzes sintēzes un ekspertu metodes. Vispirms daži vārdi par īpašumu kā ekonomiskās sistēmas vadmotīvu.

Īpašums – metafizika un dialektika Property – metaphysics and dialectic

Īpašuma nozīme ekonomikas un civilizācijas attīstībā nav apstrīdama, lai arī kā mainītos īpašuma substance un formas. Jau XVII gadsimtā angļu filozofs Džons Loks atzīst īpašumu par vienu no cilvēka pamattiesībām. Īpašums, protams, nav lieta, bet cilvēku ekonomiskās attiecības saistībā ar materiālo un nemateriālo labumu piesavināšanās formu. Arī īpašuma objekti dematerializējas tāpat kā nauda. Mūsdienās par īpašuma objektiem kļūst informācija, idejas, zināšanas, zīmoli (brendi), koncepcijas un komercdarbības formulas, optiskie kabeli, satelīti un frekvences. Zināmā mērā īstenojas prāta uzvara pār matēriju. Intelektuālais īpašums pārvēršas par jauno ēterisko zeltu, bet īstais zelts tiek demonetizēts un pārvēršas par parastu aksesuāru vai celtniecības materiālu. Ekonomiskā darbošanās arvien vairāk norit kibertelpā un tīkla ekonomikas apstākļos, netaustāmām īpašumam nav mazāka nozīme kā taustāmām.

Intelektuālais īpašums ir jaunā ekonomiskā laikmeta iezīme, intelektuālais kapitāls arvien vairāk kļūst par vērtību mēru. Plaši progresē piekļuves iespējas materiālām un nemateriālām vērtībām, arvien biežāk īpašums tiek iznomāts, daudzi dod priekšroku īrētam dzīvesveidam. Īpaša vieta ir franšīzēm. Ja produktu franšīze ir pazīstama vairākus gadu desmitus, tad franšīze uz biznesa ideju ir jauna komercdarbības forma. Idejas un firmas zīmes ir piemērotas franšīzei vairāk kā ēkas, rūpnīcas vai citas materiālās vērtības. Arī Latvijā, kur dominē nelieli uzņēmumi, franšīzei ir īpaša nozīme, to var piešķirt jebkurai precei, pakalpojumam, firmas zīmei vai komercdarbības formulai un tehnoloģijām. Tādā ceļā mazie uzņēmumi var kļūt par lielo uzņēmumu pārstāvjiem vietējā tirgū. Saprātīgi slēdzot līgumus, ekonomiskais izdevīgums ir abpusējs.

Mūsdienu pasaulē pārmaiņas ir straujas: īpašums dematerializējas, mainās īpašuma funkcionālā izmantošana, tomēr īpašuma nozīme nesamazinās. Nomas, īres attiecības nevar satricināt īpašuma fundamentālismu. Izīrēt var tikai to, kas pieder. Pēc manām domām, īpašums kā kapitāls koncentrējas, bet īpašums kā funkcija – demokratizējas. Jāatšķir īpašums kā valdījums un īpašuma lietošanas tiesības. Izmantošanas tiesības un īpašuma tiesības nav viens un tas pats.

Tirgus ekonomikas pamats ir privātīpašums, kas var piederēt vienam īpašniekam, gan arī īpašnieku grupai. Privātīpašums ir personīgās brīvības un triumfa apliecinājums, tas liek strādāt, domāt un atbildēt par savu rīcību. Galvenais nav privātīpašuma principu deklarēšana, bet attieksme pret īpašumu kā pret sevi pašu. Ja ir šī attieksme, tad pat privātīpašuma visplašākā attīstība var veicināt ekonomisko progresu.

Privātīpašums ir efektīvākais un saprātīgākais īpašuma veids. Par to liecina prakse kā teorijas pārbaudes augstākais kritērijs. Uz sabiedrisko īpašumu balstīta ekonomika ir cietusi globālu sagrāvi ne jau nejaušības dēļ. Lielais vācu filozofs, dialektikas pamatlicējs Hēgelis norādīja, ka nesaprātīgais ir nolemts bojāejai. Tomēr tas nenozīmē, ka privatizācijas process ir vienkāršs un gludi īstenojams. Par to liecina arī privatizācijas prakse Latvijā un citās Austrumeiropas valstīs. Daudzi pie mums un arī daži Harvardā uzskata, ka privatizācijas process Austrumeiropā nebija veiksmīgs un vēl mazāk – taisnīgs. ASV valsts institūcijās dzirdama kritika par Harvarda, pasaules labākās universitātes, ekspertu rekomendācijām Austrumeiropas privatizācijas norisēs. Neiedziļinoties detaļās, izdarīsim dažus vispārīnājumus. Pirmkārt, ja kļūdās pasaules izcilākā zinātnes centra pārstāvji, tad tas norāda, ka sabiedriskā īpašuma pārvēršana privātīpašumā ir inovatīvs un sarežģīts process, daudz komplicētāks kā privātīpašuma nacionalizācija. Gatavas un viennozīmīgas receptes nav nevienam. Otrkārt, amerikāņi gaidīja lielākus un drīzākus ekonomiskās izaugsmes rezultātus, pietiekami nenovērtēdami sabiedrības apziņas deformāciju komandu sociālisma apstākļos. Lai uzlabotu sociālā kapitāla kvalitāti, nepieciešams laiks. Lai gūtu panākumus ekonomikā, nepieciešama savstarpēja uzticēšanās, darba un biznesa kultūra, uzņēmība un pašorganizētība. Treškārt, privatizāciju veikt ar „baltiem cimdiem” jeb vienlīdzīga sabiedrisko labumu sadale nav atbalstāma, jo tā ekonomiku novestu tādā pašā strupceļā kā totalitārais sociālisms. Privatizācijas galvenais uzdevums bija radīt uzņēmēju un kapitāla īpašnieku šķiru. Sociālajam faktoram bija sekundāra nozīme, galvenais, ko uzsvēra Rietumu konsultanti, lai ekonomiskie resursi nonāktu to cilvēku rokās, kuri tos prot vislabāk izmantot. Harvardas speciālisti uzņēmīgiem cilvēkiem deva privatizācijas rekomendācijas liberālisma gaisotnē un par nieka naudu; izmantojot politisko un administratīvo resursu, izdevās privatizēt lielus biznesa objektus un tikt pie lielas bagātības. Ar mērķi radīt kapitāla īpašniekus vai tirgus ekonomikas kaptēņus nebija noteikti arī darba samaksas ierobežojumi valsts uzņēmumu vadošajam personālam. Kāda daļa šo cilvēku kļuva par īstiem ražošanas un komercdarbības uzņēmējiem vai kapitāla īpašniekiem, kuriem rūp savas valsts ekonomiskā attīstība, bet cik no viņiem pārvērtās par parastiem, parazitiska rakstura patērētājiem? Tas nav mazsvarīgi, bet Rietumu konsultantiem ir iespējas apelēt pie sociāla kapitāla nepietiekamības. Ceturtkārt, protams, dažiem Rietumu konsultantiem bija interešu konflikti vai savtīgas materiālas intereses, par kurām lems Amerikas tiesu institūcijas.

Privātīpašums nav bez problēmām. Ir labais, ir sliktais, pašā cilvēkā – gaišais un melnais. Ja cilvēkā mājo destruktīvi elementi, tad neproduktīvi ir meklēt absolūto patiesību vai taisnīgumu ekonomikas sakarībās. Arī privātīpašums ir dabisks process, un tā tas arī jāanalizē.

Brīvība un sociālā nevienlīdzība Liberty and social inequality

Privātīpašums nesaraunami saistīts ar brīvības fenomenu. Ja sabiedrība nespēj akceptēt individuālās rīcības brīvības ideju, tad ir problemātiski sasniegt sociāli ekonomisko progresu. Ekonomiskiem subjektiem jābūt brīviem savas darbības maiņas procesos, brīviem cenu un partneru izvēlē. Ja nav rīcības brīvības, tad zems ir atbildības sliekšnis. Vēsture liecina, ka izvēles brīvības ierobežošana rada pasivitāti, nespēju pastāvīgi darboties. Izvēles brīvība palīdz saglabāt visu labāko, ko devušas iepriekšējās paaudzes. Frīdrihs Hajeks, XX gadsimta ievērojamais zinātnieks, darbā „Brīvības konstitūcija” uzskatīja brīvu cilvēku sabiedrību un tirgus ekonomiku par sinonīmiem. Otrs ne mazāk slavenais Nobela prēmijas laureāts Miltons Frīdmans darbā „Kapitālisms un brīvība” norāda, ka ekonomiskā brīvība ir līdzeklis politiskās brīvības sasniegšanai.

Brīvība plašākā nozīmē ir sociālais kapitāls. Laba sabiedrība ir stabilas ekonomikas pamatā, bet bez stabilas sabiedrības tirgus ekonomikas apstākļos grūti panākt ekonomikas augšupeju. Sociālais kapitāls ir nepieciešams, lai funkcionētu tirgus mehānisms. Saimnieciskos līgumos jāfiksē saistības, bet vēl svarīgāk ir nodrošināt šo saistību izpildi. Sabiedrība visumā var radīt solīdu likumdošanas bāzi, bet ja šie likumi netiks ievēroti, tad nebūs arī rezultāta.

Tikai ekonomiski un politiski brīvs cilvēks var radoši un produktīvi strādāt. Korelācija starp brīvību un cilvēka radošo enerģiju nav mērāma ar provizorisku precizitāti, tomēr savstarpējo saistību var konstatēt. Tirgus ekonomika, protams, var pastāvēt bez politiskās brīvības. Piemēram, Ķīnas Tautas Republikā vērojama dinamiska un spēcīga ekonomikas izaugsme, ekonomika pārkārtojas uz tirgus ekonomikas pamatiem, notiek sabiedriskā īpašuma demontāža, tomēr būtu diezgan naivi runāt par politisko brīvību. Ķīnas fantastiskā ekonomikas izaugsme ir vērā ņemams faktors pasaules konkurences attīstībā, tomēr šo izaugsmi nevajadzētu pārspīlēt. Ķīnas ekonomika galvenokārt saistīta ar darba ietilpīgas produkcijas ražošanu, kam pamatā ir lētais, strādīgais darbaspēks un tā milzīgais apjoms, bet tehnoloģijas un modernās iekārtas tiek iepirktas brīvās pasaules valstīs vai arī to funkcionēšanu nodrošina Ķīnā esošās ārvalstu korporācijas. Tieši Ķīnas piemērs atsedz ekonomikas un brīvības ciešās, bet grūti pamanāmās saiknes. Šīs saiknes kļūst īpaši taustāmas, ja aplūkojam Nobela prēmijas laureātu ģeogrāfiju zinātnē, tehnikā, medicīnā un ekonomikā, kas spilgti liecina par brīvības un radošās enerģijas mijiedarbību.

Brīvība veicina labklājību. Tieši pasaules bagātākās valstis var lepoties ar politiskās un ekonomiskās brīvības plašumu. Tomēr brīvības un labklājības saikne nav lineāra. Ekonomiskā brīvība rada arī sociālo nevienlīdzību, kaut gan sociālās nevienlīdzības pamatā ir objektīvi apstākļi

Cilvēki nav apveltīti ar vienādu talantu, uzņēmību vai darbaspējām. Atšķirības produktivitātē rada atšķirības darba samaksā. Tas ir dabiski un saprotami. Ja cilvēki ar zemu produktivitāti nopelnītu to pašu, ko augstāzīgi darba darītāji, tad tas novestu pie ekonomiskās sistēmas paralīzes. Ienākuma diferencēšana ir objektīvi nepieciešama kā ekonomiskā progresa garants, jo stimulē uzņēmību, iniciatīvu, risku un atbildību.

Nav nekā nosodoša, ka cilvēks grib labi nopelnīt. Bagātība, protams, ir labāka par nabadzību. Bagātība ir disciplinējošs faktors, turpretim nabadzība rada psiholoģisku un morālu diskomfortu, un ved pie nopietnām problēmām. Labi nopelnīt nav grēks, tomēr pārmērīga alkatība rada negatīvas sociālās sekas. Realitātē pastāv lielas ienākumu atšķirības starp bagātajām un nabadzīgajām valstīm, gan arī starp atsevišķām iedzīvotāju grupām katrā valstī. Pasaules patērētāju eliti veido „zelta miljards”, tie ir nepilni 20% planētas iedzīvotāji, kuru patēriņa līmenis atbilst visaugstākajiem mūsdienu kritērijiem. 20% vislabāk nodrošinātie pasaules iedzīvotāji patērē 80% patēriņa preču, turpretī vairāk kā miljardam planētas iedzīvotāju nav pieejams pat tīrs ūdens un apmierinoši sanitārie apstākļi (Rifkins Dz., 2004.). Latvijā pēc oficiālās statistikas datiem 20% iedzīvotāju ar augstākiem ienākumiem saņem piecas reizes vairāk nekā 20% iedzīvotāju ar zemākiem ienākumiem. Ienākumu diferenciacija ir objektīvi neizbēgama un vēlama. Ir pamats uzskatam, ka pasaules „zelta miljards” ir cilvēces kvalificētākā, izglītotākā, saprātīgākā daļa, kuras augstos ienākumus var ekonomiski pamatot ar augsto darba un saprāta produktivitāti. Faktiski liela daļa šo ienākumu veido ekonomiskā rente par savu talantu un stāvokli sabiedrībā. Arī saprātam un cilvēku izvēlei te ir nozīme. Piemēra pēc minēsim delikāto arābu pasauli. Tādas valstu kā Kuveitas, Arābu Emirāti vai Saūda Arābija ir izvēlējušās miera ceļu un sasniegušas augstus dzīves standarta rādītājus, turpretī Irāka arī bez

amerikāņiem un Huseina diezin vai nodrošinās mieru starp naidīgajām reliģiskām konfesijām. Karojot bagātības neradīsies, kaut arī dabas bagātību ziņā Irāka ne ar ko neatpaliek no Arābu Emirātiem un varētu kļūt par vienu no bagātākajām pasaules valstīm.

Lai arī kādi būtu objektīvie apstākļi, tomēr būtu diezgan vieglprātīgi ignorēt iedzīvotāju ienākumu polarizācijas esamību un sociāli ekonomiskās sekas. Nepieciešams kompromiss starp bagātību un nabadzību. *Homo Sapienam* vajadzētu izprast stāvokļa nopietnību, jo, neapvaldot pārmērīgu alkatību, sekas var būt pašiznīcinošas. Mēra sajūta te ir nepieciešama. Vispirms, ja cilvēki nespēs saprast, ka nebūtu visai labi apmierināt visas iegribas, īpaši nesaprātīgās, tad diezin vai progresīvi nodokļi un citi administratīvi pasākumi dos gaidīto rezultātu. Pārmērīga alkatība un mantkārība aptumšo cilvēka saprātu. Patēriņa līdzsvara nodrošināšana ir atkarīga no katra indivīda. Alkatība un mantkārība nav tikai bagāto valstu problēma, nereti pasaules ekonomiski nabadzīgajās valstīs alkatība izpaužas diezgan primitīvās un izkropļotās formās. Bagāto valstu aristokrātu domāšanas veids atšķiras no jaunbagātnieku redzesloka attīstības valstīs, multimiljonāru uzvedības normas atšķiras no mazo censoņu uzvedības. Var jau teikt, ka filantropija ir superbagāto prerogatīva, viņi ir tik bagāti, ka var atļauties šo greznību. Tomēr daudz kas atkarīgs no cilvēka un sabiedrības attīstības pakāpes, no katra cilvēka misijas izpratnes šajā pasaulē. Pasaules bagātākie, protams, sevi neaizmirst, tomēr, noskaidrojot filantropijas izplatību un ievērojamos apjomus ASV, var rasties nesapratne. Daudzi ļoti bagāti un ne tik bagāti cilvēki lielu daļu no saviem ienākumiem ziedo sabiedrības filantropiskajiem mērķiem. Zināmi gadījumi, ka multimiljonāri visu savu bagātību atstāj sabiedrības rīcībā, ignorēdami savu pēcnācēju ekonomiskās intereses. Tā nav ignorance, kā izteicās pasaules bagātākais cilvēks Bills Geits nesenajā intervijā pazīstamajam žurnālistam Pozneram, – bērnu uzdevums ir pašiem rūpēties par savu nākotni.

Man grūti iejusties Latvijas miljonāru dzīves uztverē, jo zinām tikai to, ka viņu skaits nav relatīvi mazs, un to, ka filantropijas tradīcijas mūsu valstī nav attīstītas. Mēs negribējam idealizēt amerikāņu sabiedrību filantropijas sakarā. Varētu vienlaikus minēt daudz spilgtu piemēru par amerikāņu izšķērdību. Ideāla sabiedrība vai ideāla ekonomika sociālajā dzīvē ir nerasniedzams mērķis. Mēs vēlamies pateikt, ka filantropija nav ne ekstravaganta, ne ekskluzīva parādība cilvēku sabiedrībā. Tā ir normālas sabiedrības parādība, kas liecina par sabiedriskā kapitāla brieduma pakāpi. No sabiedriskā kapitāla potenciāla lielā mērā būs atkarīga arī Latvijas sociāli ekonomiskā izaugsme. Latvijas ekonomika patlaban atrodas augšupējas stadijā, vadošajās valsts institūcijās valda eiforija, valsts amatpersonas izsaka tik optimistiskas prognozes, ka jau desmit gadu laikā iedzīvotāju labklājības līmenis Latvijā sasniegs vidējo EES līmeni. Mēs vēlētos piesardzīgi piebilst, ja mēs nespēsīm panākt jūtamu progresu cilvēciskās attiecībās, neveidosim labāku sociālā kapitāla savstarpējās sapratnes un līdzjutības modeli mūsu multinacionālajā sabiedrībā, mums izvirzīto labklājības uzdevumu būs grūti sasniegt 20, pat 30 gadu periodā.

„Neredzamā un redzamā roka” „Visible and invisible hand”

Adams Smits, ekonomiskās zinātnes pamatlicējs, pirms vairāk kā 200 gadiem norādīja, ka vislabākais līdzeklis, kas nodrošina dažādu cilvēku sadarbību, ir tirgus – „Dod man to, ko es gribu, un es došu tev to, ko tu gribi”. Darbā „Nāciju bagātības rakstura un cēloņu pētījumā” slavenais skots izvirzīja „neredzamās rokas” jēdzienu un uzskatīja, ka ikviens indivīds darbojas savu interešu labā, bet vienlaikus, iespējams pat neapzinādamies, darbojas sabiedrības labā. Šis „neredzamās rokas” un konkurences darbības rezultātā iegūst gan ražotājs, gan arī patērētājs.

„Neredzamā roka” un konkurence liek indivīdam darboties sabiedrības labā, lai rezultātā gūtu labumu sev. Nevienš cits nevar komercdarbību veikt labāk par tiem, kuri paši iesaistīti un ieinteresēti šajos procesos. Līdz ar to valdībai nav nepieciešama tieša iejaukšanās ekonomikas procesos. Un A. Smits uzskatīja, ka valdības funkcijas ir valsts ārējā aizsardzība un iekšējās kārtības nodrošināšana, kā arī piedalīšanos tādos sabiedriskos darbos, kuros nav iespējams iesaistīt individuālos uzņēmējus. Nebūtu pareizi A. Smitu uzskatīt par individuālā egoisma advokātu. Viņš neidealizēja ne mantkārību, ne egoismu, norādīdams, ka tirgus ne vienmēr ir perfekts. Tomēr A. Smits bija pārliecināts, ka nekas labāks par tirgu nav iespējams. Kā parādīja komandu sociālisma prakse, ka var izspiest privātpašniecisko egoismu un konkurenci no ekonomikas aprites, pretim saņemot „redzamo roku” ar kolektīvām ciešanām, tukšiem veikalu plauktiem un desmitiem gadu garām rindām pēc moskvičiem un volgām. Ekonomiskā izaugsme nav iespējama bez daudzveidības, konkurences un iniciatīvas brīvības. Par to liecina gan Vācijas ekonomikas atdzimšana pēc

Otrā pasaules kara, gan komunisma sabrukšana pasaulē. Zīmīgs ir pēckara vācu ekonomikas galvenā konstruktora L. Erharda atzinums – tas nebija nekāds ekonomiskais brīnums, bet gan konkurences un tirgus ekonomikas rezultāts. Arī Latvijā ir politiķi un ekonomisti, kuri konkurenci ir novērtējuši kā kaitīgu faktoru un veicinājuši monopolu izveidošanos ar augstām izmaksām, neefektīvu struktūru un zemu konkurētspēju.

A. Smita laikā ekonomiskā sistēma nebija sarežģīta, to nevar salīdzināt ar mūsdienu pasaules ekonomiku un konkurenci globālā mērogā. To pat ar prātu dažkārt ir grūti aptvert, mēs varam apzināt tikai vispārējās ekonomiskās sakarības, bet nespējam izprast atsevišķu detaļu un elementu mijiedarbību. Uz to vislabāk ir norādījis XX gadsimta ievērojamais ekonomists, 1974. gada Nobela prēmijas laureāts ekonomikā Frīdrihs Hajeks, kurš grāmatā „Likums, likumdošana un brīvība” norāda, ka mūsdienu ekonomika tāpat kā kibernetika ir pašorganizējoša sistēma, kas veidojas dabiski stihiskā veidā. Stihiskās kārtības pamatā ir tās elementu mērķtiecīga darbība un šajā gadījumā „mērķis” nenozīmē neko vairāk, kā vien to, ka šo elementu darbība ir vērsta uz šīs kārtības saglabāšanu un atražošanu. Šī stihiskā kārtība ir tirgus kārtība, tā nav apzinīgi veidota kārtība. Mēs varam noskaidrot abstraktās kārtības pazīmes, atsevišķus ietekmējošus faktorus, tomēr visas detaļas mēs nevaram apzināties. Daudzus stihiskās kārtības aspektus mēs nevarēsim pārvaldīt, nedeformējot šo sistēmu kopumā. Šī stihiskā tirgus kārtība ļauj sabiedrības locekļiem piemēroties esošiem apstākļiem, šī kārtība paredz katra indivīda zināšanu un prakses izmantošanu. Zīmīgi, ka F. Hajeks norāda: stihiskā kārtība varētu iztikt bez valdības, ja vien tiktu ievērots šīs kārtības pastāvēšanai nepieciešamo likumu minimums. Tātad valdības galvenā ekonomiskā funkcija – uzturēt darba kārtībā tirgus mehānismu.

Arī Miltons Frīdmens, viens no ietekmīgākajiem mūslaiku ekonomistiem, viskonservatīvākais un de-
dzīgākais izvēles brīvības un brīvā tirgus aizstāvis norāda, ka tirgus ekonomikas pastāvēšana neizslēdz vajadzību pēc valdības. Valdība ir nepieciešama, lai noteiktu „spēles noteikumus” un veiktu šķēršļtīesneša funkcijas likumu pieņemšanas un izpildes procesā.

Tātad pat vislielākie brīvā tirgus apustuļi neizslēdz zināmu valsts lomu ekonomikā. Tikai bezatbildīgi politiķi un anarhisti uzskata valsti par absolūtu ļaunumu. Acīm redzama ir valsts un ekonomikas savstarpējā saistība. Šīs attiecības var mainīties. Antīkā vai viduslaiku pasaule bija skarba ar saviem kariem un despotiju, valsts lomas maksimizācija bija nepieciešama. Pasaulei kļūstot turīgākai un sociāli-ģeogrāfiski sakārtotai, pastiprinās valsts lomas kritika. Patlaban, kaut gan ir vērojams tirgus attīstības triumfs, komunisma sabrukums, M. Tečeres un R. Reigena fenomens, visās mūsdienu sabiedrībās valstij ir nozīmīga loma, kaut gan valdība tiek asi kritizēta gan ASV, gan Latvijā.

Vai iespējams kompromiss starp individuālo un sabiedrisko? Jebkurā sabiedrībā par pirmo sektoru uzskata tirgu, par otro – valdību, par trešo – kultūru, kas nodrošina sociālā kapitāla efektivitāti.

Valstij dodot ekskluzīvas tiesības, tā var pārvērst pasauli par ļaunuma impēriju. Mēs to esam piedzīvojuši, ka sabiedriskais īpašums, ignorējot individuālās vēlmes, pārvērtās par monsturu, kas nebija spējīgs apmierināt viselementārākās cilvēku vajadzības. Neierobežots privātīpašums – vai arī tas nav ļaunums? Ir cilvēki, kas vēlas atrast trešo attīstības ceļu. Konceptija par ierobežotu kapitālismu vai tirgu var būt ārēji pievilcīga, tomēr tā ir fantāzija un mīts. Mums jāpiekrīt XX gadsimta ievērojamajam ekonomistam un sociologam Ludvigam fon Mizesam, kurš grāmatā „Sociālisms” norādīja – vai nu kapitālisms, vai arī sociālisms – cita ceļa nav. Mēs uzskatām, ka tā sauktā „jauktā sabiedrība” nav zinātnisks termins. Arī „zviedru sociālisms” ir kapitālistiskā tirgus ekonomikas sistēma, valstij ir tikai plašākas ienākuma pārdales funkcijas, nekā tas tradicionāli pieņemts. Pastāvot brīvam tirgum, netiek apšaubīta valsts funkcija nodrošināt „sabiedrisko labumu” ražošanu valstī un veikt ienākumu pārdales funkciju. Protams, nevienā valstī nepastāv absolūti brīvs tirgus, ir daži ierobežojumi, arī individuālās brīvības ierobežojumi. Kā norādījis Vācijas sociālā tirgus arhitekts L. Erhards – valsts lomai atšķirībā no konkurences jābūt dozētai. Valsts varai jābūt tādai, lai indivīdi un sabiedrība būtu abpusēji ieguvēji. Ja valsts vara prasa indivīda pakļaušanos vai izdara spiedienu, kas rada tirgus ekonomikas deformāciju, tad tāda vara ir bīstama. Tirgus var ciest neveiksmi, bet kļūdīties var arī valsts politika un tas jau radīs lielākus zaudējumus. Kā norādījis A. Smits – nepilnīgs tirgus ir mazāks ļaunums kā nepilnīga valdība.

Brīvībai ir ekskluzīva nozīme, valsts vara rada brīvības ierobežojumus, kas veicina uzņēmēju radošās aktivitātes samazināšanos. Šiem ierobežojumiem ir negatīvs raksturs, kas ir minimizējams. Iespējami pozitīvi brīvības ierobežojumi, kuri saistīti ar ienākumu pārdaļi, kas dod cilvēkiem iespēju apmierināt izglītības un medicīnas pamatvajadzības. Ieguldījumi izglītībā un veselības aizsardzībā, ko stimulē valdība, dod pozitīvus blakusefektus. Var jau teikt, ka privātā konkurence nodrošina labāku izglītības un medicīnas līmeni kā valsts attiecīgās iestādes, tomēr tirgus mehānisms nav spējīgs ar šiem pakalpojumiem nodrošināt visus iedzīvotāju slāņus. Te tirgus cieš neveiksmi, to vajadzētu atzīt arī galējā liberālisma pārstāvjiem.

Tirgus mehānisma efektivitāte privātizmaksu minimizācijā nav apstrīdama, bet tas nespēj nodrošināt sabiedrisko izmaksu kompensāciju (ekoloģija, izglītība, medicīna). Valsts ekonomiskā darbība nespēj nodrošināt sabiedrisko izmaksu minimizāciju, arī ienākumu pārdales mehānisms nereti nav optimāls. Ja privātbiznesa izdevumi ir tieši saistīti ar ienākumiem un pieļautās kļūdas samazina kapitāla aktīvu vērtību, tad valsts institūciju zaudējumi kļūdu rezultātā ir grūti izskaitļojami vai tiek norakstīti uz nodokļu maksātāju rēķina. Valsts pakalpojumiem ir raksturīgs pārpalikuma pieprasījums – tā rezultātā sabiedriskās izmaksas pārsniedz sabiedriskos ieguvumus. Protams, valsts ieņēmumi un izdevumi atspoguļojas valsts budžetā, tomēr tirgus cenām nav noteicošā loma valsts izdevumu un ieņēmumu noteikšanā, valsts izdevumi nav stingri determinēti, iespējama budžeta būtiska nesabalansētība.

Valsts politiskā elite veido administratīvi birokrātisko aparātu, kas apkalpo valsts struktūrai. Indivīds pēc iestāšanās valsts dienestā nekļūst par eņģeli, birokrātijai ir savas intereses un tā meklē iespējas maksimizēt savu derīgumu. Lai maksimizētu derīgumu, birokrātijai maksimizē budžetu. Starp politisko eliti un administratīvo birokrātiju veidojas divpusējais monopols. Vieni apstiprina budžetu, otri to izstrādā, lietojot asimetrisko informāciju par pakalpojumu tarifiem, cenām un nodokļiem. Ja politikā elite cenšas optimizēt budžetu, lai maksimizētu potenciālo vēlēšanu atbalstu, tad administratīvā birokrātijai, optimizēdama valsts budžetu, maksimizē savu derīgumu (lielāks budžets, lielāki štati, zemāks darba ražīgums). Administratīvai birokrātijai diskonta likme ir augstāka nekā saprātīgiem biznesa pārstāvjiem. Tā atdod priekšroku pašreizējām vērtībām, izmaksām un ieguvumiem, mazāk domādama par nākotnes izdevumiem un ienākumiem. Šī politiskā tuvredzība ir skaidrojama gauži vienkārši – administratīvās un politiskās elites mūža cikls nereti nav garš, jo saistīts ar vēlēšanu ciklu.

Politisko eliti un administrāciju kritizē visās demokrātiskajās valstīs, tomēr ir atšķirības starp bagātām un ne tik bagātām valstīm. Visi korupcijas rādītāji tieši bagātajās pasaules valstīs ir viszemākie. Tam ir vairāki cēloņi, bet mēs minēsim tikai vienu. Pasaules elites valstīs politikā iesaistās pārsvarā labi situēti cilvēki, kuru mērķis ir iegūt publicitāti un iekļūt vēsturē. Šie cilvēki ir tikuši pie bagātības ar ekonomiskiem līdzekļiem, katram darbojoties savā nozarē. Bagātību var iegūt arī ar politiskiem līdzekļiem, tāpēc politikā iesaistās ambiciozi cilvēki, kuri ar politiskām metodēm iegūst bagātību. Kā liecina vēsture, par politiķiem ne vienmēr kļūst paši gudrākie un godīgākie.

Ekonomiku kopumā nevar vadīt kā atsevišķu uzņēmumu. Tirgus ekonomikā valda stihiskā kārtība. Stihiskā kārtība ir grūti vadāma un šai vadībai jābūt filigrānai. Ekonomika nevar balstīties uz pavēlēm vai padevīgu paklausību. Ekonomikas subjektiem jāļauj darboties, īstenojot „Laissez faire” (ļaujot viņiem darīt) principu. Valdības galvenais uzdevums ir nevis ražot preces vai sniegt pakalpojumus, bet gan rūpēties, lai tirgus stihiskās kārtības mehānisms būtu labā darba kārtībā. Konkurences attīstība tirgū ir tas kritērijs pēc kā vajadzētu tiekties. Ja kāds tirgu uzskata par haosu, tad viņa vērtību skala nepaceļas augstāk par komandu sociālisma līmeni.

Latvijā un pārējās postsociālisma valstīs, ņemot vērā sabiedrības un tirgus ekonomikas attīstības līmeni, biznesa ētikas un uzvedības normas, valsts lomai ekonomikā jābūt nozīmīgākai kā valstīs ar stabilu tirgus ekonomikas sistēmu. Vienlaikus jāreķinās ar zemāku valsts – administratīvā aparāta – efektivitāti, par ko liecina socioloģisko aptauju relatīvi zemie valdības un tās aparāta reitingi Latvijā. Tomēr valdības trūkumi ir arī sabiedrības trūkumi. Nepieciešams laiks, lai celtu valdības un sabiedrības sociālo kapitāla efektivitāti. Vienīgais, ko varam ieteikt pašreizējā periodā, tas ir ierobežot administratīvi birokrātiskā aparāta tieksmi sevi atražot paplašinātos apjomos. Tas nevis veicinās, bet gan traucēs Latvijas ekonomiskajai izaugsmei. Kvantitātes un kvalitātes attiecības nav lineāras, administratīvā resursa kvantitāte nepāraugs kvalitātē, jo tā nav konkurējoša tirgus sistēma.

Secinājumi Conclusions

- Ekonomikas teorijas uzdevums ir izskaidrot ekonomisko sakarību būtību un tās izpausmes formas.
- Mainās īpašuma formas un tā funkcijas, tomēr īpašuma attiecības ir ekonomiskās sistēmas pamatā.
- Mūsdienās īpašums kā funkcija demokratizējas, bet īpašums kā kapitāls – koncentrējas. Straujā nomas attiecību izplatība veicina īpašuma kapitalizācijas procesu, jo īpašums kā valdījums un īpašuma lietošana nav viens un tas pats.
- Privātpašums ir tirgus ekonomikas pamatā. Sabiedriskā īpašuma konversija privātpašumā ir sarežģīts, inovatīvs process, kura mērķis radīt kapitāla īpašniekus.

- Bez izvēles brīvības nav iespējama efektīva labklājības veicinoša ekonomika, tomēr brīvība rada sociālo nevienlīdzību. Nevienlīdzība ir objektīvi nepieciešama, tomēr pārmērīga alkatība ir jāierobežo.
- Tirgus ekonomika ir stihiski organizēta sistēma, un valsts galvenā funkcija ir rūpēties, lai tirgus stihiskās kārtības mehānisms būtu darba kārtībā.
- Tirgus efektivitāte privātmaksu minimizācijā nav apstrīdama, bet tā nespēj nodrošināt sabiedrisko izmaksu kompensāciju (ekoloģija, izglītība, medicīna). Valsts nodrošina sabiedrisko labumu atražošanu, bet nespēj minimizēt sabiedriskās izmaksas.
- Ja tirgus „neredzamā roka” ne vienmēr privāto egoismu pārvērš sabiedriskos labumos, tad valsts „redzamā roka” nereti sabiedriskos labumus neizlieto sabiedrības labklājības interesēs.
- Jaunajās tirgus ekonomikas valstīs ar biznesa uzvedības un sociālā kapitāla problēmām nav pieņemama valsts ekonomiskās lomas ignorance, tomēr valsts administratīvā personāla ambīcijas un birokrātiskās tendences ir jāierobežo, priekšroku atdodot ekonomiskām vadības metodēm un kvalitatīviem parametriem.

Izmantotā literatūra

References

1. Baozs D. Pasaules filozofiskā doma labklājības formulas meklējumos. Biznesa augstskola Turība, Rīga, 2006.
2. Brīvers I. Ekonomikas teorijas vēsture biogrāfijās. Banku Augstskola, Rīga, 2001.
3. Buchanan I. M. The Limits to Liberty. Between Anarchy and Leviathan. Chicago, 1975.
4. Friedman M. The Esence of Friedman. Stanford, 1987.
5. Friedman M. Capitalism and Freedom. University of Chicago Press, Chicago, 1962.
6. Hayek F. A. The Constitution of Liberty. Chicago, 1960.
7. Hayek F. A. Law, Legislation and Liberty. Chicago, 1973.
8. Мизес Л. Социализм. Москва, 1994
9. Pipers N. Stāsti par ekonomikas vēsturi. J.Rozes apgāds, Rīga, 2005.
10. Rifkins Dž. Jaunais ekonomikas laikmets. Jumava, Rīga, 2004.
11. Smith A. An Inquiry in to the Nature and Causes of the Welth of Nations. London, 1961.

LATVIJAS EKONOMIKA LĪDZ 2006. GADAM

ECONOMY OF LATVIA TILL 2006

Ekon. maģ. **Jānis Sproģis**, LU Ekonomikas un vadības fakultāte doktorants
Ekon. un vad. maģ. **Ilze Sproģe**, LU Ekonomikas un vadības fakultāte lektore,
e-pasts: ilze.sproge@lu.lv
Emer. profesors **Andris Sproģis**, LU Ekonomikas un vadības fakultāte,
e-pasts: asprogis@latnet.lv

Abstract

GDP and consumption is important for manufacturing in any country. GDP describes created value in country territory that gives possibility to consume it. Population, state administration and investment can use GDP. GDP is influenced by different factors and as essential are export and import. Latvian GDP systematically increases but still Latvian GDP is the lowest among European Union countries therefore it is important to clarify reasons for this situation and to propose solution to increase Latvian GDP and to use it rationally.

Raksturvārdi – Latvijas tautsaimniecība, IKP, eksports, resursi.

Key words – Latvian national economy, GDP, export, people welfare

Raksta mērķis: noskaidrot tautsaimniecības attīstības raksturošanas iespējas un parādīt esošo stāvokli Latvijas tautsaimniecībā, norādot attīstības virzienus.

Mērķa sasniegšanai koncentrētā veidā apkopoti statistikas dati par Latvijas tautsaimniecību un veikta to vispusīga analīze, dodot priekšlikumus tautsaimniecības attīstībai.

Iegūtā materiāla izvērtēšana veikta, izmantojot analīzes un sintēzes, kā arī eksperta metodes.

Latvijas iekšzemes kopprodukts sistemātiski pieaug visstraujāk Eiropas Savienībā, bet vēl tomēr Latvijā ir zemākais no Eiropas Savienības valstīm. Rodas problemātisks jautājums, vai pielietotie statistikas rādītāji un metodes nepārprotami raksturo tautsaimniecības attīstību un dzīves līmeni. Tāpēc ir svarīgi noskaidrot šīs situācijas cēloņus un izstrādāt priekšlikumus Latvijas iekšzemes kopprodukta palielināšanai un tā racionālai izmantošanai.

1. Iekšzemes kopprodukts

Gross domestic product

Iekšzemes kopprodukts (IKP) raksturo valstī radītos ekonomiskās darbības ieņēmumus. Atšķirībā no IKP nacionālais kopprodukts raksturo ieņēmumus, kas pieder valsts pastāvīgiem iedzīvotājiem un uzņēmumiem. Nacionālo kopproduktu iegūst, ja IKP pieskaita no citām valstīm saņemtos īpašuma ieņēmumus un atlīdzību nodarbinātajiem, bet atņem citām valstīm samaksātos īpašuma ieņēmumus un atlīdzību nodarbinātajiem. IKP var aprēķināt pēc vairākām metodēm: no ražošanas, no izlietojuma un no ieņēmumu puses. No ražošanas puses IKP aprēķina, ja no preču un pakalpojumu kopsummas atskaita starppatēriņu, tas ir, pirkto preču un pakalpojumu vērtību (Latvijas statistikas gadagrāmata 2005. ...10. lpp.).

Līdz 1990. gadam tautsaimniecības raksturošanai pielietoja nacionālo ienākumu. Ražotais nacionālais ienākums tika aprēķināts kā materiālās ražošanas nozaru tūrās produkcijas summa. Sakarības starp IKP un nacionālo ienākumu tiek izteikta kā: $IKP = \text{nacionālais ienākums pēc ANO metodoloģijas} + \text{amortizācija}$ (1989. gadā IKP bija milj. rubļu $10\,583 = 8818 + 1765$) vai arī $IKP = \text{nacionālais ienākums saskaņā ar PSRS pielietoto metodoloģiju} + \text{amortizācija} + \text{neražojošās jomas faktorieņēmumi}$ (darba samaksa, peļņa u.c.) – nemateriālie pakalpojumi materiālās ražošanas vajadzībām (1989. gadā tas bija milj. Rubļu $10\,583 = 7630 + 1765 + 1685 - 497$). Savukārt preču un pakalpojumu izlaide = sabiedriskais kopprodukts + neražojošās jomas pakalpojumi (jeb bruto produkcija 1989. gadā bija milj. rubļu $22\,068 = 19266 + 2802$), kā arī preču un pakalpojumu izlaide = starppatēriņš + IKP (1989. gadā preču un pakalpojumu izlaide bija 22,068 miljardi rubļu, starppatēriņš 11,485 miljardi, tajā skaitā materiālas izmaksas bez amortizācijas 10,842 miljardi un nemateriālie pakalpojumi 0,643 miljardi rubļu, IKP bija 10,583 miljardi rubļu). Nacionālais ienākums saskaņā ar PSRS pielietoto metodoloģiju 1989. gadā bija 7,630 miljardi un pamatfondu amortizācija – 1,765 miljardi rubļu. Savukārt sabiedriskais kopprodukts 1989. gadā bija 19,269 miljardi un 1990. gadā –

20,612 miljardi rubļu, bet nacionālais ienākums kopā Latvijā 1989. gadā bija 7,630 miljardi un 1990. gadā – 8,731 miljardi rubļu (uz 1 iedzīvotāju 3254 rubļu). No nacionālā ienākuma Latvijā 1990. gadā 79% izlietoja patēriņam un 21% – uzkrājumiem un pārējām vajadzībām. No patēriņa 9,120 miljardiem rubļu 6,370 miljardu rubļu izlietoja iedzīvotāju personīgam patēriņam un 2,750 miljardi sabiedriskam patēriņam (Latvijas tautas saimniecība '90 ...33. – 37. lpp.). 1990. gadā IKP Latvijā bija 6,319 miljardi latu (sk. 1. tabulu).

No iepriekš minētā var secināt, ka pielietotie tautsaimniecību raksturojošie rādītāji atšķiras (Tautsaimniecības attīstības... 195. lpp.). IKP ietver amortizāciju, tas ir, jau iepriekš radīto vērtību. Teorētiski varētu būt, ka neko jaunu neražo, bet patērē tikai amortizāciju un it kā notiek attīstība. Nacionālais ienākums neietver ne amortizāciju, ne arī neražojošo jomu, tātad raksturo tikai jaunradīto ienākumu ražošanā. Minētais daļēji raksturo tautsaimniecības attīstības daļēju nekonekvenci. Izejot no minētā, tautsaimniecības attīstības rādītāji, analizējot to saturu, jāvērtē ar piesardzību. Ja IKP sastāvā ir liels īpatsvars pakalpojumu un IKP pieaugumu galvenokārt veido pakalpojumi, tad vai reāli ir tautsaimniecības attīstība? Bez šaubām pakalpojumi ārvalstīm ir reāls IKP pieaugums naudas veidā, ko pēc tam pārvērš materializētā formā.

Lielais pakalpojumu īpatsvars Latvijas IKP var radīt ilūziju par šķietamu attīstību, reālu precī neradot. IKP pieaugums Latvijā pēdējos gados ir ļoti straujš (sk. 1. tabulu), pārsniedzot pat 8%, bet nacionālā ienākuma pieaugums ir mazāks. Vecajās ES valstīs viena vai otra tautsaimniecības rādītāja izvēle varbūt nav tik būtiska, jo attīstībā nav strauju strukturālu izmaiņu, toties Latvijai tie ir ļoti strauji. Reizē ar to atkarībā no raksturojošā rādītāja izvēles var iegūt būtiski dažādus secinājumus.

Latvijā IKP pakalpojumu īpatsvars ir ļoti liels, pārsniedzot daudzas ES valstis. Ja vēl 1995. gadā pakalpojumu īpatsvars IKP bija 61,2%, tad jau 2000. gadā tas sasniedza 72,2% un 2005. gadā 73,9%, kas ir viens no augstākajiem rādītājiem Eiropas Savienībā. Vidēji ES pakalpojumi tautsaimniecībā 2004. gadā bija 71,4% tajā skaitā vecajās ES valstīs 71,8 procenti, bet Igaunijā 66,9% un Lietuvā 61,4 procenti. Tikai tādās valstīs kā Luksemburgā pakalpojumi bija 83,5 procenti, bet šajā valstī jau tāpat ražošanas daļa ir aptuveni trīs reiz lielāka nekā Latvijā (Latvijas statistikas gadagrāmata 2005. ... 276. – 277. lpp.), tāpēc šī valsts pakalpojumus var izmantot vairāk. Kā jau iepriekš minēts, tas izraisa pārdomas, vai Latvija reāli tik strauji attīstās, kā to uzrāda pēc IKP. Ja rēķinātu pēc nacionālā ienākuma, kā minēts, kurā netiek uzskaitīta neražojošā joma, rezultāts nebūtu tik "rožains". Ja pēc IKP Latvijas tautsaimniecība ir it kā pārsniegusi 1990. gada līmeni, tad, rēķinot pēc nacionālā ienākuma, kurā ietver tikai ražojošo jomu, Latvija vēl atpaliek no 1990. gada līmeņa. Rodas pārdomas, cik tad Latvija ir tālu savā attīstībā.

1. tabula
Table 1

Latvijas iekšzemes kopprodukts un tā sastāvdaļas
Latvian GDP and its components

Gads Year	IKP, miljardos GDP, billions		IKP pieaugums gadā, procentos GDP growth a year, percent	IKP faktiskās cenās GDP un current prices		IKP pēc ieguves, procentos GDP by income, percent				
	faktiskajās cenās incurrent prices	2000. g. vidējās cenās average prices of 2000		uz 1 iedzīvotāju, Ls per capita	Uz 1 strādājošo, Ls per employee	personiskie izdevumi private consumption	pārvaldes izdevumi government spending	kapitāla veidošana investments	eksports exports	imports imports
1990	0,069	6,319	2,9	~3200	...	52,7	8,5	40,1	47,7	49,0
1991	1,587	5,523	-12,6	~3000	...	46,2	10,3	33,8	35,2	25,5
1992	1,127	3,749	-32,1	~384	1152	39,4	12,5	41,3	79,9	73,1
1995	2,580	3,363	-0,9	~1038	2664	62,6	22,2	17,6	46,9	49,3
2000	4,751	4,751	6,9	2002	5031	62,8	19,0	27,2	45,8	54,5
2005	8,937	7,017	11,9	3885	8731	62,4	17,7	34,1	47,9	62,0

Avoti: 1980. – 1992. g. – Tautsaimniecības attīstība... 196. un 201. lpp.

1995. un 2000. g. – Latvijas statistikas gadagrāmata 2005 ... 11. un 15. lpp.

2005. g. – Latvijas statistikas ikmēneša biļetens Nr. 3...4. un 30. lpp.

2005. g. IKP Latvijā kopā un uz 1 iedzīvotāju un 1 nodarbināto – Latvijas makroekonomiskie...2006. g. Nr. 27. – 9. lpp.

Latvijā būtiski palielinājušies pakalpojumi un samazinājušies ražošana, īpaši lauksaimniecības ražošana (sk. 2. tabulu). Vai šādu strukturālo izmaiņu var uzskatīt par labvēlīgu? IKP struktūrā samazinājušies ražošanas daļa no 68,1% 1990. gadā līdz 25,2% – 2005. gadā. Attiecīgi palielinājušies pakalpojumi no

31,9 līdz 68,1 procentam. Reizē ar to 1990. gada un 2005. gada IKP praktiski pēc satura nav salīdzināmi, jo ietver citu strukturālo sastāvu un tā saturs balstās uz citas bāzes.

2. tabula
Table 2

Kopējās pievienotās vērtības sadalījums Latvijā pa darbības veidiem, procentos
Total value added value in Latvia by type of activity, per cent

Gads Year	Ražošana/ Production						Pakalpojumi/ Services					
	Kopā Total	tajā skaitā/ including					Kopā Total	tajā skaitā/ including				
		lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība agriculture, hunting, forestry	zvejniecība fishery	rūpniecība manufactoring	elektroenerģija, gāzes un ūdensapgāde electricity, supply of gas and water	būvniecība construction		tirdzniecība commerce	transports transport	operācijas ar nekustāmiem īpašumiem real estate operations	izglītība education	veselība medical care
1990	68,1	21,1	0,8	34,5	1,8	9,7	31,9	5,5	10,9	4,4	2,6	1,8
1991	66,9	21,9	1,2	35,7	2,3	5,8	32,9	9,1	7,4	3,7	2,7	1,8
1995	38,8	8,6	0,4	20,2	5,0	4,6	56,0	11,2	16,0	4,3	5,3	4,0
2000	27,7	4,2	0,4	13,5	3,5	6,1	72,3	18,1	16,2	10,5	5,4	3,1
2005	26,1	4,0	0,1	13,2	2,6	6,3	73,9	20,4	15,0	13,2	5,0	2,8
2006 p	25,9	4,0	0,1	12,8	2,5	6,4	74,1	21,0	15,7	12,6	5,0	2,8
2010 p	25,5	3,9	0,1	12,6	2,5	6,4	74,5	21,8	15,6	12,6	5,0	2,7

Avoti:

1990. g. – Latvijas statistikas gadagrāmata 2001... 14. lpp.
1991. g. – Latvijas statistikas gadagrāmata 1996... 26. lpp.
1995. un 2000. g. – Latvijas statistikas gadagrāmata 2005... 14. lpp.
2005. g. – Latvijas makroekonomiskie rādītāji.
2006. un 2010. g. – prognozes.

IKP struktūrā Latvijā pēdējos 15 gados būtiski samazinājusies lauksaimniecība. Ja 1990. gadā lauksaimniecība kopā ar medniecību un mežsaimniecību IKP struktūrā bija 21,1% (sk. 2. tabulu), tad 2005. gadā – vairs tikai 4% (šajā atšķirībā daļēji savu ietekmi atstāj arī aprēķinu metodikas izmaiņas, jo reālās lauksaimniecības izmaiņas nav tik krasas). Šāds lauksaimniecības ražošanas samazinājums ir katastrofāls un tāpēc Latvija vairs nevar saražot savam patēriņam gaļu, un ja to paplašinātu, tad trūktu spēkbarības. ES valstīs vidējais lauksaimniecības, medniecības un mežsaimniecības apjoms IKP struktūrā ir 2%, tāpat it kā Latvijai ar 4% būtu jāprietiek. Diemžēl ES 2% ir 448 eiro, bet Latvijā 4% – tikai 96 eiro uz 1 iedzīvotāju. Vēl būtiskāka situācija ir ar rūpniecības precēm, ko ES vidēji ražo uz 1 iedzīvotāju 5958 eiro apmērā (26,6% no IKP), bet Latvijā uz 1 iedzīvotāju – tikai 1080 eiro (22,5% no IKP). Ar to arī izskaidrojams Latvijas preču trūkums un veco ES valstu preču bagātība Latvijas veikalos.

2. Iekšzemes kopproduktā izmaiņas Changes in GDP

Latvijā notikušas būtiskas izmaiņas ne tikai ražošanas kopapjomā, bet arī struktūrā un darba tehnoloģijā. Vecajās Eiropas valstīs galvenās izmaiņas notikušas XX gadsimta sākumposmā. Pēdējos 15 gados ES veco valstu IKP izmainījies diezgan vienmērīgi, izņemot Īriju, kur tiešām ir notikušas būtiskas izmaiņas un 15 gadu laikā IKP ir pieaudzis par 38 procentiem, tas ir, gandrīz vai par 3% gadā. Pārējām vecajām ES valstīm pieaugums ir bijis lēnāks. Straujš pieaugums ir bijis jaunajām ES valstīm, īpaši Baltijas valstīm un Polijai. Straujš šis pieaugums ir bijis, rēķinot pieaugumu procentos. Rēķinot pieaugumu absolūtā izteiksmē, tas salīdzinājumā ar vecajām ES valstīm tik straujš vairs nav. Piemēram, IKP pieaugums pēc pirktspējas paritātes no 2000. gada līdz 2005. gadam ES vidēji bija 3000 eiro, tad Latvijā šajā periodā pieaugums bija 4000 eiro (sk. 3. tabulu), lai gan pieauguma procents Latvijā bija aptuveni 5%, bet ES – apmēram 2 procenti. Tāpat salīdzinājumam ir nozīmīgi izvēlēties salīdzināmos rādītājus. Lai slavinātu savus nopelnus, Latvijā izvēlas procentus, bet vecajās ES valstīs arī absolūtos skaitļus eiro. Ja absolūtos skaitļos pieau-

gums ir tuvs, tad jautājums par veco ES valstu panākšanu pēc IKP rādītāja uz vienu iedzīvotāju kļūst problemātisks, vai iespējams sasniegt veco ES līmeni 25 vai tikai 50 – 60 gados.

3. tabula
Table 3

Iekšzemes kopprodukts atsevišķās valstīs uz 1 iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes, ES = 100%
GDP per capita by purchasing parity standard in different countries, EU = 100%

Valsts/ Country	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2010 p	2025 p
ES = 25/ EU 25	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
ES = 15/ EU 15	110	110	110	110	110	109	109	109	108	107	105
Čehija/ Czech Republic	66	67	66	64	66	68	68	70	74	80	86
Igaunija/ Estonia	34	40	39	43	44	47	50	53	60	66	75
Latvija/ Latvia	26	34	34	35	37	39	41	43	47	58	69
Lietuva/ Lithuania	30	39	38	38	40	42	45	48	52	59	70
Luksemburga/ Luxemburg	183	193	208	217	215	221	233	238	248	250	248
Portugāle/ Portugal	75	75	77	80	80	79	73	72	71	70	71
Bulgārija/ Bulgaria	30	26	26	27	28	28	30	31	32	35	40
ASV/ USA	158	152	155	157	155	154	152	155
ES = eiro EU (euro)	17700	18500	19800	20500	20600	21200	21400	22400	23500	27000	35500
Latvija = eiro Latvia (euro)	4300	5600	6000	7000	7700	8300	8900	9700	11000	17000	26000

Avoti: 1995. g. – Latvijas statistikas gadagrāmata 2001... 22. lpp.

1998. un 1999. g. par ES un ES kandidātvalstīm – Latvijas makroekonomiskie... 2004., Nr. 3 ...150. lpp.

2000. – 2004. g. – Latvijas makroekonomiskie... 2005. g., Nr. 2., 138. lpp.

2005. g. par ES un ES kandidātvalstīm – no Eiropas Savienības Statistikas biroja mājas lapas “Ekonomika un finanses”.

2003. un 2004. g. ES neietilpstošās valstis – Latvijas statistikas gada grāmata 2005... 276. lpp.

Ar ko izskaidrojamas šīs būtiskās izmaiņas Latvijas tautsaimniecībā? Pārsvārā tas noticis ārējo spēku ietekmē. Ja tautas ienākums Latvijā 1936. gadā bija 965,3 miljoni un 1938. gadā 1256,0 miljoni latu, tad tos viennozīmīgi ar iekšzemes kopproduktu Latvijā 2005. gadā 8937 miljoniem salīdzināt nevar, jo to saturs ir atšķirīgs. Tomēr dažas tautsaimniecības strukturālās izmaiņas var izmantot salīdzināšanai. 1938. gadā tautas ienākums lauksaimniecībā bija 533,7 miljoni jeb 42% no kopapjoma. Savukārt rūpniecība deva 262 miljonus latu jeb 21%, bet pakalpojumi bija apmēram 400 miljoniem latu jeb 32% no tautsaimniecības (Latvijas konversācijas vārdnīca. Rīga, 11. sējums, 42303. lpp.). Tautas ienākums uz 1 iedzīvotāju Latvijā 1936. gadā bija 493 lati un 1938. gadā – 633 lati gadā pie stāvokļa, kad tautas ienākums, salīdzinot ar Latviju uz 1 iedzīvotāju ASV bija 4,78 reizes lielāks, Dānijā 3,18 reizes, Austrijā 2 reizes un Somijā 1,57 reizes lielāks kā Latvijā. Kaut arī Latvijā ienākums bija zemāks kā attīstītajās Eiropas valstīs, tas bija par apmēram 20% augstāks nekā Lietuvā un Igaunijā un vairāk par divām reizēm augstāks nekā Krievijā (A. Aizsilnieks Latvijas saimniecības... 834. lpp.). Ja XX gadsimta trīsdesmitajos gados vairāk kā puse Latvijas iedzīvotāju bija nodarbināti lauksaimniecībā, XXI gadsimtā vairs tikai 13 procenti.

Būtiskas izmaiņas Latvijas tautsaimniecība piedzīvoja XX gadsimta četrdesmitajos līdz deviņdesmitajos gados. Lauksaimniecībā strādājošo skaits un arī lauksaimniecības īpatsvars nacionālajā ienākumā samazinājās līdz 1990. gadam zem 22 procentiem. Kaut arī lauksaimniecības darba ražīgums un ienākums uz katru strādājošo Latvijas lauksaimniecībā bija 2 – 5 reizes zemāks kā Rietumeiropas attīstītajās valstīs, Latvija varēja turpat vienu trešdaļu no sava saražotā piena un gaļas nodot Vissavienības fondā Maskavai, Ļeņingradai un citām pilsētām. Gaļas ražošanas paplašināšanai Latvijā no Kanādas, ASV un citām valstīm iveda lopiem spēkbarību lopu turēšanai. Ja lauksaimniecības īpatsvars tautsaimniecībā padomju sistēmā samazinājās, tad pieauga rūpniecības īpatsvars no 20% līdz 34,5% 1990. gadā. Latvijas un arī Igaunijas un Lietuvas rūpniecība spēja lielu daļu saražotās produkcijas nodot Vissavienības fondā. Darba ražīgums Baltijā bija būtiski augstāks kā pārējā Padomju Savienības daļa. Savukārt, pakalpojumu īpatsvars Latvijā vēl 1990. gadā bija tikai 31,9% (sk. 2. tabula) jeb tikpat, cik 1938. gadā. Padomju sistēmas sabrukums izraisīja arī tautsaimniecības sabrukumu Latvijā. IKP gan rūpniecībā, gan lauksaimniecībā samazinājās vairāk kā divkārt. Šie ražošanas samazināšanās faktori bija gan objektīvi, bet daudzviet arī subjektīvi. Tik nāvējoši jau objektīvie apstākļi nebija, lai pilnībā likvidētu Jelgavas mikroautobusu rūpnīcu, vagonu rūpnīcu, lauksaimniecības mašīnrūpniecības fabrikas, VEF, Popova Rīgas radiatorrūpnīcu, mopēdu rūpnīcu un daudzas citas.

Vai šo situāciju var labot? Var, ja saprātīgi izmanto naudas resursus, veido pareizu progresīvo nodokļu politiku, veicina vietējo uzņēmējdarbību, pareizi izmanto valsts budžeta asignējumus un veic citus pasākumus. Kaut arī Latvijā pagaidām nav izmantojamu naftas ieguvju, nav metālrūdu raktuvju, bet ir lieli meža masīvi, bagāti ūdens resursi, neaizsalstošās jūras attīstītas transporta maģistrāles, kas var nodrošināt labu infrastruktūru dažāda veida ražošanas attīstībai.

4. tabula
 Table 4

Latvijas iekšzemes kopprodukts sadalījumā pa darbības veidiem, milj. Ls 2000. gada cenās
 Gross domestic product in Latvia by kind of activity, mln lats at average prices of 2000

Rādītāju nosaukums Indicators	1980	1990	1991	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2010
Iekšzemes kopprodukts 2000. g. cenās/ GDP at prices of 2000	4205	6319	5523	3606	4686	5061	5387	5776	6269	7017	8800
t. sk. ražošana/ including production	3217	4303	3695	957	1161	1247	1358	1447	1566	1738	2244
no tās lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība/ of which agriculture, hunting and forestry	1000	1353	1210	167	173	184	206	198	207	224	240
no tās lauksaimniecība/ of which agriculture	720	999	756	110	123	123	129	129	133	140	150
t. sk. augkopība/ including crop farming	240	333	287	48	57	59	64	64	65	68	73
lopkopība/ livestock farming	480	666	468	62	66	64	65	65	68	72	77
rūpniecība/ manufacturing	1544	2146	1972	444	566	619	712	727	785	862	1100
pakalpojumi/ services	1264	2016	1817	2232	2675	2896	3067	3707	4028	5279	7500
no tiem operācijas ar īpašumiem/ of which operation with estate	...	274	204	350	398	453	717	757	813	903	1200
finanšu starpniecība/ financial mediation	...	106	77	189	206	221	236	240	260	292	450
veselība un sociālā aprūpe/ medical and social care	152	143	119	149	150	152	153	165

Avoti: 1980., 1990. un 1991. g. – Latvijas tautas saimniecība '90... 34. un 224. lpp. un Latvijas statistikas gadagrāmata 1992... 28. un 204. lpp.

Latvijas statistikas gadagrāmata 1995... 36. un 193. lpp.

1995. g. – Latvijas statistikas gadagrāmata 2005... 13. un 161. lpp.

2000. – 2005. g. – Latvijas makroekonomiskie rādītāji. 2005., Nr. 2... 29. – 32. lpp.

Augkopība un lopkopība 1990. – 2002. g. – Latvijas statistikas gadagrāmata 2003... 138. lpp.

Augkopība un lopkopība 2003. – 2005. g. – Latvijas lauksaimniecība 2005. gadā... 10. lpp.

2005. g. lauksaimniecība – Latvijas lauksaimniecība 2005. gadā... 12. – 36. lpp.

2010. g. – prognoze.

Ja kopējais IKP samazinājums Latvijā no 1990. gada līdz 1995. gadam bija 47% apmērā, tad IKP līdz 2005. gadam tas atkal sasniedzis 111% pret 1990. gada līmeni. Toties lauksaimniecības IKP no 1990. gada līdz 1995. gadam samazinājās līdz 12 procentiem, un 2005. gadā pacēlās tikai līdz 13% salīdzinājumā ar 1990. gada līmeni. Šāds samazinājums radies sakarā ar lauksaimniecības produkcijas absolūto preču samazinājumu par vairāk kā 50% un niecīgās peļņas, kā arī mazās darba samaksas dēļ. Šādu samazinājumu uzrāda IKP. Samazinājums ir daudz mazāks, rēķinot pēc nacionālā ienākuma vai bruto produkcijas. Rēķinot

lauksaimniecības samazinājumu pēc bruto produkcijas, kurā tiek iekļautas materiālās izmaksas par sēklu, lopbarību un citas, tad samazinājums ir tikai apmēram 50 procenti, bet ne 87 procenti, kā to uzrāda pēc IKP. Citām nozarēm salīdzinošā rādītāja izvēle nedod tik atšķirīgu rezultātu. Piemērs ar lauksaimniecību uzskatāmi parāda, kāda nozīme ir salīdzināšanas rādītāja izvēlei. Ja lauksaimniecībai IKP parāda pārspīlētu samazinājumu, tad pakalpojumiem, īpaši finanšu starpniecībai un darbībai ar nekustāmiem īpašumiem, tieši pretēji, paceļ šo nozaru īpatsvaru IKP. Tas izskaidrojams ar lielāku peļņu šajās nozarēs un mazāku materiālietilpību. Piemēram, rēķinot pēc IKP, pakalpojumi 2005. gadā attiecībā pret 1990. gadu ir 372 procenti, tajā skaitā finanšu starpniecība 425% un operācijas ar nekustāmo īpašumu 438 procenti, pieņemot, ka 1990. gadā tie bija 100% (sk. 4. un 5. tabulu). Uz to norāda arī nelielais strādājošo skaits šajās nozarēs. Piemēram, ja vidēji Latvijas tautsaimniecībā 1% IKP 2005. gadā saražoja 10 000 strādājošo, tad finanšu starpniecībā 1% IKP saražoja 4000 strādājošo, tas ir, 2,5 reizes mazāk. Attiecīgi operācijās ar nekustāmo īpašumu 1% IKP saražoja 3000 strādājošo, tas ir, 3 reizes mazāk strādājošo kā vidēji tautsaimniecībā. Piedevām peļņa šajās nozarēs ļoti būtiski pārsniedza peļņu lauksaimniecībā. Tas arī izskaidro rezultātu būtisko atšķirību, pielietojot vienu vai otru salīdzināmo rādītāju. Diemžēl šīs atšķirības netiek uztvertas ne Latvijas nodokļu politikā, ne arī salīdzinošo rādītāju izvēlē. Šajā sakarībā lielais IKP pieaugums Latvijā jāuztver ar sava veida piesardzību, vai tiešām tautsaimniecība tik strauji attīstās, kā to liecina statistika, vai arī tas ir tikai pieņemto skaitļu sakopojums.

5. tabula
Table 5

**Latvijas iekšzemes kopprodukta indekss pa
darbības veidiem no 1980. līdz 2005. gadam, % 1990. g. = 100% ***

Gross domestic product indices by kind of activity from 1980 till 2005, at average prices of 1980 = 100%

Nozares/ Industries	1980	1990	1991	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2010 p
Iekšzemes kopprodukts/ GDP	67	100	87	57	74	80	85	91	101	111	139
t. sk. ražošana/ including production	75	100	86	22	27	28	32	34	36	40	52
no tās lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība/ of which agriculture, hunting and forestry	74	100	89	12	13	14	15	15	15	17	18
no ražošanas lauksaimniecība/ of which agriculture	72	100	76	11	12	12	13	13	13	14	24
t. sk. augkopība/ including crop farming	72	100	86	14	17	18	18	19	20	20	22
lopkopība/ livestock farming	72	100	70	10	10	10	10	10	11	11	12
rūpniecība/ manufacturing	72	100	92	21	26	29	33	34	37	40	51
pakalpojumi/ services	59	100	85	104	125	133	152	181	200	262	372
no tiem operācijas ar īpašumiem/ of which operation with estate	<50	100	74	128	145	165	262	276	297	330	438
finanšu starpniecība/ financial mediation	<50	100	73	178	194	208	223	226	245	275	425
veselība un sociālā aprūpe/ medical and social care	100	94	78	98	99	100	101	109

*Informācijā no 4. tabulas

Kādas tad varētu būt Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas? Atbilde meklējama nosacījumā – jāattīsta tajās nozarēs, kurās starptautiskā skatījumā Latvijai padodas vislabāk un kurās ražošanai Latvijā ir pietiekami daudz izejvielu. Lauksaimniecībā tā varētu būt rapša sēja eļļas un raušu ieguvei piena ražošanai, rūpniecībā – nozares ar mazāku materiālietilpību, bet lielāku pievienotā vērtības lielumu produkcijas vienībā. Plašāka vērtība pievēršama meža resursu palielināšanai, gan pilnīgākai izmantošanai – mitro mežu masīvu meliorācijai, cīņai ar kaitēkļiem un slimībām, mežu pilnvērtīgākai atjaunošanai un visas koksnes racionālai izmantošanai.

3. Ražošanas resursi Production resources

Jebkuram ražošanas procesam vajadzīgi trīs veida resursi: darbaspēks, daba ar dabas resursiem un kapitāls jeb ekonomiskie resursi, kā, piemēram, ēkas, būves, mašīnas utt. Pēdējos gadsimtos arvien lielāku lomu iegūst jaunās tehnoloģijas. Kā var vērtēt resursu nodrošinājuma situāciju Latvijā? Te nevar dot viennozīmīgu atbildi. Atsevišķu resursu esamība vēl nevar nodrošināt sekmīgu attīstību. Aplūkojot pasaules statistiku, redzams, ka nabadzīgajām valstīm pārsvarā ir pietiekami daudz darbaspēka resursu un var būt arī bagātīgi dabas resursi, bet ražošana attīstās lēni un iedzīvotāji dzīvo nabadzīgi. Vissekmīgāk attīstās valstis ar visu resursu pietiekamību, bet arī tiem jābūt sabalansētā apmērā.

Zemes resursi kopplatībā Latvijā ir nemainīgā platībā, ja neskaita Abrenes daļu, ko Krievija atņēma Latvijai pēc Otrā pasaules kara. Nelielas izmaiņas notika tikai platību precizēšanas rezultātā. Tomēr zemes resursu sastāvā notikušas būtiskas izmaiņas (sk. 6. tabulu).

6. tabula
Table 6

Zemes platība Latvijā, tūkst. ha
Land area in Latvia, thousand ha

Gads Year	Kopā Platība Total area	t.sk. lauksaimniecībā izmantojamā zeme including agriculture land						Pārējā kopā Other land in total	no tās of which	
		kopā in total	aram- zeme arable land	augļu dārzi orchards	atmatas fallow land	ņļavas meadows	ganības pastures		meži forests	krūmi shrubs
1935	6579,1	~3775	2113,7	~19,0	...	898,6	751,5	~2692	~1750	...
1940	6579,1	3713,6	2171,4	25,8	...	915,8	600,6	2743,7	1747,0	...
1945	6579,1	3508,9	1810,1	...	66,8	896,7	733,3	2950,4	1732,6	...
1950	6457,3	3352,3	1747,5	23,9	251,2	905,9	423,8	3105,0	1964,1	294,3
1960	6458,9	3076,5	1736,4	40,4	230,8	706,5	362,4	3382,4	2398,6	112,7
1970	6458,9	2907,8	1603,8	41,1	41,2	468,9	752,8	3551,1	2561,7	78,4
1980	6458,9	2580,6	1712,3	36,9	...	231,8	599,6	3878,3	2728,6	164,7
1990	6458,9	2567,0	1687,4	35,4	...	245,8	598,0	3891,9	2803,0	...
1995	6458,9	2540,3	1710,1	29,7	...	800,5	...	3918,6	2869,7	...
2005	6458,9	1733,7	1091,8	12,8	...	638,9	...	4725,2	2904,4	...

Avoti: 1935. g. – Latvijas lauksaimniecība 1937. gadā. 4. lpp. (platība lauksaimniecību uzņēmumos ar Abreni).

1940. – 1980. g. – Latvijas PSR lauksaimniecība... 1981. g. 55. lpp., platība no 1950. g. uzrādīta bez Abrenes (kr. val.).

1990. g. – Latvijas tautas saimniecība 90... 233. lpp.

1995. g. – Latvijas statistikas gadagrāmata 1995... 203. lpp., ņļavas summētas ar ganībām.

2005. g. – Latvijas lauksaimniecība 2005. gadā... 19. lpp., uzrādīta izmantotā platība un ņļavas summētas kopā ar ganībām.

1995. – 2035. g. – ņļavas kopā ar ganībām.

1914. g. aramzeme bija 1729,6 tūkst. ha, 1923. g. – 1698,4 tūkst. ha, 1929. g. – 1947,9 tūkst. ha un 1935. g. – 2113,7 tūkst. ha. (Latvija citu... 90. lpp.).

Bez zemes nav iespējam nekāda reāla darbība, jo pagaidām citu planētu izmantošana ir tikai nākotnes sapnis. Lauksaimniecībā zeme ir galvenais ražošanas līdzeklis. Diemžēl tās platība, kā visa zemeslode, ir tāda, kāda tā ir. Pastāv iespēja tikai dažādi izmantot šo zemes resursu. Civilizācijas attīstība vienlaikus ir centusies paplašināt lauksaimniecībai izmantojamo zemes daļu. Diemžēl lielākā pasaules daļā jau ir apgūta lauksaimniecībai piemērotā izmantojamā platība, un vairs nav iespējams paplašināt izmantojamo daļu. Dažās valstīs lauksaimniecībā izmantojamās zemes paplašināšanai cenšas ierīkot polderus jūru krastos, kā rezultātā notiek lauksaimniecības darbība zem jūras virsējā līmeņa. Ja Latvijā XX gadsimta trīsdesmitajos gados trūka lauksaimniecībā izmantojamās zemes un caurmērā ar maziem izņēmumiem visa lauksaimniecībai piemērotā zeme bija iesaistīta ražošanā, tad situācija jau XX gadsimtā beigās un XXI gadsimtā ir radikāli izmainījusies un vairāk kā 1 miljons hektāru kādreiz lauksaimniecībā izmantojamās zemes netiek lauksaimniecībā izmantota un pārsvarā apmežojas. Pirms Otrā pasaules kara Latvijā lauksaimniecībā izmantojamā zeme bija 3,7136 miljoni ha (sk. 6. tabulu), no kuras lielāko daļu bija aramzeme, tas ir,

2,1714 miljoni ha, jeb 58,5% no lauksaimniecībā izmantojamās zemes un 33,6% no visas Latvijas teritorijas. Pļavas un ganības kopā bija 1,5164 milj. ha jeb 40,8% no lauksaimniecībā izmantojamās zemes un 23,5% – no visas valsts teritorijas. 1945. gadā lauksaimniecībā izmantojamā zeme jau bija samazinājusies līdz 3508,9 tūkst. ha, 1950. gadā – līdz 3352,3 tūkst. ha, 1960. gadā – līdz 3076,3 tūkst. ha un 1990. gadā – līdz 2567,0 tūkst. ha. Vēl tālāka lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības samazināšanās notika līdz 2005. gadam, kad izmantojamā platība bija jau mazāka par 1733,7 tūkst. ha un izmantotais vairs bija mazāk kā 1,5 milj. ha zemes. Tāpat okupācijas dēļ lauksaimniecībā izmantojamā platība ir samazinājusies 2,5 reizes. Diemžēl platības samazinājums nav kompensēts ar ražības kāpinājumu. Sakarā ar lopu samazinājumu dabiski apmežojas ganības un pļavas. Ja XX gadsimta trīsdesmitajos gados zāles trūkuma dēļ saimnieki izganīja savus mežus un tie bija tīri no saaugušās zāles un liekā pameža, tad XX gadsimtā mežus vairs neizgana, tāpat kā pamestās pļavas un ganības, un sākusies jauna nelaime, proti, vecās zāles dedzināšana pavasarī, kas jau prasījusi nevienu vien cilvēku upuri un ēku nodedzināšanu.

Līdztekus lauksaimniecībā izmantojamās zemes samazinājumam samazinās arī darbojošais meliorācijas tīkls. Daļa nodrenēto tīrumu apmežojas un drenas aizaug. Nekoptie novadgrāvji aizsērē un vienlaikus aizsērē arī drenas. Līdz ar to samazinās normāli darbojošās drenētās platības un krītas lauku auglība.

Turpmākajos gados atjaunosies augļu dārzu platība, un sējumu platība būs apmēram 1,1 milj. ha. Sakarā ar Eiropas lauksaimniecības politiku lauksaimniecības zemju platības palielināšanai nav ekonomiska pamata, īpaši arī tāpēc, ka iedzīvotāju skaits Latvijā un vecajā Eiropā samazinās. Nedaudz lauksaimniecības zemju samazinājumu bremzēs biodegvielas ražošanas paplašināšana, tajā skaitā rapsis, kas jau 2005. gadā Latvijā aizņēma 71,4 tūkst. ha zemes un tā platība vēl paplašināsies (Latvijas lauksaimniecība 2005. gadā... 22. lpp.).

Attiecībā uz zemju kvalitatīvo izmaiņu, jāatzīmē, ka aramzemes platībās 2005. gadā ir daudz mazāks trūdvielu saturs, kā tas bija 1940. gadā, jo liela daļa aramzemes nav mēslota ar organiskiem mēsliem vairāk kā 15 gadus. XX gadsimta sākumā zemnieki pat norādīja – jātur vairāk lopu, lai būtu kūtsmēsli. Skaidrs, ka mūsdienu apstākļos iespējams citas metodes trūdvielu saglabāšanai, bet lopu samazinājums ir un paliek kā faktors trūdvielu samazinājumam. Attiecībā uz lauku kaļķošanu jāatzīmē, ka 2005. gadā stāvoklis ir pasliktinājies salīdzinājumā ar 1940. gadu, jo kūtsmēsli daļēji samazināja augsnes skābumu vai vismaz nesamazināja kaļķu izskalošanos, bet organisko vielu samazinājums palielina kaļķu izskalošanos.

Darbaspēka resursi ir bijuši nozīmīgi Latvijas attīstībā pārsvarā visos periodos, lai gan pēc 1990. gada laukos, it īpaši Latgales daļā ir būtisks bezdarbnieku īpatsvars pieaugušo iedzīvotāju grupā. Vai tam ir objektīvi, vai arī subjektīvi iemesli, par to var diskutēt. No iedzīvotāju skatījuma laukam var būt objektīvi, jo nav tuvumā brīvu darba vietu, tālākai braukšanai nav transporta un ir slikti ceļi, uzņēmējdarbības uzsākšanai nav līdzekļu, ieskaitot arī brīvo zemju izmantošanu. Tomēr no tautsaimniecības viedokļa, vai šeit nevar saskatīt neracionālu resursu sadali un vāju darbību iedzīvotāju nodarbinātībā.

Ja 1980. gadā Latvijā skaitījās 1,364 milj. nodarbināto, tad 1988. gadā to skaits bija pieaudzis līdz 1,413 milj., bet līdz 1990. gadam samazinājies līdz 1,409 milj. strādājošo (Latvijas tautsaimniecība '90... 66. lpp.). Savukārt 1996. gadā vairs bija tikai 0,949 milj. strādājošo un 2000. gadā – 0,941 milj. 2006. gada janvārī strādājošo skaits Latvijā atkal pieaudzis līdz 1,057 miljoniem. Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju struktūrā 2004. gadā bija 62,6% no iedzīvotāju kopskaita. No visa iedzīvotāju skaitā 2005. gadā 45,0% bija nodarbināti, bet no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā 2005. gadā 8,7% bija darba meklētāji. Reģistrēto bezdarbnieku skaits pēc 2000. gada ir vairāk par 90 tūkst. un 2006. gadā I ceturksnī nodarbinātības valsts aģentūrā bija reģistrēti 89,2 tūkstošu bezdarbnieku, tajā skaitā 39,1 tūkst. – ilgstošie bezdarbnieki. No bezdarbniekiem 39,7 tūkst. saņēma bezdarbnieka pabalstu, tas ir, 12 strādājošiem jāuztur viens bezdarbnieks (Latvijas statistikas gadagrāmata 2006... 83. – 90. lpp.).

Latvijas darba resursu izglītības līmenis ir diezgan augsts. No visiem strādājošiem 22,7% ir augstākā izglītība, 64,3% ir vidējā izglītība (tajā skaitā 39,3% ir profesionālā izglītība), 12,1% ir pamatskolas izglītība (no kopskaita 0,7% – arodizglītība) un 0,8% – izglītība zemāka par pamatskolas (Latvijas statistikas gadagrāmata 2005. 65. lpp.). Salīdzinot ar pasaules vidējo izglītības līmeni, Latvijā tas ir augsts. Tomēr zemāks kā vienā otrā attīstītā pasaules valstī, piemēram, Amerikas Savienotajās Valstīs.

Novērtējot pašreizējos darba resursus Latvijā, jāatzīmē, ka izglītības līmenis ir diezgan augsts un tas nav galvenais šķērslis tautsaimniecības attīstībai.

Kapitāls ir būtisks resurss tautsaimniecībā. Sabiedrībā valda uzskats: kapitāls ir par mazu, lai varētu iecerēto paveikt. Kopumā tas ir pamatots apgalvojums, tomēr ar nosacījumu, lai kapitāla palielinājums atmaksātos. Principā jau Latvijas apstākļos kapitālu var dabūt gan Latvijā, gan ārvalstīs, ja vien varam garantēt tā atdošanu atpakaļ paredzētajā termiņā. Diemžēl daudzos gadījumos ir neiespējami vai vismaz pastāv liels risks, ka atmaksāšana var aizkavēties.

No Latvijā iegūtā IKP 2005. gadā kapitāla veidošanai tika izmantots 34,1 procents, tas ir, 2,442 miljardi latu (sk. 1. tabulu). Pārsvārā šis investīcijas tika novirzītas pirmām kārtām pakalpojumu jomā, tad rūpniecībai – rūpniecībā un transportā un tikai 4% – lauksaimniecībā. Jāuzsver, ka laika gaitā Latvijā ir uzkrātas ārvalstu investīcijas diezgan lielā apjomā. 1995. gadā tās bija 1,037 miljardi un 2005. gadā sasniedza 8,637 miljardus latu. Salīdzinājumā ar IKP 2005. gadā, tas ir 97%, kas nav mazs apjoms. Problēmātisks jautājums tikai ir, vai tās ieguldītas ražošanā un tieši tajā ražošanā, kas nepieciešama Latvijai, vai arī liela daļa ieguldīta neražojošā jomā (Latvijas statistikas gadagrāmata 2005... 185.–190. lpp.).

Laika gaitā Latvijā ir uzkrājies liels apjoms pamatkapitāla un apgrozāmo līdzekļu. Šis rādītājs būtu daudz daudz lielāks, ja daļa kapitāla nebūtu iznīcināta abos pasaules karos, padomju okupācijas laikā un privatizācijas procesā. Pēc ekspertu vērtējuma, pamatlīdzekļu apmērs Latvijā ir nepilni 40 miljardu latu. Kopējais apjoms pārsvārā nozaru ir nepietiekams un tas ir par iemesls mazajam darba ražīgumam un nereti arī produkcijas nepietiekamai kvalitātei. Lai sasniegtu attīstīto valstu darba ražīgumu, ražošanas pamatlīdzekļu apmērs jāpalielina par apmēram trim reizēm vai pat vairāk. Kur un kad šādu līdzekļu summu var cerēt dabūt Latvijas tautsaimniecība, ja kapitālieguldījumiem pēdējā gadā iztērēja tikai 2,4 miljardus latu, tajā skaitā apmēram 1 miljardu iepriekšējo pamatlīdzekļu nomainībai. Tātad pamatlīdzekļus varētu paplašināt 25 gadu laikā, ja vien nevajadzētu papildu līdzekļus iepriekšējo atjaunošanai un nomainībai. Diemžēl 25 gadu laikā būs radušās jaunas tehnoloģijas un jaunas vajadzības, kas investīciju apjomu vismaz dubultos. Tautsaimniecības attīstību un reizē kapitāla uzkrāšanu kavē arī Latvijas negatīvā ārējā tirdzniecība bilance, kas 2006. gadā pārsniedza vairāk kā 2 miljardus latu.

Secinājumi Conclusions

Lai objektīvi raksturotu tautsaimniecību, nepieciešams izvēlēties objektīvus rādītājus, kas var raksturot valsts tautsaimniecības pašreizējo stāvokli un to salīdzināt gan attīstībā, gan arī ar citām valstīm. Tautsaimniecības attīstības objektīvai analīzei bez IKP jāņem vērā arī citi raksturojošie rādītāji, piemēram, nacionālais ienākums, bruto produkcija u.c.

Tautsaimniecībai attīstoties, IKP vairumā valstu pieaug lēnāk vai straujāk. Tomēr ir arī valstis, kurās IKP ilgstoši nepieaug vai augšme ir niecīga. Arī Latvijā IKP uz 1 iedzīvotāju ir krasī mainījies brīvvalsts laikā un okupācijas režīmā. Tāpēc vēl 2006. gadā Latvijā IKP uz 1 iedzīvotāju ir zemākais ES, jo izpaužas pārstrukturizācijas sekas no plānveida un tirgus ekonomiku.

Lai attīstītu ražošanu, nepieciešami noteikta veida resursi, piedevām resursiem jābūt savstarpēji sabalansētiem. Resursu daudzums dažādos darba veidos ir mainīgs. XXI gadsimta sākumā Latvijas galvenais attīstību bremzējošais resurss ir investīciju trūkums un to nepilnīga izmantošana ražošanas nozarēs.

Atsauces References

1. Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914.–1945. Zviedrija, Daugava, 1968., 983 lpp.
2. Eiropas Savienības Statistikas biroja mājas lapa “Ekonomika un finanses”, 01.11.2006.
3. Latvija citu valstu saimē. Rīga: Militārās literatūras fonda izdevums, 1938.
4. Latvijas lauksaimniecība 2005. gadā. Rīga: LRCSP, 2006., 36. lpp.
5. Latvijas makroekonomiskie rādītāji. Nr. 3, 2004., Rīga: LRCSP, 2004., 150 lpp.
6. Latvijas makroekonomiskie rādītāji. Nr. 2, 2006., Rīga: LRCSP, 2005., 96 lpp.
7. Latvijas statistikas gadagrāmata 1996. Rīga: LRVSK, 1996., 293 lpp.
8. Latvijas statistikas gadagrāmata 2000. Rīga: LRVSK, 2000., 249 lpp.
9. Latvijas statistikas gadagrāmata 2001. Rīga: LRVSP, 2001., 254 lpp.
10. Latvijas statistikas gadagrāmata 2003. Rīga: LRVSP, 2003., 272 lpp.
11. Latvijas statistikas gadagrāmata 2005. Rīga: LRCSP, 2005., 392 lpp.
12. Latvijas statistikas gadagrāmata 2006. Rīga: LRCSP, 2006., 408 lpp.
13. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens. Nr. 3(142). Rīga: LRCSP, 2006., 113 lpp.
14. Latvijas tautas saimniecība ‘90. Rīga: LRVSK, 1991., 243 lpp.
15. Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā. Nr. 4, Rīga: Tautsaimniecības attīstības institūts, 2005., 244 lpp.

IMPACT OF REGIONAL DEVELOPMENT ON ECONOMIC AND FINANCIAL SITUATION OF THE CO-OPERATIVE BANKS IN POLAND

Dr. Tomasz SIUDEK

Adiunkt, Warsaw University of Life Sciences - SGGW,
Department of Economics and Organisation of Agricultural Enterprises

Abstract

In the paper, the relationship between the level of the economic development and the economic-financial situation of cooperative banks in selected regions of Poland was determined using estimated cumulative or synthetic indicators (aggregated indices).

Research results suggest that the cooperative banks operating in more developed regions of Poland recorded poorer results for economic and financial performance in comparison with banks conducting their activity in relatively less developed regions.

Key words: cooperative banks, economic growth, economic-financial situation, aggregate indicator.

1. Introduction

It is generally assumed in the economic literature that the financial sector, including banks, is an instrument to promote the smooth functioning and sustained development of the whole economy. On the other hand, a very important issue is how economic development influences banks' performance variables.

Economic and financial situation of the cooperative banks in Poland is significantly determined both by internal and by external factors. Within external factors, the economic development in selected country's regions in which the cooperative banks carry on their activities is tended to be one of the most affecting banks' economic and financial results.

In this paper the impact of regional economic development on economic and financial results for cooperative banks' performance over the period of 1997-2004 is presented.

2. The research aims and methods applied

The research has several aims:

- to assess regional economic development using aggregate index;
- to evaluate economic and financial situation of the cooperative banks applying synthetic indicator;
- to find whether regional economic development has impact on economic and financial performance of the cooperative banks in Poland.

The research was conducted in 1997-2004. The survey covered a sample of 627 cooperative banks spread all over the country.

The main data sources were financial statements of the banks and national statistics obtained from the Central Statistical Office of Poland (GUS).

Every examination of regional economic performance must begin with a clear framework for how to measure performance. Specific macroeconomic variables used in this research were presented in table 1, whereas table 5 shows variables which were taken into consideration when synthetic indicator of economic and financial situation of the banks was being constructed.

To distinguish features which had the greatest influence on economic development and economic-financial results of investigated banks, factor analysis was utilized (Jajuga, 1993; Ostasiewicz, 1999; Dobosz 2001). For dropping the least important factors from the analysis, the Kaiser criterion and 'Scree plot' were used. Only factors with eigenvalues greater than 1 were retained (Aczel, 2000).

The estimators of principal components, the estimators of synthetic indicators on regional economic

development and on performance of the cooperative banks were calculated according to the following mathematical equations:

$$U_k = a_{1k}x_1 + a_{2k}x_2 + a_{3k}x_3 + \dots + a_{nk}x_n \quad (1)$$

where:

U_k – estimate for k -principal component, $k = 1, 2, \dots, t$,

a_{ik} – estimated weights of i -contributions for k -principal component,

x_i – value of i -contributions, $i = 1, 2, \dots, n$.

$$W_s = b_1U_1 + b_2U_2 + b_3U_3 + \dots + b_tU_t \quad (2)$$

where:

W_s – synthetic indicator on economic development/synthetic indicator on economic-financial situation of cooperative banks,

b_k – estimated weights of k -principal component, $k = 1, 2, \dots, t$,

U_k – value of k - principal component, $k = 1, 2, \dots, t$.

Additionally, in order to identify an impact of voivodship (name of administrative unit) and macro-region on level of economic development and on economic-financial results of the cooperative banks, one-factor ANOVA analysis of variance has been applied. LSD test has been used to assess differences between means for groups of each factor (Stanisz, 2000; Borkowski et. al, 2004). The strength of the association between economic-financial results of the cooperative banks and the level of economic development has been measured using Pearson correlation coefficient. The correlation coefficients have been tested with t-student test (Stanisz, 2000).

To identify relationships between variables describing economic and financial situation of the cooperative banks (dependent or explained variables) and variables describing regional economic development (independent or explanatory variables) as well as to determine the magnitude of those relationships linear regression analysis has been used. The selection of regression model has been made according to goodness-of fit statistic (R-Squared). The model which gave the best values of the adjusted R-Squared has been selected.

The individual regression coefficients for significance have been tested with t-student test (Rao, 1982; Dobosz, 2001).

3. Results and discussion

3.1. Regional economic development in Poland measured by synthetic indicator

Analysis of factors that have contributed to economic development indicates that factors 1, 2 and 3 from table 1 have had the strongest impact. These three factors have explained 80% of variability. For the first factor, GDP per capita and investments per capita have exhibited the strongest impact on economic development, whereas for the second factor and the third factor, GVA in services per one person employed and GVA in agriculture per one person employed have exerted the strongest influence.

Table 1

Factors determining regional differences in economic development in Poland in 1997-2004

Variables	Aggregate factors – 85.55% of variability			
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	R ²
Share in variability (%)	60.29	14.73	10.54	
1. Gross Domestic Product per capita	0.8021	0.3955	0.0043	0.7999
2. Gross Value Added per employee	0.5178	0.1163	0.2463	0.3423
3. Gross Value Added in agriculture per employee	0.1115	-0.0528	0.5176	0.2832
4. GVA in manufacturing and construction per employee	0.0000	0.2101	0.2744	0.1194
5. Gross Value Added in services per employee	0.2001	0.7674	-0.0765	0.6348
6. Income per habitant	0.3044	0.4289	0.0357	0.2779
7. Average salary	0.3137	0.5947	-0.0205	0.4525
8. Investments per capita	0.6949	0.4490	0.0049	0.6845
9. Unemployment rate	-0.4593	0.0291	0.1740	0.2421
10. Employment in manufacturing	0.0232	-0.4202	-0.0491	0.1795

Variables	Aggregate factors – 85.55% of variability			
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	R ²
11. Agricultural production per 1 ha UAA	-0.0331	-0.0112	0.2855	0.0828
12. Self-government's (gmina's) spending per habitant	0.5826	0.1491	0.3158	0.4614
13. Self-government's (gmina's) income per habitant	0.4243	0.2239	0.4496	0.4323
14. Entitles of national industries registered in REGON	0.1865	0.5819	0.1787	0.4053

Notes: R² – the square of coefficient of multi-way correlation between variable X_i and main factors U₁-U₃; X_i – value of i-primary variable, i = 1, 2, ... 14; U_k – value of k-main factor, k = 1, 2, 3.

Source: Own research.

Economic development was studied according to voivodship and macro-region where the cooperative banks conducted their activities. One-factor ANOVA showed a statistically significant effect of all considered factors on economic development level (table 2).

Table 2

Selected factors' impact on the level of synthetic indicator on economic development in Poland in 1997-2004

Specification	Impact of factor	
	Voivodship	Macro-region
Synthetic indicator	F=24.39 ^x	F=28.74 ^x

Note: value F - Fisher-Snedecor test; x – statistically significant factor's impact on explained variable at p ≤ 0,05.

Source: Own research.

Analysis results listed in table 3 show that the highest level of economic development was reached by Mazowieckie (1.89), Dolnoslaskie (0.77), and Pomorskie (0.73) voivodships, while the lowest level by Podkarpackie (-1.46), Lubelskie (-1.28), and Swietokrzyskie (-1.27) voivodships.

Table 3

The level of aggregate indicator on economic development of Polish voivodships in 1997-2004

Voivodship	Aggregate indicator on economic development			
	n	\bar{x}		s \bar{x}
Dolnoslaskie	75	0.77	d	0.23
Kujawsko-Pomorskie	58	-0.26	cde	0.26
Lubelskie	120	-1.28	ab	0.18
Lubuskie	52	-0.78	abcd	0.28
Lodzkie	100	-0.33	cd	0.20
Mazowieckie	211	1.89	e	0.14
Malopolskie	90	-0.61	cd	0.21
Opolskie	36	-0.01	def	0.34
Podlaskie	72	-0.87	abc	0.24
Podkarpackie	61	-1.46	a	0.26
Pomorskie	42	0.73	d	0.31
Slaskie	110	0.47	e	0.19
Świetokrzyskie	73	-1.27	ab	0.24
Wielkopolskie	96	0.41	e	0.21
Warminsko-mazurskie	72	-0.73	bcd	0.24
Zachodniopomorskie	26	0.61	de	0.39
1997-2004	1294	1.78E-06		–

Notes: n – number of investigated banks, \bar{x} - average level of aggregate indicator. An occurrence at least one identical letter in two compared groups indicates no significant difference between them at p ≤ 0.05; s \bar{x} – standard error of the average.

Source: Own research.

The differences in the economic development of macro-regions were presented in table 4. The best developed were: capital (1.55), central (0.70), and northern (0.70) while the least developed: south-eastern (-1.20) and central-eastern (-1.24) macro-regions.

Table 4

The level of aggregate indicator on economic development of Polish macro-regions in 1997-2004

Macro-region	Aggregate indicator on economic development			
	n	\bar{x}		$s_{\bar{x}}$
Southern	171	0.31	bc	0.16
South-eastern	207	-1.20	a	0.14
South-western	10	-0.44	abc	0.66
Northern	42	0.70	bc	0.32
North-eastern	133	-0.87	a	0.18
North-western	133	0.26	bc	0.18
Central	130	0.70	c	0.18
Central-eastern	110	-1.24	a	0.20
Central-western	178	0.09	b	0.16
Capital	180	1.55	d	0.15
1997-2004	1294	1.78E-06		-

Note: Marks as in table 3.

Source: Own research.

3.2. Economic and financial results for cooperative banks in Poland measured by synthetic indicator

Factor analysis suggests seven main factors which altogether have explained 79.43% of total variance in economic and financial situation of the cooperative banks. Of these, the first has explained 20.37% of total variance.

The first main factor has been the most strongly correlated with such financial indicators as: interest margin, the administrative costs as a proportion of total assets, the personnel costs as a proportion of total assets, the net interest income as a proportion of total assets (table 5).

In the case of the second main factor, explaining 15.78% of total variance in economic and financial situation, the strongest correlation has been observed with assets profitability ratio ROA and work profitability ratio ROW (net financial results per worker).

The third main factor has accounted for 10.93% of total variance and has been most strongly correlated with the net loans' share of total assets and net loans' share of deposits. The fourth main factor explaining 10.08% of total variance has been the most correlated with: gross profit margin, net profit margin and costs level. The fifth main factor has explained 8.28% of total variance being most powerfully correlated with capital adequacy ratio (solvency ratio), fixed assets and capital investments to total assets ratio as well as working capital to total assets ratio. The sixth main factor has been correlated mostly with growth rates of: total assets, working assets and net loans amount. It has explained 7.63% of total variability. Finally, the seventh main factor has been the most correlated with primary variables: fixed assets and capital investments to total assets ratio, interest revenues' share of total assets and interest costs' share of total assets.

The remaining factors (with eigenvalues lower than 1) have been omitted in an analysis.

After calculating aggregate indicator for banks under study, its further analysis has been split into voivodships and macro-regions.

Table 5

Factors determining differences in economic and financial results in the cooperative banks in Poland in 1997-2004

Economic and financial indicators [%]	Aggregate factors - 79.43% of variability							R ²
	U ₁ Factor 1	U ₂ Factor 2	U ₃ Factor 3	U ₄ Factor 4	U ₅ Factor 5	U ₆ Factor 6	U ₇ Factor 7	
Share in variability (%)	20.37	15.78	10.93	10.08	8.28	7.63	6.35	0.7207
X ₁ . Growth rate of total assets	-0.0135	-0.0148	-0.0443	-0.0481	-0.0884	0.9462	0.0231	0.3064
X ₂ . Growth rate of working assets	-0.0844	-0.0093	-0.0276	-0.0563	-0.0886	0.9616	0.0220	0.6166
X ₃ . Growth rate of net loans	-0.1188	-0.0530	0.0397	-0.0044	0.0608	0.6017	0.0235	0.6093
X ₄ . Profitability of total assets ROA	0.0934	0.8071	0.0006	0.1657	0.1461	-0.0002	0.1082	0.4616
X ₅ . Profitability of own funds ROE	0.0782	0.4713	-0.0752	0.0961	-0.1985	0.0815	0.1315	0.8492
X ₆ . Gross profit margin ratio	0.0377	0.1508	-0.0262	0.8810	0.0739	-0.0271	0.0311	0.2569
X ₇ . Net profit margin ratio	-0.0101	0.1458	-0.0204	0.8865	0.0816	-0.0348	0.0146	0.3002
X ₈ . Revenue/costs ratio	0.0476	0.0228	-0.0068	0.5234	-0.0171	-0.0134	0.0390	0.2078
X ₉ . Interest margin ratio	0.7770	0.2597	0.1034	0.0605	0.1430	-0.0931	0.1126	0.3597
X ₁₀ . Net financial result/worker (ROW) ['000 PLN]	-0.2850	0.7614	-0.0249	0.2001	0.2018	-0.0530	0.1042	0.9084
X ₁₁ . Costs ratio	0.0023	-0.0976	0.0233	-0.7716	0.0448	0.0178	-0.0566	0.9442
X ₁₂ . Solvency ratio	0.0332	-0.0524	-0.0879	0.0308	0.7676	-0.0668	0.1018	0.3849
X ₁₃ . Own funds/total assets ratio	0.0724	0.0597	0.2136	0.0106	0.7383	-0.0809	-0.0556	0.5850
X ₁₄ . Fixed assets and capital investments /total assets ratio	0.0808	-0.0648	0.0570	-0.1079	-0.0768	-0.0281	-0.6552	0.9343
X ₁₅ . Working capital/total assets ratio	0.1703	0.1503	0.0756	0.0803	0.6843	0.0559	0.5603	0.9186
X ₁₆ . Cash/total assets ratio	0.4739	-0.0876	-0.1170	0.0645	-0.0547	0.0061	-0.0614	0.1435
X ₁₇ . Total liquidity ratio	0.4001	-0.2154	-0.2980	0.0010	0.0121	0.0049	0.0687	0.0167
X ₁₈ . Current assets/current deposits	-0.2440	-0.0585	-0.3338	-0.0438	0.0975	0.0298	0.1454	0.9179
X ₁₉ . Working assets/total assets ratio	-0.5830	-0.1904	0.2920	-0.0549	0.2193	0.0738	0.2591	0.7082
X ₂₀ . Net loans/total assets ratio	0.0266	-0.0456	0.9634	-0.0238	0.0430	-0.0207	-0.0249	0.8491
X ₂₁ . Deposits/total assets ratio	-0.3484	-0.3933	-0.0869	0.0098	-0.2628	-0.0319	0.0770	0.2193
X ₂₂ . Net loans/deposits ratio	0.1135	0.0726	0.9375	-0.0065	0.1289	-0.0116	-0.0694	0.8287
X ₂₃ . Irregular loans/gross total loans	-0.0724	0.2531	-0.0101	0.0866	-0.1826	-0.0597	-0.1724	0.8059
X ₂₄ . Specific provisions/irregular loans ratio	0.0867	0.0130	0.0810	-0.0233	0.0119	0.0081	0.0415	0.4077
X ₂₅ . Interest income/total assets ratio	0.6954	0.1608	0.2379	0.0286	-0.1638	-0.1963	0.5345	0.3226
X ₂₆ . Interest expense/total assets ratio	0.3230	-0.0269	-0.0006	-0.0261	-0.5014	-0.1716	0.5671	0.5404
X ₂₇ . Net interest income/total assets	0.7144	0.2801	0.3491	0.0674	0.2814	-0.1145	0.2039	0.5146

Economic and financial indicators [%]	Aggregate factors - 79.43% of variability							R ²
	U ₁ Factor 1	U ₂ Factor 2	U ₃ Factor 3	U ₄ Factor 4	U ₅ Factor 5	U ₆ Factor 6	U ₇ Factor 7	
X ₂₈ . Non-interest income/total assets ratio	-0.1444	-0.2122	0.2864	-0.1860	0.1388	0.1086	-0.0760	0.7274
X ₂₉ . Administrative expenses/total assets ratio	0.7449	-0.3169	0.3207	-0.0303	0.1286	-0.1357	-0.1863	0.7559
X ₃₀ . Personnel costs/total assets ratio	0.7120	-0.3818	0.3006	-0.0189	0.2003	-0.0997	-0.1117	0.8082
X ₃₁ . Depreciation costs/total assets ratio	0.2819	-0.0484	0.2421	-0.0663	-0.0416	-0.0897	-0.5031	0.8158
X ₃₂ . Charges to provisions/total assets ratio	-0.1700	0.3991	0.2137	-0.0001	-0.0400	-0.1450	-0.2573	0.2788
X ₃₃ . Released provisions/total assets ratio	-0.0593	0.5555	0.0634	-0.0134	-0.2028	-0.1092	-0.4136	0.6110
X ₃₄ . Encumbrances of financial result/total assets ratio	0.1757	0.5514	0.0593	0.1117	0.2291	-0.0250	0.3326	0.7207

R² – the square of coefficient of multi-way correlation between variable X_i and main factors U₁-U₇; X_i – value of *i*-primary variable, *i* = 1, 2, ..., 14; U_k – value of *k*-main factor, *k* = 1, 2, 3.

Source: Own research.

As results in table 6 indicate, all listed factors' impact on synthetic indicator on financial and economic results for cooperative banks has been statistically significant.

Table 6

Selected factors' impact on the level of synthetic indicator on economic and financial situation of the cooperative banks in Poland in 1997-2004

Specification	Impact of factor	
	Voivodship	Macro-region
Synthetic indicator	F = 1.99 ^x	F = 3.81 ^x

Note: Marks as in table 2.

Source: Own research.

Under a territorial approach (the case of voivodships) to banks' performance results, the research findings (table 7) reveal that the banks located in the following voivodships: Slaskie (0.61), Opolskie (0.39) and Kujawsko-pomorskie (0.37) were in the most favourable situation. At the other extreme there were the banks in Podkarpackie (-0.69), Podzkie (-0.32) and Dolnoslaskie voivodships.

Table 7

The level of aggregate indicator on economic and financial situation of the cooperative banks in Poland according to voivodships in 1997-2004

Voivodship	Aggregate indicator on economic and financial situation of the cooperative banks		
	n	\bar{x}	$s_{\bar{x}}$
Dolnoslaskie	33	-0.29 abc	0.25
Kujawsko-Pomorskie	31	0.37 cd	0.26
Lubelskie	50	0.26 bcd	0.20
Lubuskie	21	0.09 abcd	0.31
Lodzkie	45	-0.32 ab	0.21
Mazowieckie	109	-0.14 abc	0.14
Malopolskie	37	-0.28 abc	0.24
Opolskie	12	0.39 bcd	0.41
Podlaskie	30	-0.02 abcd	0.26
Podkarpackie	32	-0.69 a	0.25
Pomorskie	28	-0.16 abc	0.27
Slaskie	49	0.61 d	0.20
Swietokrzyskie	42	0.24 bcd	0.22
Wielkopolskie	53	0.04 bc	0.20
Warminsko-mazurskie	38	0.21 bcd	0.23
Zachodniopomorskie	17	-0.28 abc	0.35
Total	627	-1.51E-08	—

Note: Marks as in table 3.

Source: Own research.

Results listed in table 8 suggest that differences in banking efficiency exist among analyzed macro-regions. Cooperative banks in southern macro-region perceived as having the best financial situation (0.55), whereas their counterparts in north-western (-0.35), south-eastern (-0.22) and central macro-regions were in the worst financial situation.

Table 8

The level of aggregate indicator on economic and financial situation of the cooperative banks in Poland according to Polish macro-regions in 1997-2004

Macro-region	Aggregate indicator on economic and financial situation of the cooperative banks		
	n	\bar{x}	$s_{\bar{x}}$
Southern	71	0.55 c	0.17
South-eastern	102	-0.22 a	0.14
South-western	5	0.32 d	0.64
Northern	30	-0.18 ab	0.26
North-eastern	61	0.14 abc	0.18
North-western	62	-0.35 a	0.18
Central	65	-0.21 ab	0.18
Central-eastern	51	0.14 abc	0.20
Central-western	91	0.19 bc	0.15
Capital	89	-0.22 ab	0.15
Total	627	-1.51E-08	

Note: Marks as in table 3.

Source: Own research.

3.3. Impact of regional development on economic and financial situation of the cooperative banks in Poland

The calculated correlation coefficients show that at country level there was negative interrelation ($r = -0.18$) between banks' economic-financial results and economic development over the 1997-2004 period (table 9). For the cooperative banks offering their services in regions characterized by higher economic development the worse economic and financial indicators were observed than for those of them operating in regions with lower economic development. More developed regions enjoyed high level of industrialization and relatively dense network of cities and towns influencing strong competition facing cooperative banks from commercial banks. This competition resulted, for the most part, in deteriorating financial and economic results for the cooperative banks. On the other hand, good economic and financial outcomes for the cooperative banks were found in the less developed, typically agricultural regions where competitive pressure from the commercial banks was relatively weak. In those regions, the cooperative banks have a near-monopoly position. Market power has enabled them to reach good financial results.

A similar tendency has been generally observed at voivodships' level. An increasing level of economic development in individual provinces over 1997-2004 period was associated with deterioration of economic and financial results obtained by the banks. In statistical analysis it has been found that the highest negative correlation coefficients occurred for Swietokrzyskie ($r = -0.55$), Wielkopolskie ($r = -0.39$) and Dolnoslaskie ($r = -0.35$) voivodships. On the contrary, the lowest positive correlation coefficients had appeared for Podkarpackie ($r = 0.45$), Warminsko-mazurskie ($r = 0.40$), Podlaskie ($r = 0.18$), Lubelskie (0.04) and Lubuskie (0.09) voivodships. Economic growth in the latter group of voivodships was principally attributable to development of agriculture financed among others through loans granted by the cooperative banks to farmers. Thus, agricultural credits provided by the cooperative banks have determined improvement in their economic and financial performance.

Taking into account territorial division into macro-regions, with the exception of south-western and north-eastern macro-regions, economic growth has generally effected in the cooperative banks' financial and economic situation getting worse (table 10).

Table 9

Impact of economic development in Poland's voivodships on economic and financial situation of the cooperative banks, 1997-2004

Voivodship		Aggregate indicator on economic and financial situation of the cooperative banks	
		r	b
Aggregate indicator on economic development	Dolnoslaskie	-0.38 ^x	-0.3587 ^x
	Kujawsko-Pomorskie	-0.13	-0.2068
	Lubelskie	0.04	0.0765
	Lubuskie	0.09	0.1138
	Lodzkie	-0.27	-0.2350
	Mazowieckie	-0.42 ^x	-0.1765 ^x
	Malopolskie	-0.21	-0.2091
	Opolskie	-0.04	-0.1066
	Podlaskie	0.18	0.4318
	Podkarpackie	0.45 ^x	0.5434 ^x
	Pomorskie	-0.37	-0.3814
	Slaskie	-0.16	-0.2154
	Swietokrzyskie	-0.55 ^x	-0.7815 ^x
	Wielkopolskie	-0.39 ^x	-0.3292 ^x
	Warminsko-mazurskie	0.40 ^x	0.4476 ^x
Zachodniopomorskie	-0.06	-0.0750	
Total	-0.18 ^x	-0.1096 ^x	

Note: x- correlation coefficient r and regression coefficient b statistically significant at $p \leq 0.05$.

Source: Own research.

Table 10

Impact of macro-regional economic development on economic and financial situation of the cooperative banks in Poland, 1997-2004

Macro-region		Aggregate indicator on economic and financial situation of the cooperative banks	
		r	b
Aggregate indicator on economic development	Southern	-0.14	-0.1914
	South-eastern	-0.15	-0.1753
	South-western	0.55	2.0940
	Northern	-0.27	-0.2373
	North-eastern	0.16	0.2484
	North-eastern	-0.11	-0.0880
	Central	-0.04	-0.0212
	Central-eastern	-0.06	-0.1144
	Central-western	-0.32 ^x	-0.3000 ^x
	Capital	-0.43 ^x	-0.1618 ^x
	Total	-0.18 ^x	-0.1096 ^x

Note: Marks as in table 9.

Source: Own research.

Conclusions

1. By applying factor analysis, this study revealed that GDP per capita and the investments per capita had the strongest impact on regional economic development in Poland. The level of synthetic indicator

on economic and financial results obtained by the cooperative banks was mostly influenced by interest margin ratio, net interest income to total assets ratio, and interest costs to total assets ratio. All the above mentioned factors have stimulated increase in economic development level.

2. The type of region (i.e. voivodship and macro-region) has statistically significant impact on aggregate indicators both on economic development and on economic-financial situation of the cooperative banks.
3. The highest level of economic development was observed in Mazowieckie voivodship and capital macro-region. On the other extreme there were Podkarpackie voivodship and central-eastern macro-region.
4. The cooperative banks with the best economic and financial performance records were located in Slaskie, Opolskie and Kujawsko-pomorskie voivodships, whereas those with the poorest performance results respectively in Podkarpackie, Lodzkie and Dolnoslaskie voivodships.
5. The banks placed in higher-developed regions were generally in worse economic-financial situation than those located in lower-developed regions. Regions with relatively high level of economic development were characterized by predominance of the urban population over rural population, and by strong competition between commercial and cooperative banks. Principally, the competition faced by the cooperative banks made their economic and financial situation worse. Poorer developed regions are typically agricultural but weak competition between banks in those regions has much greater prospects of success for the cooperative banks since they serve mainly agriculture and rural areas.

References

1. Aczel A.D., Statystyka w zarzadzaniu. Wyd. Naukowe PWN. Warszawa 2000.
2. Borkowski B., Dudek H., Szczesny W., Ekonometria. Wybrane zagadnienia. Wyd. Naukowe PWN. Warszawa 2004.
3. Dobosz M., Wspomagana komputerowo statystyczna analiza wynikow badan. Wyd. Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT, Warszawa 2001.
4. Jajuga K., Statystyczna analiza wielowymiarowa. Wyd. Naukowe PWN. Warszawa 1993.
5. Ostasiewicz W., Statystyczne metody analizy danych. Wyd. AE we Wroclawiu. Wroclaw 1999.
6. Stanisz A., Przystepny kurs statystyki z wykorzystaniem programu Statistica pl. na przykladach z medycyny. t. II. Wyd. StatSoft Polska Sp z o.o. Krakow 2000.
7. Rao R., Modele liniowe statystyki matematycznej. PWN Warszawa 1982.

THE NATIONAL ECONOMY AND AGRICULTURE IN THE PROCESS OF CHANGES – MACROECONOMIC ASPECT

Ph.D. Zenon KRÓLIKOWSKI, Dr habil. Bogusław STANKIEWICZ
Agriculture University of Szczecin, Faculty of Economics and Food Management

Abstract

The paper illustrates the process of market shaping of the economy with the use of an analysis of the volume of value added worked out by individual economy sectors and the number of those employed in selected sectors between 1990 and 2003. The number of those employed in individual sectors is being reduced. It is less dynamic in trading and repairs, as well as transportation, warehousing and communication. A crucial element of the macroeconomic process of changes is the share of the individual sectors in the generation of the gross national product. Trading and repairs, as well as industrial processing are at the first plan. The feature of the process is the polarisation of the volume of value added generated by individual sectors. Currently, there are no premise to speak for the possibility to have a significant increase in the agriculture share in the generation of the Gross National Product and/or significant reduction in the number of people engaged in agricultural production, which would significantly increase the gross value added per one employed in agriculture.

Key words: economy structure, employed, gross value added according to the sector.

Introduction

The democratisation of the social life in Poland is accompanied by a liberalisation of economic relationships. The market criterion mechanism of economic choices becomes a dominating stimulant for changes in the macroeconomic picture of the national economy. In statistical approach, we notice another shape of the environmental occupational structure of those employed. The share proportions of the individual economy sectors are diversified in generating the Gross National Product. The directions of the investment effort are also liable to changes. These are the effects of economic liberalisation whose dominating motive is to maximise the profit in a longer period of time. Besides changes difficult to be noticed by an average person in the statistics of economic life, we sometimes see another face of the production structure of the national economic system. Modern, nice looking, good quality national products find their purchasers in Poland and also more and more frequently abroad. The exportation of goods and services of the national enterprises grew in the period of the market economy from the level of 22,894.9 M dollars in 1995 to an amount of 73,781.2 M dollars in 2004 (Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2005 - p. 546). The foreign capital has a large share in the engineering and technical upgrading, as well as marketing economy contained in the economic organisation of the market.

Jakóbiak (2000, p. 9) indicates that one of the key problems of the Polish economy at the end of the 20th Century is the change in the substance of industry structure. A. Woś (2001, p. 11) claims that the restructuring means a drop in the role of the economy of traditional sectors: mining, metallurgy and agriculture. The fact that such a process exists is not questioned, however, the reality of the short period need not be in accordance with the thesis formulated. The paper aims at the presentation of the consequences of changes which take place in the structure of sources which generate the national product under the impact of the market. The share of the individual sectors of the national economy in the creation of jobs and generation of added value is liable to fluctuation. The essence of the process and some structural implications are presented below.

Material and methods

While showing the dynamics of economic processes, the material problem is the identification of the reference and a relevant measure to characterise the process being examined. The reference suggested by

us is the state of selected economy elements in the first years of the market order and the measures of: the number of employed in selected sectors, and their share in the generation of the Gross National Product. The source for the material facts on which the reasoning was based - in prevailing extent inductive reasoning - is the Central Statistical Office. The results of statistical observations placed in the statistical yearbooks of the period from 1993 to 2005 made up a basis for the reasoning carried out. The transformations in the national economy were described with the use of value added for the total industry, and for the industrial processing, mining, agriculture, building, trading and repairs, hotels and restaurants, transportation, warehousing, communication and financial go-between sectors. The number of those employed in the individual sectors was also adopted as a crucial characteristic trait of the recent years together with the value added. For the above-mentioned features, the trend functions were estimated. It is already today that the extrapolation of the value for the period ranging from 2004 to 2006 does allow to confront the reality with the formulated prognoses and to foresee the most probable economic situation in the nearest future.

The fluctuation of the number of those employed and the share of some sections in the generation of Gross National Product - results and discussion

Figures 1 and 2 picture changes in the number of those employed in selected sectors of the national economy. The market verification of the offered goods together with the selection of the system efficiency of similar nature services became the feature of the economy of the period of system transformation in the company management in the conditions of liberal competitive economy. The consequence of the decreasing demand for national products are the financial problems of enterprises whose earlier management could not solve these problems quickly and efficiently. The final effects of the market shock can be analysed on figures 1 and 2. Between the years 1990 and 1994, and in some cases even for a longer period of time, the number of those employed in agriculture, food processing, construction, and mining kept decreasing. Even in transportation, warehouse economy and communication, employment has suffered sharp fall despite the increasing share of motor transportation supported by relatively low prices of liquid fuels and also low prices of the partly used means of motor transportation imported from the West. At the beginning of the studied period the face of the sector was shaped by transportation, today communication has taken over. Structural changes in transportation significantly affected „staff turnover”; the employment in public railway transportation fell and that in motor transportation grew. The place of the sector of transportation, warehouse economy and communication in the economy of the present-day is dynamically affected by developing mobile telephony – cellular.

From the beginning of the process of system transformation and the restructuring of the economy we observe consistently realized, often expensive, process of the engineering and technical changes of the functioning national economic system, as well as changes in marketing economy contained in the economic organisation of the market. We observe certain effects of initiated phenomena today. Different premises are the source of transformations observed in agriculture. The liberalization of the economy 1990-1993 caused the fall of employment in agriculture, but in the next years, maybe under the influence of the technical and technological modernization, the increase in efficiency of the work and decrease of the demand for work in the non-agricultural sphere, the number of people who declare to the work in agriculture grew up.

It seems that the specifics of the system of the national insurance schemes of farmers, which is not considered in this study has a big influence on this situation – this matter however is stately for the separate study. T. Hunek (2002, s. 13) writing about global challenges of Polish national agricultural sector, pays attention to the continuity of the developmental process, which is significant because „... from the one side „melting” in surroundings of non-agricultural sectors, passing the part of the function, processes and supplies productive of agricultural husbanding on them, from second side under the influence of external stimuli the absorption by the agricultural sector of induced new activities, the spheres of the activity, responsibility in such problematic areas, as: the level of the prosperity of the community of the country, development of the economy of rural areas, protection of the environment of natural etc., is taking place”

The above presented process of decreasing number of employed in various sectors of the economy is shaped differently in the comparison with the section of trade and repairs. The market character of the liberally- democratic oriented economy of the state and consumption society enlarges significantly the meaning of trade and its surroundings. In 1990 in the trade section worked 1388.5 thousand persons and in the year 2003- 2328 thousand. Figure 2 clearly portrays the process of the systematic growth of the

employment till 1998 and then relative stabilization of quantities of employed in trade and repairs sector at the level of about 2300 thousand.

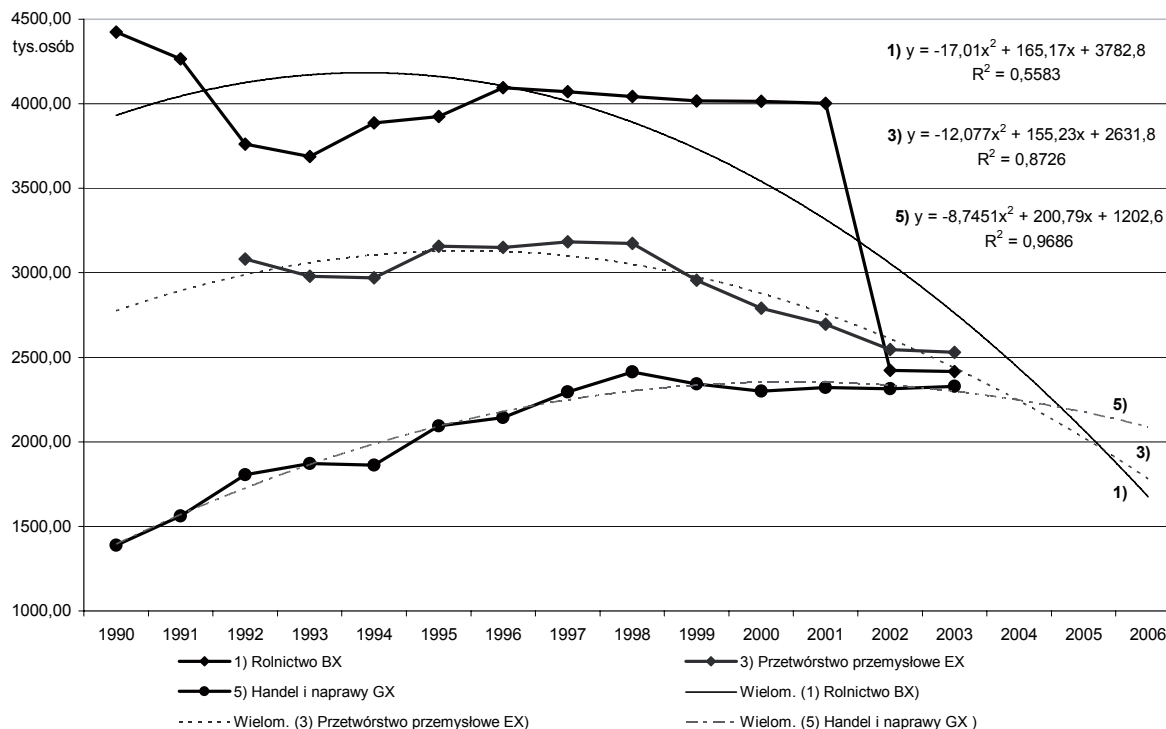

Figure 1. Working in the chosen sections of the economy in years 1990-2006*

* for the period 2004-2006 the extrapolation of the value on the basis of the estimated function of the trend
 Source: Own calculations based on the data of the Central Statistical Office - Statistical Yearbooks of the Republic of Poland 1993-2004

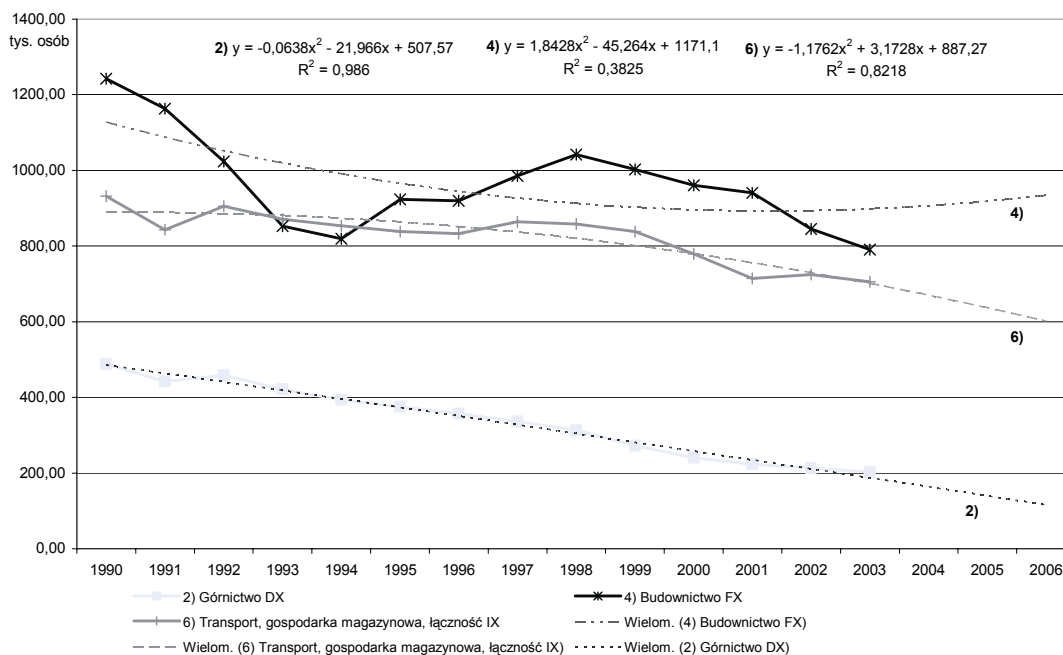

Figure 2 Working in the chosen sections of the economy in years 1990-2006 *

* for the period 2004-2006 the extrapolation of the value on the basis of the estimated function of the trend
 Source: Own calculations based on the data of the Central Statistical Office - Statistical Yearbooks of the Republic of Poland 1993-2004

The part of individual sectors in creating the gross national product is also the essential element of macro-economic process of changes in the economy of the country beside working quantities. Figs. 3 and 4 show trade and repairs and industrial processing as generating significantly larger volume of gross value added in the comparison with agriculture, mining, transportation, warehouse economy, communication and construction (fig. 4). In the period 1990-1993 the differentiation of the level of the gross value added (GVA) in individual sections is (yet) small. The clearly perceptible polarization began about 1993. In 2003 there was significant diversification on sectors of the highest volume of GVA (fig. 3), about average gross value added (transportation, warehouse economy and communication and also construction) and relatively low (agriculture and mining).

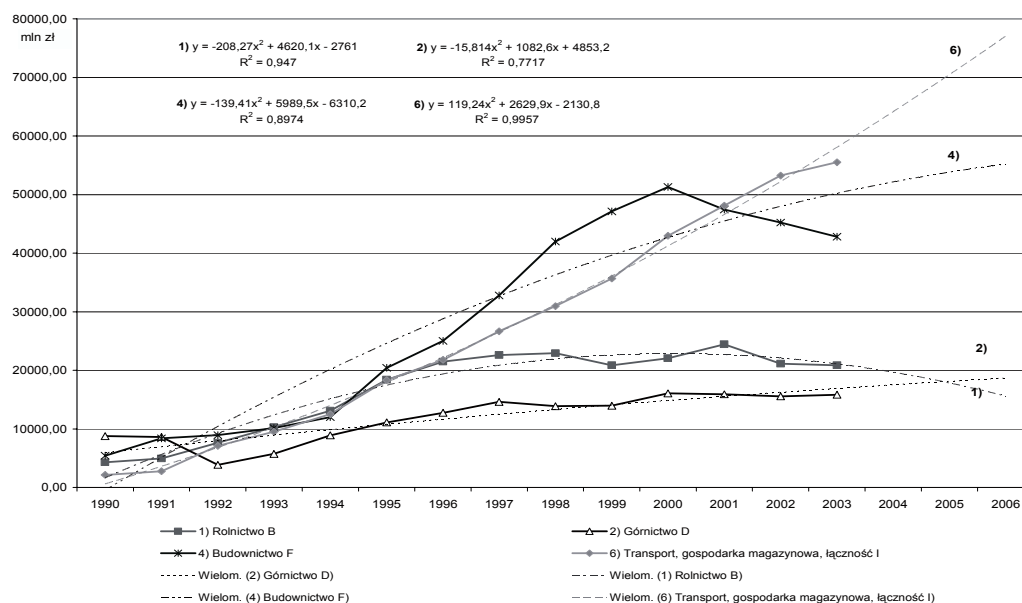

Figure 3. The gross added value in chosen sections in years 1990-2006 *

* for the period 2004-2006 the extrapolation of the value on the basis of the estimated function of the trend
Source: Own calculations based on the data of the Central Statistical Office - Statistical Yearbooks of the Republic of Poland 1993-2004

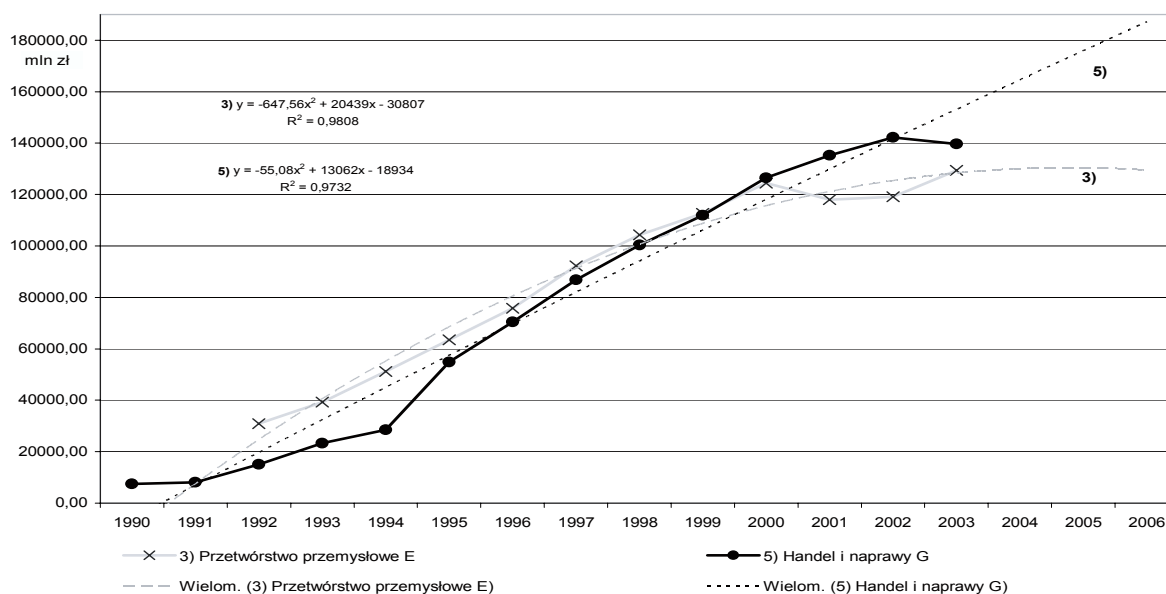

Figure 4. The gross added value in chosen sections in years 1990-2006 *

* for the period 2004-2006 the extrapolation of the value on the basis of the estimated function of the trend
Source: Own calculations based on the data of the Central Statistical Office - Statistical Yearbooks of the Republic of Poland 1993-2004

In the next stage of our considerations it seems necessary to confront the quantities of employed in individual sectors with gross added value generated by them. Fig. 5 and 6 proves, that capturing the thing most generally, the gross added value per capita, in mining and transportation is the highest and the macroeconomic perspective of the closest years is also profitable is for these sections.

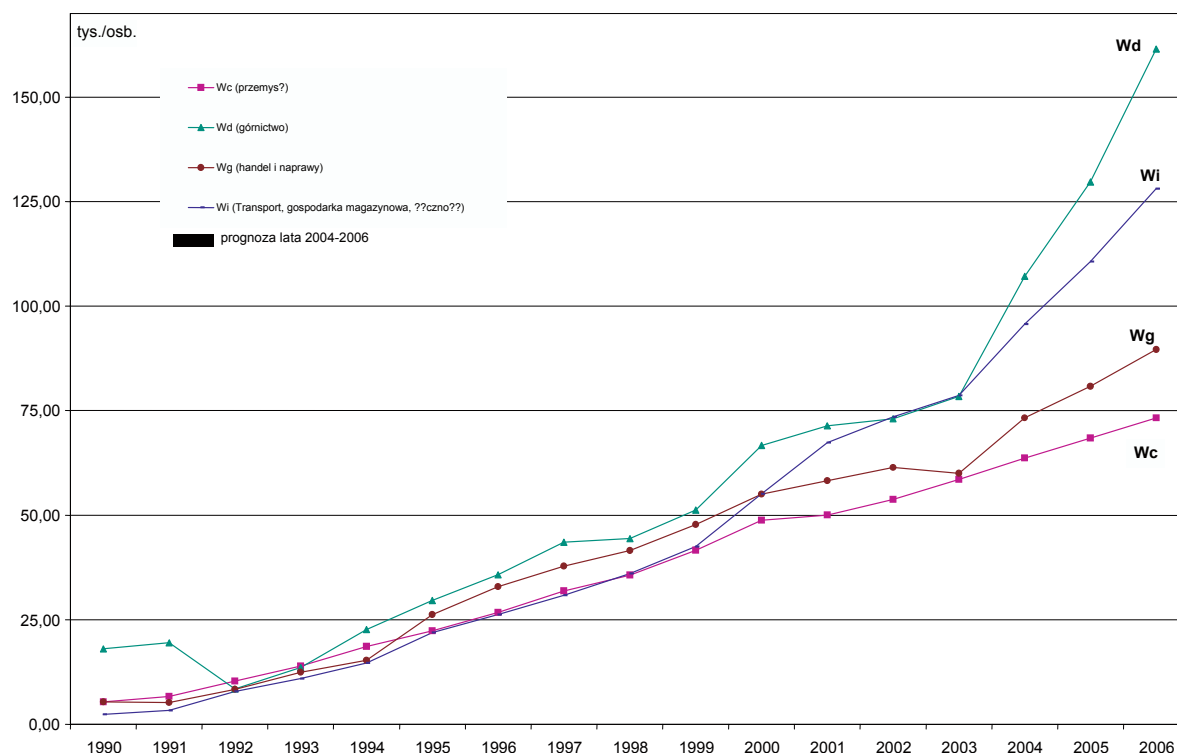

Figure 5. **Gross added value per capita in the chosen sections of the economy in years 1990-2006 ***

* for the period 2004-2006 the extrapolation of the value on the basis of the estimated function of the trend
 Source: Own calculations based on the data of the Central Statistical Office - Statistical Yearbooks of the Republic of Poland 1993-2004

This analysis of gross added value per capita in the various sectors of the economy includes hotels and restaurants sectors (Wh, fig. 6) and financial mediation (Wk, fig. 6). This is the illustration of „new” positions, distinguished in the sector statistics from 1993, the sign of consumption and the areas of popular human economic activity today against the background of traditional fields of economy: industry, construction, trade and clearly differing level of gross added value per capita from above mentioned remaining sectors, agriculture. The more exact discussion of the position of agriculture in the present economy does not seem in this place necessary, the graphs values quoted fulfil this function. At present in this premise there is a lack of the possibility of change of this situation, that is:

- significant enlargement of the part of agriculture in creating the gross domestic product,
- essential decrease of quantity of people engaged in agricultural production, that would enlarge significantly gross added value on one person working in agriculture.

Figures 1-6 reflect a simplified model of the national economy structure - in terms of those employed, and the share of selected sectors in the generation of the national product (N. Acocella, p. 213). The following conclusion seems to be justified: the systematic consequent drop in the number of those employed in the mining industry allows to use human resources more effectively (which has economic consequences for those employed); in trading and repairs, the increase, and then, stabilising the number of those employed at a level of about 2.3 M people is a symptom of the economy being adjusted to the market requirements.

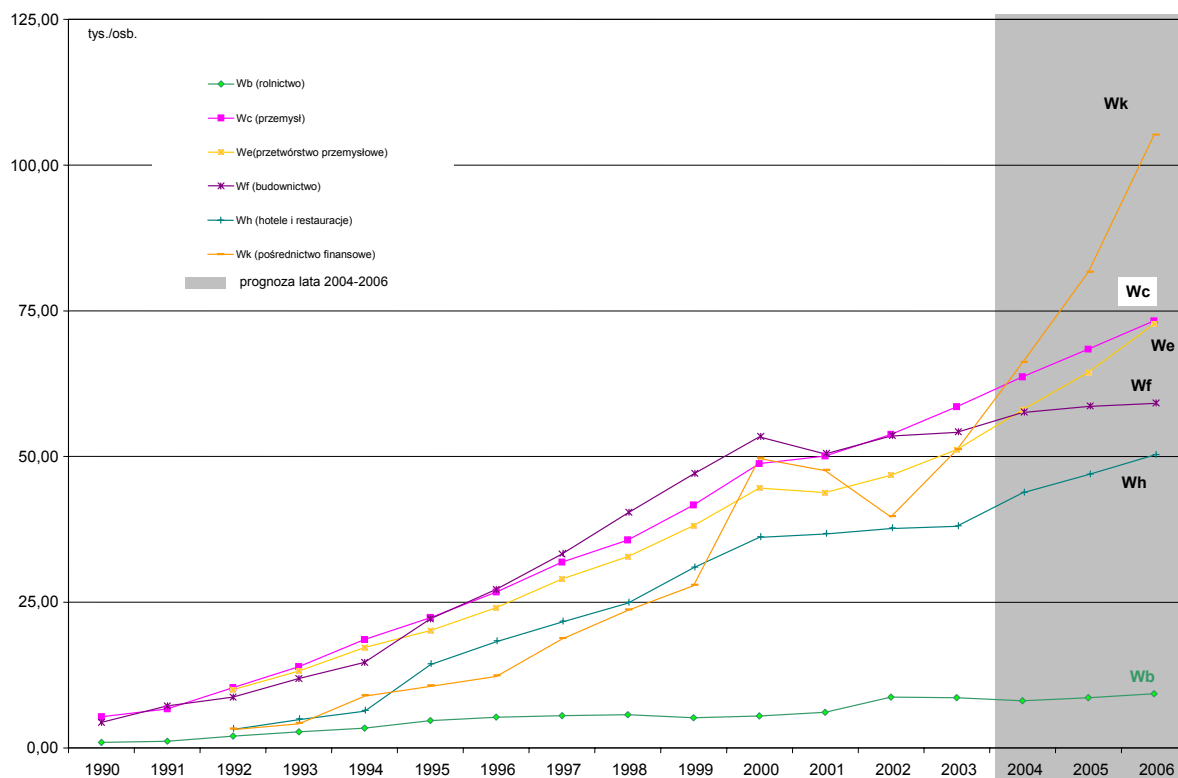

Figure 6. **Gross added value per capita in the chosen sections of the economy in years 1990-2006 ***

* for the period 2004-2006 the extrapolation of the value on the basis of the estimated function of the trend

Source: Own calculations based on the data of the Central Statistical Office - Statistical Yearbooks of the Republic of Poland 1993-2004

Conclusions

The analysis of gross added value per one employed in selected economy sectors is a kind of index for the effectiveness of the use of human resources. We clearly notice that the mining industry, transportation, warehousing and communication prevail over trading and repairs, industrial processing, hotels and restaurants and financial intermediary. Drastically lowest is the efficiency of human resources in agriculture. Therefore, it is in the interest of a large group of people currently employed in agriculture to look for occupational future in off-agriculture domains. It seems advantageous to agriculture as the outflow of thousands of people who have been engaged in farming makes possible the concentration of arable land in larger, more effective farms. Additionally, revenues from employment in off-agricultural area are decidedly higher when compared to revenues from agriculture.

In the development prospects of agriculture, it is difficult to notice potentials either for a significant increase in its contribution to the generation of the national product or a significant downsizing of those engaged in the production, which would increase the gross value added per one employed in agriculture (with the assumption of invariability of the remaining factors).

The sectors of trading and repairs, as well as industrial processing generate the highest (when compared to the other economy sectors) gross value added. Subjected in the recent years to a serious restructuring, mining is a strong element of the national economy. The share in the creation of gross value added proves that it is not the fact of belonging to sector I, II or III which determines the economic success but the care for efficiency. The downsizing in the mining industry was large. Between 1990 and 2003 from the level of 487.9 K people to 202 K people and at that time, the number of employed in the industry was downsized from 4,649.9 K to 2,965 K, and in the industrial processing from 3,082 K in 1992 to 2,529 K in 2003.

List of references

1. Acocella A., *Zasady polityki gospodarczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 213, 2002.
2. Hunek T. (red.), *Rolnicza Polska wobec wyzwań współczesności*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, 13, 2002.
3. Jakóbiak W., *Zmiany systemowe a struktura gospodarki w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 9, 2000.
4. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1993-2005*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2005.
5. Woś A., *Rolnictwo polskie wobec procesów globalnych w gospodarce*, *Studia i Materiały* nr 105, IERiGŻ, Warszawa, 11, 2001.

SOCIETAL COSTS FOR IMPLEMENTATION OF AGRICULTURAL LAND MANAGEMENT POLICY AND SOME SCENARIOS FOR MORE TARGETED LAND POLICY: CASE STUDY OF LATVIA

Ph.D. Daina Saktiņa, Head, Rural Development Department,
Latvian State Institute of Agrarian Economics and
Ph. D. William H. Meyers, Professor of Agricultural Economics, and
Co-Director, FAPRI at University of Missouri-Columbia

Abstract

The current support policy is increasing gaps in land management intensity among different regions of the country. The support policy for agricultural and rural development does not deal with solutions for land abandonment or environmental objectives, because the abandonment is becoming a “hidden”, environmental policy and rural development process, which is more expensive for society. Some alternative approaches and principles for designing a new agricultural land policy for Latvia could decrease the policy costs and make land management more targeted and acceptable for society.

Key words Rural development measures, agricultural land, area payments, agricultural regions.

1. Introduction

The natural course of development is leading to growing income disparity in Latvia and growing migration of the population from rural to urban areas. This increases economic and social polarization of the country. Due to the different EU and national support programs the last five years, changes gradually took place both in the state economy and the welfare of society and in the policy for agriculture and rural development. The conclusions of recent studies on Latvian regional/rural development and the impact of implemented support programs are that these support programs have often increased economic and social polarization rather than reducing them. Land abandonment is a natural consequence of this polarization, so the speed and scope of land abandonment is also influenced by targeted rural development policies that may have the effect of slowing the rate of rural depopulation and economic polarization. The thrust of this paper is to describe different policy scenarios, which could be implemented for more targeted and less expensive land policy in a sparsely populated country like Latvia.

2. Results and discussion

The share of **agriculture** added value in Gross Domestic Product (GDP) structure is continuing to be about 2-2.5 %, where up to 50 percent of this value is being provided by agricultural enterprises in the central territory of Latvia on only 20 percent of total farmland (AL) (CSB, 2004). A general assessment of agricultural production in different regions of the country indicated small-scale mixed production or semi- subsistence farming in the periphery and very intensive crop production in the central part of the country (CSB, 2003). According to FADN¹ data, the average number of livestock per forage area is 0.48 LLV²/ha, and it indicates a very extensive production system, especially for utilization of grassland. (FADN, 2004). More than 50 % of total milking cows are continuing to be in farms with herds up to 5 cows, and the proportion of such farming is approximately 90 % of total dairy farms.

¹ FADN- farm accounting data net

² Livestock units LU

In the *land structure*, the average proportion of farmland is approximately 38 percent and areas covered by forests and bushes make up 47 percent. However, towards the periphery, the land structure varies within parish territories in a range of approximately 20-60 percent farmland and 30-75 percent forest and bushes. On average, approximately 60 percent of the total farmland is meliorated. The most fertile soil with the biggest proportion of intensively used arable land in the land utilization structure can be found in the central zone, and it covers 20 percent of farmland in the country. A few environmental experts in Latvia consider that the overall climatic conditions provide a better and economically more favorable environment for forestry than for development of intensive agriculture.

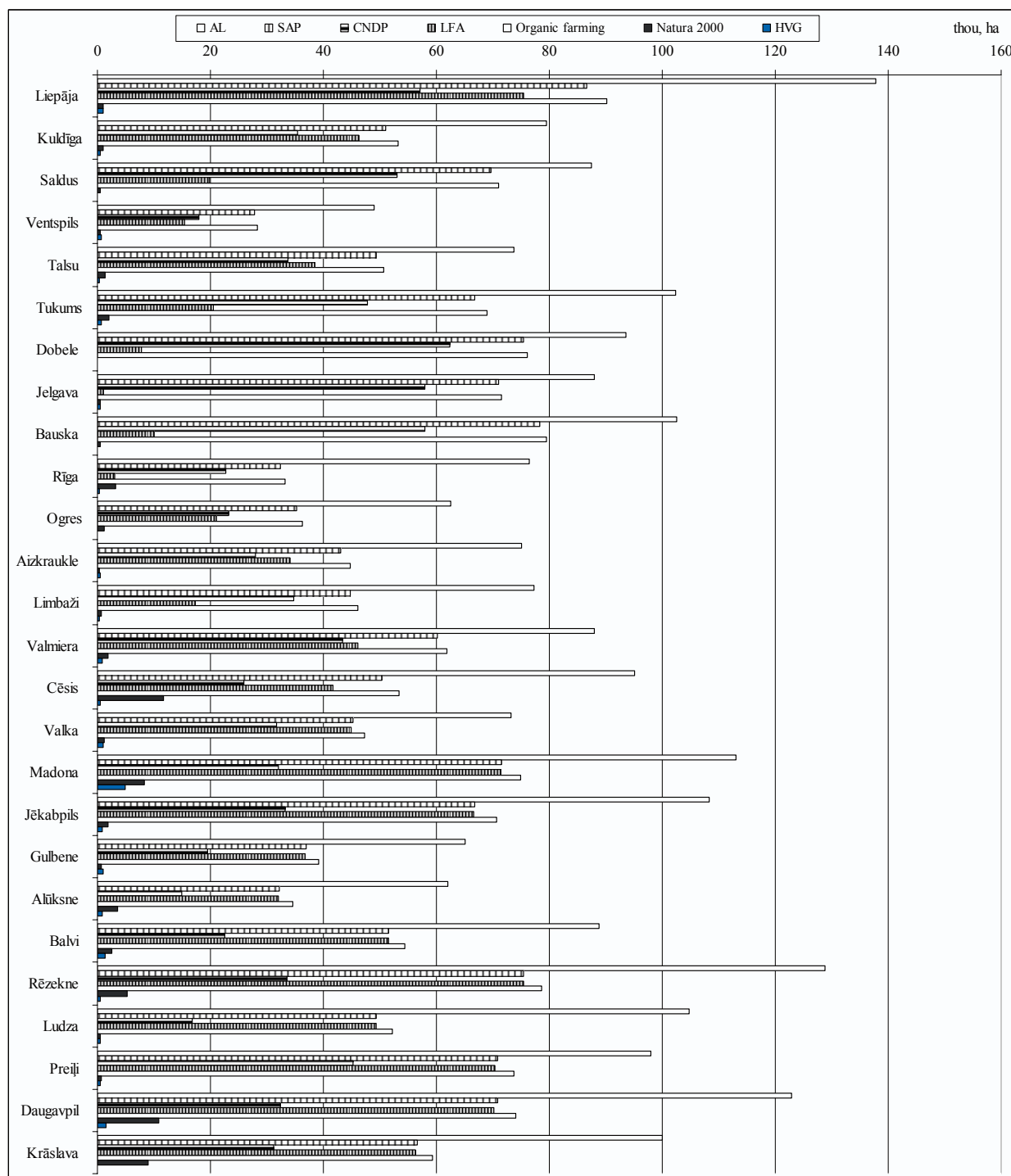

Figure 1. Area accepted for different area payments in districts of Latvia, thousand ha 2005

Source: Saktiņa, D, 2006: data source SLS& RSS, 2005

Support policy is targeted to 1) increase the income of rural inhabitants by development of rural economic activity and 2) maintain biodiversity of the environment. However, the first results indicate that the existing policy provides a positive impact on decreasing land abandonment, maintaining biological diversity and increasing land owners' income in peripheral regions; but in the central regions the results are to increase the intensity of agricultural production and the income level of already commercially competitive entrepreneurs. Regarding the policy for improvement of land management in Latvia, the different area payments are available under different objectives defined for development of production and for maintenance of Latvian rural biodiversity. (Rural Support Service data 2006). Comparing the activity of land managers, farmers and others, by applying area payment subsidies after integration EU, the data show a very high increase of area under available area payment schemes for land management under different programs (SAP, LFA, HVG, top up, Natura 2000, organic farming)³ in the period 2004-2006. The territorial differences at the district level show very big differences between participating farmland area and the rest (or abandoned land), which could be still participating in the future (Figure 1).

The study's (Saktiņa D., 2006) results on **land use assessment in Latvia** during the last 3 years provide lot of information on territorial aspects of land use trends and differences. According to the classification of land management characteristics given by researchers (*designed by Veeneecology&IEEP, 2004*), the current situation in Latvia could be characterized as follows (Table 1).

Table 1

Division of AL in Latvia according to classification of AL management

Features of agricultural land management (Veeneecology&IEEP, 2004)	AL management in Latvia, based on the registered areas for support thou ha		
	2005	2004	Changes, %
Agricultural land is used by the farmer for production of agricultural products (also could include Natura 2000 area)	914.6	818.4	11.7
Land has high valued grassland status and requires extensive use (also could include Natura 2000 area)	19.6	9.4	108.5
Actual abandoned ⁴ farmland unused at all by the owner or occupier (10 % could be transformed for building needs)	41.8	41.8	0.0
Agricultural land could be defined as semi abandoned or hidden abandoned ⁵ farmland used with a low level of management	535.2	474.0	12.9
Permanent or transitional land abandonment; the latter often as a result of land reforms, which are not yet completed and may be influenced by the availability of Common Agricultural Policy support payments	883.9	1051.5	-15.9
Agricultural land used for agricultural production needs	2395.1	2395.1	0.0
Agricultural land used for other purposes (like forestry)	69.3	69.3	
Total agricultural land in country	2464.4	2464.4	

Source: Saktiņa D, 2006: date source RSS and SLS data, 2005 and on Sigulda conference proceedings Veeneecology&IEEP, 2004

³ SAP- single area payments, LFA- less favored area payments, HVG- high value grassland payments, Natura 2000 payments, organic farming

⁴ Actual abandonment - where the land is not used at all by the owner or occupier. In a defined period of time the vegetation can change spontaneously into a tall herb, bush and forest ecosystem. This process is connected with abiotic conditions like soil fertility and the level of soil moisture. Rich and wet soils have a strong prevalence in forest ecosystems. By contrast, poor dry soils in southeast Europe can have a 'steppe' like grassland vegetation that survives for many years without any active management, like mowing or grazing.

⁵ Semi abandonment or hidden abandonment - where the land is used by the owner or occupier but with a low level of management. The land is not formally abandoned, and it is subject to some form of management that may simply keep it available for future use, for example, in tourism or to claim a subsidy. Very extensive or intermittent farming operations may also fall into this category, not least on some subsistence farms. Such extensive management is generally associated with very low or zero economic returns but can be of considerable conservation value.

Estimating the size of the area and the amount of support payment during 2004-2005, land owners/managers received approximately 69 million EUR through single area payments and LFA support payments for providing minimal activity on farmland (cutting grass and removing from the field in order to comply with the subsidy's requirement) to maintain the agricultural land in good agricultural condition. In the near future, the availability of all complementary area payments without a stronger definition of "farming activity" and definition of "target groups (farmer/ non-farmer) and area (used for agricultural production/used for landscape management)" can lead to a decrease of existing unmanaged farmland and increase of very extensively (minimal activity) farmed land, so called hidden abandonment. The leading factor of such a trend would be the motivation of land managers to increase their own income by using financial support available for minimal land management, hiding under environmental policy objectives, but not improving the quality of the environment.

In Figure 2 farmland (AL) is accounted in each district for more targeted policy in order to improve land use management and save policy costs through different payment schemes.

Development of the rural economy in some peripheral territories is very limited, because of low population density and continuing depopulation trends. However, afforestation of depopulated or abandoned land is limited, because the high proportion of forest area could decrease the quality of rural landscape needed for tourism and biological diversity of farmland. The analysis of population density, existing forest area and intensity of land management measured by farmland participating in the single area payment (SAP) program in the local municipality (Table 2) shows that approximately 40 % of total municipalities, especially in those with population density below 11 inh./km², could be considered problem areas as mentioned above; and the landscape quality is very dependent on intensive or low level of land management. For twenty percent of rural municipalities, afforestation could be useful solution.

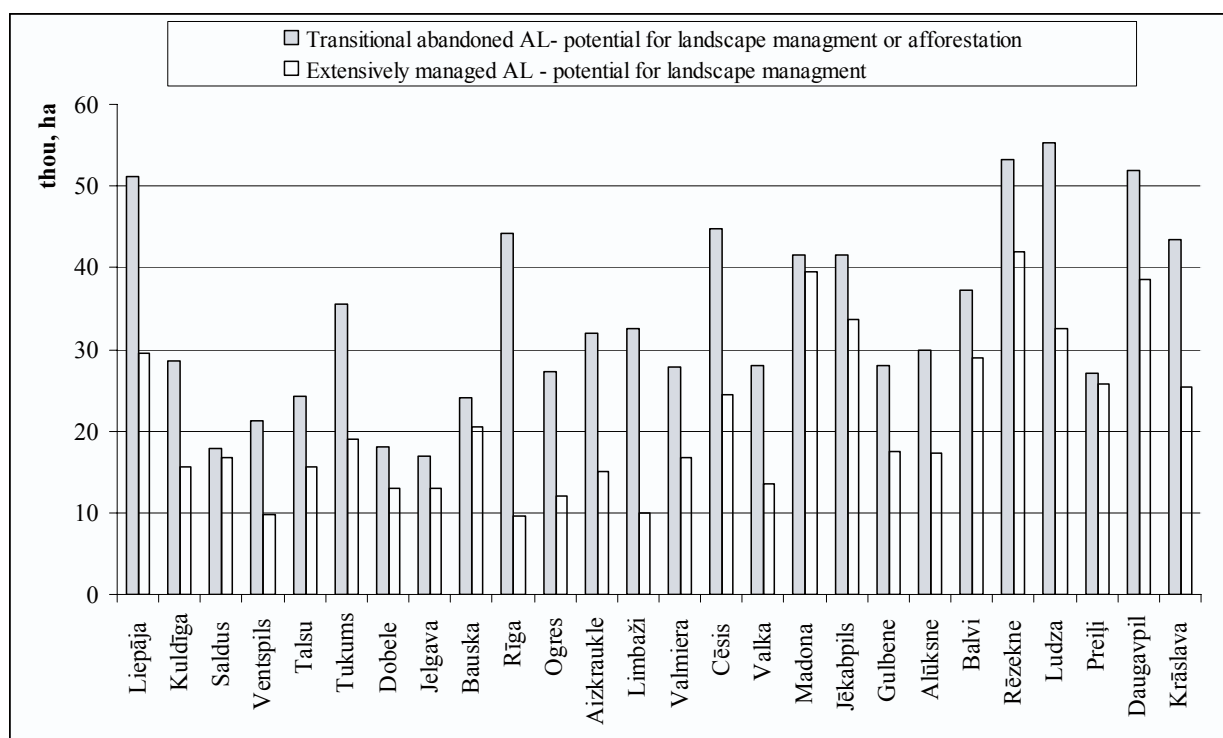

Figure 2. AL area in district for more targeted land policy in future, thou ha

Source: Saktiņa, D, 2006: data source SLS& RSS, 2005

Table 2

Distribution of local municipalities according to the percentage of forest area, subsidized areas and population density

	Territory specific features	Covered % of the territory in the country	Number of surveyed local municipalities	Number of territories where the population density is	
		6391 thousand ha	489	below 11 inh./km ²	11 inh./km ² and above
1.	Forest area is above the country average (47 %)	51.1	206	152	54
1.1	Registered SAP areas are less than 50 % of farmland	12.3	50	32	18
1.2.	Registered SAP areas are within 50 % - 75% of farmland	36.4	144	110	34
1.3.	Registered SAP areas are above 75 % of farmland	2.4	12	10	2
2.	Forest area is below the country average (47 %)	38.9	219	102	117
2.1	Registered SAP areas are less than 50 % of farmland	6.8	43	23	20
2.2	Registered SAP areas are within 50 % - 75% of farmland	32.1	176	79	97
3.	Other analyzed municipalities	10.0	64	21	43

Source: Saktiņa, D, 2006: data source SLS& RSS, 2005

3. Conclusions, proposals, recommendations

The objectives of the new EU rural and agricultural development policy are continuing to be related to income and welfare increases for the rural population (Axis 1 and 3) and maintenance of rural biodiversity (Axes 2), as well as to deal with the problem of depopulation of rural regions and abandonment of farmland (EC, Regulation 1698/2005). The new regulation on rural development measures designed by the EU Commission offers a long list of different possibilities to support rural development, but the survey of Latvian inhabitants (Saktiņa D. & Meyers H.W, 2005) regarding their priorities indicated a tendency for rural inhabitants to prefer the measures that have already been implemented in the past. Through EU co-financed rural development measures, approximately 1 billion EUR could be provided to reach the EU rural policy goals by supporting investments in agricultural and non-agricultural entrepreneurship and in development of infrastructure and compensation for specific activities in land management as well. During this period, the overall financial support channeled into rural areas can be up to 2 billion EUR. It can even increase if Latvia, in the presented strategy on the employment of financial support provided by the EU Regional and Social Development Fund, includes specific conditions on support projects to be implemented in rural territories.

Three different scenarios with *ex-ante* evaluation of cost are presented as basic variants to show alternative ways to implement support policy in next period. One of them can be called an extreme reallocation scenario, where it is assumed that the state decides to discontinue existing agricultural support policy, and the available financial resources would be used for other purposes and the implementation mechanism provides a more decentralized approach for support implementation. The second scenario focuses on the state support policy maintaining similar implementation guidelines as they are at present. The third scenario presents the state support policy, focusing on the implementation of complex measures that have common terms of conditions regarding potential measures, target groups and territories of differently used farmland.

1) Extreme Reallocation Scenario In the extreme scenario, a more decentralized implementation mechanism must be adopted, where the regional bodies in different territories of the country could make decisions on investment priorities. They should be able to decide on the implementation of support policy, setting financial priorities both for rural/town and for sectoral development in their own territory. Rather than implementing rural and agricultural support by directly supporting different kinds of land managers, the regions would allocate all available financial resources for regional rural development projects supporting directly the economic and social development of local communities, villages and towns, especially through development of entrepreneurship, economic infrastructure, training, local action groups, etc.

Such a scenario is likely to be economically and administratively productive, because the available financial support will be invested in the priorities with the fastest capital productivity and with a direct link to human resources recruitment. It could also be the least expensive in terms of support administration, because part of the control and administration responsibilities could be decentralized to local or regional municipalities and there would be less need to expand administrative capacity in the centralized administration system. This scenario is likely to be the most convenient from the point of view of the national budget, because it will stop providing overcompensated subsidies to non-competitive entrepreneurs or land managers, who will never develop farming or improve quality of farmed landscape. A rough estimate of the average financial support per one district (totally there are 26) with an average of 20 local municipalities, shows that in addition to the funding provided by the local municipality itself, it would receive an investment of approximately 77 million EUR, which is a relatively huge financial support for each district rural area, and it can provide for improvement of the social and economical environment in each village or group of them. For such investment and amount, the qualitative programming document with established priorities list would be needed from each municipality and district as a basis for the use of financial support for territorial development during the 7 programming years.

This scenario is likely to be economically the most efficient one and would help to come closer to the development objectives and principles defined in the national policy and decentralization plan. The approach will also provide more dispersed economic development of the country and decrease the intensity of the depopulation process in peripheral regions. But also this approach will not influence land abandonment trends in different regions, because the investments would go to more profitable targets. The rural landscape maintenance would mainly depend on both entrepreneurs, who run the production of agricultural goods and tourism as profitable businesses, and rich inhabitants willing to invest in landscape maintenance in their estate area. The preservation of biodiversity would depend on the amount of the property tax and sanctions related to environmental protection, in case such a scheme is introduced to burden landowners and land managers. Generally, it will result in natural afforestation of massive areas, and a contingent proportion of forests and bushes in the country can increase up to 70%, because it will not be possible to 'absorb' so much farmland left for non-agricultural purposes.

2) Status Quo Scenario- the current support policy is continued in the country, and inhabitants keep on having access to different area payments which are complementary to each other. Also there is still no redefinition on "farmer" and "agricultural activity", which could provide some restrictions and conditions to access financial support from area payments.

To estimate the scenario implementation costs, the farmland areas registered by 2005 for support in each local municipality, the potential area payment rate⁶ in two different agricultural support scenarios (decoupled from production and related to production or non decoupled) and current financial support rates provided by existing measures are used as background information. The total amount of available support through single area payments and national direct payments for different kinds of agricultural activities on farmland could be up to 936 million EUR in the period 2006-2013. By 2013, the community service provided by farmers and land managers for providing minimal agricultural activity would cost up to 550 million EUR, and it will follow the same pattern if the EU support policy will remain the same after 2013. It is possible that the amount of financing by directly or indirectly subsidizing the income of land managers will provide for the preservation and propagation of biologically varied environment, but it will not enable the improvement of the overall landscape quality in Latvia.

⁶ Area payment level per ha in different scenarios (decoupled from production/non-decoupled according to Regulation 1782/2003) estimate made by the LSIAE (LSIAE, 2005)

Table 3

Land management approaches, support system and farmland area

	Target for land management and the justification for support payment	Support recipient	Amount per ha	Overall area
1.	Areas for production of agricultural goods- commercial production			
1.1.	payment for commercial production of agricultural goods (direct payment per ha for cultivating arable crops or forage, but after 2009 linked to production or decoupled from production though qualifying for support registration applications through plant rotation in the areas registered for support.	Only commercial farmers	Single area payment/single payment	1.11 million ha
+	Additional payment for those areas if plant cultivation takes place in the LFA and Natura 2000 territories, hence providing compensation for the losses caused by less favorable conditions;	Only commercial farmers	LFA Natura 2000 rate is single area payment/single payment rate increase up to 25 percent	0.70 million ha
2.	Areas for farmland maintenance in good condition by minimal activity as land manager service to society			
2.1.	the areas are neither registered for target maintenance as in No.1, nor they are biologically valued grasslands and Natura 2000 areas	Land manager: owner, lessor, farmer on those areas that are not the object of single area payment/single payment +LFA payment.	The rate covers grass cutting costs + 40 percent interest and for covering inflation	1) 0.67 million ha 2) areas currently in transformation - 0.55-0.7 million ha
+	Additional payment for these areas if they are granted the status of biologically valued grasslands or Natura 2000	Land manager: owner, lessor, farmer on those areas that are not the object of single area payment/single payment +LFA payment	The rate covers grass cutting costs + 100 percent interest and for covering inflation	0,03 million ha grassland + Natura 2000
3.	Areas that are not utilized and subject to natural afforestation to improve farmland and the landscape	Forestry, municipality landowners	Compensation to people for planting trees	0.100 million ha

Source: Saktiņa, D., 2005: date source SL&S& RSS, 2005

Note: If the area is utilized according to the first land management approach, it can be also registered for agro-environment activities that can result in decreasing production intensity by providing environmentally friendly agricultural activity, for example- by creating a buffer zone on field edges, and without using chemicals and fertilizers outside Natura 2000 areas for arable crops and forage, etc.

3) Complex Scenario - A combination of support measures/instruments for development. In the Latvian case, a more appropriate way would be to separate different kinds of subsidy beneficiaries into different target groups with different amounts of compensation– 1) farmer, whose main goal is extensive or intensive agricultural production; and 2) land owner/ manager, whose main goal is to provide public goods services to society, such as biodiversity of environment and landscape quality. This scenario considers three support policy approaches for land management (also including minimum land management), where support can be targeted to specific areas but not duplicated within one registered area. The support applicant should prove the adequacy of each land area utilization purpose by submitting an application containing the land map of the farm/the utilized land with blocked rural territories. For example, a farmer can utilize the land, using all three approaches and designating specific territories and plant cultures, but a non-farmer who utilizes the land presents a land map, including all areas that could be utilized by performing minimal activity on the farmland. (Table 3).

Theoretically, producing the total cost estimate that is necessary for all land in Latvia being managed, the total financing will consist of the following (Table 4). Taking into account the possible increase of farmland (up to 1.81 million ha) participating for different payments, the total costs of support policy for its management could reach approximately 958-1000 million EUR in the period 2006-2013. The rest of the financial allocation could be spent for support of investment projects in different regions. The amount of total investment support could reach up to 1bill EUR, adding part of private financial allocation of approximately 0.5 -1 billion EUR .

Table 4

All farmland area of Latvia under different management approaches and financial allocation- costs of management it in period 2006-2013

	The target for land management and the justification for support payment	Overall area by 2013	Financing by 2013
1. Areas for production of agricultural goods			
1.1.	payment for commercial production of agricultural goods	up to 1.11 million ha	approximately 600 million EUR
+	Increase of additional payment (up to 25 %) for these areas if plants are cultivated in LFA and Natura 2000 territories, hence compensating for losses caused by less favorable conditions	up to 0.69 million ha, inc. in 1.1 million ha)	approximately 76 million EUR
2. Areas for farmland maintenance in good condition by minimal activity as land manager service to society			
2.1.	Areas unqualified as valued grassland and Natura 2000 area	up to 0.67 million ha	approximately 260 million EUR
+	Additional payment for these areas if they are granted the status of valued grassland or Natura 2000	up to 0.03 million ha grassland + Natura 2000	Grassland approximately 22 million EUR +Natura 2000
Total	Total costs and area registered under area payments	1.81 million ha	Approximately 958 – 1000 million EUR
Add.3. The costs of management and farmland in transformation process:			
a)	Areas overgrown by bushes and subject for afforestation or building	up to 0.1 million ha	Afforestation approximately 40 million EUR
b)	Farmland area in transformation period and subject for afforestation or maintenance in good agricultural condition	0.71 decrease to 0.55 million ha	Minimum agricultural activity approximately 230 million EUR
Total	Total management costs of all farmland in Latvia	2.464 million ha	1228 - 1270 million EUR for fully managed land in Latvia

Source: Saktiņa, D, 2005: date source SLS& RSS, 2006 and using area payments rate defined in RDP 2004-2006 and LSIAE forecasts

The complex scenario involves a positive aspect of differentiating opportunities in receiving financial support for either intensive or extensive land management. The balance between differently targeted area payments does not create overcompensation and decreases the interest of landowners to receive the EU money by involving land managers as intermediaries. Increasing the administrative capacity and introducing obligatory land management planning will decrease the useless waste of money in Latvia in the future, as well as enabling the improvement of landscape quality. Financing within this scenario is calculated for managing all farmland areas depending on the type of land utilization. The scenario will make it possible to save a major part of financing which can be used for investment support – both productive and nonproductive, especially for the development of non-agricultural entrepreneurship and the visual improvement and access to a biodiverse environment. Such an approach could contribute to reaching national and EU rural policy objectives in a more targeted and also balanced way.

The administration of such a scenario would be more successful if the support implementation mechanism would be decentralized. The scenario is more complicated and it should be introduced gradually, because during one year it is not possible to develop farm land management plans of the registered areas for all support recipients and start managing all farmland that is not registered for area payments. Working on the measures for the first RDP 2004-2006, it was planned that environmental planning will be introduced gradually and developed by the beginning of the next programming period (2007-2013).

The new EU rural support policy and its possible implementation principles may be inadequate for the Latvian case. Decoupling and related measures have surely reduced market and trade impacts of support policies, but how well are they suited for Latvia? Latvia may present a special case, because it has a biodiverse environment, and the preservation and development of the environment is closely linked to population density in the territory. However, this may also be the case in other sparsely populated NMS.

The EU payments are a positive factor, stimulating land maintenance activities and cultivation in order to gain income. However, it is hard to claim that the decoupled payments are designed in the most effective way. In order to achieve EU policy goals (increase income level, maintain biodiversity, etc.), the EU Commission could enhance the cost effectiveness of EU support by increased decentralization of policy implementation processes. It could be done by pooling the financial allocation for agricultural production development and rural development, letting the Member state choose the best ways to achieve policy goals.

References

1. IEEP & Veenecology (2004) Land abandonment, biodiversity and the CAP. In Background document of outcome of an international seminar in Latvia, 7-8 October, 2004
2. Saktiņa, D. (2006) "Assessment of territorial aspects for sustainable agricultural land use and elaboration of recommendations for land use policy" Unpublished study material for MoA, 2006, 170pp.
3. Saktiņa, D. and W. H. Meyers. (2005) "EU and National rural support programs in Latvia: targeting the disadvantaged." Riga, 2005. 232 p.
4. Saktiņa, D., W. H. Meyers and Ewa Rabinowicz. (2006) "Development Policies for Lagging Rural Areas: Case Study of Latvia." Draft manuscript, Riga 2006.
5. Statistic data collected and analyzed in framework of FADN system, 2003, 2004
6. Statistic data collected by Central Statistic Bureau, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005.
7. Statistic data on support payments collected by Rural support agency of Latvia, 2004, 2005

THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL LAND MARKET AS THE INDICATOR OF THE CHANGES OCCURRING IN THE POLISH COUNTRY DURING THE TRANSFORMATION OF THE POLITICAL SYSTEM

Aneta Zaremba Ph.D.

Agnieszka Kowalczyk-Kassyk Ph.D.
Agriculture University in Szczecin, Poland

Abstract

In the research was submitted agricultural land market in Poland, in the political system transformation conditions, with consideration it function, stimulating the structural change of farming including territorial structure. There were characterized changes occurring in polish country with indication of the following processes: growing strength of agricultural land market, increasing role of agricultural lands' lease and also progressive process of land concentration and changing ownership relations. Economic system changes occurring in Poland, initiated in 1989 with political system change, were converter of new processes occurring in all economic sectors, including farming. Whereas, ownership relations changed and connected with them farming restructuring drove to development of agricultural land market. Land market became main tool in the process of exploitation transformation and zoning decision of rural areas which by the varied forms of land transactions makes the changes in arrangement of farming and non-farming functions in the space, making economic processes more dynamic and stabilizing changes in the space and time. Significant feature of the nineties became the process of reconstruction and increasing role of agricultural land market. Vital influence on that had cancellation of diverse restrictions impending that trading such as: territorial standards, rules of division and inheritance the farms and also intersectors land transaction and the others. Those changes created legal background of farming the agricultural land market in Poland. Farming soils leases, including also leases between the farmers, have begun to gain bigger and new meaning. Changes in this respect had positive influence on revival and improvement of land transaction. Whereas negative influence on those processes had such phenomena as: food demand barrier, excessive liberalization foreign trade of farm-food produce, expensive credits and increasing unemployment in the country. It is progressing more and more evidently the process of territorial structure polarization, consisting in increasing participation of the smallest and bigger territorially farms and decreasing participation of middle farms, with reference to farms quantity as well as exploited farming soils.

Key words: agricultural land market, rural areas, modernization agriculture.

Introduction

The process of political system transformation after the year 1989 together with the state agriculture alteration contributed essentially to the regeneration of the land market and to his developing importance in Poland. Regulations by law, on basis of which the free land market expands these days, had enormous influence on the development of the real estate market. Reforms connected with the transformation of the economy from controlled to free market, normalized the relations and mechanisms of the market and most of all restored the constitutional guarantee of ownership. Land as the fundamental and specific production factor and also the merchandise and the source of wealth was exposed to the effects of restructuring and reorganization of the polish economy.

Agricultural land is the main part of the country areas (2/3), which occupy 93% of the overall land in Poland. As such, it has many different functions, mainly the production one, ecological and landscape.

Together with the social-economic development, the two latter functions become more important, whereas the first one loses its significance. Agricultural land is therefore necessary for present and future generations to exist. Due to reduction of the agricultural land area by altering its purposes to non-agricultural, and due to increase of the population, it is needed to manage this land rationally (Gorlach 2000).

The purpose of undertaken research was recognition the changes occurring on agricultural land market in Poland in the period of systems transformation.

In accordance with actual literature took on following assumption:

In the period of systems transformation:

- grow meaning of agricultural land market in Poland;
- increase role of farming soils rental;
- progress land concentration process and change ownership relations.

For realization assumed purpose applied simple statistical methods whereas results of calculation are presented by graphical methods. In research process it was used analysis and sources criticism method which let for using in researches actual information, collected by public statistical organs (GUS-Central Statistical Office), Ministry of Internal Affairs, Agricultural property Agencies (ANR).

In order to obtain more detailed empirical data, moreover diagnostic survey method within which grown research technique constituted deep-sea interview during collecting information was used.

Results and discussion

In the nineties, the regeneration process and developing significance of agricultural land market became an important feature of the Polish country. It was influenced by abolishing different restrictions which curbed the market, such as area size standards, rules of division and inheritance of farms, rules of intersectorial land turnover and others. These changes created the legal grounds for the formation of the agricultural land market in Poland. Land lease, also between the farmers, gained greater and newer significance. These changes had a positive effect on revival in and improvement of the land turnover; whereas following phenomena had a negative effect: barrier of demand for food, excessive liberalization of the foreign trade in agricultural products, high-interest credits and rising unemployment in the country (Rudnicki H., 2003).

As a result of undertaken researches stated: there is growing tendency of concluded buy-sales transactions of agricultural properties - total (Table 1).

Table 1

Number of notarial acts concerning farm property in 2000-2004

Sale of farm property by:	2000	2001	2002	2003	2004
State Treasury or self-governing body	13 962	15 686	19 018	15 791	17 414
therein Agricultural Property Agency	11 459	14 148	16 062	13 338	14 146
Other	71 169	66 641	70 200	68 399	62 859
Property donations	48 927	47 164	46 591	53 892	60 034
In total	134 065	129 491	135 809	138 082	140 307

Source: Department of Statistics, Ministry of Justice, 2005

Besides, over the last few years (Table 1) the number of concluded contracts of sale and donation of the farm property increased slightly and in the year 2004 amounted to around 140 000. The data shows that in 2004 the number of market transactions decreased, while the number of the off-market transactions increased. In 2003 and 2004 the increase of the number of notarial contracts connected with the conveyance of property right through the donation was noticeable, and it concerned around 3% of farms.

In the 2003 number of private transactions decreased (by 14%), whereas the turnover with the participation of legal persons increased by 9% (Figure 1). As a consequence, the tendency from before 2003 returned, when the role of the private turnover of the agricultural land decreased in favour of the transactions with the participation of legal persons. More then 95% of farmlands is used by the private sector, from which

87,7% by individual farms (family farms). Moreover characteristic is the number of transactions in which the Agricultural Property Agency participates; it maintains the level of 10% of all agricultural land transactions. Following the agrarian system creation act from 16th of July 2003, the Agency controls the considerable number of contracts connected with the conveyance of property right. Detailed data concerning buy-sales transactions of soils the Resources of Agricultural Property Agency of the State Treasury in years 1992-2004 are illustrated on figure 2.

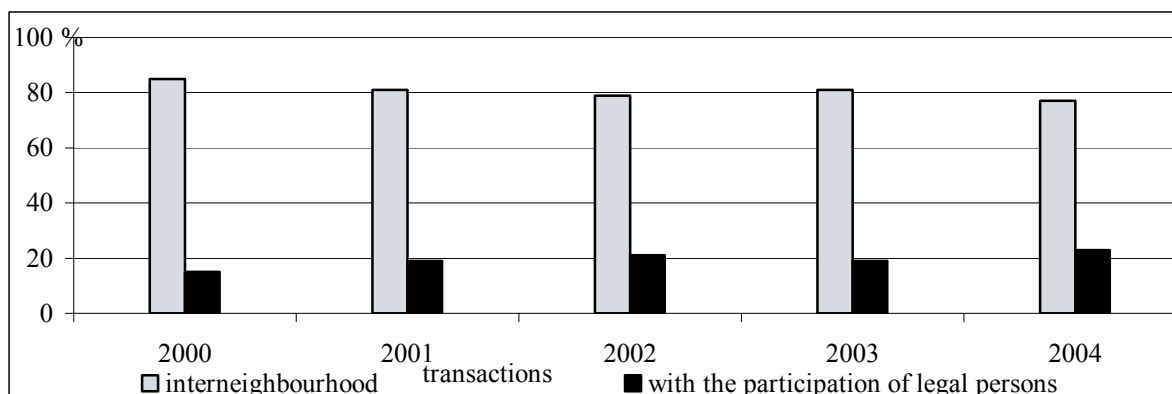

Figure 1. The participation of the parties in the agricultural land trade according to the number of transactions

Source: Department of Statistics, Ministry of Justice, 2005

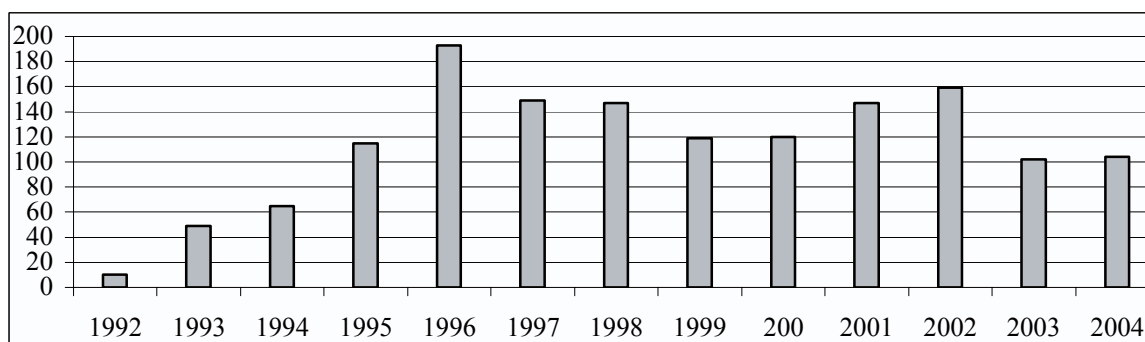

Figure 2. The sale of the Agricultural Property Agency land reserves in 1992-2004 (in thousand ha)

Source: Agricultural Real Estate of the State Treasury Agency and Agricultural Property Agency annual reports

From 1992 till the end of 2004, the Agricultural Property Agency sold 1 479 000 ha of land, which is more than 31% of land stored by the Agency. Record sale of the fixed property was noted in 1996. That big interest in buying the land from the Agency was caused mainly by the fact that till the end of that year the buyers could apply for the agrarian tax exemption, regardless the size of the purchased land. Starting from 1st of January 1997 that exemption was limited to the area of 100 ha. The visible decrease of the Agency land sale volume in 2003 was caused mostly by so called “Bug river claims”. In 2004 the interest in buying the agricultural land increased which was caused mostly by putting into effect the public aid and other forms of financial support as a result of Poland joining the EU. Bigger interest was also an effect of concerns and expectations regarding rise in prices after the integration, and additionally of depletion of the state land reserves. Despite favourable conditions to intensify the privatization which occurred on the fixed property market in 2004, the Agency sold 104 500 ha of land, which was only 3% more than in 2003.

When assessing the condition of agricultural land market one must be aware that the dominant form of farm ownership is private one (family), which implies the observance of customary land inheritance. As an effect, more than 90% of individual farms are taken over through inheritance. In the off-market agricultural land trade the donations were a dominative form of changing the owner. In 2004 around 57 000 of such

actions were noted, which was 5.4% more than in year 2003. In contrast to year 2003, the number of contracts for life-rent increased slightly. Not many more than 2000 of such were concluded which was 8.5% more than in 2003. The number of registered inheritances and divisions of family property increased the most; there were more than 6 000 of such actions, which was 22% more than in 2003 (Sikora A., 2005).

The market agricultural land trade consists of sale and purchase transactions and leases. The latter option is popular when the land is expensive and one can lease a property in good condition that can ensure specified income. This method of using the land is popular mostly in the countries with high level of agricultural land concentration. In Poland both scale and importance of that practice are small in comparison with the developed countries in Western Europe. Domestic lease market is dominated by the Agricultural Property Agency; in the interneighbourhood trade its significance is rather limited. In the interneighbourhood trade usually small land areas are leased; they are used to increase the production. Land is leased due to different reasons. Apart from fate and family matters and non-agricultural professional aspirations, the main cause is the reluctance to sell the property, especially when the land is cheap and the economy is unstable. Such conditions were visible throughout the previous decade (Sikora A., 2005; Ostrowski L., 2000). As a result most of the agricultural land in Poland was used on the basis of ownership. According to the Agricultural Register from 2002 (Rocznik Statystyczny GUS, 2004) on the overall farmlands area of 14.3 mln ha, as much as 83% were farmed by their owners. Around 16% were leased and 1% was used for other purposes.

In year 2000, the land was taken on lease mostly by farms that already possessed a relatively big area of land. Among farms of area of 20 ha and over (7.5% of all analyzed farms) more than 1/3 (34%) expanded through the lease. Those farms expanded on average by 10 ha, whereas the rest of the farms by 3 ha. Up till then only those leases in which legal persons (mainly Agricultural Property Agency) took part were concluded accordingly to regulations. The lease agreements concluded between the farmers were unofficial and verbal. The forms of payment set in such situations were diversified (money, emblems, providing services or just paying the tax). In year 2000, in 16% of the interneighbourhood leases the accounts were settled by paying the land tax. At the same time, the money became more important in the rental payment (52% of leases in year 2000 to around 30% in 1996). One can suppose that up till now the financial settlement of lease has become more common.

During the first years of Agricultural Property Agency existence lease was the main way of managing its land reserves (figure 3).

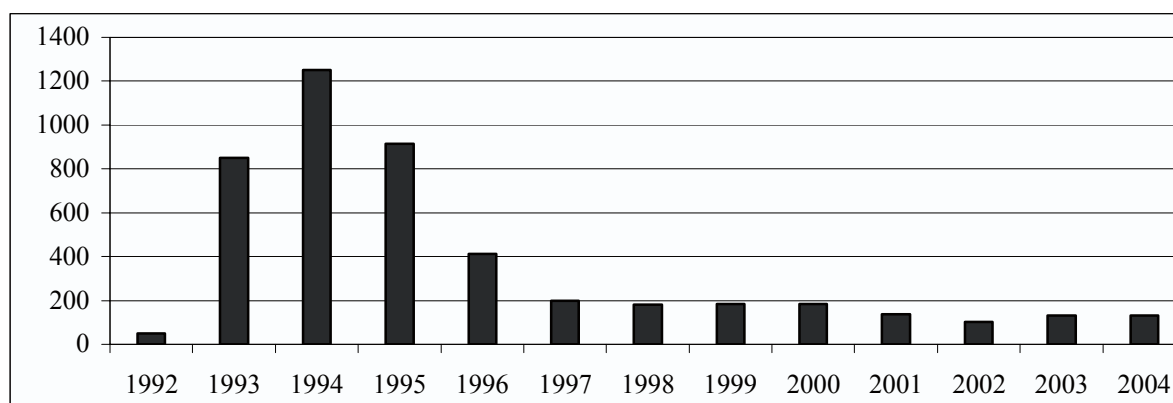

Figure 3. The land reserves area leased in 1992-2004 (in thousand ha).

Source: Agricultural Real Estate of the State Treasury Agency and Agricultural Property Agency annual reports

In 1993-1995, around 3 mln ha were leased, which was the most of possessed land. In 2004, more than 2.3 mln ha (79% of Agency's land reserves) were still leased. The overall area of Agency's land reserves put out on lease increased in comparison to the end of 2003 when it amounted to 2.13 mln ha. For the last few years the Agency has leased regularly more than 100 000 ha each year (Fig. 3). In 2004, it was 131 300 ha (wherein 122 600 ha of farmlands, without the built-up areas or those with specific character and also the non-agricultural land). Overall area of farmlands leased in 2004 (122 568 ha) was slightly smaller than the area leased in 2003 (123 257 ha). Among the leased land 103 900 ha (79%) were the fixed properties taken from State Farm Enterprise and 19 200 ha (15%) came from State Fund of the Ground.

Parallel to the next fixed property leased by the Agricultural Property Agency, part of them was coming back to renewed allocation caused of an expiration of a lease, cancellation of a contract and exclusion part of objects remaining leases. In 2004, from the lease was returned 163 400 ha, among which 39 700 ha became extinct (were done), whilst contract for 88 500 ha was cancelled, among that the Agency cancelled the contract for 37 800 ha which was caused of breakage a contract by leaseholders from the mentioned conditions. On demand of leaseholders, contracts including 50 100 were cancelled, among which 32 200 ha were bought by leaseholders mainly in the mode of priority purchase. In 2004, from maintaining leases the area of 35 200 ha was excluded (Raport ANR, 2005). It is important to emphasize that leases are the source of farmlands so that increase farms and family farms. On the basis of "exception clause" mentioned in contracts, from the head lease object of size over 300 ha, lands to separate development are excluded during validity of a contract, mainly in case of increasing local family farms. At the same time, after taking over lands from expired or cancelled contracts concerning properties with bigger area, often organized, recycled restructuring takes place which consists in determining lands pool, which might be offered to farmers.

In the period of political changes, considerable changes in the possessive and quantitative lands structure were observed in particular family area groups (table 2).

Table 2

Changes of the individual farms structure area in years 1995-2004

year	Number of farms (in thousand)	area groups							
		1-2 ha (%)	2-5 ha (%)	5-10 ha (%)	10-15 ha (%)	15-20 ha (%)	20-50 ha (%)	50 and over ha (%)	medium area (ha)
1995	2048	20,9	33,7	26,7	10,7	4,4	3,3	0,3	7,6
2000	1881	23,8	32,6	23,8	9,9	4,5	4,7	0,7	8,0
2004	1852	26,1	32,1	21,8	9,6	4,3	5,1	1,0	8,4

Source: Rocznik Statystyczny GUS, 2005, Warszawa

After 1990 the polarization process of area structure progresses which consists in increasing the part of the smallest farms and bigger area, whilst decreasing in medium farms fall as well as in reference to the number of farms and farmlands. In years 1996-2004 took also place decreasing total amount of individual farms (to 1852 thousands – that is 9,5%). Moreover in analyzed period takes place increasing average area of farming soils in individual farms (increase by 10,5 %) (table 2).

It is necessary to notice, that changes of farms number proceeds more slowly than area structure (use of land). This process is caused by changing economical relations which require bigger resource of production elements, including land, for obtaining income comparable to employees' income excluding agriculture. The area of that farm was moved to level approx. 25-30 ha of farmlands. In the area of higher productive agricultural valorization, this area is of course smaller, especially if higher rural culture accompanies. Smaller farms must search for different maintaining sources or additional incomes.

Conclusions

Carried out considerations have ground to following conclusions:

1. Agricultural land market in Poland still develops; it follows from the fact that amount of market transactions systematically grows.
2. It increase meaning of land not only as capital investment, but also as generation good with sentimental character, what follows among the others form the fact that increase amount of buy-sales transactions of land properties liczba transakcji of not-market character.
3. The view of becoming changes shows huge share of private sector in owing land, despite that large role on agricultural land market plays Agricultural Property Agency, which controls significant part of contracts transferring of ownership right and also from formal point of view forms rental market.
4. It has been noticed increasing meaning of farming rental. In the 90's has been observed growth of rental contracts, what seems to be a consequence of expectations concerning growth prices of the lands after Poland's accession to the European Union.

5. It is drawing polarization process of agrarian structure, which is connected on the one hand with the fact of large land concentration in the group of the biggest farms with a little growth of their amount, on the other hand it is shown in bigger amount of the smallest farms.

Bibliography

1. Gorlach K.,(red.nauk.), 2000: Problemy ekonomiczne rozwoju obszarów wiejskich, In: Raport o Rozwoju Społecznym, PNZR (UNDP), Warszawa
2. Ostrowski L., 2000, Stan obecny i perspektywy rynku nieruchomości rolnych w Polsce :In: Gospodarka nieruchomościami rolnymi na terenach wiejskich, IX Krajowa Konferencja Rzecznawców Majątkowych, Toruń
3. Raport z działalności ANR, 2000 - 2005, Agencja Nieruchomości Rolnych, Warszawa.
4. Rocznik Statystyczny GUS, 2000-2005, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
5. Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, 2005, GUS, Warszawa.
6. Rudnicki H., 2003, Rynek ziemi rolniczej w Polsce w warunkach transformacji systemowej. In: Roczniki naukowe t. III, SERiA, Bydgoszcz
7. Sikora A., 2005, Dzierżawa gruntów rolniczych. In: Rynek ziemi rolniczej, IERiGŻ, Warszawa

ZEMES IZMANTOŠANAS POTENCIĀLĀS IESPĒJAS LATVIJĀ

POTENTIAL POSSIBILITIES FOR THE USE OF LAND IN LATVIA

*Dr.oec., asoc.prof. Aina Dobele, LLU Uzņēmējdarbības un vadības katedra
e-pasts: Aina.Dobele@llu.lv*

Abstract

The ongoing processes in agriculture, and the national economy in general, as well as continuous targeted reconstruction of the European Union Common Agricultural and Rural Development Policy, and other processes of globalisation and international integration, steadily and directly resound to Latvia, and create new objectives related to the use of land. The agreement on rural development adopted during the European Union Salzburg Conference has also established or determined new functions for the use of land.

The utilised agricultural area has a faster tendency to decrease compared to the increase of forest areas between 1940 and 2005. Consequently it characterises the situation in the use of land in Latvia for the generation of renewable resources. Between 2003 and 2006 the utilised agricultural areas (UAA) have decreased by more than 25 thousand hectares, particularly in agricultural enterprises. The largest share of unused UAA is observed in Ludza, Madona and Cēsis districts.

Key words: land resources, functions, use, renewable resources.

Ievads Introduction

Straujie integrācijas procesi, kas notiek visā pasaulē, liek nopietni rēķināties ar arvien pieaugošu starptautisko procesu ietekmi uz ikvienas valsts iekšējo ekonomiku. Aizvien vairāk liberalizējoties tirgum, pastāvēs un attīstīsies tikai tās nozares un uzņēmumi, kas spēs saražot lētāku un konkurētspējīgāku produkciju, kas savukārt vistiešākajā veidā aktualizē zemes racionālas izmantošanas nepieciešamību, tā nodrošinot ilglaicīgas zemes apsaimniekošanas pamatprincipus.

Vispārinātā veidā zeme ir pamats sabiedrības eksistencei un attīstībai, kaut arī mūsdienās zemes kā faktora īpatsvars kopējā ražošanas spēku masā mazinās, vienlaikus strauji pieaugot uzņēmējspējas, intelekta un informācijas nozīmei un īpatsvaram. Tomēr zemes globālā un makroekonomiskā loma ir liela un daudzveidīga, jo arvien vairāk aktualizējas zemes izmantošana atjaunojamo resursu ražošanai.

Apmēram 98% no Latvijas zemes atrodas lauku teritorijās. Zemes perspektīvā izmantošana būs cieši saistīta ar turpmāko lauku attīstību un tiem izvirzītajām funkcijām. Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas izstrādātajā „Latvijas lauku attīstības stratēģijā 2007. – 2013. gadam” viens no prioritārajiem darbības virzieniem noteikts lauku vides kompleksa attīstība, kuras pamatmērķis ir nodrošināt ilgtspējīgu vides izmantošanu, kas paredz saglabāt lauksaimniecisko ražošanu kā vienu no lauku ekonomikas sastāvdaļām, vienlaikus nodrošinot ainaviski pievilcīgu, dzīvošanai kvalitatīvu un uzņēmējdarbības attīstību veicinošu vidi.

Situācijas analīze arī rosināja temata izvēli un tika izvirzīta hipotēze, ka straujie integrācijas procesi Latvijā maina zemes resursu izmantošanas virzienus un iespējas.

Pētījums balstās uz monogrāfisko, analīzes un sintēzes, dedukcijas un indukcijas, statistisko datu izpēti un grafiskā attēlojuma metodi.

Šādi apsvērumi un nosacījumi noteica šā *darba mērķi* – novērtēt un atklāt zemes resursu potenciālu Latvijā un noteikt aktuālākās izmantošanas iespējas.

Šā mērķa sasniegšanai risinātie *uzdevumi*:

- Noteikt zemes izmantošanas aktuālās funkcijas atbilstoši zemes resursu saglabāšanai un lauku vides ilgtspējīgai attīstībai;

- Novērtēt zemes izmantošanas potenciālu Latvijā atjaunojamo resursu radīšanai;
- Izzināt lauksaimnieciskās zemes izmantošanas apjomus un līmeni Latvijas rajonos.

Rezultāti un diskusija Results and discussion

1. Zemes izmantošanas funkcijas lauku vides ilgtspējīgas attīstības kontekstā

1. Functions for the use of land under the context of sustainable development of rural environment

Zemes izmantošanas iespējas, prasības un problēmas mainās līdz ar valsts ekonomikas un tautas labklājības līmeņa attīstību. Līdz ar to vairums ekonomikas problēmu nav saistītas ar vispārējo zemes esamību, bet gan ar tās konkrētu izmantošanu. Cilvēka saimnieciskā, kulturālā un sociālā darbība notiek ar vienu mērķi – apmierināt viņa daudzveidīgās prasības, nodrošināt eksistenci un reproducēšanās iespējas. Tās var mainīties tāpēc, ka viens un tas pats zemes gabals var tikt izmantots dažādām vajadzībām.

Zemes ekonomiskos pētījumus komplikēts padara tehniskais progress, kas aptver procesus, faktoros un resursus, un padara cilvēku par līdzdalībnieku to norisēs un prasa no viņa arvien lielāku intelektuālo kapacitāti, iesaista antropogēno faktoru dabas procesu pārveidošanā un tālākā virzībā. Turklāt sarežģītākais kļūst uzdevums regulēt vielu maiņu starp cilvēku sabiedrību un dabu, ietverot lauku saimniecību, mežsaimniecību, ūdenssaimniecību, derīgo izrakteņu, tūrismu un kultūras vērtību.

Zemes izmantošanas prognozēšanā svarīgi ir Eiropas Savienības kā kopējās ekonomiskās telpas nosacījumi. Kopējās jaunās lauksaimniecības politikas Zālcburgā pieņemto vadlīniju kontekstā akcentēts, ka jāattīsta ne tikai lauksaimnieciskā ražošana, bet arī visa lauku vide, tā radot papildu nodarbošanos lauku iedzīvotājiem, kuru netradicionālā saimniekošana spēj piesaistīt aizvien lielāku pilsētnieku interesi laukiem kā atpūtas vietai (Rivža B., 2004.).

Eiropas Savienības Zālcburgas konferencē (*Otrā Eiropas lauku...*, 2003.) pieņemtās vienošanās par lauku attīstību radījušas jeb noteikušas arī jaunas aktuālas funkcijas zemes izmantošanā, ko var sadalīt trīs grupās:

1. **Ekoloģiskās funkcijas**, kuru sastāvā iekļautas:

- faunas daudzveidības atjaunošanas un paplašināšanas veicināšana,
- floras daudzveidības saglabāšanas un atjaunošanas veicināšana,
- pievilcīgas ainavas veidošanas funkcija.

2. **Sociālās funkcijas**, kas ietver:

- rekreācijas un dzīvei ērtas, pievilcīgas vides veidošanas funkcija cilvēkiem, kuri strādā pilsētās, bet vēlas dzīvot laukos;
- dzīves dažādotu apstākļu veidošanas funkcija, lai cilvēkiem radītu plašāku izvēles iespēju savam mājoklim;
- darbaspēka atbrīvošanu no lauksaimniecības citām nozarēm;
- savas nacionālās pozīcijas veidošana sakarā ar strauji pieaugošā zemeslodes iedzīvotāju skaita uzturēšanas problēmu, ievērojot sabiedrības (cilvēces) pieaugošo mobilitāti un polarizāciju.

3. **Ekonomiskās funkcijas**, kurās ietilpst:

- pievilcīgas vides un infrastruktūras veidošana industriālo nozaru plašākai ienākšanai laukos;
- daudzveidīgāku lauku veidošana;
- daudzfunkcionālas lauksaimniecības veidošana;
- zināšanu kapacitātes paplašināšanas veicināšanas funkcija ražošanas konkurētspējas paaugstināšanai;
- tādu lauksaimnieciskās ražošanas veidu attīstības, kas šo sektoru dara tuvu un draudzīgu dabai;
- precīzās lauksaimniecības ieviešana, kam nepieciešama moderno un vismodernāko tehnoloģiju pielietošana;
- zinātniski pamatota iesaistīšanās lauksaimniecības un pārtikas industrijas globalizācijas procesos;
- atjaunojamās enerģijas resursu radīšana.

Zemes izmantošanu no cilvēku vajadzību apmierināšanas viedokļa *nosaka daudzi un daudzveidīgi faktori un apstākļi*. No cilvēku vajadzību un ražošanas attīstības nemītīgas mijietekmes viedokļa galvenā uzmanība var koncentrēties uz zemes resursu potenciālo iespēju izpēti un tehnoloģisko, kā arī ģenētisko un bioloģisko iespēju potenciāla izpēti, lai varētu ražot *augstas kvalitātes relatīvi lētāku produkciju*, kas to padarītu *pievilcīgu cilvēkiem* – sabiedrības locekļiem, lai rastos lielākas vajadzības, lielāks pieprasījums un reāls stimuls lauksaimnieciskās ražošanas attīstības jaunu iespēju meklējumiem.

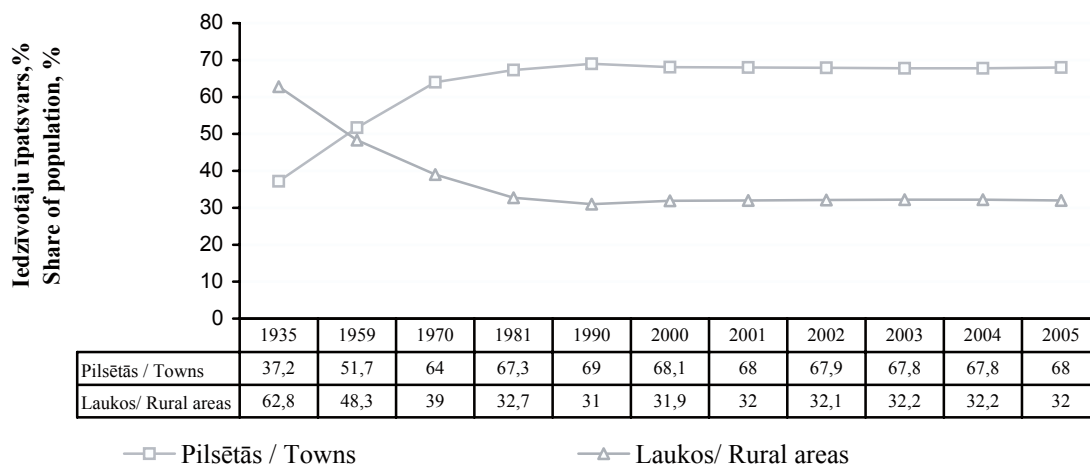
Pārtikas produktu patēriņa jeb pieprasījuma struktūra mainās līdz ar tautas dzīves līmeņa augšupeju. Dzīves līmenim paaugstinoties, palielinās visu pārtikas produktu patēriņš un uztura enerģētiskā vērtība, bet pati galvenā izmaiņa ir dzīvnieku izcelsmes produktu (piena un gaļas produktu, olu u.tml.) patēriņš un tā īpatsvara pieaugums. Bet vienāda daudzuma enerģijas uzņemšanai ar dzīvnieku valsts produktiem katra cilvēka uztura ražošanai nepieciešamas lielākas zemes platības.

Ar zemes apsaimniekošanu un izmantošanu saistīta arī *lauku apdzīvotība*. Savukārt tā ir atkarīga vai ietekmējas no diezgan daudziem apstākļiem un faktoriem:

Pirmkārt, tie ir vides apstākļi – attālums līdz Rīgai un citiem urbāniem centriem; tā ir ceļu kvalitāte, pārējā infrastruktūra.

Otrkārt, tie ir dabas apstākļi, to pievilcība un piemērotība komfortablai dzīvošanai.

Darba iespējas, darba vieta pakāpeniski, bet konsekventi atvīrās otrajā plānā un arvien vairāk cilvēku vēlas dzīvot laukos, dabas vidē, bet strādāt pilsētā. Par to liecina statistikas dati, jo lauksaimniecībā un mežsaimniecībā nodarbināti ir aptuveni 13% no visiem nodarbinātajiem iedzīvotājiem, bet laukus kā dzīves telpu izvēlas 32% iedzīvotāju.

1. attēls. Iedzīvotāju skaita struktūras izmaiņas
Latvijas pilsētās un laukos 1935. – 2005. gada periodā, %
Figure 1. Changes in the structure of urban and rural population
of Latvia between 1935 and 2005, %

Avots: autores veidots pēc Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes datiem.

Source: Calculations done by the author according to the Central Statistical Bureau.

1. attēlā apkopotā informācija liecina, ka būtiski izmainījusies pilsētas un lauku iedzīvotāju struktūra XX gadsimta četrdesmitajos un piecdesmitajos gados, kad laukos sākās lielražošana un liela daļa iedzīvotāju pārcēlās uz dzīvi un darbu atrada rūpnieciski attīstītajās pilsētās un šī tendence turpinājās līdz 1989. gadam. Sākot ar 1990. gadu mazliet iezīmējas tendence palielināties iedzīvotāju skaita īpatsvaram laukos. Tas saistīts, *pirmkārt*, ar kopējā iedzīvotāju skaita straujāku samazināšanos pilsētās un, *otrkārt*, ar to, ka aizvien vairāk pilsētās strādājošie kā savas dzīves telpu izvēlas laukus.

2. Zemes izmantošanas potenciāls Latvijā atjaunojamo resursu ražošanai

2. Land use potential for the generation of renewable resources in Latvia

Zemes izmantošanas augstākā misija ir jaunu jeb atjaunojamo resursu radīšana, uztverot un uzkrājot Saules enerģiju augos – kokaugos, dārzaugos, laukaugos, pļāvās un ganībās.

Atjaunojamiem resursiem cilvēku sabiedrībā ir trīs stratēģiski svarīgas funkcijas:

- unikāla nozīme cilvēku pārtikas ražošanā,
- izejvielu nodrošināšana pārstrādes un apstrādes uzņēmumiem,
- ekoloģiskas enerģijas ieguve.

Arvien vairāk pasaules politikas un ekonomikas fokusā izvirzās enerģija. Zināms, ka fosilās enerģijas resursi strauji izsīkst un arvien vairāk pieaug nepieciešamība pēc zemes platībām atjaunojamās enerģijas ražošanai. Patlaban enerģētika galvenokārt bāzējas uz miljoniem gadu laikā uzkrāto energoresursu vieglāk un lētāk izmantojamo daļu (nafta, ogles, gāze), kuru krājumi ir lieli, tomēr galīgi (ko tuvina straujais enerģijas patēriņa pieaugums pasaulē) un vidi piesārņojoši. Pēc Starptautiskās enerģētikas aģentūras vērtējuma, naftas rezerves segs pieprasījumu vismaz līdz 2030. gadam (Nilsens, 2007.). Tomēr pasaules vadošie ģeologi prognozē, ka jau ap 2010. gadu naftas krājumi nespēs nodrošināt pieprasījumu. Kopš 2000. gada bioetanola ražošanas apjomi pasaulē ir divkārtšāvušies, bet biodīzeļa – pieckārtšāvušies. Biodegvielu visvairāk ražo Brazīlija un ASV. No Eiropas valstīm bioetanolu visvairāk patērē Zviedrijā.

Kā iespēju problēmas risināšanai zinātnieki redz biomasas izmantošanu, turklāt nevis pārtikā lietojamo, bet gan pārkoksnēto biomasu. Visu enerģiju Zeme saņem no Saules, kas daudzkārt pārsniedz cilvēku kopējo gada patēriņu. No enerģijas pienesuma daļa atstarojas izplatījumā, bet lielākā daļa aprit dabā un uzkrājas. Kā atzīst zinātnieki – problēma nav vis uz Zemes saņemtās enerģijas daudzums, bet gan spējā to paņemt un izmantot.

Kā liecina pētījumi pasaulē, zeme nākotnē arvien vairāk būs nepieciešama atjaunojamo resursu radīšanai. Patlaban biodegvielas ražošanai izmanto pārtikas izejvielas. Taču lauksaimnieciski apstrādājamo platību atbrīvošana, lai audzētu šo kultūraugu, noved pie mūžamežu izciršanas plašās teritorijās Dienvidamerikā un Dienvidaustrumāzijā.

Latvijai kā ES dalībvalstij ir tādas pašas problēmas – ekonomikas attīstībai ir ļoti svarīga enerģija. Valsts nodrošinājums ar energoresursiem ir arī valsts ekonomiskās neatkarības jautājums. ES vairāk nekā pusē enerģijas importē, kas nosaka arī ekonomisko atkarību no importa. Latvijā enerģijas pašnodrošinājums ir tikai 36 procenti. Vienlaikus šo resursu cenas paaugstinās, tāpēc aktualizējas alternatīvo enerģijas resursu ieguve un izmantošana. Kā risinājumu enerģijas nodrošināšanai ES saskata biomasas ražošanu, no kuras var iegūt biodegvielu, elektrību un siltumu un kura vienlaikus ir videi draudzīga enerģijas ieguves veids. Patlaban biomasas ir tikai četri procenti no visas enerģijas, kas tiek izmantota Eiropas Savienībā.

Atjaunojamo resursu radīšana nozīmīga vieta ir mežiem. Pēc aprēķiniem Saules enerģijas izmantošanas koeficients mežam ir visaugstākais – 0,33, kultūraugiem tas ir 0,24, pļavām – 0,1.

Analizējot Latvijas zemes kopplatības sadalījumu pa resursus radošo augu grupām, var konstatēt nemitīgas izmaiņas un arī noteiktu virzību, kas redzama 1. tabulā.

1. tabula

Table 1

Latvijas zemes izmantošana atjaunojamo resursu radīšanai 1940. – 2005. gadā, tūkst. ha

The use of land for the generation of renewable resources in Latvia between 1940 and 2005, th. Ha

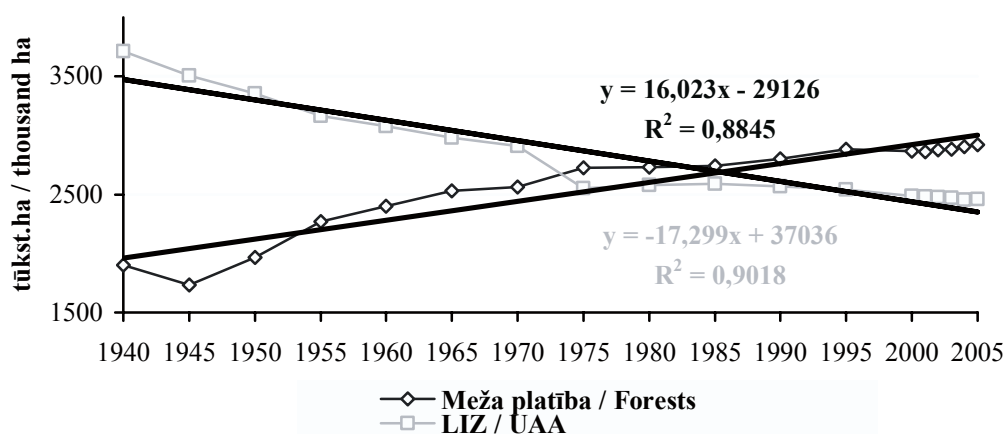
Gadi Years	Zemes kopplatība Total land area	Meža platība Forests		LIZ Utilized agricultural area		Krumāji Brush-wood	Pārējā zeme Rest of the land areas
		tūkst. ha thousand ha	% no kopplatības % of total area	tūkst. ha thousand ha	% no kopplatības % of total area		
1940	6457,3	1899,0	29,4	3713,6	57,5
1950	6457,3	1964,1	30,4	3352,3	51,9	294,3	846,6
1960	6458,9	2398,6	37,1	3076,5	47,6	112,7	871,1
1970	6458,9	2561,7	39,7	2907,8	45,0	78,4	911,0
1980	6458,9	2728,6	42,2	2580,6	39,9	164,7	985,0
1990	6458,9	2803,2	43,4	2567,0	39,7	140,0	948,7
2000	6458,9	2868,0	44,4	2484,9	38,5	112,0	994,0
2005	6458,9	2918,2	45,2	2459,4	38,1	115,1	966,2

Avots: autores aprēķini pēc Valsts Zemes dienesta datiem.

Source: Calculations done by the author according to the State Land Service.

No 1. tabulas un 2. attēla datiem izriet vairāki vērtējumi par Latvijas zemes izmantošanas struktūru un tās izmaiņu procesiem vai virzieniem:

- nemitīgi paplašinās Latvijas meži un jau vairāk kā 20 gadus mežkopība ir dominējošais zemes izmantošanas veids jaunu resursu ražošanai jeb radīšanai;
- lauksaimniecībā izmantojamais zemes īpatsvars (turpmāk tekstā arī – LIZ) Latvijas kopplatībā no 57.,5 procentiem 1940. gadā un 51,9 procentiem 1950. gadā ir samazinājies līdz 38,1 procentiem 2005. gadā;
- meža īpatsvars analizējamā periodā no 29,4% (1940. gadā) pieaudzis līdz 45,2% (2005. gadā);
- platību absolūtās izmaiņas mežam pētītajā periodā ir +1019,2 ha, bet lauksaimniecībā izmantojamai zemei ir –1254,2 hektāri;
- krūmāju platības ir plaši mainījušās, bet pārsvarā tās ir pārejas stadijas parādības, kam sekoja to ieskaitīšana meža platībās un apmežošana;
- lielas platības ietilpst arī “pārējās platības”, no kurām trešā daļa ir infrastruktūras, komercdarbības un dzīvojamo māju un ēku apbūves teritorijas, tas ir, platības, ko nevar izmantot jaunu resursu radīšanai.

2. attēls. Meža un LIZ platības trenda virzība Latvijā 1940. – 2005. gadā

Figure 2. Trends in forest and utilised agricultural areas in Latvia between 1940 and 2005

Avots: autores aprēķiniem izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes un Valsts Zemes dienesta dati.

Source: Calculations done by the author according to the Central Statistical Bureau and the State Land Service.

Aprēķinātie koeficienti (2. attēls) liecina, ka LIZ platību samazināšanās ir ar lielāku tendenci, kā palielinājusies mežu platība laikā no 1940. gada līdz 2005. gadam. Tas raksturo zemes izmantošanas situāciju Latvijā atjaunojamo resursu radīšanai: kopējā platība atjaunojamo resursu radīšanai nedaudz samazinās, ko kompensē platību palielināšanās ar augstāku Saules enerģijas akumulēšanas spēju (meži). Taču joprojām laukos dominējošā ir lauksaimniecība, kas noteica veikt tālākos pētījumus par lauksaimniecībā izmantojamās zemes apsaimniekošanu Latvijas rajonos.

3. LIZ izmantošanas apjomi un līmenis Latvijā

3. Size and level for the use of utilised agricultural areas in Latvia

Iestāšanās ES būtiski ietekmējusi Latvijas lauksaimniecību, gan nosakot stingrākas prasības produkcijas kvalitātei un ražošanas apstākļiem, gan arī ienākumu līmeni. Tāpēc aizvien aktuālāka kļūst zemes racionāla izmantošana, kas nodrošina ilglaicīgas zemes apsaimniekošanas pamatprincipus. Zemkopības ministrijas izstrādātajā „Latvijas lauku attīstības stratēģijā 2007. – 2013. gadam” viens no prioritārajiem darbības virzieniem ir lauku vides kompleksa attīstība, kam pamatmērķis ir nodrošināt ilgtspējīgu vides izmantošanu, kas paredz saglabāt lauksaimniecisko ražošanu kā vienu no lauku ekonomikas sastāvdaļām, vienlaikus nodrošinot ainaviski pievilcīgu, dzīvošanai kvalitatīvu un uzņēmējdarbības attīstību veicinošu vidi.

Mūsdienu tirgus prasībām atbilstošas lauksaimniecības produkcijas ražošanai nepieciešams attīstīt intensīvu lauksaimniecību, kas nozīmē maksimāli izmantot augstas potenciālās vērtības augsnes un tehnoloģijas.

Lauksaimniecībā izmantojamā zeme (LIZ) ir tās platības, no kurām iegūst vai varētu iegūt augkopības produkciju, ko tālāk var izmantot citās lauksaimniecības un tautsaimniecības nozarēs.

LIZ kopējā platība sadalās pa visām klasificētām nekustāmā īpašuma lietošanas mērķa grupām (sk. 2. tabulu). Pētāmajā periodā LIZ platības Latvijā samazinājušās par gandrīz vai 15 tūkst. hektāru.

2. tabula
Table 2

Lauksaimniecībā izmantojamās zemes sadalījums pa nekustāmā īpašuma lietošanas mērķu grupām Latvijā 2003. gada un 2006. gada 1. janvārī
Breakdown of utilised agricultural area by target groups
for the use of real estate in Latvia on January 1, 2003 and January 1, 2006

Mērķa grupas kods <i>Target group code</i>	Nekustāmā īpašuma lietošanas mērķu grupa <i>Target group for the use of real estate</i>	Platība, ha <i>Area, ha</i>		Platību izmaiņas 3 gados, ha <i>Changes in areas within 3 years, ha</i>	Lauksaimniecībā izmantojamo zemju platību īpatsvars grupās 01.01.2006., % <i>Share of agricultural land areas by groups on January 1, 2006, %</i>
		01.01.2003.	01.01.2006.		
01	Lauksaimniecība <i>Agriculture</i>	2411264,8	2386144,3	-25120,5	97,0
02	Mežsaimniecība <i>Forestry</i>	37693,3	43071,1	+5377,8	1,8
06	Vienģimenes un divģimeņu dzīvojamo māju apbūve <i>Building of one-family and two-family residential houses</i>	8911,4	12458,8	+3547,4	0,5
Pārējās / <i>Other</i>		16485,0	17760,1	+1275,1	0,7
Kopā / Total		2474354,5	2459434,3	-14920,2	100,0

Avots: autores aprēķini pēc Valsts Zemes dienesta datiem.

Source: Calculations done by the author according to the State Land Service.

2. tabulā veiktie aprēķini liecina, ka lauksaimniecības mērķa grupā ietilpst lielākā daļa – 97% no Latvijas lauksaimniecībā izmantojamās zemes kopplatības. Taču, veicot aprēķinus, svarīgākais secinājums ir tas, ka lauksaimniecības mērķa grupā ir vislielākais platību samazinājums – par vairāk kā 25 tūkst. hektāru. Pārējās nekustāmā īpašuma lietošanas mērķa grupās ir tieši pretēji – lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības ir palielinājušās. Tas liecina, ka lauksaimniecība vairāku faktoru ietekmē nav un nebūs vienīgais zemes apsaimniekotājs laukos, bet zemes izmantošana kļūs arvien daudzveidīgāka. Veiktie aprēķini liecina, ka vislielākās LIZ platības ir pārgājušas mežsaimniecības uzņēmumu rīcībā un atvēlētas dzīvojamo māju apbūves teritorijām.

Pamatojoties uz to, ka galvenie LIZ izmantotāji ir lauksaimniecības uzņēmumi, svarīgi noskaidrot LIZ izmantošanu lauksaimnieciskās produkcijas ražošanai. Visintensīvāk zeme tiek izmantota sējumu platībās.

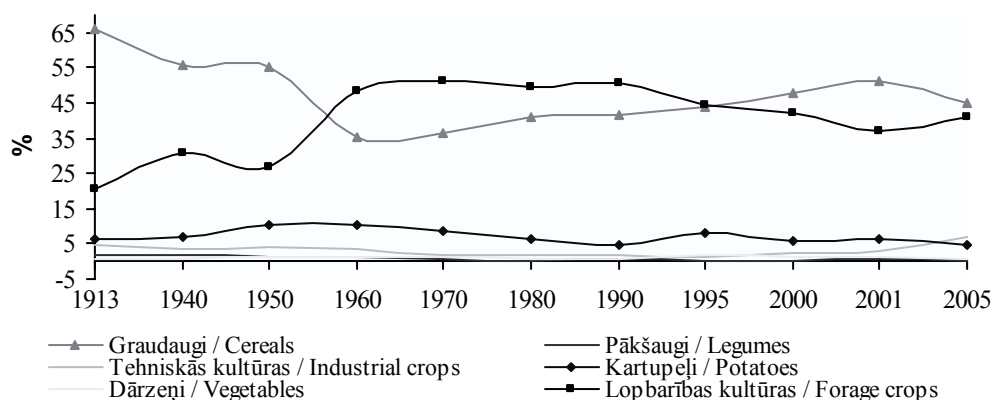
3. attēlā apkoptā informācija liecina, ka notikušas būtiskas izmaiņas un tendences sējumu struktūrā:

1. Sējumu kopplatībā vairāk kā 80% aizņem graudaugi un lopbarības kultūraugi, bet kartupeļu stādījumu platības īpatsvars no aptuveni 10% XX gs. piecdesmitajos gados, samazinājies līdz 4,4% – 2005. gadā;
2. Graudaugu un lopbarības kultūraugu īpatsvara attiecība pētāmajā periodā ir mainījusies trīs reizes, ko būtiski ietekmējusi valsts ekonomiskā un politiskā situācija.

Zemes lauksaimnieciskās izmantošanas visu platību kopsavilkumus un visas LIZ izmantošanas dati un aprēķini sakārtoti 4. tabulā.

Vispirms vērtēta kopējās sējumu platības dinamika. Kā redzams, sējumi tūrumos no 1990. gada līdz 2003. gadam samazinājušies par 775,9 tūkst. hektāru, bet sākot ar 2004. gadu sējumu platība uzrāda tendenci palielināties un 2005. gadā bija 979,3 tūkst. hektāru.

Ļāvu un ganību platība ir jau divreiz mazāka kā bija 1950. – 1970. gadā un par 200 tūkst. hektāru mazāka kā pirms 10 gadiem.

3. attēls. Sējumu platības struktūras izmaiņas Latvijā 1913. – 2005. gadā, %
Figure 3. Structural changes in sowing areas in Latvia between 1913 and 2005, %

Avots: aprēķini pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem.

Source: Calculations done by the author according to the Central Statistical Bureau.

Visa izmantotā LIZ platība 1990. – 2003. gadā samazinājusies par 1 milj. hektāru. Bet pēc Latvijas iestāšanās ES, izmantoto platību apjoms stabilizējas un uzrāda tendenci palielināties, ko pozitīvi ietekmējuši atbalsta maksājumi. LIZ kopplatība šajā periodā samazinājusies relatīvi nedaudz – par 4,2 procentiem.

Neizmantotās LIZ platība strauji palielinās, sākoties un attīstoties agrārājam reformai. 1994. gadā neizmantotās LIZ platība jau pārsniedza 0,5 milj. ha, bet turpmākā gada laikā šī neizmantotā platība pieaugusi vēl par 0,3 milj. ha un analizējamā perioda 2003. gadā sasniedza gandrīz vai milj. ha. Arī LIZ izmantošanā pozitīvas tendences vērojamas pēc 2004. gadā, jo neizmantoto LIZ platību īpatsvars 2005. gadā samazinājies līdz 34,7 procentiem.

3. tabula
Table 3

Zemes izmantošana visu kultūraugu sējumiem, stādījumiem, pļavām, ganībām un augļu dārziem Latvijā 1940. – 2005. gadā

The use of land for sowings of all cultivated plants, plantations, meadows, pastures and orchards in Latvia between 1940 and 2005

Gadi Years	Platības, tūkst. ha / Areas				LIZ, tūkst. ha Utilized agricultural area	Neizmantotā LIZ Unutilized agricultural area	
	sējumi tīrumos in fields	pļavas un ganības meadows and pastures	augļu dārži orchards	visa izmantotā platība total utilized area		tūkst. ha	% no LIZ % of the utilized agricultural area
1940	1964,4	1516,4	19,0	3499,8	3713,6	213,8	5,8
1950	1413,4	1329,7	17,0	2760,1	3352,3	592,2	17,7
1960	1534,4	1068,9	37,0	2640,3	3076,5	436,2	14,2
1970	1541,2	1221,7	42,6	2805,5	2907,8	102,3	3,5
1980	1673,6	831,4	39,2	2544,2	2580,6	36,4	1,4
1990	1627,0	843,8	30,3	2501,1	2567,0	65,9	2,6
1995	930,2	800,5	29,3	1760,0	2540,3	780,3	30,7
2000	881,1	611,3	12,3	1504,7	2486,0	981,3	39,5
2001	869,8	610,3	13,3	1493,4	2484,9	991,5	39,9
2002	877,7	613,1	13,3	1504,1	2480,3	976,2	39,4
2003	851,1	613,0	12,0	1476,1	2471,0	994,9	40,3
2004	899,2	620,9	12,4	1532,5	2465,1	932,6	37,8
2005	979,3	603,2	24,3	1606,8	2459,4	852,6	34,7

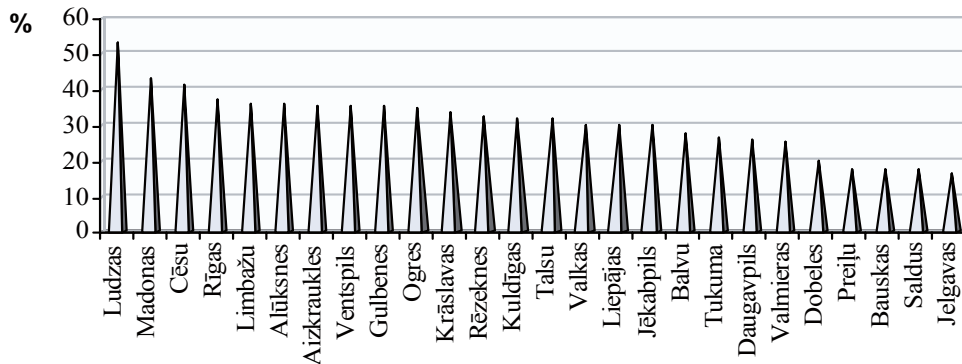
Avots: aprēķini pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem.

Source: Calculations done by the author according to the Central Statistical Bureau.

Neizmantotā zeme aizaugusi ar bīstamām nezālēm un krūmiem, kas rada milzīgus *ekonomiskus zaudējumus* gan atsevišķiem zemes apsaimniekotājiem, gan valstij kopumā, bet ir potenciāls atjaunojamo resursu ražošanai. Tāpēc tālākos pētījumos būtiski bija noskaidrot, kā neizmantotās zemes platības ir izvietotas pa Latvijas rajoniem.

Lai novērtētu LIZ izmantošanas perspektīvos virzienus un iespējamās izmaiņas, ir svarīgi noskaidrot LIZ izmantošanas līmeni atsevišķos Latvijas rajonos. Pētījumam izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes dati par apsekojumiem lauku saimniecībās (CSP 2003., 2005.).

4. attēlā apkopotā informācija liecina, ka LIZ neapsaimniekoto platību īpatsvars Latvijas rajonos 2005. gadā būtiski atšķiras. Pētījumam par pamatu ņemti ekonomiski aktīvajās saimniecībās iegūtie dati, jo šīs lauku saimniecības nodrošina Latvijas lauksaimniecības produkcijas ražošanu. Pamatojoties uz šiem datiem, tiek rēķināta gan kopējā sējumu platība, gan saražotās produkcijas apjoms.

4. attēls. Neizmantoto LIZ platību īpatsvars Latvijas rajonos 2005. gadā, %
Figure 4. The share of unused UAA in the districts of Latvia, in 2005, %

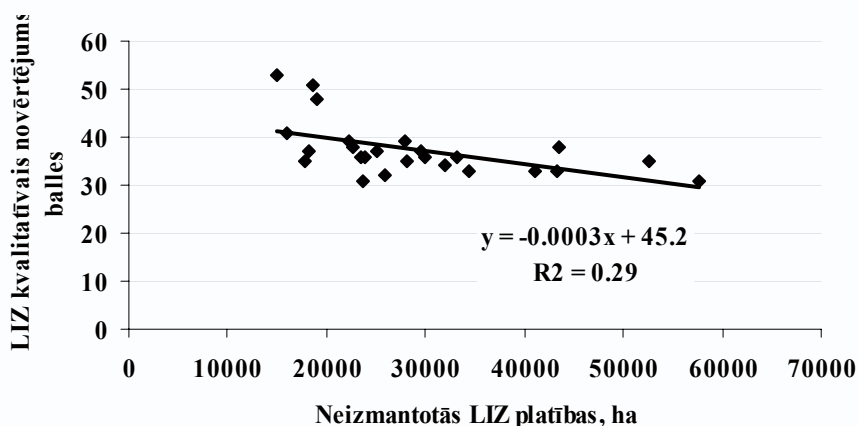
Avots: autores aprēķini pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2006.

Source: Calculations done by the author according to the Central Statistical Bureau.

Vislielākais neizmantoto LIZ platību īpatsvars ir Ludzas rajonā – 53,25%, Madonas rajonā – 42,29%, Cēsu rajonā – 41,08 procenti. Visvairāk LIZ platības ir izmantotas Zemgales reģionā un Preiļu rajonā.

Lai pieņemtu prognozes un lēmumus, svarīga ir neizmantoto LIZ platību dinamika. Tāpēc tika veikti pētījumi, kā šie procesi mainījušies 2001. – 2005. gadā. Pētāmajā periodā neizmantoto LIZ platību īpatsvars vairāk nekā par 10% samazinājies Balvu, Krāslavas un Ludzas rajonā. Cēsu, Daugavpils, Gulbenes un Rēzeknes rajonā LIZ neizmantotās platības samazinājušās vairāk kā par 5 procentiem.

Vienlaikus neizmantotās LIZ platības ir palielinājušās Jelgavas, Limbāžu, Aizkraukles, Ogres un Tukuma rajonā – no 7 līdz 4 procentiem.

5. attēls. Neizmantoto LIZ platību un zemes kvalitatīvā novērtējuma korelatīvā sakarība Latvijas rajonos 2005. gadā

Figure 5. Correlation between the unused UAA and land in the districts of Latvia in 2005

(Legend: qualitative evaluation of the UAA in points; unused UAA, ha).

Avots: autores aprēķini pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2006.

Source: Calculations done by the author according to the Central Statistical Bureau.

Lai noskaidrotu, kādi faktori nosaka LIZ izmantošanu, tika veikta korelācijas analīze. Veiktie aprēķini liecina, ka nepastāv sakarība starp neizmantotajām zemes platībām un IKP uz 1 iedzīvotāju vai iedzīvotāju blīvumu. Nedaudz LIZ izmantošanas apjomus ietekmē zemes kvalitatīvais novērtējums (sk. 5. attēlu).

Secinājumi Conclusions

1. Zemes funkciju kapacitāte var paplašināties jau pārskatāmā perspektīvā sakarā ar kokaugu plantāciju paplašināšanos enerģētiskās koksnes ražošanai lauksaimniecības zemēs. Var mainīties arī funkciju apjoma struktūra, palielinoties zemes kā augsnes resursa funkcijas īpatsvaram.
2. Nemitīgi paplašinās Latvijas meži un jau vairāk kā 20 gadus mežkopība ir dominējošais zemes izmantošanas veids jaunu resursu ražošanai jeb radīšanai.
3. Lauksaimniecībā izmantojamās zemes kopējā platība sadalās pa visām klasificētām nekustāmā īpašuma lietošanas mērķa grupām. Laika periodā no 2003. gada līdz 2006. gadam LIZ platības Latvijā samazinājušās par gandrīz vai 15 tūkst. ha, bet lauksaimniecības mērķa grupā ir vislielākais platību samazinājums – par vairāk kā 25 tūkst. hektāru. Pārējās nekustamā īpašuma lietošanas mērķa grupās lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības ir palielinājušās.

Literatūras saraksts References

1. Daugaviete M. *Daudzmērķu kokaugu stādījumi Lauksaimniecībā nerentablās zemēs*, Agrotops, 2003., 48. – 50. lpp.
2. Kaufmane E., Rivža B., Jemeljanovs A. u.c. *Agrobiotehnoloģija – inovatīvas cilvēkam, videi draudzīgas pārtikas produktu ieguves un pārstrādes tehnoloģijas*, Agrārās zinātnes attīstības problēmas ES vienotā telpā (*Problems of Agrarian Research Development in Common European Space*), LZA Lauksaimniecības un meža zinātņu nodaļa, LLMZA, 2005., 88. – 93. lpp.
3. Latvijas lauku attīstības stratēģija 2007. – 2013. gadam, Zemkopības ministrija, 2007.
4. *Latvijas Republikas Zemes bilance 01.01.2001.* (2001.) Valsts Zemes dienests, Rīga.
5. *Latvijas Republikas Zemes bilance 01.01.2006.* (2006.) Valsts Zemes dienests, Rīga.
6. *Latvijas statistikas gadagrāmata 2005.* (2005.) Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 302 lpp.
7. Nilsens R. H. Biodegviela nopietni konkurēs ar benzīnu, *Ilustrētā Zinātne*, Nr. 2, 2007., 50. – 57. lpp.
8. Otrā Eiropas lauku attīstības konference „Lauku politikas perspektīvas paplašinātā Eiropā” (*second conference on the development of Europe’s rural areas – „The Outlook for Agricultural Policy in an Enlarged Europe”*), Salzburg, 2003.
9. Rivža B. Lauku attīstība paplašinātā Eiropā (*Agricultural Development in an Enlarged Europe*), *Zinātnes Vēstnesis*, Nr. 1, 2004. (272).

LAUKSAIMNIECĪBAI IZMANTOJAMĀS ZEMES TIRGUS SEGMENTA ATTĪSTĪBA LATVIJAS NEKUSTAMO ĪPAŠUMU TIRGŪ

DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL LANDS SECTOR OF THE REAL ESTATE MARKET IN LATVIA

Dr.oec., prof. Ineta Geipele,

Rīgas Tehniskās universitātes Inženierekonomikas fakultātes
Būvuzņēmējdarbības un nekustamā īpašuma ekonomikas un vadīšanas katedras vadītāja

Mg.oec. Anita Rūdule – Jansone

Rīgas Tehniskās universitātes Inženierekonomikas fakultātes
Būvuzņēmējdarbības un nekustamā īpašuma ekonomikas un vadīšanas katedras asistente

Abstract

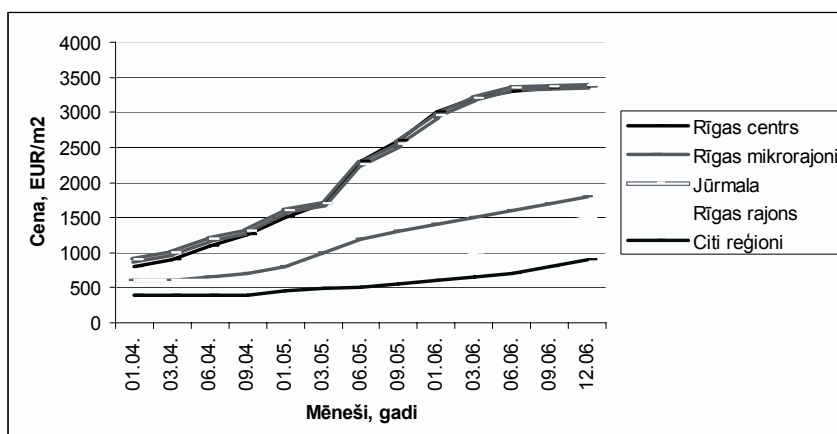
The object of the study reflected in the Paper is the market sector of Agricultural lands in Latvia. The goal set out in this scientific Paper is to explore the development trends current in the target sector of the market and identify problems and barriers to successful progress common to the entire real estate market in this country. The development of the market sector for Agricultural Lands is defined both by internal factors, such as, state policy and economic stability, refinancing and loan rates, friendly business and investment environment, development cycles of national economy, and also by such external factors as credit policy of other countries, stagnation and revival periods in neighbouring countries' economy, etc. Considering the limited volume of this reference Paper, it is not possible to provide deeper insight of factors related to the development of the market sector for Agricultural Lands. The Paper, thus, analyses mainly those issues that have contributed to the development of the target market sector during the previous year. These are – the development of the building and construction industry, real estate price speculations and transformation rules that allow the transformation of agricultural lands into non-agricultural plots. On having assessed the building and construction industry, it has become clear that the main drive of its development is the boom in the real estate market, which causes a chain reaction, where an impulse produced by the demand in the real estate market reaches the market for building and construction and further on the reaction is beamed forward onto the land market. The development is a logical and desirable process in any branch of economy, but if the progress becomes a rush, the relevant market sector fails to adjust itself to those rapid changes. The Paper refers to and evaluates only a few of the existing problems, as well as provides possible solution to them.

Atslēgas vārdi: nekustamais īpašums; lauksaimniecības zeme, tirgus, attīstība.

Pēdējo gadu laikā Latvijas ekonomikas izaugsme ir bijusi viena no visstraujākajām Eiropā. Kā vienu no svarīgākajiem valsts ekonomikas attīstības virzītājspēkiem jāmin aktivitātes nekustamā īpašuma tirgū. Nekustamo īpašumu cenas dažu gadu laikā atsevišķos tirgus segmentos ir pieaugušas vairākas reizes. Īpaši straujš cenu pieaugums vērojams dzīvokļu cenām Rīgā. 2006. gadā visstraujākais cenu kāpums bija sērijveida dzīvokļiem, kur vidējās cenas pieauga par 58 procentiem. Rīgas centrā esošo dzīvokļu cenas ir pieaugušas vidēji par 25 procentiem. 1. attēlā apkopota vidējo cenu (EUR/m²) dinamika jaunajos daudzdzīvokļu māju projektos dažādos reģionos no 2004. gada līdz 2006. gadam. [11.]

Cenu pieaugums ir radījis pastiprinātu sabiedrības interesi par nekustamā īpašuma tirgu kopumā. Sabiedrības intereses un cenu kāpuma dēļ nekustamā īpašuma tirgus ir kļuvis ne tikai aktīvāks, par ko liecina veikto īpašumu pirkuma darījumu skaita palielināšanās, izsniegto hipotekāro kredītu apjoma pieaugums, jaunu celtniecības projektu aktivizēšanās, bet arī jutīgāks pret iespējamo īpašumu cenu kritumu, kas var būt īpaši straujš, ja ņem vērā līdz šim novēroto pieauguma tempu.

Šā zinātniskā raksta mērķis: izprast lauksaimniecības zemes tirgus segmenta attīstības tendences, problēmas un sekmīgas attīstības kavēkļus kopējā nekustamo īpašumu tirgū. Raksta pētījumā galvenokārt tiek analizēti faktori, kas pēdējā gada laikā sekmējuši lauksaimniecības zemes tirgus attīstību. Tā ir būvniecības nozares attīstība, nekustamo īpašumu cenu spekulācijas un transformācijas noteikumi, kas ļauj lauksaimniecībai lietderīgās zemes pārvērst par lauksaimniecībai nelietderīgām platībām. Izvērtējot būvniecības nozari, kļūst saprotams, ka tās galvenais attīstības sekmētājs ir nekustamā īpašuma tirgus straujā attīstība, kā galarezultātā rodas ķēdes reakcija, kur pieprasījuma impulss no nekustamā īpašuma tirgus nonāk līdz būvniecības tirgum, un tālāk šī reakcija daļēji tiek nodota zemes tirgum. Attīstība jebkurā nozarē ir loģisks un pat vēlams process, bet ja tā notiek pārāk strauji, tad attiecīgais sektors nespēj pielāgoties tik drīzām izmaiņām. Pētījuma uzdevums ir analizēt faktoros, kas ietekmē lauksaimniecībai izmantojamās zemes tirgus attīstību, un noteikt zemes tirgus attīstības perspektīvas. Pētījumā izvērtētas tikai dažas no būtiskākajām problēmām, kā arī sniegti iespējamie risinājumi to novēršanai. Raksta izstrādei lietota statistiskās grupēšanas un salīdzināšanas metode, grafiskā metode, kā arī dinamiskās rindas metode.

1. attēls. Dzīvokļu vidējo cenu dinamika jaunajos daudzdzīvokļu māju projektos dažādos reģionos no 2004. gada līdz 2006. gadam, EUR/m² [11.]

Figure 1. Apartment's average price dynamic in new building projects in different regions, 2004. – 2006., EUR/m²

Jau 1879. gadā ASV ekonomists Henrijs Džordžs (*Henry George*), analizēdams nekustamā īpašuma tirgu, izvirzīja teoriju, kas norādīja uz to, ka nekustamā īpašuma tirgiem ir liela ietekme uz biznesa cikliem kopumā. Viņa teorija galvenokārt balstījās uz spekulācijām ar zemi, neņemot vērā citus svarīgus nekustamā īpašuma tirgus aspektus. [3.] Ekonomikas teorijā ar jēdzienu „zeme” saprot visus dabas resursus, kuri nav cilvēku darbības rezultāts, kas nosaka zemes ekonomiskās funkcijas. Mūsdienās zeme tiek uzverta kā ieguldījumu veids un kā komercdarbības priekšnoteikums. [2.] Vispārējs priekšstats par zemes kopplatību un tās sadalījumu pēc zemes lietošanas veidiem tiek sniegts 1. tabulā.

1. tabulas galvenais mērķis ir rast skaidrību par lauksaimniecībai izmantojamās zemes daudzumu, bet, ja rakstā tiek runāts par lauksaimniecības zemi nekustamo īpašumu tirgū, tad lietderīgāk būtu izvērtēt lauksaimniecības zemes apjomu pa nekustamā īpašuma lietošanas veidiem. Saskaņā ar Valsts zemes dienesta datiem zemes sadalījumā pa nekustamā īpašuma lietošanas veidiem: 61,8% no kopējās Latvijas Republikas zemes platības izmanto lauksaimniecības vajadzībām, 32% – mežsaimniecības vajadzībām, viengimeņu un divgimeņu dzīvojamā māju apbūves teritorijas – 0,7 procentus, daudzdzīvokļu māju apbūves teritorijas – 0,2 procentus. [9.]

Tāpat šajā tabulā apkopotie dati norāda, ka laika periodā no 2003. gada līdz 2005. gadam ir notikušas izmaiņas zemes sadalījumā pēc tās lietošanas veidiem. No 2003. gada lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības ir pieaugušas par 91,6 tūkst. hektāru. Rodas šāds jautājums – vai būvniecības un nekustamā īpašuma tirgus attīstība ir faktori, kas ietekmē lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības apjomu izmaiņas? 2006. gadā galvenie faktori, kas ietekmēja nekustamā īpašuma tirgus attīstību, bija šādi [5.]:

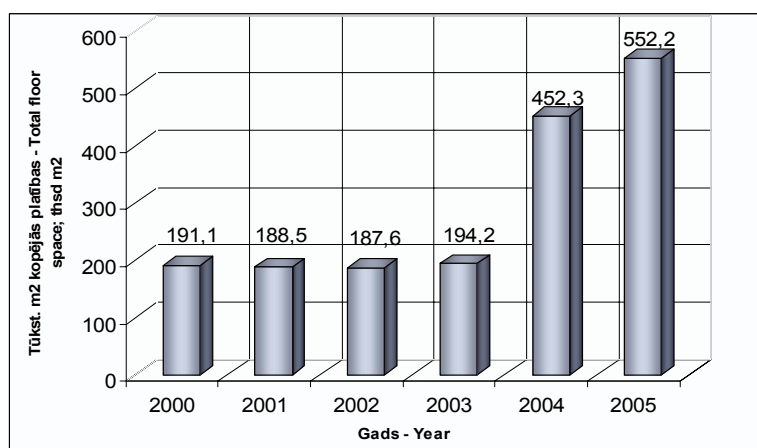
- privātmāju būvniecība;
- jaunu daudzdzīvokļu māju būvniecība.

1. tabula
Table 1

Zemes kopplatība un tās sadalījums pēc zemes lietošanas veidiem Latvijā, tūkst. hektāru [8.]
Total land area and its distribution by use in Latvia, thsd hectares

Gads	2000	2001	2002	2003	2004	2005	<i>Year</i>
Zemes lietošanas veidi							<i>Land use types</i>
Zemes kopplatība	6458,9	6458,9	6458,9	6458,9	6458,9	6458,9	Total land area
Visa zeme (neieskaitot iekšzemes ūdeņus)	6229	6229	6229	6229	6229	6229	Land area (excl. inland waters)
Izmantotā lauksaimniecībā izmantojamā zeme	1587,2	1581,8	1595,5	1581,8	1642,1	1733,7	Utilised agricultural area
– aramzeme	969,9	958,2	972,8	956,4	1008,6	1091,8	– arable land
– ilggadīgie stādījumi	11,5	12,1	12,2	12	12,4	12,8	– permanent crops
– pļavas un ganības	605,7	611,3	610,3	613	620,9	628,9	– meadows and pastures
Meži	2851,7	2868,2	2861,5	2877,2	2885,5	2904,4	Forests and woodland
Pārējā zeme	1790,1	1779	1772	1770	1701,4	1590,3	Other land

Privātmāju un daudzdzīvokļu māju būvniecība nav iespējama bez zemes resursiem. Zemes īpašumu tirgus individuālai apbūvei ir turpinājis izaugsmi, sasniedzot vidēji 20 – 35% pieaugumu Rīgas rajonā. Pārējos Latvijas rajonos pieaugums ir bijis atkarīgs no kopējām nekustamo īpašumu tirgus tendencēm. [5.] 1. attēlā uzskatāmi attēlots uzbūvēto dzīvojamo ēku kopplatības pieaugums pēdējos gados.

2. attēls. Uzbūvētās dzīvojamās ēkas, tūkst. m² kopējās platības [9.]
Figure 2. New residential buildings completed, total floor space; thsd m²

Pēc Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes datiem ir redzams, ka kopējais uzbūvētais dzīvojamo ēku apjoms 2005. gadā salīdzinājumā, piemēram, ar 2003. gadu, ir pieaudzis pat 2,84 reizes. Šis rādītājs pamato pieaugošo pieprasījumu zemes tirgū, jo galvenais būvniecības priekšnosacījums ir apbūves zemes platības. Informācija par zemes pārdošanu pa zemes lietošanas veidiem iekļauta 2. tabulā.

Darījumu skaita ziņā aktīvākās darbības 2006. gadā notikušas ar lauksaimniecības zemi, otrajā vietā atstājot vienu un divu ģimeņu māju apbūvei paredzēto zemi. Analizējot zemes tirgus cenas, dārgākās ir daudzdzīvokļu dzīvojamo māju apbūves platības. Lētākie pieejamie privātās apbūves zemes gabali ir parcelētajām lauksaimniecības zemēm, tomēr šādu zemes gabalu skaits ir samazinājies, jo tirgū biežāk nonāk zemes gabali ar jau pašvaldību izstrādātiem attīstības plāniem vai nekustamā īpašuma projekta attīstītāja izstrādātiem un pašvaldību pieņemtajiem detaļplānojumiem.

Bieži vien lauksaimniecības zemes tiek pieprasītas un pirktas ainviski pievilcīgās vietās, ūdeņu tuvumā, lai turpmāk tās izmantotu rekreācijas vajadzībām. Rīgas rajonā ievērojamas lauksaimniecības zemju

platības tiek pirktas ar mērķi vēlāk tās sadalīt apbūves gabalos dzīvojamo māju ciematu celtniecībai. Šādam nolūkam pirktās lauksaimniecības zemes cenas sasniedz pat 60 000 EUR/ha.

Analizējot lauksaimniecībā izmantojamās zemes cenas un nekustamā īpašuma tirgus aktivitāti atsevišķos Latvijas rajonos, likumsakarīgi vērojama ļoti cieša zemes cenas un nekustamā īpašuma tirgus aktivitātes saistība ar kopējo konkrētās teritorijas sociālekonomisko attīstības līmeni. Nosakot zemes cenu, tirgus dalībnieki noteikti ievēro lauksaimniecības zemes iekultivēšanas pakāpi un aramzemes masīvu lielumu, kā arī konkrētā nekustamā īpašuma novietojumu attiecībā pret valsts galvaspilsētu un citām lielākajām pilsētām. [10.]

2. tabula
Table 2

Zemes pārdošana pa zemes lietošanas veidiem 2006. gadā [9.]
Land sale by land use types, 2006

Zemes lietošanas viedi	Land use types	Vidējā viena darījuma summa, tūkst. Ls Average transaction sum, thsnd. LVL	Vidēji vienā darījumā pārdotā zemes platība, ha Average land area sold per transaction, ha	Zemes platības 1 ha vidējā cena, tūkst. Ls Average price of 1 ha of land, thsnd.LVL	Darījumu skaits, procentos Number of transactions, in percent
Pārdotās zemes	Sold land plots	26,3	6,5	4,0	100
tai skaitā:	including:				
– lauksaimniecības	– Agricultural	24,4	12,0	2,0	44
– mežsaimniecības	– Forest	17,8	10,2	1,8	11
– vienu un divu ģimeņu māju apbūves	– Construction plots for 1 or 2 family houses	24,6	0,2	104,7	34
– daudzdzīvokļu dzīvojamo māju apbūves	– Construction plots for multi-storey residential buildings	55,0	0,2	347,0	2
– darījuma iestāžu	– Business and commercial purpose plots	96,1	0,5	195,7	2
– rūpniecības objektu	– Industrial purpose plots	78,1	1,1	68,1	2
– citas	– Others	22,1	0,8	26,1	5

* Average sum per transaction, thousands LVL;

** Average land area sold per transaction, ha;

*** Average price of 1 ha, thousands LVL;

**** Number of transactions, percent.

Lauksaimniecībā izmantojamās zemes vidējās cenas [5.]:

- zemes gabali lauksaimnieciskai izmantošanai – 250 – 2000 LVL/ha;
- zemes gabali rekreācijas vajadzībām vai piemājas saimniecībām – 1200 – 4500 LVL/ha;
- nelieli (līdz 5 ha) zemes gabali ūdens tuvumā, ainaviskās vietās – 7000 – 12 000 LVL/ha;
- lauksaimniecības zemes apdzīvotu vietu tuvumā, kas pašvaldību teritoriālajos plānos paredzētas individuālajai apbūvei – 15 000 – 60 000 LVL/ha;
- meža zemes bez mežaudzes – 75 – 450 LVL/ha;
- meža zemes ar mežaudzi – 200 – 3500 LVL/ha.

Izvērtējot pašreizējo lauksaimniecībā izmantojamās zemes tirgus piedāvājumu, viszemākās cenas ir raksturīgas zemes gabaliem, kas atrodas nomaļos pagastos, sliktu ceļu tuvumā, aizaugušās, zemās vietās. Visaugstākās cenas – auglīgajos Zemgales rajonos un ar būvatļaujām ezeru un upju krastos.

Palielinoties pieprasījumam pēc nekustamajiem īpašumiem, zeme ir galvenais atbalsta punkts šā pieprasījuma apmierināšanai. Tātad zemi var uzskatīt par nekustamā īpašuma pirmsākumu un galveno triecienspēku turpmākai nekustamā īpašuma tirgus pieprasījuma apmierināšanai. Pamatojoties uz mikroekonomikas teorijām, ir zināms, ka līdz ar cenas pieaugumu lielāks kļūst arī produkta piedāvājuma apjoms. [6.] Pieaugot nekustamo īpašumu cenām, arvien pieaug vajadzība pēc jaunām dzīvojamām platībām, kas savukārt sekmē zemes tirgus attīstību. Attiecīgā segmenta strauja attīstība, atklāj jaunas problēmas, kas būtībā pilda tirgus attīstības bremsējošā faktora lomu. Latvijā pēdējo divu gadu laikā lauksaimniecības zemju sektorā vērojamas divas tendences [5.]:

- spekulācijas ar nekustamo īpašumu (nekustamo īpašumu tirgus dalībnieki uzpērk zemi nomaļos lauku rajonos par zemāku cenu, nekā tas ir reālajā tirgū);
- lauksaimniecībai paredzēto zemju transformēšana par lauksaimniecībā neizmantojamu zemi.

Lielākā daļa spekulatīvi iegādāto zemes platību tiek turētas kā neizmantotas lauksaimniecības zemes, lai, paaugstinoties cenu līmenim, ilgtermiņā gūtu peļņu. Šādiem īpašumiem ir raksturīga ar liela platība un mazattīstīta infrastruktūra.

Patlaban vienīgais likums, kas fiziskām personām ierobežo spekulatīvo darījumu veikšanu, ir 1993. gada 11. maijā pieņemtais likums "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli", kura 9. pantā noteikts, ka ar iedzīvotāju ienākuma nodokli (25%) tiek aplikta tāda nekustamā īpašuma pārdošana, kas ir bijusi personas īpašumā mazāk par 12 mēnešiem. Minētais termiņš „12 mēneši”, pastāvot tik straujam cenu kāpumam, nav pietiekams spekulatīvo darījumu izskaušanai nekustamo īpašumu tirgū. Spekulācijas nekustamo īpašumu tirgū ir pamatojamas ar vienkāršiem finansiāliem aprēķiniem.

3. tabula
Table 3

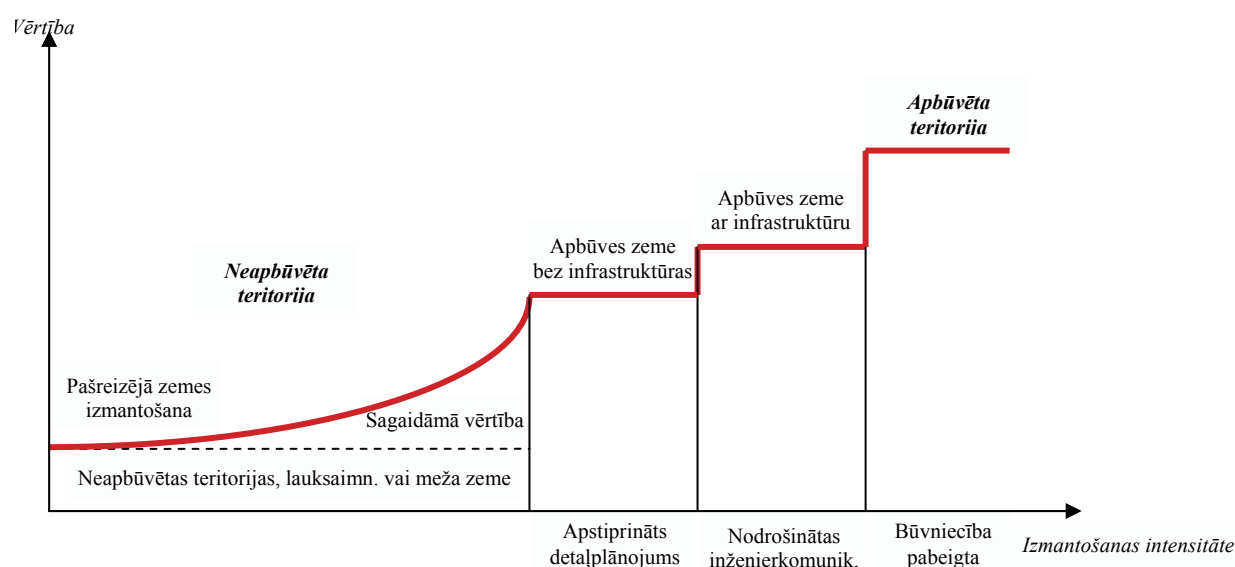
Spekulatīvo darījumu shēma Speculative transaction pattern

Pozīcijas	Positions	Tūkst. Ls / thsd LVL
Zemes iegāde (01.01.2006.)	Purchase of land (01.01.2006.)	100
Fiziskās personas līdzekļi zemes iegādei (20% no zemes iegādes cenas)	A person's funds for the purchase of land (20% of the purchase price)	20
Bankas aizdevums (80% no zemes iegādes cenas)	Loan by a bank (80% of the purchase price)	80
Procentu maksājums (5% gadā)	Interest rate (5% APR)	4
Valsts nodeva (2% no darījumu summas)	State Tax (2% of the sum of a transaction)	2
Darījuma noformēšana, kancelejas nodeva, notārs, u.tml.	Costs of documents processing, stamp duty, Notary Public fee, etc.	0,5
Zemes pārdošana (01.01.2007.)	Sale of land (01.01.2007.)	125
Fiziskās personas peļņa	A person's profit	(125 – 20 – 80 – 4 – 2 – 0,5) = 18,5

Ar šādu darījumu fiziska persona gada laikā var nopelnīt Ls 18 500. Pat ja zemes pārdošana notiek, nenogaidot 12 mēnešus un samaksājot valstij 25% nodevu no iegūtās peļņas, darījuma peļņa ir Ls 13 875. Tātad, kā liecina aprēķins, gūtā peļņa ir daudz pievilcīgāka par banku depozīta likmēm, vidēja riska un pat riska vērtspapīru portfeļa ienesīguma likmēm. Turklāt lauksaimniecībai paredzētās platības ir iespējams transformēt par lauksaimniecībai neizmantojamām zemēm, kas notiek saskaņā ar pašvaldību izstrādātiem attīstības plāniem vai attīstītāju izstrādātiem un pašvaldību pieņemtajiem detaļplānojumiem. Mainot zemes lietošanas mērķi, mainās arī tās vērtība. Zemes vērtības izmaiņas apdzīvotas vietas veidošanās procesā attēlotas 3. attēlā.

3. attēlā redzams, ka lauksaimniecības zemei, mainot tās izmantošanas veidu un pārformējot to par apbūves zemi bez infrastruktūras, vērtība vidēji pieaug četras reizes. Birokrātiskais process no lauksaimnie-

cības zemes transformēšanas līdz apbūves zemei ilgst aptuveni divus trīs gadus, ko var uzskatīt par kavējošu apstākli zemes tirgus attīstībā. Zemes transformācija tiek veikta atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem Nr. 619 „Kārtība, kādā lauksaimniecībā izmantojamo zemi transformē par lauksaimniecībai neizmantojamo zemi un izsniedz zemes transformācijas atļaujas”. [4.] 2006. gada 7. februārī Latvijas valdība ar mērķi atvieglot zemes transformācijas procedūru, akceptēja likuma grozījumus, kas paredz, ka zemes transformācijas ierosinātajam no pašvaldības jāpieprasa un jāsaņem izziņa par atbilstību vietējās pašvaldības teritorijas plānojumam vai detaļplānojumam. Grozījumos paredzēts, ka Lauku atbalsta dienesta reģionālā lauksaimniecības pārvalde pēc zemes transformācijas iesnieguma saņemšanas pieprasa pašvaldības atzinumu par zemes atbilstību vietējās pašvaldības teritorijas plānojumam vai detaļplānojumam. Stājoties spēkā normatīvajam aktam, tika vienkāršota transformēšanas administratīvā procedūra. [7.] Diemžēl šis likuma grozījums kopējo birokrātijas procesu nespēj būtiski ietekmēt, jo pastāv vēl daudzas un dažādas problēmas, ar ko sastopas zemes transformācijas ierosinātāji un projektu attīstītāji.

3. attēls. Zemes vērtības izmaiņas apdzīvotas vietas veidošanās procesā [1.]

Figure 3. Changes in the value of a land plot in the course of a populated place's formation

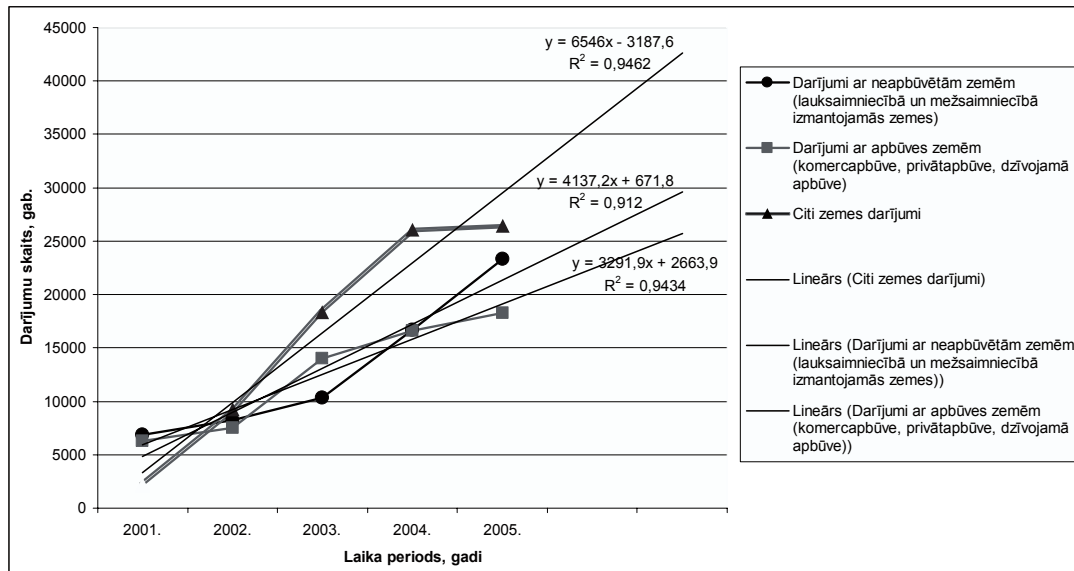
Zemes darījumu skaits pa nekustamā īpašuma lietošanas veidiem ar katru gadu pieaug. 4.tabulā attēlots zemes darījumu skaits divās kategorijās: darījumi ar neapbūvētām zemēm un darījumi ar apbūves zemēm. Pie neapbūvētas zemes kategorijas attiecinātas lauksaimniecībā un mežsaimniecībā izmantojamās zemes.

4. tabula
Table 4

Darījumu ar zemi skaits 2001. – 2006. gadā [8]
Number of land transactions 2001 – 2006

Kategorijas Categories	Darījumu sadalījums pa gadiem Number of transactions broken down by years				
	2001	2002	2003	2004	2005
Darījumi ar neapbūvētām zemēm Vacant land transactions	6869	8215	10338	16665	33330
Darījumi ar apbūves zemēm Transactions of land for construction	6317	7541	13997	16592	18251
Citi darījumi ar zemi Other land transactions	2156	9230	28329	26072	26465
Kopā / Total	15342	24986	52664	59329	78046

Lauksaimniecībā un mežsaimniecībā izmantojamās zemes tirgus attīstības intensitātes analīzei tiek izmantotas dinamiskās rindas par darījuma skaita izmaiņām. 4. attēlā parādītie grafiskie modeļi atklāj svarīgākās tendences darījumos ar neapbūvēto zemi Latvijas nekustamā īpašuma tirgū. Darījumu skaita vispārējā tendence Latvijas zemes tirgū tiek noteikta ar dinamisko rindu izlīdzināšanas metodi, nosakot attīstības trendu.

4. attēls. Zemes darījumu skaita tendences un prognozes
Figure 4. Tendencies and prognoses of number of land transactions

4. attēlā trenda funkcijai ir polinoma raksturs. Izmantojot dinamiskās rindas, iegūti šādi matemātiskie vienādojumi:

1) Darījumi ar neapbūvētām zemēm (lauksaimniecībā un mežsaimniecībā izmantojamās zemes):

$$y = 4137,2x + 671,8; \quad R^2 = 0,912 \quad (1)$$

2) Darījumi ar apbūves zemēm (komercapbūve, privātapbūve, dzīvojamā apbūve):

$$y = 3291,9x + 2663,9; \quad R^2 = 0,9434 \quad (2)$$

3) Citi zemes darījumi:

$$y = 6546x - 3187,6; \quad R^2 = 0,9462 \quad (3)$$

kur R^2 – dispersijas koeficients.

Matemātiskajos vienādojumos izteiktās tendences lauksaimniecībā un mežsaimniecībā izmantojamās zemes tirgū diezgan precīzi atspoguļo reālo tirgus attīstības gaitu. Par to liecina aprēķinātie dispersijas koeficienti, kas visos gadījumos ir lielāki par 0,91.

Iegūtie lineārie vienādojumi tiek izmantoti zemes tirgus attīstības prognozei turpmākajiem gadiem. Spriežot pēc 4. attēlā iegūtajiem grafiskajiem un matemātiskajiem vienādojumiem, laikā līdz 2008. gadam Latvijas zemes tirgus turpinās attīstīties vienmērīgi, pastāvot relatīvi nemainīgiem iekšējiem un ārējiem faktoriem, kas ietekmē nekustamā īpašuma tirgu.

Rakstā iekļautais pētījums autoriem ļāvis secināt:

- zinātniskā raksta pētījumā galvenokārt tiek analizēti faktori, kas pēdējā gada laikā ir sekmējuši lauksaimniecības zemes tirgus attīstību. Tā ir būvniecības nozares attīstība, nekustamo īpašumu cenu spekulācijas un transformācijas noteikumi, kas ļauj lauksaimniecībai lietderīgās zemes pārvērst par lauksaimniecībai nelietderīgām platībām;
- kopējais uzbūvētais dzīvojamā ēku apjoms 2005. gadā salīdzinājumā, piemēram, ar 2003. gadu ir pieaudzis 2,84 reizes, kas norāda uz aizvien pieaugošu pieprasījumu zemes tirgū;

- dinamiskās rindas aprēķinu galarezultātā iegūtā prognoze ļauj secināt, ka zemes sektors tuvākajā pusgadā, kā arī divu trīs turpmāko gadu skatījumā paredzams ar stabilu cenu pieaugumu. Ar nosacījumu, ka valsts ekonomikā nebūs vērojamas būtiskas izmaiņas, kas varētu negatīvi ietekmēt zemes tirgu.

Rakstā iekļauto problēmu izvērtējuma rezultātā, autore sniedz šādus priekšlikumus:

- 1993. gada 11. maijā pieņemta likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 9. pantā ir noteikts, ka ar iedzīvotāju ienākuma nodokli (25%) tiek aplikta tāda nekustamā īpašuma pārdošana, kas personas īpašumā ir bijis mazāk par 12 mēnešiem. Minētais laika periods, pastāvot tik straujam cenu kāpumam, nav pietiekami efektīvs spekulatīvo darījumu ietekmēšanai nekustamo īpašumu tirgū. Tirgus stabilizēšanas sekmēšanai nepieciešama ne tikai 12 mēnešu robežas palielināšana, bet arī banku kredītpolitikas nosacījumu maiņa, palielinot nekustamo īpašumu projektu attīstītāju līdzfinansējumu nekustamā īpašuma iegādei līdz pat 40% apmērā no īpašuma iegādes vērtības;
- nepieciešama zemes transformēšanas kārtības izvērtēšana ar mērķi samazināt birokrātijas slogu. Birokrātiskais process no lauksaimniecības zemes transformēšanas līdz apbūves zemei ilgst aptuveni divus trīs gadus. Vienotas elektroniskās sistēmas ieviešana valsts institūcijās un ierēdņu mobilizēšana sekmētu ne tikai zemes transformēšanas procesa elastīgumu, bet arī veicinātu pozitīvas izmaiņas kopējā nekustamo īpašumu tirgū;
- iepriekš minētais pamato nepieciešamību Latvijā sakārtot tiesiski normatīvo bāzi nekustamo īpašumu jomā.

Izmantotās literatūras saraksts

References

1. Auziņš A. Zemes gabalu uzlabojumi. Latvijas nekustamo īpašuma darījumu asociācijas zinātniski praktiskā semināra materiāli. – Rīga: LANĪDA, 2006. gada 19. decembris. Npublicēts materiāls.
2. Dobeļe A. Zemes resursu izmantošana Latvijā: Promocijas darba kopsavilkums. [Elektroniskais resurss] / Latvijas Akadēmiskā bibliotēka. – Resurss skatīts 2006. gada 22. decembrī. – http://www3.acadlib.lv/greydoc/Dobeles_disertacija/Dobeles_lat.doc .
3. Foldvary F. E. Real Estate and Business Cycles: Henry George's Theory of the Trade Cycles. – [Elektroniskais resurss]: Lafayette College Henry George Conference June 13, 1991 – June 13, 1991. <http://www.foldvary.net/works/rebc.html> .
4. Kārtība, kādā lauksaimniecībā izmantojamo zemi transformē par lauksaimniecībai neizmantojamo zemi un izsniedz zemes transformācijas atļaujas: Latvijas Republikas likums. [Elektroniskais resurss] / VSIA „Latvijas Vēstnesis” – Resurss aprakstīts 2004. gada 28. jūlijā – <http://www.likumi.lv/doc.php?id=91647&mode=DOC> .
5. Latvijas nekustamā īpašuma tirgus pārskats 2006. gada 1. pusgads [Elektroniskais resurss] / nekustamā īpašuma birojs „Arco Real Estate”. – Resurss aprakstīts 2006. gada augustā – <http://www.arcoreal.lv/index.php?page=19&lang=lv> .
6. Nešpors V. Ievads mikroekonomikas teorijā. Mācību līdzeklis. – Rīga: Kamene, 2004. – 148 lpp.
7. Par administratīvo procedūru lauksaimniecības zemju transformēšanā. // Latvijas Vēstnesis. – Rīga: Nr. 24(3392), 2006. gada 9. februārī – 82. lpp.
8. Zemes kopplatība un tās sadalījums pēc zemes lietošanas mērķiem: Lauksaimniecības statistika. [Elektroniskais resurss] / Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. – Resurss aprakstīts 2006. gada 6. novembrī – <http://test.csb.gov.lv:8080/temp/15-1420071720486.xls> .
9. Zemes pārdošanas pēc zemes lietošanas mērķu grupām 2006. gadā: Rūpniecība, būvniecība, mājokļi, pakalpojumi. [Elektroniskais resurss] / Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. – Resurss skatīts 2007. gada 5. janvārī – <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=472&id=1077> .
10. Zemes sadalījums pa nekustamā īpašuma lietošanas mērķu grupām Latvijas Republikā: Latvijas Republikas zemes bilance 2006. gada 1. janvārī. [Elektroniskais resurss] / Latvijas Republikas Valsts Zemes dienests. – Resurss aprakstīts 2006. gada 1. janvārī – http://www.vzd.gov.lv/faili/bilance2006_2_val_graf_6.xls .
11. 2006. gada jūlijā – augustā tirgū saglabājas augsta piedāvājumu aktivitāte. [Elektroniskais resurss] / Biznesa informācijas centrs „Jaunie projekti”. – Resurss aprakstīts 2006. gada augustā. – <http://www.jaunieprojekti.lv/lv/analytics.html?id=67> .

THE NEIGHBOUR LAND TRADING MARKET IN THE PROSPECT OF STRUCTURAL CHANGES IN AGRICULTURE

Dr. oec. Monika Mejszelis,

Assistant professor at Department of Law and Estate Management
Faculty of Economics and Food Management, Agriculture University of Szczecin

Dr.hab.oec. Pawel Mickiewicz,

Professor at Department of Environmental and Spatial Economics,
Faculty of Economics and Food Management, Agriculture University of Szczecin

Abstract

The basic agricultural structure in Poland consists of small and medium family-owned farmsteads. Public funds grant their support primarily to farmers capable of competing efficiently within the EU market. In most cases, that means farmsteads covering a larger area. It is the real property market that regulates the agrarian structure. Therefore, the goal of this paper is to present the situation on the farmland market in respect to Poland's membership in the European Union.

Key words: land trading, agricultural area, prices level,

Introduction

Joining the European Union was a breakthrough for Polish agriculture. Poland has already received support from relief funds in the pre-accession period (PHARE, SAPARD), however, now its agriculture and rural areas stand a chance to accelerate their development, following the examples of such countries as Ireland or Spain. Benefits resulting from the membership were combined with introducing the CAP reforms, whose provisions move away from maintaining high prices to directly support the farmer. Today, Polish farmers may apply for direct payments. Moreover, additional support may be obtained from structural programs (The Sectoral Operational Programme, Agriculture and Rural Development 2004-2006), co-financed from the national budget. The introduction of such assistance measures as direct payments or investment support may improve farmstead competitiveness in the market, as well as their economic strength in general (Guba W., 2003). Of course, the process is complex. Firstly, support in the form of direct payments received by Polish farmers is considerably less than what their EU partners are granted, as the adjustment period for this area is relatively long. Secondly, the sole fact of generating resources for financing agriculture does not automatically bring improvement for the farmers themselves. The main issue here is the farmers' ability to absorb financial aid and to increase their farmsteads, making them more competitive within the market.

It has been estimated that only the largest farmsteads will really notice the benefits of introducing direct payments. Increasing incomes will improve the economic situation of farmers both in their own and the crediting institution's opinion, which in turn will make it easier to conduct development-oriented undertakings. This is particularly important when using structural funds, in which cases it is necessary to present own contribution and to finance the investment's initial phase. This entails foreign capital being used to finance some of the investment. Limited-size and stagnating farmsteads will experience no economic improvement, and scarce property they own will exclude the possibility of using investment support, due to low earning capacity and insufficient financial protection. The real property market is the regulating mechanism for the agrarian structure.

The situation in the land property trading in non-urban areas is estimated in relation to the agricultural property market, where land prices directly reflect current economic situation of the agricultural sector. Therefore it is assumed that higher the productivity, the more expensive the land in the market. Therefore, the goal of this paper is to present changes regarding farmland trading in respect to Poland's membership in the European Union. Furthermore, these changes are presented taking under consideration the division into voivodships – Polish administrative regions, in order to address land demand differences.

Farmland prices in Poland and selected EU states

One characteristic of the property market is imperfection which may cause speculative character of land trading. This is clearly visible in case of the farmland sector. Considerable disproportions between prices of land with different development functions enable gaining increased incomes in relation to re-zoning fees. This phenomenon is related to purchasing land planned for agricultural production in order to use it for other purposes. Investors divide the purchased property into smaller lots and alter their planned function from agricultural to other purposes generating higher profits. Due to the scale of those actions (land speculations often concern sales of properties covering a vast area), the investor not only maximizes his or her proceeds, but also influences the land property supply as well as the general pricing in the local market. A perfect competitive market has been defined as such where purchase and sale decisions do not affect the market price. The practices described above may spur monopolistic behaviors which normally last until a competitive location occurs (Hopfer A. and Cellmer R., 1997).

After the last EU enlargement, Poland became an especially popular country in terms of investments in agricultural land. The main reasons for that were low prices and high percentage of land for re-development. In comparison to the "old" EU states, farmland prices in Central and Eastern Europe are far lower (fig. 1). In extreme cases, Polish farmland may be even 10 times cheaper. The most expensive grounds for farming within the EU are in Holland, i.e. approx. 35,000 EUR/ha in 2000 and 2001.

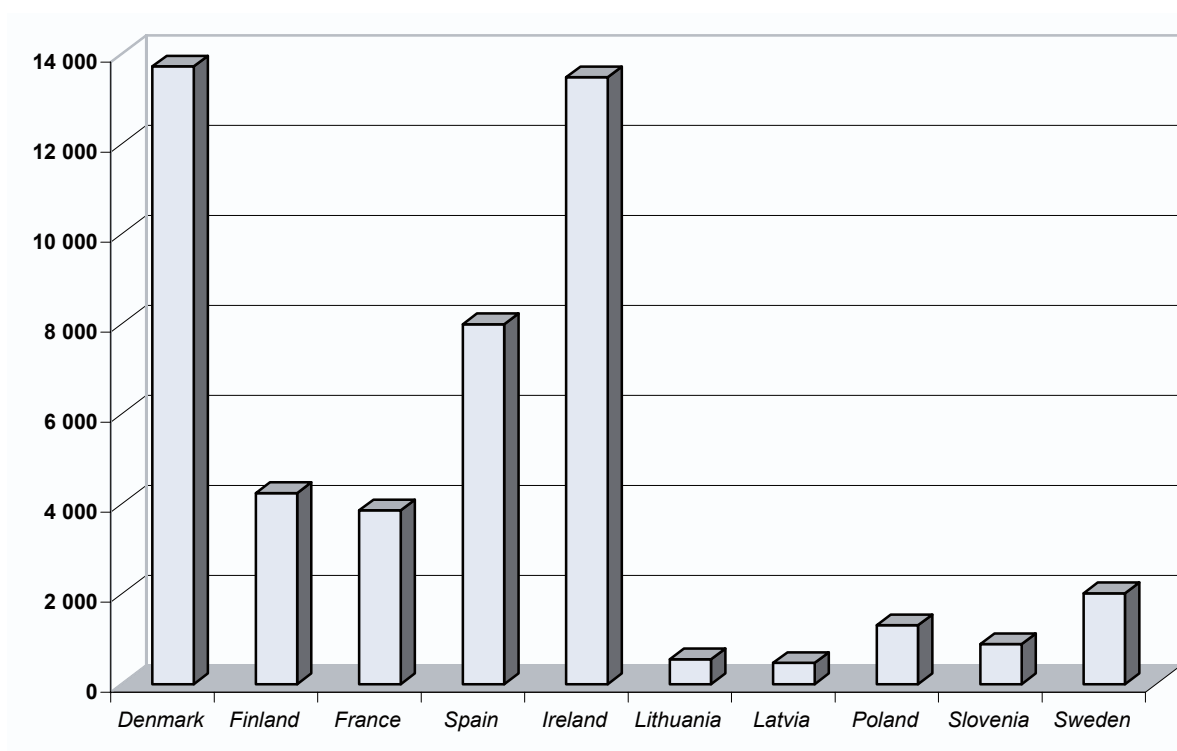

Figure 1. Level of farmland prices (EUR/ha) in some EU countries in 2002

Source: European Commission, Eurostat.

A similar situation may be observed in respect to other countries which became EU members in line with Poland. In 2002, lowest price levels were recorded in Lithuania and Latvia (551 and 469 EUR/ha respectively).

The subsequent changes in agricultural industries stimulate prices to increase in the property market. According to the Agricultural Property Agency, the average price of farmland in Poland has slowly but steadily been increasing, both prior to and after joining the European Union, thus a clear growing tendency is visible (fig. 2). A similar situation takes place in neighbor-to-neighbor trading, however, private land reached much lower prices (averagely around 2000 PLN/ha).

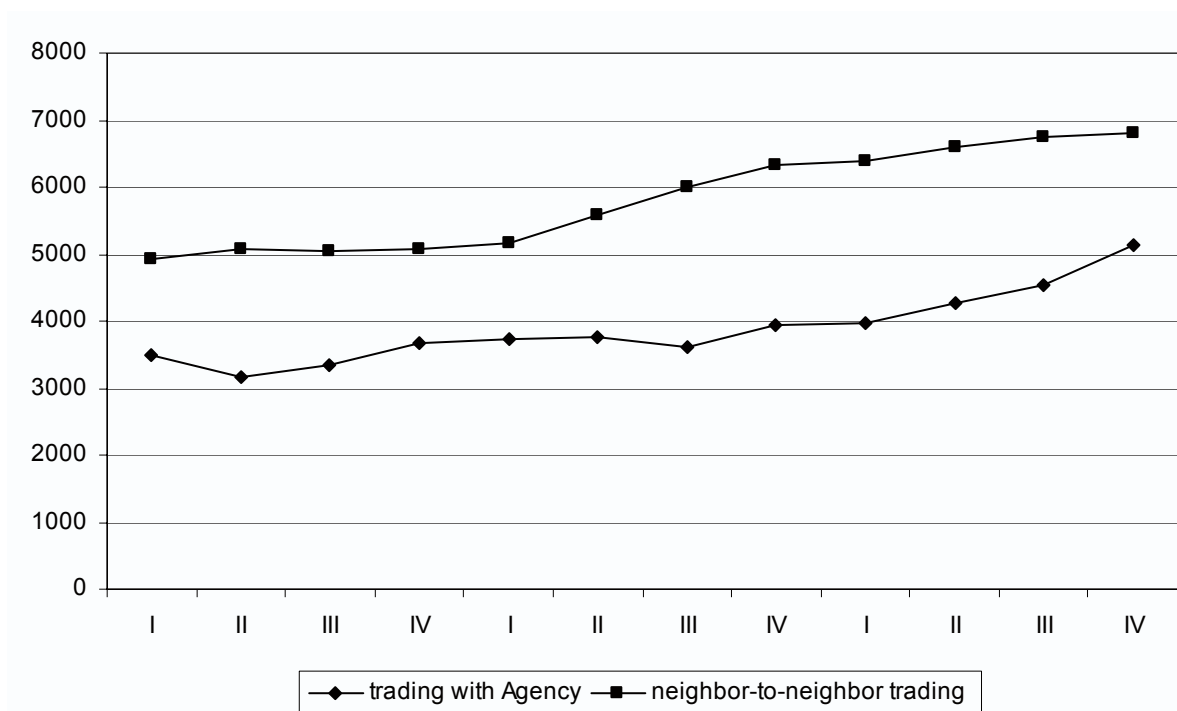

Figure 2. Average farmland price in neighbor-to-neighbor trading and trading with Agency (from January 2002 to October 2004) – zł/ha

Source: Conducted researches on data gathered from Agricultural Property Agency and Main Statistical Office in Poland

Gradual increase of prices will certainly attract potential investors. Nevertheless, it shall be noticed that while low prices, resulting from low purchasing power, still encourage few Polish farmers to enlarge their farmsteads, foreigners find such investment attractive. One incentive for Polish farmers may be direct payments, however, they are also available in case of leased land. Moreover, such tendencies will stimulate speculative practices on the land market. According to the Central Statistical Office, at the end of 2005 the price of land in neighbor-to-neighbor trading amounted to just over 8000 PLN/ha. In case of land which has been purchased from the Resources of Agricultural Property Agency of the Treasury and is later being sold, the Agency has the pre-emptive right, in accordance with the provisions of the Act of April 2003 on Shaping the agricultural system. The act in its actual form has failed to meet some of the original expectations vested in it. According to the Agency's report, by the end of 2003 approx. 30000 conditional agreements were submitted with as few as 16 cases when the Agency has actually used its pre-emptive right. The main reason for this has been limited financial resources. Furthermore, it is not obligatory for the buyer to demonstrate agricultural qualifications. He or she may be a person planning no agricultural activity, simply tempted by the prospect of profitable investment in agricultural properties.

Farmland sales in regional distribution

The agricultural property market, just as all other elements of the property market, is characterized by specific features. One such feature is local character of the property market, resulting from its immobility, i.e. the lack of ability to relocate goods, and thus satisfy new demand in the nearby market. The reason for this stems from relatively large disproportions between farmland prices in the north and north-western Poland (high supply of land - mainly from the APAT resources) as compared to other areas. Farmland prices grow unevenly throughout the country (fig. 3). The most visible price variations between the accession period, falling on the 2nd quarter of 2004, and the 3rd quarter of 2005 were recorded in the following voivodships: Wielkopolskie (54%), Kujawsko-Pomorskie (61%) and Podlaskie (64%). At the same time, in Małopolskie, Podkarpackie, Śląskie and Świętokrzyskie voivodships, prices have fallen since Poland joined the European Union.

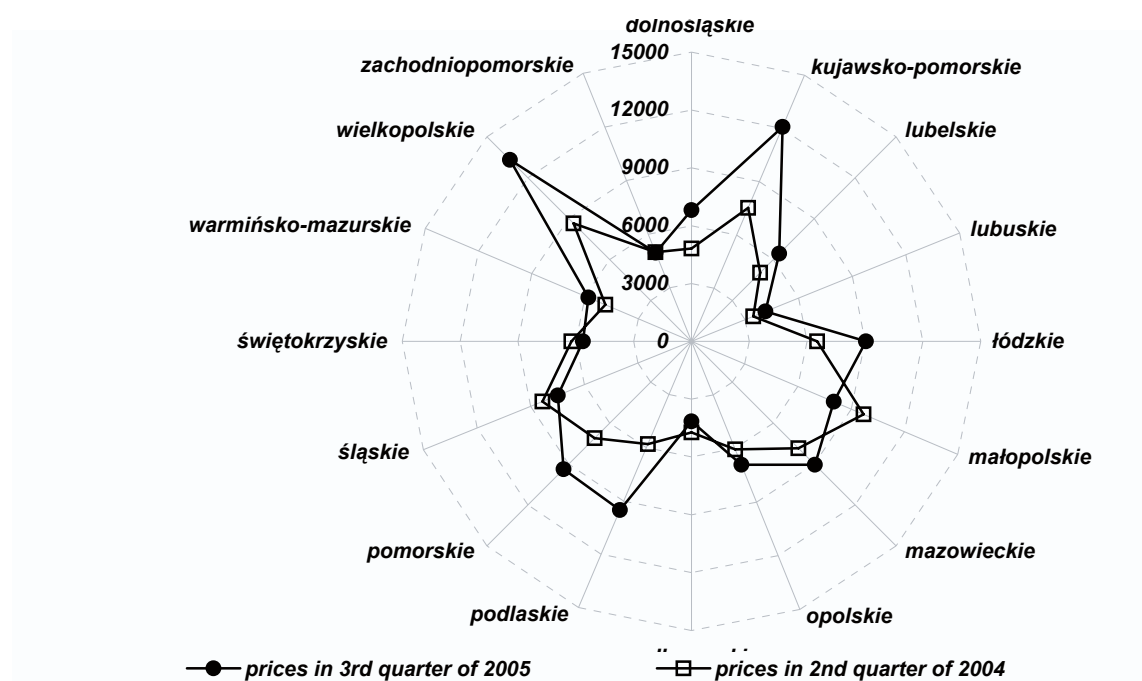

Figure 3. The regional distribution of farmland prices (zl/ha)

Source: Data gathered from Main Statistical Office

Taking in to consideration the number of transactions, the regional distribution indicates that there are certain discrepancies between price levels and the number of sale contracts in particular voivodships. Most agricultural properties were sold in 2004 in Lubelskie and Mazowieckie voivodships (nearly a third of all transactions). Lowest sales were recorded in north-western parts of Poland: Lubuskie (2,4%), Pomorskie (2,6%) and Zachodnio-Pomorskie (2,7%). Local character of the market influence entails low supply flexibility resulting from limited land resources as a factor of production. Disaggregating the land property market, construction, agricultural and recreation segments may be distinguished. Within non-urban areas, agricultural properties are sold most often. In this case, relatively low prices of farmland, as opposed to the other land functions, become an additional encouragement. The intended purpose for purchasing this land is not always farming.

Conclusions

Polish membership in the European Union has also been reflected in the land trading. Recent prosperity in the market has been linked not only to improved opinions among farmers (direct payments) or to positive prospects for agriculture as a whole, but also to the fact that land has become a profitable investment, especially after joining the EU, as prices are expected to maintain their upward tendency.

Some farmland sold in the public sector and neighbor-to-neighbor transactions is used for purposes other than farming. Land properties in attractive locations, those with convenient access or those with connected services have been especially sought after. Considerable price differences in respect to various land functions, as well as disproportions in farmland prices in particular EU member states stimulate speculative practices in the land property markets. This is further reinforced by such factors as:

- The lack of financial resources of the Agricultural Property Agency to take advantage of its pre-emptive right under the Act on Shaping the agricultural system;
- Foreigners purchasing land by-passing the applicable laws by establishing companies with foreign capital;
- Low cost of keeping land, resulting from the current tax system in the scope of the real property market;

- Low purchasing power still makes farmers unable to enlarge their business despite lower farmland prices, in comparison to other EU countries, and granting preferential credits for the purchase of land (low rate of neighbor-to-neighbor transactions in north-western areas characterized by high unemployment).

References

1. Guba W., 2003: Implikacje reform Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej dla Polski, „Wieś i Rolnictwo”, nr 3, Warszawa
2. Hopfer A., Cellmer R., 1997: Rynek nieruchomości, Akademia Rolniczo-Techniczna w Olsztynie, Olsztyn.
3. Market value of agricultural land (parcels), European Commission, Eurostat, 2005.
4. Raport z działalności Agencji Nieruchomości Rolnych na Zasobie Własności rolnej Skarbu Państwa w 2002 roku.
5. Raport z działalności Agencji Nieruchomości Rolnych na Zasobie Własności rolnej Skarbu Państwa w 2003 roku.
6. Raport z działalności Agencji Nieruchomości Rolnych na Zasobie Własności rolnej Skarbu Państwa w 2004 roku.

AGRICULTURAL PARTICIPATION IN RURAL NETWORKS. A CASE STUDY ON THE IMPLEMENTATION OF INTERREG III

Yvonne Hilgers, Dr. Ralf Nolten
Institute for Food and Resource Economics
-Department of Economic Sociology-
University of Bonn

Introduction

The spatial structures¹ of Germany and the European Union are characterised by heterogeneous features of technical, personal and social infrastructure. Hence, resulting very different regional conditions should be adjusted on the basis of national and European legal regulations. However, an adjustment of living conditions in terms of a complete homogenization is neither desirable nor realistic under fiscal aspects; more adequate seems to be the demand for an equality of living conditions within the different regions. Although rural areas are characterised by unequal features, they are classified –according to their infrastructural configuration - to the disadvantaged areas. Because of this disparity, rural areas achieve a specific aid. Therefore, decentralized integrated approaches for the development of rural areas have agreed upon during the last years. It is their aim to achieve a sustainable development by strengthening endogenous resources. Although there are many function-oriented scientific studies, there is a lack of knowledge concerning the meaning of social capital and innovative networks for the development of rural regions. Especially the aspect of the communication-, innovation- and decision-making structures as well as the opinion-forming process has been neglected in scientific research cases so far. According to the low amount of projects in these areas it can be assumed, that innovative networks in rural regions are weakly structured and less productive.

A current study, carried out by the department of Economic Sociology of the University of Bonn, analyses the conditions for the formation of regional networks in the EUREGIO Maas-Rhein. Based on the scientific concept of “Creative Milieus”, the study focuses on the actors’ environment and on their socio-cultural imprint. In this context several interviews with “experts” of the Region Aachen were carried out as well as 120 guided interviews with small and medium sized entrepreneurs of the important regional branches of economy like agriculture, tourism and trade.

Rural Regions in Germany

The traditional differences between urban and rural areas within the German Federal Republic have been gradually balanced due to the development in the recent decades. In the past, it was adequate to define rural areas by the dominance of the agricultural sector and by the low population density. Nowadays social and economic development processes make it difficult to find a homogenous definition to separate both types of areas in a structural and functional way (Schön 1997).

Functional and Structural Criteria

Rural areas used and shaped by agriculture for centuries have recently undergone various changing processes in different degrees. Permanent modifications with regard to economic and social conditions have caused deep changes in the structure and living conditions in rural areas. Taking note of past changes is an indispensable tool for the understanding of the present day situation.

¹ The spatial structure shows the spatial relation of population, economic power and the level of provision of infrastructure. Expression of the spatial structure is the land use designation (BBR 2005).

The negative growth of the agricultural sector since the middle of the 20th century brought along the loss of the agrarian predominance, which can be considered as the beginning of the changing processes. According to Mose, the releasing factor for this development is the advance of agro-technology as one part of the industrialisation (Mose 1993). Thus agricultural employment has constantly declined since 1960 accompanied by the closure of farms. The decline of agriculture has caused the loss of economic income and created social problems in many rural areas. In addition, industrial development in the rural areas has reduced the available opportunities for traditional trade and craftsmanship (Schön 1997).

In combination with the rise of industrial jobs in urban areas, the decline of agriculture and trade resulted in a loss of popularity of rural areas as places to work and to live in. Thus, people who formerly lived in rural areas moved to the cities or into densely populated areas (Mose 1993). Consequently, the migration of particularly young, high educated people led to other problems like obsolescence, unemployment and the decrease of income. Hence, the conditions for an economic reactivation were bad. The current situation of some rural areas is still likewise, particularly within regions far from the bigger cities. Hardly any signs of an economic momentum can be observed there. For this reason, rural areas are often characterized as weakly structured areas. Nevertheless not every weakly structured area is a rural one, but many rural regions are weakly structured (BBR 2005).

On the contrary, rural areas, which are located nearby cities, possess positive trends concerning their economic development. Since the 1970s, the proceeding increase in population in the neighbourhood of urban centres combined with an expansion of the necessary infrastructure has increased the population of those areas as a location for habitants and industry. In particular, commuters with young families prefer residences, which are both close to nature and nearby their job. Thus, rural areas play an important role within the settlement structure of modern social and industrial societies (Henkel 2004):

Function of agricultural production: Rural regions still assume a particular importance for the production of agricultural products, but only to a reduced extent as a consequence of the so-called “globalisation”. Rural regions have gained a new role. They are necessary for the conservation of natural resources and the preservation of the cultural landscape.

Ecological function: Because of the ecological preservation and the creation of protected areas for water, nature and landscape, rural areas play an important role in nature protection and landscape conservation.

Recreation function: The natural and cultural attractions as well as several facilities for leisure and recreation turn rural areas into places for local recreation. Thus, they get an increasing importance for national and international tourism.

Function for economic base: The favourable land price and the increase of “smooth location factors” turn rural areas into popular locations for industrial plants and companies providing services.

Habitat function: Last but not least, rural areas are living spaces for the rural population. Against this background, they have to provide the space for living, economic and recreation activities.

The latest rural development demonstrates that the former classification of rural areas does no longer match with the actual heterogeneity and variety of those areas.

Acceptable criteria for rural areas can only be found by a more generalising view. Henkel’s definition contains regional, economic, administrative, construction-physiognomic, demographic and sociological elements. He characterizes rural regions as areas, which are very close to nature and which are shaped by farming and forestry. They further have low population densities and economic power (Henkel 2004). The settlement areas are dominated by small and medium-sized towns.

Petermann adds to this definition the aspect that despite the higher importance and existence of strong informal connections in rural areas one has to realize a weaker network between the political and economic decision makers than in urban areas, which aggravates the circumstances for an intensive interdisciplinary exchange which would be essential for a progressive development of rural areas (Petermann 2002).

Social Change

Only two decades ago, it was possible to define rural regions by specific social structures of their population. According to Henkel the system of values, concerning standards, positions and personal functions within the society, influence, power, identification and social cohesion is shaped by tradition (Henkel 2004). Up to the 1970s, life of the formerly agrarian society was strongly formed by traditional rules like tidiness, diligence and property. Because of the priority of a collective system of values within the village instead of individual interests, rural life was conducted by everyday constraints (Nolten 2004). The system

of right and wrong is a consequence of rural communication. The low distance between the conversational partners as well as the regularity of local contacts and meetings were based on family relations, neighbourhood, friendship and sometimes also commercial cooperation. They were subject to social control and constraint. However, the tendency of the current scientific discussion about rural areas indicates that the traditional opinion about these rural areas does not unrestrictedly match with today's situation. Studies about rural networks in peripheral areas show that they are characterised by a strong closeness and the linkage of the individual networks owing to their spatial seclusion. There is a functional interrelation between infrastructure and relations caused by communication possibilities: on the one hand the deficitary infrastructure causes the need for arrangement to provide daily services and commodities, on the other hand the existing infrastructure represents a local meeting point and a communication platform. Rural regions are part of the overall social change and are subject to the omnipresent processes of modernisation and individualisation. According to Werlen, these developments involve a so-called process of "de-localisation of social life" and the "disengagement of lifestyles" (Werlen 2000). In this context, Nolten poses the question of the "end of the village" and Muntschick mentions the "decline of rural life" (Nolten 2002; Muntschick 1998). In fact, the socioeconomic development processes of the last decades, like the loss of importance of the agricultural sector or the distribution of modern systems of telecommunication and transport, cause the separation and change of the essential functions of the human being as well as the plurality of lifestyles and heterogeneous systems in rural areas. The increasing mobility and freedom in choice of one's domicile come along with a weaker relation towards a specific area (BBR 2003; Becker 1997). The extent of one's local connection and the intensity of local relations are within one's individual estimation. The close relation to local conditions as guideline for one's decision-making and lifestyle has become weaker. Altogether one can assume, that the modern rural population is strongly differentiated, which causes different social structures and social relations.

The so-called "de-localisation" of each individual by the process of modernisation and by the abolishment of fixed relations between space and time in respect of social interaction in rural areas, causes a strong need of regional orientation. Because of institutional and administrative structures, social norms and standards, cultural values as components of a specific area these aspects influence people's regional consciousness and direct one's ideas and individual actions. In a way, the geographical demarcation is strengthened on another level. Within the regions the forming of the regional consciousness by a specific social climate is significant in terms of quality of life for each individual and consequently for the willingness to enforce one's engagement in this region. By the formation and strengthening of regional consciousness, it might be possible to initiate and intensify processes of economic development.

Policy of Rural Regions

So far, the regional actors were considered as addressees of political programs (top-down approach); nowadays they are appreciated as active agents of regional development. The modern concept demands rather the horizontal and vertical linking-up of interdisciplinary actors than the effort of the single individual. By assigning personal responsibility and political participation to the involved actors, an independent and sustainable development should be achieved (Diller 2002).

Since the 1990s, the influence of the regional level has become more important in finding solutions for problems in weakly structured areas both in the national and European contexts. The region cannot be looked upon only from the geographic angle as a medium-sized site, but has to be considered rather as an area characterized by cooperation and relationships between political, economic and social actors (Hoffmeyer-Zlotnik 2000; Kujath 1998). Other scientists complete this definition by emphasizing the importance of the socio-cultural mutuality between the regional actors. (Meise 1997).

The support of weakly structured areas belongs to the main traditional tasks of the agricultural and regional policy. After the Agenda 2000, new innovative concepts were developed with the focus on the following central aspects according to Danielzyk (Danielzyk 1998):

Development of endogenous Capacity: The advancement of regional capacity should be the main focus of regional development. The aim of this approach is to identify those regional factors, which are important for the economic, social and cultural growth. To provide an independent and sustainable growth, it will be essential to strengthen those endogenous factors systematically (Genosko 2002).

Administrative Renewal: Deficits in central governance have caused an essential renewal of political practices on the regional level. This restructuring necessitates a largely decentralised approach. The distribution of power is clear. Regional actors themselves will make decisions, which belong to the regional level, the framework for

political actions and decisions will be provided by the federal states or the national alliances. The concerned actors will be assigned to a higher degree of responsibility and political participation (Götz 2001).

Regional Cooperation: Against the background that regions are neither homogeneously structured nor uniformly weak areas but rather characterized by a high level of structural and functional heterogeneity, the demand for sophisticated and individual approaches on attaining an efficient regional policy has increased. Furthermore, the functional diversity of rural areas requires cross-sectored concepts (BMVEL 2005). In terms of the consideration of different interests and ideas, these concepts should include as many regional actors as possible. Besides the involvement of agents of economic and social organisations, regional stakeholders, a further participation of decision makers of regional policy and local management is absolutely essential (Kujath 1998).

Participative Development: Similar to regional cooperation a participatory political adjustment demands a continuous involvement of the affected actors in the shaping of political opinion and decision-making processes. Thus, the transparency and acceptance of political actions on regional level will be increased and also the people's regional identification will be encouraged. In this context, Läpple holds a correlation between regional development and people's embeddedness to the economic, cultural, social and institutional structure of a region (Läpple 1998).

Integrative Development: The intention of integrative development approaches is to combine economic, social, cultural and ecological demands on a restricted area. This should be achieved by the consideration of endogenous prospects and the involvement of people's know-how. This demands a cross-sectored analysis. Regional development concepts demand the active cooperation of different regional actors. Besides representatives of the economy, social and ecological field, the involvement of politicians and agents of the local management is essential. The willingness for cooperative and interdisciplinary coactions must be considered as a precondition in this context (BMVEL 2005).

In particular, the aspects of integrative development and the implementation of regional development by networks of various regional actors have been developed into the modern concepts of national and international policy on subsidies.

The program, arranged by the European Union, called INTERREG, is an example for an instrument of structural policy, which is based as well as on an integrative, decentralized and cooperative approach. The program acts on a regional level. Besides reducing weaknesses caused by their border position, INTERREG strives for promoting regional networks cooperation between the regional actors. According to modern theories of regional development, networks themselves promote economic growth and regional development. In this way, INTERREG should make a contribution to a homogenous development inside the territory of the European Union (Miosga 1999).

Networks and Rural Development

The notion "network" became object of research and an established term in several scientific fields. Due to its enormous popularity it is in general use, for example in the term "economic network", "policy network" or "cooperation networks", so that it seems complicated to find a precise and uniform definition for it.

Purpose of Networks and Condition of their Constitution

The establishment of the network term into the social science came along with the search for solutions to economic, political and social problems. Besides market exchange and hierarchy instruments, networks seemed to be an innovative method of management to overcome existing barriers and to open up new perspectives (Mayntz 1983).

The impact of networks for solving politics, economic and social problems had been discussed since the 1980s. One can assume that the restrictions of the centralized methods of control and management influenced the rise of networks as a reaction to the growing demand for flexibility within the structures of political and administrative decisions on the one hand, and were considered to be a method of adjustment to cope with the changing instable fields of action on the other hand (Fürst u. Schubert 1998; Hellmer 1999).

From the sociological point of view networks are defined as a confined number of actors (both corporate and individuals) and the relations between them. In this context, relations are classified by their content and their direction (Jansen 2003).

This definition implicates that the interaction of potential actors who will take part in a network, has an essential impact on the generation and structure of the network itself.

Sydow and Windeler stress the importance of interpersonal connections for the creation of networks. In their opinion, social relationships are the beginnings of every form of network activity (Sydow u. Windeler 1999). Thus, social connections are one of the constitutive aspects for networks.

In sociological theories, the assumption consists that the embedding of individual or corporative actors in a social structure of connections plays a decisive role for the actors' activities (Jansen 2003). Mitchell (1969) emphasizes the meaning of the social element in his early definition of social network:

“(...) a specific set of linkage among a defined set of actors, with the additional property that the characteristics of these linkages as a whole may be used to interpret the social behaviour of the actors involved” (Mitchell 1969).

Schubert et al. comprehend the social network as a prerequisite of any kind of linking up. From their point of view, social networks are composed of the so-called primary milieu², which can be considered as a linkage between individuals and larger social units (Schubert et al. 2001).

Thus, the social dimension assumes a central position for the generation of networks. According to Granovetter, economic actions are always embedded in social contexts. Therefore, they are essential for the success of interaction (Granovetter 1985). There are a couple of parallels between his statements and the concept of Social Capital.³

The constitution of social capital depends on a social structure, which is often bound to a regional relation. In his comments, Bourdieu talks about a so-called social area, which is defined by a certain arrangement of actors and features with the result of special typical socio-cultural patterns (Bourdieu 1991). A region, as a territorial bordered area, offers its inhabitants a certain comprehensibility and the possibility of control on the one hand, and a higher amount of interactions caused by more personal contacts and a higher density of communication on the other hand.

Starting from the assumption that regional actors act in accordance with their sociocultural properties, it is obvious, that those elements have a more or less high impact on the character of a network. Thus, they are jointly responsible for the networks' formation.

Within the network literature, there exist many variations to distinguish networks. Drawing a distinction towards the degree of cohesion between the actors one can make a difference between “strong ties” and “weak ties”. “Strong ties” are strong and frequent relations, which are characterised by reciprocity, redundancy and social cohesion (Jansen 2003). Their constitution is mostly based on a cohesive, limited group of actors. “Strong ties” facilitate solidarity, security and trust. Because of this, they encourage the development of cooperation. They are the background of everyday acting and the spatial and temporal frame of reference. Although “strong ties” play an important role in a decentralised regional development, they hold constraints for a successful development as well.

Thus, many scientists point out the necessity of “weak ties” in regional networks. “Weak ties” are less redundant relations, who pass information quite fast and who are independent from the distance between the actors. In contrast to “strong ties”, they are characterised by a low degree of social closeness. Because of their open structure, they are able to link different groups of actors and transmit new information into the network. Consequently, the availability of “weak ties” is essential for networks in innovation and modernisation contexts.

Basically, both types of relation are represented in practice. Besides their existence, Schubert et al. point out a reciprocal dependence of “strong” and “weak ties”. The authors state, that “closed networks”, which mainly consists of “strong ties” strengthen the function of “open networks”, which mainly consists of “weak ties”. The regional equipment with closed and open networks can be decisive for the regional development.

Agricultural Integration in Rural Networks

The focus of the survey carried out by the Department of Economic Sociology includes networks of regional actors in a rural structured research area at a border region in Western Germany next to Belgium and the Netherlands. In this context, both formal and informal structures of networks are considered. The

² Primary milieus are the combination of multiple personal relations of a singular person (Schubert et al 2001).

³ Social capital is a resource that results of a close social structure. The actors who belong to the structure (Petermann 2002) fertily use it.

actors – farmers, hoteliers, craftsmen - belong to the three main branches of economic activities of the research area: agriculture, tourism and trade.

In respect of the analysis of the „regional milieu“ in the research area, the study searches after the actors' socio-cultural imprint, their social and occupational interaction and the interdependence between these aspects. According to the socio-cultural imprint, the study focuses on the actors' attitudes towards traditional worths and norms, local ties and regional consciousness as well as regional interaction and trust towards fellow men (in this case colleagues and occupational associations).

Considering the research results there is a positive coherence between the socio-cultural proximity and the willingness for cooperating and for building up networks with regard to the respective actors. In contrast to the other two occupational groups, the interviewed farmers show a high agreement in their attitudes towards moralities and traditions. Their position is mainly based on traditional cultural worths and norms and rooted in the rural lifestyle. Religious principles and instructions, for example, as a framework for one's own life orientation are still of high importance. Among traditional norms concerning the individual way of living, there are social constraints as well, which give direction to personal views and behaviour. Even the young interviewed farmers share this attitude.

The conclusions of the questioned farmers also show an overall high affinity to their specific place of work and living, which results in a high regional attachment and identity. In this context it must be considered, that three out of four interviewed farmers were born in the research area and about 90 % of them have lived longer than 25 years at their current residence. The farmers' solidarity towards their homeland can be seen as one reason for their local and regional activities, both in a private and in an occupational respect.

As far as their social interaction is concerned, the farmers prove to be deeply committed in rural clubs and societies as well as in social honorary positions. Consequently, they perceive themselves as an inherent part of the rural social life. Thus, more than 90 % of the considered farmers show a surpassing involvement in the rural clubs and societies. Every other of them has more than one membership. The farmers' commitment in exercising honorary posts is above average. Within the frame of their membership, two out of three club members hold an office.

To respond the question about their motivation for their social commitment, the interviewees mention besides tradition and sociability occupational motives as well. Rural social life with its clubs and arrangements are seen as possibilities to get into contact with each other in an uncomplicated and informal way. The socio-cultural similarities between the farmers as well as their informal interaction in social life are the basis for the constitution of trust between them, which might be the precondition for occupational interaction. The results of the study affirm that informal connections and social events, often regarded as communication platforms, are high important for building up formal specific relationships in rural areas. Every third farmer states in this context that vocational discussions he carried out often took place in an informal setting. Actors who dispose of a wide range of social connections have also far more professional contacts than those who are not strongly involved in social circles. Against this background, it is not amazing that more than half of the interviewed farmers state that their social commitment is partly based on vocational reasons. Furthermore, the study shows the versatility of rural social relationships, which are often family contacts, friendships and work-related contacts at the same time.

Nearly 90 % of the farmers are in close weakly contact with at least one of their colleagues. In terms of information transfer, the exchange of experiences, the majority (65 %) of the farmers considers aid and advice in problem cases, good relations to colleagues as „highly important“. One out of three of the interviewed farmers named his colleagues to be among his preferred conversation partners in case of agricultural topics and news. Several lobby groups additionally support the connections between the farmers. Organisations like the National Farmers' Union and the Chamber of Agriculture arrange expert-conferences on up-to-date topics and workshops. Besides social arrangements and associations, these activities provide the basic condition for the exchange of information and experience. This might be one reason for the clearly positive response to these arrangements by the farmers. Nearly two-third of the interviewees takes part in lectures, workshops or courses for at least four times a year.

Consequently, the farmers' organisation degree in professional associations, the National Farmers' Union on top, is high. It contributes considerably to the emergence of an occupational identification, which causes a strong activism among the farmers.

Furthermore, the research results underline the high significance of the National Farmers' Union and the Chamber of Agriculture in the farmers' view. About 85 % to 90 % of them are in a close and continuous contact with both organisations. In particular, the offered consultancies are appreciated. In addition, the

participation in incentive measures or development programs affects the agricultural network in a positive way. One third of the farmers have taken part in at least two programs so far. Regarding the applicability of the gained knowledge by participating in specific arrangements, more than 80 % of the farmers consider their participation in a positive way and would repeat it. While taking part in those professional events, more than every other had been able to arrange new longer lasting connections.

Besides their high degree of social involvement, farmers are often strongly bound to honorary obligations towards job-related associations as well. The strong social engagement of farmers often corresponds to occupational commitments. According to the interviewees the membership in regional clubs linked with the constant informal meetings create a corporate feeling and a common activism, which can sometimes also be transferred to vocational topics. Furthermore, the membership allows the informal socialisation with local or regional decision makers who are often members of the same club. In particular, the multi purpose oriented people prove themselves to be key personalities in respect of local and regional communication. The majority of them are committed both in social and in vocational contexts. They play an important role in the rural communication structure and are essential for the spread of information because they are able to combine several communication circles. The research results underline that in social contexts multi-committed persons have more professional relations than less committed persons. Their relations are composed of both horizontal and vertical contacts. In this context, horizontal relations are for instance those between colleagues compared to vertical contacts to agents of lobbies or political and economic decision makers.

The farmers' regional activities are a contradiction to their low participation in the INTERREG-program, which has been continuously carried out in the research area since 1991. Based on the high information standard of the sample survey about potential incentive measures it is amazing that only one out of three farmers declares to have never heard about INTERREG before. Only 10 % of them know that INTERREG is a program that supports agricultural measures in the research area as well. In the conversations with representatives of agricultural interests it was found out that there is a lack of information about details of the program, for instance about what are the main objectives, who are the target group etc.. Consequently, INTERREG is not considered as an adequate agricultural development program. Thus, an agricultural participation in INTERREG is neither intended by the agricultural representatives nor by the farmers themselves.

Conclusions

Starting from the assumption that social relations are the basis of network activities, the interviewed farmers dispose of an important requirement with respect to the involvement in integrated networks in the research area. Besides the existing horizontal connections between the farmers themselves, they have close relations to official representatives and parent organisations. Consequently, it can be concluded that the regional agricultural network is indeed strongly structured but somehow isolated as well. Although some of the representatives' state that they are in contact to regional representatives of agriculture related branches, their relation does not seem to be close enough for a lasting cooperation. At most, on a small-scaled project-oriented level, like the so called "water-cooperation" in one of the considered counties, there exist a few connections.

According to the prior comments on the cohesion of interpersonal relations, the agrarian network in the research area can be mostly identified as a closed network that largely consists of "strong ties". As it was said before, the existence of closed networks does not suffice for a successful regional development. Especially innovative development needs external knowledge, information and experience, which are implicated in "weak ties" and result in open networks. That does not mean that closed networks are redundant or needless: the closely structured agrarian network in the Region Aachen can be seen as an indispensable precondition for the building up of an integrative network, with participation of those who act at the interface of agriculture and other branches of regional economy.

With regard to a sustainable regional development, the constitution of integrated networks is indispensable. Regional programs could be seen as an initial step to establish those networks. The regional actors' awareness of this necessity must be raised. Within this process, it is the task of the representatives to motivate the members of their occupational group for interacting.

As a consequence of the results of the study in the Region Aachen it can be concluded, that programs like INTERREG, must be more present in the regional promotion of economy. The flow of information

from the regional European representations via the regional agencies of promotion of economy and the representatives of several regional branches and their members must be advanced. Finally, every regional actor has to be aware of a program's goals and its premises for taking part in it.

According to the theoretical discussion, the consideration of regional features and characteristics, within the process of network formation, is indispensable. The presented results show the correlation between the socio-cultural imprint of rural actors and the structure of their relation. In view of the development of networks in rural regions, a modest intervention between actors with different socio-cultural background is needed. It could help to reduce uncertainty and suspicion and finally it could help to create complementarity. Within this, the consideration of informal social relations and communication platforms is helpful and indispensable for developing successful networks. "Key persons" of the regional communication structure should be identified for this purpose. In a certain "hinge function" between the different communication circles, they could act as initiators of the network building by spreading information and helping to reduce the obstacles for getting together.

References

1. Adrian, L. (2003): Regionale Netzwerke als Handlungskonzept. Erfolgversprechender Weg in einer innovationsorientierten Regionalentwicklung? Difu-Materialien. Berlin.
2. Becker, H. (1997): Dörfer heute – Ländliche Lebensverhältnisse im Wandel 1952, 1972 und 1993/95. Schriftenreihe der Forschungsgesellschaft für Agrarpolitik und Agrarsoziologie e.V. Bonn, Hundt Druck GmbH.
3. Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung (BBR) (Hg.) (2005): Raumordnungsbericht 2005. Berichte 21. Bonn, Selbstverlag des BBR.
4. Bourdieu, P. (1991): Physischer, sozialer und angeeigneter physischer Raum. In: Wentz, M. (Hg.): Stadt-Räume. Die Zukunft des Städtischen. Frankfurt, Campus: 24-34.
5. Danielzyk, R. (1998): Zur Neuorientierung der Regionalforschung – ein konzeptioneller Beitrag. Wahrnehmungsgeographische Studien zur Regionalentwicklung 17. Oldenburg.
6. Diller, C. (2002): Zwischen Netzwerk und Institution. Eine Bilanz regionaler Kooperationen in Deutschland. Opladen, Leske und Buderich
7. Fürst, D.; Schubert, H. (1998): Regionale Akteursnetzwerke. Zur Rolle von Netzwerken in regionalen Umstrukturierungsprozessen. Raumforschung und Raumordnung 5/6. Bonn, Carl-Heymanns-Verlag: 352-361.
8. Genosko, J (2002): Regionale Netzwerke und regionaler Arbeitsmarkt: Kumulative Prozesse zirkulärer Verursachung? In : Fischer, J.; Gensior, S. (Hg.): Sprungbrett Region? Strukturen und Voraussetzungen vernetzter Geschäftsbeziehungen. Berlin, Sigma: 53-71.
9. Götz, M. (2001): Politische Steuerung in der Kommune: Die Reform der Kommunalpolitik durch Netzwerke und Verhandlungssysteme. Münster, Agenda Verlag.
10. Granovetter, M. (1985): Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. In: American Journal of Sociology 3. Chicago, 481-510.
11. Henkel, G. (2004): Der ländliche Raum. Stuttgart, Gebr. Bornträger.
12. Hellmer, F.; Friese, C.; Kollros, H.; Krumbein, W. (1999): Mythos Netzwerke. Regionale Innovationsprozesse zwischen Kontinuität und Wandel. Berlin, Sigma.
13. Hoffmeyer-Zlotnik, J. (2000): Regionalisierung sozialwissenschaftlicher Umfragedaten. Siedlungsstruktur und Wohnquartier. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
14. Jansen, D. (2003) Einführung in die Netzwerkanalyse. Grundlagen, Methoden, Forschungsbeispiele. Opladen, VS Verlag.
15. Kujath, H.-J. (1998): Regionen im globalen Kontext. In: Kujath, H.-J. (Hg.): Strategien der regionalen Stabilisierung. Wirtschaftliche und politische Antworten auf die Internationalisierung des Raumes. Berlin, Sigma: 13-41.
16. Läpple, D. (1998): Globalisierung – Regionalisierung: Widerspruch oder Komplementarität. In: Kujath, H. J. (Hg.): Strategien der regionalen Stabilisierung. Wirtschaftliche und politische Antworten auf die Internationalisierung des Raumes. Berlin, Sigma: 61-83.
17. Mayntz, R. (Hrsg.) (1983): Implementation politischer Programme II. Ansätze zur Theoriebildung. Opladen, Westdeutscher Verlag.
18. Meise, T. (1997): Strategien der Region. Innovations- und Steuerungspotentiale dezentral-kooperativer Politikmodelle. Studien zur Politikwissenschaft 87. Münster, LIT Verlag.

19. Miosga, M. (1999): Europäische Regionalpolitik in Grenzregionen. Die Umsetzung der INTERREG-Initiative am Beispiel des nordrhein-westfälisch-niederländischen Grenzraums. Münchener Geographische Hefte 79. Passau, L:I:S. Verlag.
20. Mitchell, C. (1969): *Social networks in urban situations*. Manchester: Manchester University Press.
21. Mose, I. (1993): *Eigenständige Regionalentwicklung – neue Chancen für die ländliche Peripherie?* Vechtaer Studien zur angewandten Geographie und Regionalwissenschaft. Band 8. Vechta, Vechtaer Druck und Verlag.
22. Nolten, R. (2002): *Sozioökonomische Entwicklung ländlicher Regionen: ein Überblick*. In: Keplin, B.; Dingler, J.; Lange, M.: *Neue Wege in der Landwirtschaft*. Rieden, WB-Druck GmbH, 21-41.
23. Nolten, R. (2004): *Landsoziologische Beobachtungen*. In: Katholische Landjugendbewegung Deutschlands e. V. (Hg.): *Landpastorales Symposium*. Bad Honnef- Rhöndorf, Landjugendverlag GmbH.
24. Petermann, S. (2002): *Persönliche Netzwerke in Stadt und Land. Siedlungsstruktur und Soziale Unterstützungsnetzwerke im Raum Halle/ Saale*. Wiesbaden, Westdeutscher Verlag.
25. Reeske-Mantey, A.; Nolten R. (2004): *Die Einbindung der Landwirte in ländliche Planungen*. In: Laschewski, L.; Neu, C. (Hg.): *Sozialer Wandel in ländlichen Räumen. Theorie, Empirie und politische Strategien*. Aachen, Shaker Verlag GmbH: 241-259.
26. Schön, H. (1997): *Regionalpolitische Konzepte und Strukturwandel ländlicher Räume. Eine Analyse am Beispiel des oberen Altmühltals*. Volkswirtschaftliche Schriften 472. Berlin, Duncker & Humbold.
27. Schubert, H.; Fürst, D.; Rudolph, A.; Spiekermann, H. (2001): *Regionale Akteursnetzwerke. Analysen zur Bedeutung der Vernetzung am Beispiel der Region Hannover*. Opladen, Leske und Budrich.
28. Segert, A.; Zierke, I. (2004): *Ländliche Netzwerke. Institutionalisierungsprozesse und Milieuformen*. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
29. Stahr, K. (2001): *Dörfliche Kommunikationsnetzwerke. Sozialwissenschaftliche Schriften zur Landnutzung und ländlichen Entwicklung*. Weikersheim, Margraf Verlag.
30. Sydow, J.; Windeler, A. (1999): *Steuerung von Netzwerken. Konzepte und Praktiken*. Berlin, VS Verlag für Sozialwissenschaften.

MAIN DIRECTIONS FOR INFLUENCING THE ENDOGENOUS REGIONAL DEVELOPMENT IN LATVIA

Dr.oec. Uģis Gods, Latvia University of Agriculture

Dr.oec. Alla Serjogina, Transport and Telecommunication Institute

Dr.oec., As.Prof. Natalya Gode, Transport and Telecommunication Institute

Abstract

In the paper the problems of social and economic development leveling in Latvia are viewed. A special attention is focused on the necessity to use of endogenous factors of local potential development in rural regions. Experience of regional leveling of the EU States is analyzed as well as opportunity of its use in the realities of Latvia.

The existing mechanism of the Latvian regions development leveling does not fully provide the necessary financing due to the absence of inner stimuli for economic development of regions, therefore for stimulation of leveling process it is suggested paying more attention to the endogenous factors of development.

Key words: regional policy; exogenous and endogenous factors; leveling of development levels; the EU structural funds.

Introduction

It is impossible to achieve the raise of the social and economic level of the country without the solution of regional development problems of the Latvian economy. The topicality of the problem is determined by the fact of substantial difference in the living conditions of the population in the various regions of Latvia. Various specific inequalities between regions represent the object of the regional policy in countries with market economics and it is expressed in dissimilar speed of economy development, in life conditions and employment level, business activity etc. Regional policy assumes using various forms of governmental interventionism in subsystems of a region and it is directed to elimination of inequalities impeding the social and economic development of the country in general or in separate regions. The following research methods are used in the investigation of the issue: systematic method, analytical method, synthetic and incremental method.

A purpose of the given paper is the investigation of reasons of regional inequalities in Latvia and grounding of mechanisms of their elimination. Realization of the given purpose assumes solution of such tasks as revelation of uneven development factors of regions and choice of appropriate measures for elimination of consequences of specific inequalities.

Theoretical and Practical Issues of the Regional Development in Latvia

Formation of the regional differences in Latvia is connected to the historical peculiarities of the country, structure of national economy, migration processes, various levels of infrastructure, level of education. A major part of infrastructure, intellectual, production and financial potential is concentrated now in Riga and several apparently large cities. As a result a disproportion in speed of development and opportunities between regions arises as well as between cities and rural regions. To a number of reasons of specific inequalities in Latvia that should become a subject of elimination by the regional policy the following refers:

- amount, quality and directions of use of natural resources, which determine the efficiency of regions. This factor influences not only agriculture, fishery and forestry but also the conditions of industry location and people's life;
- insufficient transport and communication connections of the outlying regions that hampers economic development;

- out of date structure of production, delay of innovations implementation;
- insufficient proportion of firms founded by local entrepreneurs;
- insufficient development of production infrastructure;
- increase in differentiation of population income in regional context.

Existence of regional differences predetermines a necessity of leveling mechanism elaboration for the social and economic development of regions of Latvia. Legal mechanisms of leveling in Latvia started developing in the first part of the 90-ties. The most important law in this area is the LR Law “On Leveling of Self-Government Finances» of 05.03.1998., that establishes an order of finances leveling for creation of equal opportunities to self-governments and regions of Latvia taking into account the social and economic differences between them (3).

After joining the European Union from 2004 Latvia also has been using the EU recommendations, according to which, the EU States should perform the financial leveling of expenditures and income. According to the given recommendations a system of expenditure leveling should have an active character and be based on the objective criteria.

A leveling system of self-government financing foresees a partial leveling of financial differences between the regions to provide the initiative and independency in forming its financial resources and provide a protection of financial activity of self-governments and regions of Latvia.

In Latvia a financial leveling of income and expenditures of self-governments is performed separately by three groups of self-governments: cities of republican value; rural self-governments; district self-governments.

A leveling of finances of self-governments and regions is conducted by a leveling fund. Financial revenues to this fund are formed by self-governments payments and state budget grants established as a result of leveling calculation.

As an initial base for determination of the necessity and leveling of income the comparison of needed financing of all Latvian self-governments with income of self-governments is taken. Those self-governments with the income base that exceeds the calculated financial necessity for 10 percent contribute 45 percent of extra-normative residue (but no more than 35 percent of self-government income, which is formed by the income tax and immovable property tax). Those self-governments with the income that is lower than 100, 95 and 90 percent of the calculated financial necessity in comparison to the region level, according to the self-government category, receive grants from the leveling fund in such way to cover the needs of expenditures of such self-governments correspondingly for 100, 95 and 90 percent. Those self-governments with the income covering expenditures in accordance to self-government category in amount 90 to 110 percent do not pay anything to the leveling fund and do not receive anything from it.

For determination of finances leveling indices of self-governments of the Latvian regions a forecast of population income tax is calculated as well as the immovable property tax by self-governments. For determination of necessary expenditures of self-governments the following indices are taken into account: numbers and structure of population; number of children under 6 years old; number of 7 to 18 years old children and youth; number of retirement age inhabitants; number of children in orphanages; number of inhabitants of boarding houses and centers for elderly people.

The enlisted principles of forming and using the leveling fund point to the fact that in present it executes just a distributional function. Budget grants represent an important source of regional budget income. Their proportion in regional budget income compiles 20 to 40 percent. The necessity of their allocation is caused by a constant shortage of regional budgets.

A disadvantage of the law lies in a fact that a main problem of leveling is reduced only to the assignment of financial aid rendering formalized methods that in their base have the execution of just some functions of local self-government authorities. The existing leveling system of the social and economic conditions of regions activity does not provide sufficient stimuli for the development of business activity that is a main source of the population income leveling and growth of welfare.

Thus, for today the increase in regional policy efficiency requires its activation in direction of rational application of each region economic potential with the aim of common national welfare.

The solution of regional problems is based on the use of both outer or exogenous sources and inner investments or endogenous sources.

Joining of Latvia the European Union has considerably broadened opportunities of exogenous sources for regional development financing. To eliminate differences in the development of regions, within the EU framework, a mutual regional policy is conducted and for its realization a considerable part of means

from the EU budget is allocated. These means are distributed with the help of following structural funds: the European Fund of Regional Development the European Social Fund, the European Fund of Guarantees and Agriculture Management, the Fund of Fishery Management, the Fund of Cohesion.

According to a forecast of the Ministry of Finances of Latvia for the period 2007 to 2013 from all European funds Latvia will be able to receive 5.7 mlrd. Euro, while its payments to the EU budget for this period will compile 1,1 mlrd. Euro. Main means of the structural funds of the European Union will be allocated to the development of infrastructure and business activity - 2,8 mlrd. Euro. 800 mln. Euro will be allocated for innovations and entrepreneurship, for the development of human resources and employment - 400 mln. Euro. By the forming sources the enlisted means will be distributed among structural funds as follows:

- 2,1 mlrd. Euro will be allocated from the European Fund of Regional Development;
- 1,5 mlrd. Euro is assumed to be received from the Fund of Cohesion;
- 400 mln. Euro will be allocated from the European Social Fund;
- 1 mlrd. Euro Latvia will be able to receive from the European Fund of Guarantees and Agriculture Management for rural area financing (20). Financing from the EU structural fund for Latvia becomes one of the crucial exogenous sources of investments. For comparison we notice that all amount of accumulated direct investments for fifteen years has compiled 2,5 mlrd. Euro to the end of 2005 that is twice less that the planned revenues from the EU funds. However, the efficiency of outer revenues influencing on the regional development of Latvia will depend much on how efficiently the endogenous sources of development are used.

Methods of stimulating the endogenous development are connected mainly to the activation of inner potential problematic regions including natural resources, economic environment (production, transport, communications) and state of “human capital” (qualification, education, enterprising ability, creative potential of population).

However, the endogenous development should not be considered as self-supply of regions; on the contrary, it assumes strengthening of competitive positions in the outer markets due to the production of new goods for the region. The examples of spontaneous endogenous development in industrially developed countries are met rather rarely. More often the development is stimulated by the government encouraging various types of activity. Thus, for example, in Finland the development of social sphere in agriculture and free activity of any type is encouraged. In Austria the development of culture as the basis of economic entrepreneurship is encouraged.

The analysis of resource and production potentials as well as the special analysis of life conditions and entrepreneurship precedes the selection of methods for influencing the endogenous development of regions. However, it is necessary to notice that the endogenous development in problematic regions in all cases must be based on intensification of human capital that demands subsidies to managerial, entrepreneurship activity and new technologies training.

To possible method of stimulation of endogenous regional development based on the existing technologies and known methods of production arrangement the following refers:

- direct governmental regulating;
- stimulation of service sector;
- development of small and medium entrepreneurship.

As a measure of regional policy, direct governmental regulating in the countries of Europe has become actively in use after the first oil crisis for solution of urgent problems in disastrous regions caused by the dramatic increase in prices for energy provider. The absence of outer investments has forced to find out the ways of stimulating the endogenous potential. Traditional market stimuli in such situation were ineffective. The state investment companies have been founded for solution of two tasks:

1. For attracting new investors to problematic regions, providing them an assistance in expansion, reconstruction and foundation of new private companies;
2. For stimulating influence of governmental and municipal sector on regional development by the realization of new governmental projects, which might kick-start the economic development of a region. At that the accent has been done on the issue of new products and implementation of new technologies, on the renewal and growth of production, on arrangement of enterprises joint with foreign capital, on contribution to the research of new products creation and new technologies development.

Solving these tasks the governments of different countries were founding companies, which were using strict criteria when rendering support to entrepreneurs.

For example, in Belgium there are regional investment companies executing functions of the development bank: they stimulate foundation, reconstruction and expansion of private firms, contribute to creation of new governmental companies, conduct production policy of the state and regions. Besides, there are regional development corporations having as their function a regional data bank control, support of interests of specific branches and participation in management of companies experiencing difficulties (Armstrong N., Taylor J., 1993). In Sweden where traditional types of assistance in regions with structural problems concentration are inefficient, the state regional companies are founded with the aim of contribution to the development of backward regions. They render a financial support taking a share part in re-conversion of enterprises and arrangement of new products manufacture, support small and medium enterprises (Jauhianen J.S., 2000)

In the Netherlands five state companies of regional development have been founded, which main purpose is to help to improve economic structure of regions and to solve the unemployment problems. These companies stimulates the development of own potential of provinces and strengthening of liaisons between regional and national industry, support the existing companies especially small and medium ones, take a share part in the activity of separate firms. Thus, for example, a company of regional development LIOF had participated in reconstruction of the South Limburg and owing to it a former miner region changed its image completely and became a business and industrial centre of the Netherlands. At the beginning of reconstruction a special administration of the representatives of the central authority, province and municipalities had been formed, which was terminated after the achievement of the set targets. And LIOF Company continues operating together with other regional companies (Folmer H., 1986).

The European countries faced the necessity of structural transformations in the 80-ties of the previous century, and “oil shocks” became one of the main reasons of it. Despite of the achieved economic potential, even in the highly developed countries many regions were not able to cope with the arisen problems independently. For the regions of Latvia the first “shock” was the liberalization of prices for energy carriers in the 90-ties, “the second shock” – joining the EU. At that, the increase of prices for gas, electric energy and other energy carriers will be lasting in the coming years. In such situation to solve the problem of regions leveling with the use of mechanisms of the direct state regulating is hardly possible, especially because by the level of economic development Latvia is in one of the last places among the EU States.

To the methods of endogenous regional development the stimulating of the service sector refers. At the same time it should be noticed that recently the regional policy related to the service sector in the industrially developed countries was conducted quite carefully. It is explained by the fact that in the given area it is complicated to control the target use of the allocated privileges and estimate an ultimate result. Therefore a stimulation of the service sector should have a target character due to the branch direction. According to the classification of services that are wide-spread in the EU States the following types of services are distinguished:

- production services – legal, accounting, insurance, consulting and other business services;
- distributive services – transport, commerce (wholesale and retail commerce), telecommunication;
- personal services – services of hotels, cafes, beauty parlours, laundries and dry-cleaning, repair workshops;
- social – services of governmental and private health and education organizations.

Correspondingly the regional programmes of the service sector stimulation should have diversified character due to the needs of a specific region in various types of services.

In general it should be stressed that the worldwide experience in making up of the regional programmes of development stimulation of separate regions and aeriels in a considerable degree is based on the development of medium, especially small business as a method of economic policy.

Small business become to be considered as one of the methods of national and regional economic policy when the industrially developed countries had faced the quickly growing unemployment, serious structural changes, depression, slump in traditional processing branches, and immobility of investments in backward aeriels.

Small entrepreneurship provides the employment of many workers experienced the redundancy and it is socially eligible due to privileges provided by the central and regional authorities at the early stages of activity, and as well it allows introducing a great number of population to business via educational programmes and programmes for provision with work labour resources with a low professional qualification.

At that, it must be underlined that statistical data of selective researches show that during 4-5 years from the moment of its foundation about 60 % of the newly founded firms of small business break up.

Small business occupies also a rather important place in the creation and development of innovation technologies and services. Also a quite important role of small business firms in the structural transformations of the economy should be noticed. Via the system of sub-contracts with the large business firms these firms rationalize the market of labour distribution due to the greater flexibility and adaptability to market in comparison to large business firms. Just these features of flexibility and adaptability to the structural economic changes of small business organizational structures is highly appreciated both at the state and regional levels of the industrially developed countries and serves as the grounding for their support at all levels. Such support, as a rule, is concentrated on the following:

- on allocation of grants (for starting business, for training, for keeping the working places, for displacement expenditures, for employment of the unemployed persons, for industrial and commercial transformation, for basic equipment, for premises improvement, for innovations, for other type of activity).
- on creation of the state and regional guarantees for small business.
- on creation of special system of share participation with private and public sectors of economy.
- on loans allocation in combination with privilege financing and special insurance system.
- on creation of special financing systems for assimilation of main funds and especially equipment for business running.
- on organization of business training and its consulting.
- on creation of a special systems of investments stimulation in the sphere of small business.
- on information and technological support of small business.
- on providing the tax privileges and other preferences for small business and investors orientated to the given business.

All directions of support, naturally, depend on the specifics and life cycle of small business firms. Specifics of a firm must take into account firm's capital capacity (commercial firms and firms in the area of services, as a rule, need the working capital, the industrial firms and newly founded firms need, mainly, the assimilation of main funds). It is possible to take into account a certain specifics of small business firms only at the specific regional level; therefore exact methods of regional policy must be paid a special attention in the system of stimulation of small business firms' development.

Conclusion

The following conclusions can be drawn from the analysis of issues dealing with leveling of social and economic development in the regions of Latvia.

1. The legal mechanism of leveling distributes the budget means but it is not influential enough due to the shortage of means.
2. At the present moment the main attention is paid to the exogenous factors using the EU means. Although, the efficiency of their usage depends on the stimulation of endogenous factors.

The experience of the regional policy of the EU States and economic realities of Latvia shows that for the leveling of conditions of the Latvian regions development it is necessary to use the following mechanism:

- foundation of regional investment companies;
- modernization of production that supports agriculture (procurement, processing and sale of agriculture and forestry products);
- stimulation of small business development as a measure of employment increase in rural areas;
- support of social infrastructure of culture development in rural area.

References

1. Draft Convention on Regional Self-Government. - Strasbourg: Council of Europe, 2004.
2. Par vietējo un reģionālo demokrātiju Latvijā / Eiropas Vietējo un reģionālo pašvaldību kongresa rekomendācija, Nr.47 (1998).

3. Likums „Par pašvaldību finanšu izlīdzināšanu” / Pieņemts 1998. gada 5. martā.
4. Reģionālās attīstības likums / Pieņemts 2002. gada 21. martā / Latvijas Vēstnesis. - 2002. - 9. aprīlī.
5. Latvijas reģionālās attīstības politikas koncepcija / Apstiprināta Ministru kabinetā 1996. gada 4. decembrī.
6. Noteikumi par pašvaldību finanšu izlīdzināšanas fonda ieņēmumiem un to sadales kārtību 2003. gadā / Ministru kabineta noteikumi Nr. 132, izdoti 2003. gada 25. martā.
7. Armstrong N., Taylor J. *Regional Economics and Policy*. - L.: Harvester Wheatsheaf, 1993. - P. 397.
8. Bratka V., Rivža B. *Latvia's Farms in EU's Common Market: The Influence of CAP Reform / Humanities and Social Sciences. Latvia*. - 2004. - Vol. 3(43). - Pp. 22-32.
9. ES reģionālā politika un strukturālie instrumenti. - Rīga: 2001. - 37 lpp.
10. Folmer H. *Regional Economic Policy - Dordrecht (Netherlands): Martinus Nijhoff Publishers, 1986. - P. 270.*
11. Jauhainen J. S. *Regional Development and Regional Policy. European Union and the Baltic Sea Region*. - Turku, 2000. - 132 p.
12. Kalniņa I., Strazda A., Šļara A. *Eiropas Savienības politika un strukturālie fondi / 2. redakcija*. - Rīga: Mc Ābols, 1998.
13. Kramiņš A., Vilka I. u. c. *Īpaši atbalstāmo reģionu attīstības programmas izvērtējums (1998. - 2000. gadā)*. - Rīga: VCIĀ „Reģionu attīstība”, 2001. - 48 lpp.
14. Pilvere I., Rukmanis A. *The European Union's Financial Support Resources for Latvia's Rural Areas / Humanities and Social Sciences. Latvia*. - 2004. - Vol. 3(43). - Pp. 47-56.
15. Pūķis M., Začesta L. *ES reģionālās attīstības politika un pašvaldības Latvijā*. - Rīga, 2003. - 71 lpp.
16. *Regional and Local Government in the European Union. Responsibilities and Resources*. - Brussel: Committee of the Regions of the European Union, 2001. - 242 p.
17. *Reģionu attīstība Latvijā*. - Rīga: VSIA „Reģionu attīstība”, 2003. - 76 lpp.
18. Vanags E., Krastiņš O., Vilka I., Locāne V., Šķiņķis P., Bauere A. *Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni. Vērtējumi, perspektīvas, vīzijas*. Rīga: Latvijas Statistikas institūts, Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2004. - 539 lpp.
19. Valsts reģionālās attīstības aģentūras mājas lapa: <http://www.vraa.gov.lv>.
20. http://ec.europa.eu/budget/index_en.htm.
21. http://ec.europa.eu/pol/financ/index_en.htm.

DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN PORTUGUESE REGIONS

PhD Jakub Piecuch, Assistant professor
Agricultural University of Cracow
Department of Economics
jpiecuch@ar.krakow.pl

Abstract

Portuguese regions make up a distinct area in the European Community. Majority of them can be described as less developed economies with strong dependence on agricultural production. Some Portuguese regions have permanent natural handicaps, due to their peripherality, topographic and climatic restrictions. In many of these areas small-scale and low-tech agriculture still dominates. In most cases these regions are considered to be areas in which traditional economy is not adapted to market conditions. The process of Portugal's integration with the European Community triggered changes in the country's agriculture. Far-reaching transformation resulted from necessary adjustments to European market. In almost all regions this conversion had a decided character. Positive changes in rural areas are noticeable but nowadays employment in agriculture is still very high and productivity rather low -- another factor which is characteristic for Portuguese agriculture. Agriculture is a crucial sector of Portuguese economy and modernization of primary sector still seems to be the top priority.

Key words: Agriculture, Regions, Portugal, European Community

1. Introduction

After the last enlargement, at the beginning of the 21st century, over a half of the European Community population live in rural areas. Moreover, these areas cover 90 % of the EC territory. This figures show how important rural development is, and how significant are the aims of the Common Agriculture Policy set by the European Commission (The EU Rural Development Policy 2007 – 2013, 2006).

The origins of the Common Agricultural Policy go back to the late 1950s and early 1960s when six EC Member States started to build a common market. It was a time when European societies still remember the decade of severe food shortages during and after the Second World War.

Despite economic and technical development, food supplies could not be guaranteed, and so the Treaty of Rome defined general objectives of a common agricultural policy. The most important of them concerned increasing agricultural productivity by promoting technical progress and rationalization factors of production use, especially labor force, increasing the individual earnings of persons engaged in agriculture, stabilizing markets and guaranteeing availability of supplies.

With time, the system allowed the European Community to achieve self-sufficiency. Agricultural policy was so successful that at the turn of 1970s and 1980s, the Community suddenly had to deal with almost permanent surpluses of the major farm supplies. These actions had a high budgetary cost, they distorted world markets and became unacceptable to consumers, therefore, during the eighties, quota on dairy production, sugar and other products were introduced as well as a ceiling on EC expenditure to farmers (The Common Agricultural Policy explained, 2004).

Fundamental changes in Common Agricultural Policy were introduced in the 1990s. Production limits helped reduce surpluses and an accent was put on a shift from price support to direct support, as an income compensation for farmers. Environmentally-friendly production became a condition for aid payments.

Next changes were brought with the beginning of the 21st century. In 2003, the EC adopted a fundamental reform of the CAP, based almost entirely on "decoupling" subsidies from a particular crop. The new "single farm payments" are linked to respect for environmental, food safety and animal welfare standards and to reducing direct payments for bigger farms. In future, the majority of aid to farmers will be paid independently of what or how much they produce. Under the new system farmers will still receive direct income payments to maintain income stability, but in order to achieve higher income, farmers will have to be market oriented (The Common Agricultural Policy explained, 2004).

Agriculture still not only plays an important role for rural communities' standard of living but it is also responsible for ties of cooperation between members of local communities.

This publication provides an overview of the evolution of the agricultural situation in Portugal. The objective of the research is to present the impact of Portuguese integration with European Community structures upon the rural areas. European structural funds have been among the most important instruments of determining positive changes in Portuguese agriculture since integration with the EC. European aid resulted in considerable reduction of employment in the primary sector and created new workplaces outside agriculture. From the perspective of Central European countries, changes which took place in Portugal are important, because necessity of structural changes lies ahead of them as we speak. This paper focuses on territorial units, regarded in the European statistical nomenclature as NUTS 2 level. Research is based on the analysis of reports prepared by the European Commission as well as national studies. Data collected or estimated by the National Statistics Institute of Portugal, Directorate-General for Agriculture and EUROSTAT have also been used.

The first part of the paper demonstrates economic changes in Portugal. And the second part is focused on adjustments taking place in agriculture in Portuguese regions. The chronological range covers period from 1986 – the year of Portuguese integration with the European Union structures – till the current programming period ending in 2006.

2. Economic changes in Portuguese regions

Map 1. Portugal and its regions

Portugal is located in the Western part of the Iberian Peninsula and covers approximately 20 percent of its area. The mainland is about 89 000 km², and the total area, over 92 000 km² when the Azores and Madeira Archipelagos have been included. In 2005 Portugal had a population of about 10.5 million inhabitants. The border with Spain covers 1 200 km and the coastline is 943 km long (Soromenho – Marques, Queirós and Vale, 2003). In administrative terms, under the European nomenclature of territorial units, seven regions represent the NUTS 2 level, namely: Norte, Centro, Lisboa e Vale do Tejo, Alentejo, Algarve, and two autonomous island regions: Madeira and Açores (Map 1).

Portugal is the least developed country of all former fifteen Members Countries. There is a significant gap, in terms of GDP per capita, between this country and the other Member States (Commission of the European Communities, 2006). However, European structural funds helped accelerate economic performances in poor Portuguese regions. Only in the capital region – Lisboa e Vale do Tejo – the rate of GDP per capita exceeded 75% of Community average and in the period 2000 - 2006 this region obtained only transitional support. In almost all remaining regions GDP per capita rate is less than 75% of Community average and in the 2000 – 2006 period these regions are covered by Objective 1 (Commission Decision 1999/502/EC).

For the duration of next period 2007 – 2013, the Structural Funds will contribute to three new objectives: Convergence, Regional Competitiveness and Employment and European Territorial Cooperation. As before,

regions with a regional GDP per capita below 75 % of the EU average are eligible for the Convergence objective and in Portugal these regions are Norte, Centro, Alentejo, and Açores. Algarve is another Portuguese region eligible for funding under the Convergence objective, but only on a transitional basis¹.

Table 1

Evolution of GDP per capita rate in Portuguese regions (1988-2003)

Region	1988	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001	2002	2003
Alentejo	39.0	54.0	50.0	56.0	61.4	63.1	63.1	63.7	65.0	60.9
Algarve	56.0	63.0	69.0	70.0	69.2	71.4	75.1	77.7	77.7	72.1
Centro	45.0	48.0	52.0	55.0	57.4	59.2	61.6	61.3	61.2	56.2
Norte	54.0	52.0	56.0	62.0	57.5	58.3	58.8	58.2	58.0	52.6
Açores	43.0	43.0	46.0	50.0	52.7	53.6	58.1	58.9	60.7	56.0
Madeira	43.0	41.0	47.0	52.0	67.0	75.7	85.0	84.2	87.0	82.9
Lisbon	84.0	78.0	81.0	89.0	95.9	102.2	105.6	105.2	103.7	95.6
Portugal	61.0	60.0	63.0	69.5	68.2	71.0	73.1	72.9	72.7	66.8

Source: European Communities, *Regions: Statistical yearbook 2006. Data 2000-2004*, Luxembourg 2006, European Commission, *Third report on economic and social cohesion: A new partnership for cohesion. Convergence, competitiveness, cooperation*, Luxembourg, 2004.

Available data illustrates how well developed the capital region is, showing that recently it has achieved a high level of economic development in terms of GDP *per capita*. Table 1 presents changes in GDP *per capita* rate in Portuguese regions. A growing inequity between the Portuguese regions can be observed despite European structural aid (European Commission, 2001).

On the other hand, the situation on Portuguese labor market is still better than in other European Countries. The unemployment rate remains below 7% for the whole country, and only in the capital region does it exceed this level. It means that unemployment rate in Portugal is below the EU average (table 2). However, between 2001 and 2004 the rate of unemployment almost doubled (from 4.0% to 7.0% of workforce). The cause of the unemployment rate increase is a slow pace of economic development and lack of structural changes. In the group of underdeveloped regions the unemployment rate – less than 7% of workforce in 2004 – is lower than in most of the other EU countries. Another unfavourable factor is long-term unemployment, which has started to increase over the last few years (Piecuch, 2006).

Table 2

Evolution of Unemployment rate in Portuguese regions (1988-2005)

Region	1988	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2005
Alentejo	14.6	9.8	7.5	11.4	12.3	9.0	5.5	7.5	8.8	9.1
Algarve	5.5	3.8	2.8	6.8	9.1	6.8	3.6	5.2	5.5	6.2
Centro	3.7	2.0	2.5	4.4	4.1	2.5	2.2	3.1	4.3	5.2
Norte	3.6	2.6	3.1	5.8	7.0	5.4	4.2	4.9	7.7	8.8
Açores	2.2	6.0	3.4	6.6	7.2	4.4	3.4	2.5	n/a	n/a
Madeira	4.8	5.0	3.0	4.6	5.5	4.1	2.3	2.5	n/a	n/a
Lisboa	8.8	5.8	4.8	8.3	8.9	6.4	5.4	6.8	7.6	8.6
Portugal	6.0	4.1	3.8	6.7	7.4	5.3	4.0	5.0	6.7	7.6

Source: European Communities, *Regions: Statistical yearbook 2006. Data 2000-2004*, Luxembourg 2006, Commission of the European Communities, *Sixth periodic Report on the Social and Economic Situation and Development Regions in the European Union*, Brussels/Luxembourg 1998.

¹ According to Article 8 Council Regulation (EC) No 1083/2006 the regions which lose eligibility for Convergence objective because of statistical effect (their nominal GDP per capita rate exceed 75 % of the average GDP *per capita* of the EU-25) are eligible, on a transitional basis, for financing by the Structural Funds under the Convergence objective.

Many of positive changes in Portugal were possible particularly due to European Structural Funds. European financial aid for less developed regions has a significant effect in reducing disparities in economic performance across the Union and in narrowing the gap in GDP *per capita* between the four Cohesion countries and the rest of the Union.

3. The role of agriculture in Portuguese regions

Level of unemployment rate in Portuguese regions is connected with the necessity of agriculture restructuring. Portuguese regions are highly dependent on activities in the primary sector - especially Alentejo, Centro and the Açores. These regions have also the lowest *per capita* GDP of all the NUTS II regions in Portugal. Data placed in table 3 indicates that only in the capital region – Lisboa e Vale do Tejo – employment in primary sector is very low, as low as in well developed economies.

Difficulties on the labor market had negative impact in those regions where low level of economic development coexists with lack of possibility for non-agricultural job creation. Employment structure is one of the most important aspects of any regional socio – economic performance because changes in this area show direction of conversion in the analyzed regions. In years preceding the act of Portuguese integration with the European Community, tendencies to modify the level of employment in each sector have been observed. That trend was even stronger in the 1990's, as a response to necessary adjustments to highly competitive common market.

No doubt that the most significant changes can be observed in the primary sector. After accession, in many regions highly dependent on agricultural production, this conversion had decisive character. In Alentejo, since 1995, employment in agriculture has decreased from 22.1% (of total employment in all sectors) to 18.3%, and in Centro, from 20.2% to 15.9% of total employment in all sectors (table 3). Only Açores is an exception because almost all economic activities in this region are connected with agricultural production. Approximately 25% of labor force is employed in the primary sector, and numbers of workers remained unchanged in recent years.

Table 3
Employment by sector in Portuguese regions between year 1995 and 2002 (% of total)

Regions	Agriculture		Industry		Construction		Services	
	1995	2002	1995	2002	1995	2002	1995	2002
Portugal	12.2	9.6	22.5	20.3	8.7	9.8	56.6	60.3
Norte	12.7	9.8	32.5	30.3	9.4	10.7	45.4	49.2
Centro	20.2	15.9	24.2	22.8	7.9	9.8	47.7	51.6
Lisboa	1.4	1.0	14.1	11.4	8.7	8.3	75.8	79.2
Alentejo	22.1	18.3	16.9	15.6	6.5	9.0	54.4	57.1
Algarve	15.6	12.4	7.1	6.3	7.9	11.9	69.3	69.4
Açores	24.6	24.0	11.1	10.5	8.9	9.6	55.4	56.0
Madera	19.5	13.9	13.3	12.4	13.3	14.4	53.9	59.2

Source: European Communities, *Regions: Statistical yearbook 2006. Data 2000-2004*, Luxembourg 2006, European Commission, *Third report on economic and social cohesion: A new partnership for cohesion. Convergence, competitiveness, cooperation*, Luxembourg, 2004.

Simultaneously with workplaces reduction in agriculture, employment increased in other sectors, mainly in services and construction. Similar changes have been observed in other Portuguese regions. Positive changes are noticeable, but employment in agriculture is still very high. At the same time employment in services or industry is lower than in well-developed European regions. Only in the Lisboa e Vale do Tejo and Algarve employment in services is similar to the levels observed in well-developed areas.

Another issue characteristic for Portuguese agriculture is low level of productivity. In the year 2003 contribution of primary sector to the country gross value added (GVA) amounted to approximately 4%. Meanwhile employment in the primary sector was more than twice as much (see table 4). Over the years, with the decrease in employment, contribution of primary sector to the regional gross value added decreased, and disproportions between employment and achievements in economic terms are still wide. Furthermore,

in some regions these disproportions are bigger. In Madeira employment in agriculture achieved in 2002 14% of total employment in all sectors, but agriculture contributed only 3% to the region's gross value added. Just about the same disadvantageous situation can be observed in Norte and Centro.

Table 4

Gross value added in agriculture at basic prices in Portuguese regions (% of total)

Regions	1995	2000	2001	2002	2003
Norte	5.3	3.1	3.5	3.1	3.0
Algarve	8.7	6.5	8.4	8.0	8.7
Centro	9.3	6.0	6.0	5.8	5.8
Lisboa	1.0	0.6	0.7	0.8	0.8
Alentejo	21.1	15.7	16.8	17.3	18.0
Açores	11.8	10.8	9.2	10.6	9.8
Madeira	4.2	2.8	3.0	2.9	3.0
Portugal	5.8	3.8	4.1	4.0	4.1

Source: Instituto Nacional de Estatística Portugal, *Statistical Yearbook of Portugal 2005*, Lisboa 2006.

As it was mentioned above, agriculture in Portugal has changed a lot in recent years. Far-reaching transformation was the result of necessary adjustments to European market. The number of farm holdings fell by more than 28% between 1995 and 2005 (from 449 000 to 322 000) while the utilized agricultural area (UAA) reduced in size by a little more than 6% (table 5, 6). Little more than 3% of all holdings had more than 50 ha utilized agricultural area. More often it was the smallest holdings that couldn't survive these drastic changes, rather than large producers and land owners. Despite this fact, in 2005 approximately 77% of all holdings had fewer than five hectares of utilized agricultural area. Most holdings rely on their own resources, without bank loans or professional accounting. Farmers, in most frequent situations, use family labor and their earnings come mainly from sources other than farming. This creates substantial limits on efficiency. Moreover high age structure of farmers with little qualifications cause difficulties in accepting innovation and modernization (European Commission, 2003).

The biggest changes in the number of holdings and utilized agricultural area took place in four regions – namely Lisboa e Vale do Tejo, Norte, Açores and Madeira. In each case decrease in number of holdings was larger than 25%. The number of farm holdings in Norte fell by 25% between 1995 and 2005 (from 152 038 to 114 226) and the UAA fell by 4%. Almost 80% of all holdings have fewer than five hectares of land but in last years number of farms larger than 50 ha of UAA has increased by 9%. The leading agricultural production in Norte is based on cereals, maize, potatoes and wine (European Commission, 1998).

Table 5

Number of holdings in Portuguese regions according to size classes of utilized agricultural area between 1995 and 2005 (% of total)

Regions	Total		Under 1 ha		1 ha to 5 ha		5 ha to 20 ha		20 ha to 50 ha		Greater than or equal to 50 ha	
	in thousands ha		%									
	1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005
Portugal	449.4	322.6	23.3	22.8	53.3	51.9	17.8	18.1	3.4	4.0	2.2	3.2
Norte	152.0	114.2	19.2	16.9	56.8	57.8	20.4	21.1	3.1	3.3	0.6	0.9
Centro	134.3	118.7	19.8	23.1	64.3	58.5	13.1	14.4	2.0	2.6	0.9	1.4
Lisboa	71.0	8.8	22.3	17.7	54.2	55.4	19.3	20.0	2.7	4.2	1.5	2.7
Alentejo	35.7	39.4	10.6	10.3	37.7	40.6	24.2	22.8	10.4	9.0	17.2	17.3
Algarve	17.9	14.7	15.6	19.9	49.9	49.6	27.7	24.0	5.2	4.9	1.6	1.7
Açores	20.1	15.2	47.6	46.9	24.5	22.1	21.1	19.9	5.8	8.8	1.0	2.3
Madeira	18.4	11.6	92.6	94.4	7.3	5.3	0.1	0.2	0.1	0.0	0.1	0.0

Source: Instituto Nacional de Estatística Portugal, *Statistical Yearbook of Portugal 2005*, Lisboa 2006, European Communities, *Regions: Statistical yearbook 2006. Data 2000-2004*, Luxembourg 2006.

Almost all economic activity in Açores is based on the primary sector, however, in the case of this region, decrease in the number of farms has been obvious. Between 1995 and 2005 a 24% reduction in the number of holdings was noted (from 20 111 to 15 259) but during the same period the utilized agricultural area in Açores increased by 5%. Above all, number of farms larger than 50 ha of UAA has increased in 80%. The most representative economic activity of this island is connected with cattle breeding, which accounts for more than two-thirds of agricultural production. Other important activity is crop farming, which accounts for the remaining 1/3 of total production. The most important market for Açores dairy and meat products is continental Portugal. Also fishery is a significant part of primary sector production (European Commission, 1998).

Table 6

**Utilized agricultural area (UAA) in Portuguese regions
according to size of holdings, 1995-2005 (thousands of ha)**

Regions	Total		Under 1 ha		1 ha to < 5 ha		5 ha to < 20 ha		20 ha to < 50 ha		Greater than or equal to 50 ha	
	1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005
Portugal	3924.6	3679.6	56.6	38.9	540.4	377.8	749.0	548.4	456.6	387.0	2122.2	2327.5
Norte	735.4	705.8	17.7	11.5	196.8	152.0	287.7	224.3	134.4	111.3	98.8	206.7
Centro	646.8	658.0	16.6	16.9	185.1	149.7	159.7	153.0	80.8	92.0	204.6	246.5
Lisboa	483.8	102.6	10.1	0.9	89.9	11.2	120.0	16.4	57.4	10.8	206.4	63.3
Alentejo	1800.5	1979.7	2.3	2.3	32.7	37.5	90.3	88.1	120.3	110.4	1554.9	1741.5
Algarve	133.7	106.2	1.8	1.7	21.8	18.0	47.4	33.1	28.3	21.1	34.6	32.3
Açores	116.9	122.8	3.6	2.6	12.0	8.4	43.7	33.4	35.3	41.3	22.3	37.1
Madeira	7.4	4.5	4.6	3.0	2.0	0.9	0.2	0.2	0.1	0.1	0.5	0.3

Source: Instituto Nacional de Estatística Portugal, *Statistical Yearbook of Portugal 2005*, Lisboa 2006, European Communities, *Regions: Statistical yearbook 2006. Data 2000-2004*, Luxembourg 2006.

The last region of the group where changes in the primary sector had the widest range is Madeira. The number of farm holdings in this island region fell by almost 40% between 1995 and 2005 likewise the UAA. Almost all holdings have fewer than five hectares of land (99.8%). Agriculture in this region is fundamentally based on three different types of activity. A cattle breeding is one of them. The second area is terrace planting. Lastly, the irrigation systems which allow farmers for crops production (European Commission, 1998). The climatic conditions on Madeira coupled with the mountain relief, allow for an enormous assortment of crops to be cultivated. Among these are figs, loquats and grapes, and cereals such as maize, wheat, rye and barley. Further away from the seacoast, tropical species are cultivated such as bananas, sugar cane, custard fruit, mango and passion fruit. Fishing is insignificant in the regional economic structure with less than 1% of the GVA.

There is one Portuguese region – namely Alentejo – where changes have taken on a different character over recent years. Alentejo is the only one part of Portugal where number of holdings increased by 10.5% between 1995 and 2005 (number of farms under 1 ha increased by 7.6%, between 1 to 5 ha by 19% and larger than 50 ha of UAA increased by 11%). Also amount of utilized agricultural area increased during this period by 10%.

4. Conclusions

Portuguese regions make up a special area in the European Community. Majority of them can be described as less developed economies with strong dependence on agricultural production. All Portuguese regions have permanent natural handicaps, due to their peripherality, topographic and climatic restrictions. In many of these areas, small-scale and low-tech agriculture still dominates. In most cases, traditional economy of these regions is not adapted to market conditions.

Almost all Portuguese regions are highly dependent on activities in the primary sector. Difficulties on the labor market had negative impact in those regions where low level of economic development coexists with lack of possibility for non-agricultural job creation. The process of Portuguese integration with the

European Community triggered changes in agriculture. Far-reaching transformation was a result of necessary adjustments to the European markets. In almost all regions, this conversion had a marked character. Positive changes in rural areas are noticeable but nowadays employment in agriculture is still very high and productivity rather low, which is another characteristic feature of Portuguese agriculture.

Over the last ten years the number of farm holdings has fallen by more than 28% while the utilized agricultural area has reduced in size by a little more than 6%. Only 3% of all holdings have more than 50 ha utilized agricultural area and approximately 77% of all holdings have fewer than five hectares of utilized agricultural area. Most holdings rely on their own resources without bank loans or professional accounting. Farmers typically use family labor; they are a rather older part of the population and their earnings come mainly from sources other than farming.

Despite twenty years of Portugal being a Member State of the European Community, agriculture is still a crucial sector for Portuguese economy, and modernization of the primary sector seems to be for a top priority for the country. Also infrastructure provision in Portugal is less developed and of poorer quality than in other parts of Europe. All these factors considered European cohesion policy has an important role to play in dynamic economic growth in rural areas and to sustained welfare of Portuguese habitants.

References

1. Commission of the European Communities, *Sixth periodic Report on the Social and Economic Situation and Development Regions in the European Union*, Brussels/Luxembourg 1998.
2. Commission of the European Communities, *Regional GDP per inhabitant in the EU25 in 2003*, Statistics in Focus, 63/2006.
3. *Commission decision drawing up the list of regions covered by Objective 1 of Structural Funds for the period 2000 to 2006*, Official Journal of the European Communities, 1 July 1999, No. 1999/502/EC.
4. European Commission, *Portrait of the Regions. Portugal*, Luxembourg, 1998.
5. European Commission, *Second report on economic and social cohesion. Unity, solidarity, diversity for Europe, its people and its territory*, Luxembourg, 2001.
6. European Commission, *Rural Development Programs. Country profile-Portugal*, Brussels 2003.
7. European Commission, *Third report on economic and social cohesion: A new partnership for cohesion. Convergence, competitiveness, cooperation*, Luxembourg, 2004.
8. European Communities, *The Common Agriculture Policy explained*, Luxembourg 2004.
9. European Communities, *The EU Rural Development Policy 2007 – 2013*, Luxembourg 2006.
10. European Communities, *Regions: Statistical yearbook 2006. Data 2000-2004*, Luxembourg 2006.
11. Instituto Nacional de Estatística Portugal, *Statistical Yearbook of Portugal 2005*, Lisboa 2006.
12. Piecuch J., *Influence of European Structural Funds on Social and Economic Performance in Spanish and Portuguese Regions*, Socialiniai Tyrimai, Siauliu Universitetas 1(7), Šiauliai 2006.
13. Soromenho – Marques V. Queirós M. Vale M., *National Report. Regional Sustainable Development. Portugal*, Universidad de Lisboa, Lisbon 2003.

ANALYSIS OF LAG'S PERFORMANCE IN LITHUANIA

Assoc. prof. dr. Vilma Atkočiūnienė, Dr. Rūta Petrauskienė, doctoral student Rigita Tijūnaitienė
Lithuanian University of Agriculture, faculty of Economics and Management,
department of Administration and Rural Development
Kaunas University of Technology, Faculty of Economics and Management, Department of Management
E-mails: vilma.atkociuniene@gmail.com, rrutap@gmail.com, rigita@smf.su.lt

Abstract

EU partnership becomes the main element of implementing innovations in the country. Community movement receives the increasing acceleration in Lithuania. However, one can notice, that partnership groups (also called LAG's) and their leaders often lack practical and theoretical knowledge, which would help adapt to changing environment, make plans of activities of community and partnership organizations and implement them in the development of rural areas. For the meantime members of LAG's do not fully perceive their, as member's of LAG's, mission and role. On purpose to determine the environment and the profile of LAG's and to propose recommendations for the strengthening of the performance of these partnership groups, the questionnaire survey and semi-standardised interview were carried out.

Key words: local action group (LAG), partnership, LEADER+ initiative, rural development.

Introduction

The initiative of LEADER+ character aims at activating rural dwellers, organisations of rural communities and partnership, at initiating innovations, etc. This initiative may be treated as an innovative model of rural development and considered to be the instrument not only of rural development, but of the integration of the whole Europe. The aim of the implementation of this initiative in Lithuania is to master LEADER+ methodology, while implementing integrated strategies of rural development, prepared in accordance with the principle of territorial integrity. The main beneficiaries for the activity, intended to pilot integrated strategies are local action groups (hereafter LAG's). The success of LEADER+ initiative in Lithuania will depend on their administrative, methodical, consultative, finance management skills and their innovation.

The development of partnership is like "climbing a mountain" on purpose individuals and their organisations to feel satisfaction, create benefit working together. The problem is that the goals and principles of the organisation of their activity, the value attitudes of LAG's are not clear or they are difficultly understood; it is inapprehensible how to organise the management and work of partnership so that it wouldn't become merely the distribution of money or satisfaction of personal needs of individual members of LAG's, how to motivate established LAG's, promote their activity. It is necessary to analyse the starting points of LAG's, to determine the profile of LAG's, to identify their role in the current stage of Lithuanian rural development.

Research goal – to carry out the performance analysis of LAG's in Lithuania.

The tasks of the research are as follows:

- 1) To analyse the inside and outside environment of LAG's;
- 2) To identify the profile of LAG's;
- 3) To offer recommendations for maintaining and strengthening the performance of LAG's.

Research object: LAG's performance.

Research methods used in this article are as follows: logical analysis and synthesis, induction and deduction, comparative analysis, questionnaire. The date of the research: 2003 – 2005.

1. Methods of the research of LAG's performance

The main stages of the research, followed on purpose to carry out the analysis of LAG's performance and propose recommendations for the support and promotion of their activities are presented in Figure 1.

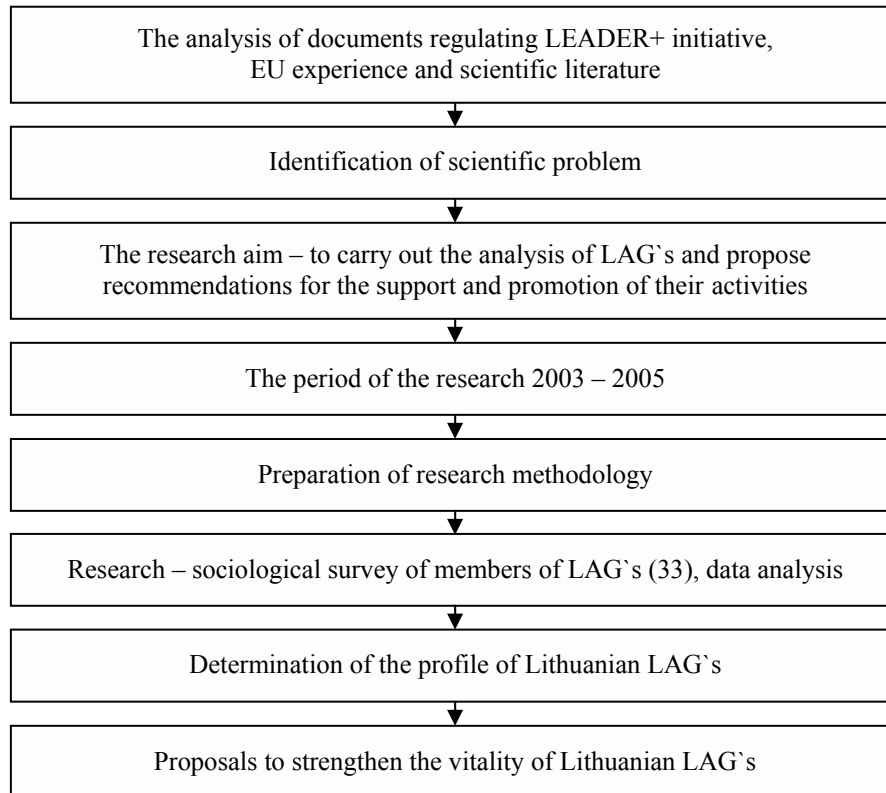

Figure 1. The main stages of the research of LAG's performance

The following methods of the research were used in the article:

- The method of document analysis was used for the analysis of the Law on Local Self-Governing of the Republic of Lithuania, the White Paper on Science and Technology of Lithuania, the Single Programming Document, LEADER+ initiative, other legal documents and scientific publications;
- The method of comparison helped combine the information of different social systems (groups, territories, countries, etc.), various authors and groups of scientists. The aim of this method is to determine the similarities and differences of the processes of activity of LAG's as an organisation;
- The method of deduction helped make conclusions from assumptions with reference to the laws of logics;
- The methods of analysis and synthesis, due to which the phenomena in mind were broken down into integrate elements, and in the process of synthesis those elements were integrated into the whole, the system.

It was the questionnaire survey of LAG's members. The questionnaires were offered to 33 members of Lithuanian LAG's. 41 per cent men and 59 per cent women participated in the research. This distribution by sex corresponds to actual regalia, because women in rural areas are socially more active than men, and one of quality requirements for LAG's in the initiatives like LEADER+ in Lithuania is the ratio of men to women of 40/60.

With reference to the dimensions of organisational climate, distinguished by D. Koys and T. De Cotiis (1991), to empirical research of the performance of Lithuanian LAG's carried out and to expert assessment by a group of scientists, 10 features of Lithuanian LAG's, which were measured using 55 criteria, were identified.

2. Peculiarities of partnership organisation

In the literature one can find different definitions of partnership: partnership means agreement and openness, it is like an invitation to participate, to be active (Atkočiūnienė V., 2002); partnership is the relationships, which include close cooperation between individuals and groups, which have common rights and responsibility; partnership is a full-fledged link of political participation of the society, which implements the state interests in relations with the society, participants of business and other regional subjects (Organizing local..., 1997); partnership is cooperation with other organisations aiming at common results, useful to all partners (Zakarevičius P., 1998).

Partnership groups, uniting different interest groups, acting in a certain place, are the core of rural communities. The task of territorial partnership group is to prepare an integrated and comprehensive strategy of a certain place. The strategy of local development is a method, which conscripts state and private, national and local resources for solving difficult problems, which interfere with the sustainable development of a certain place (Vaitiekūnienė J., 2003). Members of partnership groups live or work in a determinate place. This is a very important principle aiming at upraising of the feeling of community and responsibility for a particular territory. The members represent different sectors (see Fig. 2), but their interests may coincide in economic sector, community and voluntary sector (social sector) and state sector.

Local authorities	Local state institutions
Economic sector	Community and voluntary sector

Figure 2. Territorial structure of partnership groups (Vaitiekūnienė J., 2003)

The experience of the development of local partnership on local level provides a ten-stage or consequence process: 1) Identification of local initiatives and partners; 2) Identification of common difficulties and possibilities; 3) Possibilities and potential of partnership of sectors; 4) Drafting partnership agreement; 5) Drafting organisational procedures; 6) Agreement on the plan of activities; 7) Agreement on making decisions; 8) Distribution of roles and responsibility; 9) Formation of teams; 10) Evaluation of results (Biderman A., Kazior B., Serafin R., Szmigielski P., 2004).

In case of LEADER initiative “partnership” is not a synonym of participation of all regional actors, it rather describes a group of actors, which is suitable to take common responsibility for the decision of specific local problems due to their legitimacy or knowledge about the region. It is necessary to emphasise that it’s important to involve as many local actors of development as possible. Common search for decisions is much more effective when it is organised *in the way of agreement and is based on free will*. Partnership enables participants to exchange information and to share experience, increases mobility of human resources and allows developing competence and qualification.

3. General review of Lithuanian LAG`s

Local action group is a voluntary association of private, state, public and local government organisations, uniting at least three sectors and representing a certain rural locality, an association, which has clearly defined rural territory it represents, an organisational structure, and its activity is concerned with permanent and long-term actions aiming at integrated rural development.

LAG`s in all EU countries are not perceived as an alternative to local self-government or policy-makers. LAG`s solve especially important, specific problems of rural development, which require the professional, authentic experience of specialists in different fields, representatives of community groups, and the power of decisions.

Active development of Lithuanian rural communities, especially motivated leaders of rural communities, was one of the most important initiators, which promoted the development of LAG`s. From 1 May 2004 till 1 June 2005, 33 LAG`s were established in Lithuania. According to Lithuanian laws, they were registered as associations, on purpose to participate in LEADER+ initiative. However, a particularly large number of LAG`s, established within one year enables to presume that these organisations are established

hastily, not absolutely “naturally” because of the formed demand, following the “bottom-up” method of the LEADER+ and other principles of rural development. Most LAG's represent dwellers of one municipality. We can maintain, that chiefly an administrative territory of municipality was chosen for LAG's activity, as the largest number of organisations is concentrated in the territory of municipality, there arise less problems, concerning the co-financing of the implementation of local development strategies from the budget of municipalities. Besides, it is easier to analyse the needs of local dwellers. Five LAG's represent the dwellers of more than one municipality. The experience of Northern Ireland shows that larger LAG's are stronger, and one of the motives for cooperation is to have greater opportunities to get funds for preparation and implementation of strategies.

The main goal of LAG's is to manage structural (quantitative and qualitative) changes in rural areas, to promote and support innovative initiatives, implementation of which is aimed at using a long-term potential of the development of rural areas. The most common answer of the respondents to the open question “What are the main goals of LAG's activity?” was that these goals were to raise resources of different financial funds to rural communities, businessmen, other LAG's projects, to concentrate rural community to reach the common goals.

The aims and tasks of the activities of Lithuanian LAG's were studied additionally, however the aims of activities of LAG's are absolutely identical. In this case it is quite difficult to classify LAG's according to their aims and decide on the integrity of their performance. However, we can suppose that LAG's simply used standard LEADER regulations; aims and tasks were little discussed in their organisations, and individual aims of LAG's activities were not determined. This also presupposes, that members of LAG's are little familiar with and little comprehend their, as members of this organisation, aims.

The main function of LAG's, which is meantime perceived the most notably by members of LAG's, is to prepare a strategy of local development with reference to the needs of rural dwellers. While preparing and implementing integrated strategies of the rural area development, new ways of rural development are revealed: development of natural and cultural inheritance; improvement of economical and social situation by creating new workplaces; improvement of managerial and communicative competences of the local development actors. Lithuanian LAG's, preparing the strategies of local development, have to choose one of the four offered themes:

1. The use of know-how and new technologies to make the products and services of rural areas more competitive.
2. To improve the quality of life in rural areas.
3. To add value to local products by facilitating access to profitable markets for small production units via collective actions.
4. To make the best use of natural and cultural resources.

Until 1 February 2005, 60 per cent of LAG's, which took part in the research, planned to orient the strategies of local development towards the “improving of the quality of life in rural areas”, 20 per cent of LAG's – to “making the best use of natural and cultural resources”, 5 per cent of LAG's – to “use of know-how and technologies”, 5 per cent – to “adding value to local products by facilitating access to profitable markets for small production units via collective actions”. 10 per cent of LAG's had not been self-determined about the strategy yet. From 1 August 2005 all the LAG's, which participated in the research, had planned the direction of the development of the territory, i.e. they had decided to choose one of the four LEADER+ themes.

The respondents indicate the possibility to do something good for the area they live working together (89.1 per cent), the willingness to acquire as much communication, strategic planning skills and to improve personally (52.7 per cent), the possibility to influence strategic decisions of local development as the main motive for participation in the activities of LAG's. The respondents are certain, that only working together they can overcome poverty and social exclusion in rural areas.

Analysing factors and motives and their influence on the creation of LAG's (see Fig. 3), it is found, that one of the most important reasons of the creation of LAG's, according to the respondents' opinion, is the objective to certain additional financing for the development of LAG's territory (87.5 per cent). Another important motive is the objective to influence the future of their territory (81.8 per cent). 75.8 per cent of respondents indicated that one of the stimuli for creation of LAG's was the opportunity to initiate innovations in rural development, support their implementation and the opportunity to involve local community and organisations in the territory development (75.8 per cent). Somewhat less important was

the willingness to create new partnership relationships in the locality, to get involved into working networks of LEADER+ programme (61.3 per cent) and the objective to concentrate single sectors of local economy for solving common problems (60.7 per cent). Thus, we cannot state, that the most important reason, influencing the creation of LAG's in Lithuania is entirely receiving the financial support.

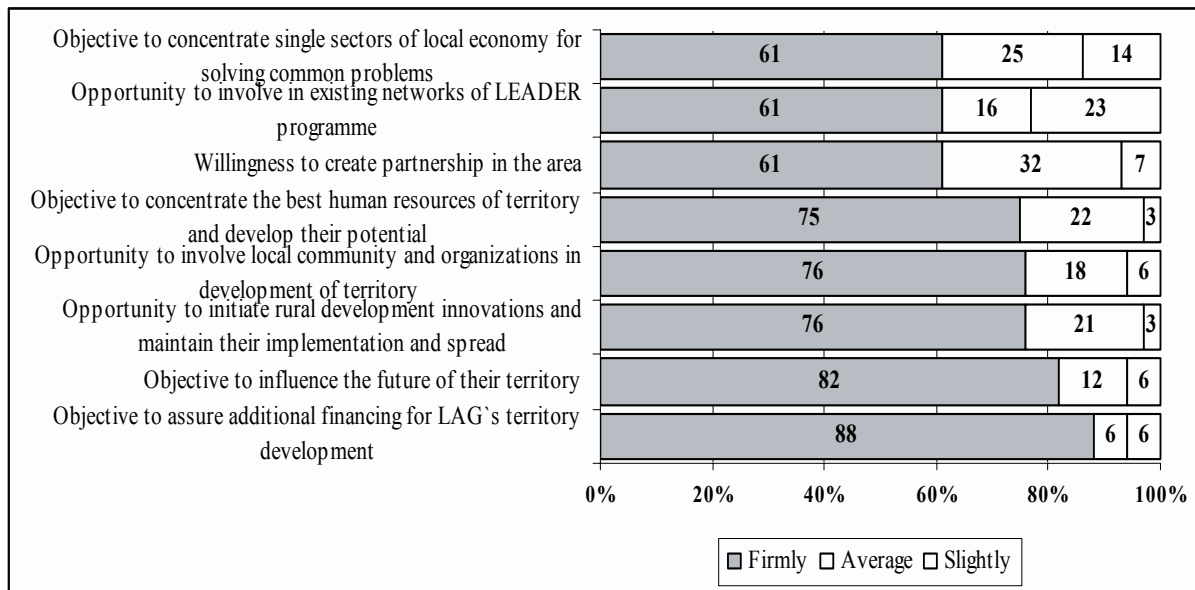

Figure 3. The respondents' opinion about the factors and motives, influencing the creation of LAG's in rural territory of Lithuania, 1st August 2005

When analysing the question, what institutions influenced the creation of LAG's most, 77.1 per cent of respondents indicate the importance of rural community centres, and 63.9 per cent – the importance of the administration of local municipalities. We can state, that LAG's maintain closest relations with these institutions.

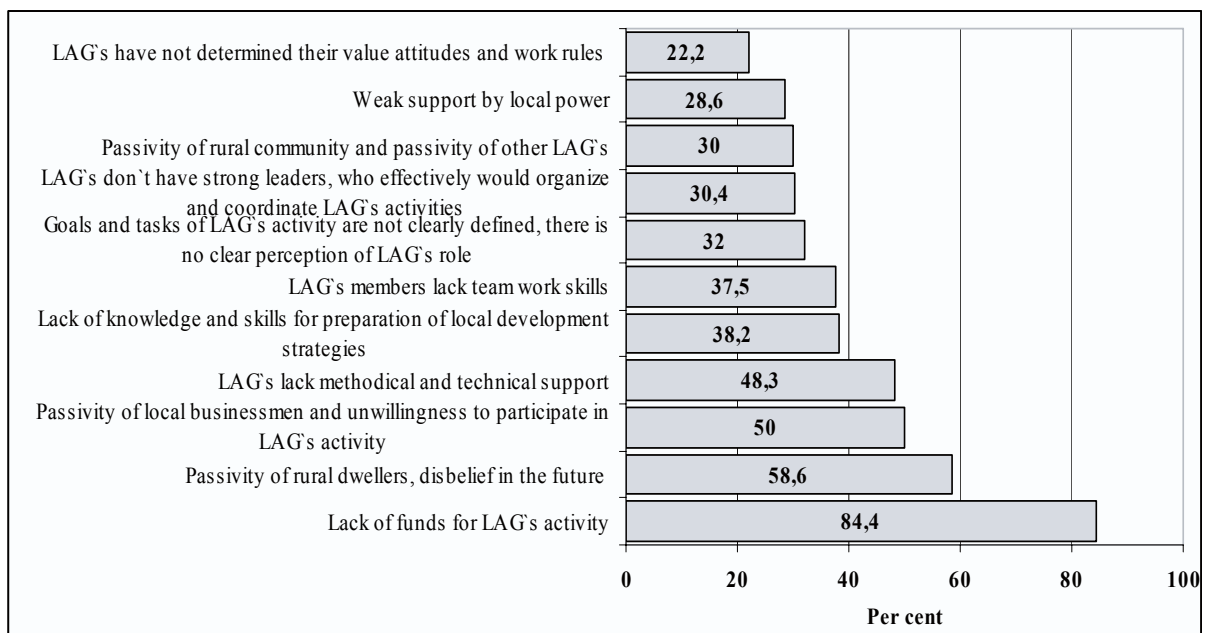

Figure 4. The problems of Lithuanian LAG's and the intensity of influence on the performance of LAG's, 1st August 2005

The main sources of financing, from which the support for preparation of the strategy of local development was received, indicated by respondents, are local municipality (60.5 per cent) and technical support received under LEADER initiative (50.0 per cent). Lithuanian LAG's receive little private funds or voluntary support, which shows the lack of information about LAG's performance or low activeness of local people or organisations as concerns participation in LAG's activities.

The largest problems, faced by Lithuanian LAG's (see Fig. 4), according to the respondents, are the lack of funds (84.4 per cent) and the passivity of rural dwellers (58.6 per cent) and local businessmen (50 per cent). The passivity could be reduced if the feeling of commonness and responsibility for a particular territory among the members of LAG's, who live and work in the specific territory, was stronger, if there was a database of LAG's supporters and there was a constant contact with them, if it was periodically informed about LAG's performance.

Almost half the respondents also indicate, that their LAG's lack methodical and technical support. 38.2 per cent of respondents note that their LAG's lack the knowledge and skills for preparation of strategies. 37.5 per cent of respondents admit that their LAG's lack team work skills. Every third respondent maintain that the goals and tasks of the activity of their LAG's have not been clearly defined yet, they don't perceive the role of LAG's, and that their LAG's do not have a strong leader, who would concentrate the LAG and coordinate its activity. The perspective of performance of such LAG's, if they don't receive proper methodical and other support, worries us. The support under "skill acquisition" activity, supported by LEADER+ initiative should be strengthened to these LAG's.

With reference to the empirical research of Lithuanian LAG's, dimensions of organisational climate of D.Koys and T.De Cotiis (1991) and expert assessment by a group of scientists in accordance with 10 features of Lithuanian LAG's, which were measured using 55 criteria, the profile of Lithuanian LAG's was determined (see Fig. 5). D. Koys and T. DeCotiis (1991) having performed the analysis of numerous researches of organisational climate, which have already been carried out, used it to create their eight-dimensional scale of organisational climate: *self-sufficiency, cohesion, confidence, tension, support, recognition, honesty, innovations*.

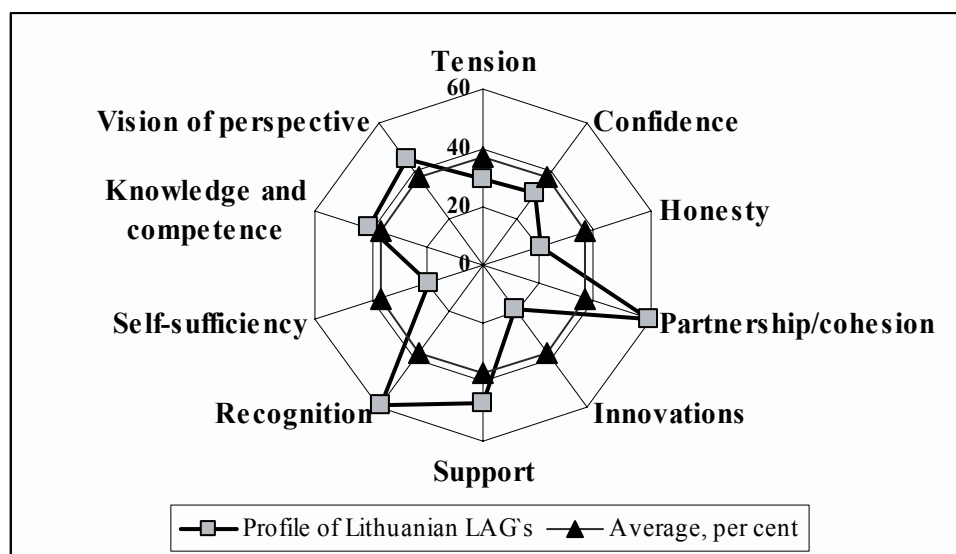

Figure 5. Profile of Lithuanian LAG's, 1st August 2005

The state of local action groups, as organisations, is uneven. The results of the research carried out show that some LAG's have already started to act purposefully and strategically (15 per cent), other (26 per cent) are learning to become a sustainable and effective organisation, the third ones (59 per cent) are still trying to perceive their place in rural development and find niches for their activities.

71 per cent of respondents are absolutely certain, and 22.6 per cent believe that the activity of LAG's will continue, if there is an alternative financing in case the strategy does not win the contest of strategy selection. In this case it is very important to prepare national measures to support the vitality of LAG's. Slightly more than one half of all the LAG's expect that even if the contest of the selection of pilot strategy is not won, the LAG's activity will continue. The strategy will be improved, local dwellers consulted and advised; they will try to get financing from other resources. However, another part of members of LAG's

think that it will be impossible to continue the LAG's activity because of the lack of financial resources. In this case the processes of local self-government will be weakened; it will be a "backward step".

4. Proposals for support and strengthening of LAG's performance

The help of the state, creation of favourable opportunities is an important condition for LAG's and other partnership groups to act, initiate changes, activate the actors of rural development, better structure and develop the activities, which will strengthen the partnership of all the actors of rural development in a certain rural area. It is necessary to strengthen the role of rural self-government institutions and the responsibility for economic, social, environmental and ethno-cultural development of the country. Therefore, considering LAG's as internal environment of the subjects of rural development and its dynamics, it is necessary to create favourable external environment, which would stimulate partnership, sustainability and public spirit.

The situation analysis of the performance of Lithuanian LAG's shows that the current method of administration of Lithuanian Single Programming Document (SPD) 4.6. LEADER+ type initiatives, which is immediately related to the system of administration of structural funds, established by the EU, inconveniences preparation of Lithuania for proper participation in LEADER programme from 2007 because of rather difficult administration procedures (Lithuanian ..., 2004-2006).

The existing system of administration of LEADER+ type initiative, the mechanism of administration of EU financial support and the procedures of selection and implementation of local projects meet current requirements of LEADER+ only partly. The aforesaid requirements for Lithuanian LAG's and the developers and implementers of local projects are higher than current requirements of LEADER+ programme for the LAG's of old countries of the EU.

Being aware that LEADER+ initiative supports innovative programs of rural development, it is especially important to change current method of financing projects, which blocks motivation and activeness of LAG's and local project implementers. Consequently, we propose to apply for LAG's and local project implementers not the principle of expenses' compensation, but advance payments in two or three times (25 per cent of strategy and local project advance is paid; when it is properly used and accounted for, another advance of 25 per cent is paid, and then the remainder of 50 per cent of funds).

In authors' opinion, it is necessary to decide about an institutional structure for support and coordination of LAG's activities on national level till 2007. In regulations of the Ministry of Agriculture and other state-administrated institutions of agricultural and rural development, their functions of coordination of the activities of Lithuanian LAG's are not clearly defined. The analysis of LAG's structure and organisation of the activities shows that one of the most important problems is insufficiently clear understanding of the goals, tasks and functions of their activities and coordination of the activities.

The authors also propose to specify the goals and tasks of activities of the Department of Rural Development of the Ministry of Agriculture, the Centre of Leader Programme and Farmers' Training Methodology, agricultural departments of municipalities, county Departments of Regional Development. Meantime the Centre of Leader Programme and Farmers' Training Methodology is unable to ensure appropriate fulfilment of all functions, characteristic to the national network of LEADER initiative, i.e. to provide methodical advice and other support for Lithuanian LAG's, coordinate their activities on national level, to mediate Lithuanian LAG's in reaching out the LAG's of other EU countries, to represent Lithuanian LAG's on European level, etc. Therefore, the Centre should coordinate not only the preparation and publication of necessary methodical materials for Lithuanian LAG's or the preparation of programs of informal education for members of LAG's and rural communities as it is currently done. It is necessary to expand the structure of the centre, by ascribing the new functions to it.

During the period of preparation for LEADER initiative till the year 2007 Lithuania should pay LAG's and the training of management and communication skills of the members of rural communities, the strengthening of partnership relations of LAG's more attention. To support the activeness of LAG's, which had not been selected and did not receive support for implementation of the strategies of local development, it is necessary to prepare the plan of support from national funds (e.g. in National Programme of Rural Development 2006 – 2008). We suppose that for LAG's, which will not receive support for implementation of their strategies, but will present a reasonable plan of their activities for 2006 – 2007, it is advisable to allow the support to finance not less than 0.5 LAG's manager's (administrator's) wage. It is not enough to keep the same activeness of LAG's and motivation of their members for voluntary activity only under proceeding "Acquisition of skills", supported by SPD 4.6. LEADER+ initiative (Lithuanian...,

2004-2006). Besides, it is purposeful to widen the circle of the declarants of the projects of this supported activity, i.e. enable not only providers of educational services, but also LAG's themselves to submit applications for projects, together introducing certain additional requirements for LAG's, e.g. as concerns financial guarantees of project implementation. This would enable LAG's to decide what and how much training they need. LAG's would select providers of educational services themselves by the way of public procurement. It would reduce the dissatisfaction of part of members of Lithuanian LAG's because of some, in their opinion, poor-quality trainings.

Conclusions

1. The role of Lithuanian LAG's for local partnership is still underestimated by regional and national power. The recognition of LAG's as an active institution, making strategic decisions on local level, as a social and public policy partner is important. It is necessary to improve advisory mechanisms between local partnership and other administrative level.
2. The aims of activities of every other LAG, acting in Lithuania, are absolutely identical. LAG's simply used standard LEADER regulations, the aims and tasks were little discussed in their organisations, and individual aims of LAG's activities were not determined. It is quite difficult to judge about the integrity of activities from the aims of LAG's. Members of LAG's are little familiar with and little comprehend their, as members of this organisation, aims.
3. The state of local action groups, as organisations, is uneven. On average 15 per cent of LAG's have already started to act purposefully and strategically, average 26 per cent are learning to become a sustainable and effective organisation, average 59 per cent are still trying to perceive their place in rural development and find niches for their activities.
4. Organisationally, LAG's are weak, their members lack knowledge, experience and skills, necessary for participation in the activities of the partnership groups. The members of LAG's perceive the role and mission of LAG's for the development of rural areas insufficiently, so far they are mostly oriented to the LEADER+ programme.
5. The strongest partnership has been formed between LAG's and the administration of municipalities, the personnel of elderships, rural communities, i.e. the institutions, which are the closest to local dwellers. The partnership with local businessmen is weak, however, 60 per cent of the surveyed members of LAG's evaluate the latter cooperation as good or normal.
6. The slowly growing LAG's members competences of organisation of voluntary activities, team work, consulting communities and counselling with them, strategic planning and cooperation may not create LEADER+ methodics while implementing integrated strategies of rural development, prepared on territorial basis, i.e. an adequate added value of the implementation of LEADER+ type initiative will not be created.
7. There should be established national methodical and informational centre, which would render methodical support for LAG's and would work in the locality easily accessible from all rural areas.

References

1. Atkočiūnienė V. (2002). Partnerystės nauda kaimo regioninei plėtrai//Tarptautinės konferencijos "Regionų plėtra – 2002" pranešimų medžiaga. ISBN 9955-09-275-0. – Kaunas: Technologija.
2. Biderman A., Kazior B., Serafin R., Szmigielski P. (2004). Building Partnerships: A Practical Manual. – Krakow.
3. Koys, D., DeCotiis, T. (1991). Inductive Measures of Psychological Climate//Human Relations. - N° 3 (44). – p. 265.
4. Organizing Local Partnerships/"Innovation in Rural Areas"/Notebook No. 2 LEADER European Observatory. (1997). – Brussels: AEIDL.
5. Lithuanian Single Programming Document for 2004-2006. – http://www.finmin.lt/finmin/selectpage.do?doclocator=%2Fweb%2Fstotis_inf.nsf%2F0%2FC40F4A3967DE5CB0C2256F3B00507491%3FopenDocument (15/11/06).
6. Vaitiekūnienė J. (2003). Privataus ir viešojo sektorių partnerystė: britų patirtis//Verslo žinios. Veiksmingos partnerystės grupės// Baltijos šalių kaimo bendruomenių partnerystės programa.
7. Zakarevičius P. (1998). Vadyba: genezė, dabartis tendencijos. – Kaunas: VDU.

LAUKU PARTNERĪBAS ZEMGALES REĢIONĀ

RURAL PARTNERSHIPS IN ZEMGALE REGION

Mg.oec. Līga Švānberga,

LLU Ekonomikas fakultātes doktorante, e-pasts liga.svanberga@llu.lv

Bc.oec. Jana Radvila,

LLU Ekonomikas fakultātes maģistrante, e-pasts radvilajana@inbox.lv

Abstract

Effective cooperation, networks development, good experience and practice takeover can develop quality of life in rural areas. It is very important to use the “bottom – up” approach for forming and developing partnerships, it is necessary to activate local initiative groups and involve them in solving social and economic problems in their life area. The common economic, social and cultural interests characterize partnerships, which involve municipalities, employers and society members, they realize their activities aims by involving local inhabitants in life quality increasing in rural area. There will be analyzed partnership foundation, activity, also activities aims, targets and development possibilities in Zemgale region. The main funds for partnership foundation and their aims realization will be appraised. The main factors of life quality will be analyzed from the Jelgava region inhabitants’ point of view, by using questionnaire data, which are carried out to develop the strategy for life quality increase in Jelgava region.

In the result of the study it was concluded that a partnership is an efficient instrument for promoting rural development. Five partnerships have been established and actively functions in the Zemgale region. 34% of the available Leader+ financing for Latvia in the period 2004 – 2006 will be absorbed in Zemgale. In order to improve the quality of life in the district of Jelgava and other districts of the Zemgale region, it is important to provide qualitative educational, cultural, recreational and social services for inhabitants, to create possibilities for spending leisure time productively and to improve the surrounding natural environment.

Key words: partnership, quality of life, local action groups.

Ievads

Introduction

Lauku attīstība ir viens no primārajiem jautājumiem, kam ES tiek piešķirta arvien lielāka un būtiskāka nozīme. Plānojot lauku teritorijas attīstību, nepieciešams apzināties, ka iedzīvotāju aizplūšana no vietējās teritorijas var radīt nopietnas sekas tālākai teritorijas ekonomiskajai attīstībai, jo tiek zaudēts piemērots un kvalificēts darbaspēks, aizlaisti lauki un sagrauta infrastruktūra. Lai mazinātu radušos problēmu un veicinātu kopējo lauku teritorijas attīstību valstī, jāmeklē jaunas iespējas un risinājumi lauku attīstībai. Viens no šādu problēmu risinājumiem ir lauku partnerību veidošana, kas ap sevi pulcē dažādu interešu cilvēkus, lai kopīgi plānotu vietējās teritorijas attīstību un ekonomiskās situācijas atveseļošanu. Kā liecina ES valstu pieredze, tad izveidotās partnerības jeb vietējās rīcības grupas (VRG) lauku teritorijā spēj veiksmīgi īstenot dažāda veida un mēroga pasākumus, projektus un aktivitātes. Piemēroti izveidota vietējās rīcības grupa veiksmīgi spēj nodrošināt sadarbības saikni starp nevalstiskā sektora, uzņēmējdarbības, valsts un pašvaldību dažādu jomu pārstāvjiem.

Darba mērķis: raksturot Zemgales reģiona partnerību attīstības tendences un analizēt dzīves kvalitāti ietekmējošos faktorus Jelgavas rajona iedzīvotāju skatījumā.

Darba mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi:

- 1) raksturot Zemgales reģiona lauku partnerības,
- 2) Leader+ programmas ieviešanas gaitu analizēt kā galveno finanšu avotu partnerību izstrādāto stratēģiju ieviešanai,

3) analizēt, kādi faktori ietekmē dzīves kvalitāti Jelgavas rajona iedzīvotāju skatījumā.
Pielietotās metodes: monogrāfiskā, anketēšana, Kruskala Valisa tests.

1. Partnerību attīstības tendences Zemgales reģionā

1. Development trends of partnerships in the Zemgale region

Lauku partnerības jēdzienam nav viennozīmīga definējuma. Pētījuma autore ir aplūkojušas vairākus viedokļus. Partnerība rada vidi visu līmeņu un sektoru partneru, kas pārstāv dažādas interešu grupas, ciešai sadarbībai, lai efektīvi strādātu, pamatojoties uz kopīgiem mērķiem un attīstības metodēm. Galvenais priekšnoteikums, uz ko pamatojas uz partnerībām balstīta vietējā attīstība, ir tas, ka ar tradicionālajiem „no augšas uz leju” lēmumu pieņemšanas un nodošanas mehānismiem vairs nepietiek, lai stātos pretī visām tām kompleksajām problēmām, ar ko tagad nākas saskarties lauku sabiedrībai, kā arī atpalikušajām pilsētu teritorijām. Tas norāda, ka pastāvošās valsts iestādes un institūcijas vairs pašas nespēj tikt galā ar tiem daudzajiem faktoriem, kas izraisījuši laukos valdošo krīzi. Viss iepriekš minētais tikai pastiprina faktu, ka daudzas no problēmām, ar ko nākas saskarties lauku cilvēkiem un kopienām, nevar atrisināt tikai ar vienas nozares līdzekļiem (Partnerības darbībā..., 2003.).

Partnerību struktūra dod iespēju izmantot integrētāku un plašākas sadarbības metodi, to apvienojot ar dažādo partneru iespējām un daudzveidīgajām nākotnes perspektīvām. Veiksmīgu vietējās rīcības grupu raksturo ne tik daudz līdzīgi domājošu cilvēku, cik dažādi domājošu cilvēku spēja diskutēt, izteikt savas intereses, aizstāvēt savas vērtības un principus, un panākt savstarpēju izpratni un vienošanos (Stalidzāne I., 2003.). Partneri vēlas sasniegt kaut ko tādu, ko viņi nebūtu izdarījuši vieni, tāpēc apvieno savas prasmes un resursus. Lai to izdarītu, nepieciešama kopīga vīzija un mērķi, kā arī vienošanās par īstenošanas veidu šīs vīzijas sasniegšanai. Tā var izpausties gan kā ilgtermiņa struktūra, gan kā īstermiņa līgums. Partnerība ir augstākā līdzdalības pakāpe (Wilcox D., 1994.).

Pēc autoru viedokļa, partnerība ir efektīvs instruments, kas var veicināt lauku cilvēku dzīves kvalitāti, tā ir sadarbība starp dažādām interešu grupām, kas ietver kopēju atbildību par darbības mērķa sasniegšanu.

Latvijā 2000. gadā tika uzsākts trīs gadus ilgs projekts „Lauku partnerības programma ilgtspējīgai lauku kopienu sociālajai un ekonomiskajai attīstībai”, kas, pateicoties Lielbritānijas valdības finansējumam, tika īstenots Latvijā, Igaunijā un Lietuvā. Latvijā projekta darbības teritorija bija Latgale un projekta mērķa rajoni bija Balvi, Rēzekne un Daugavpils.

Trīs Latgales reģiona – Balvu, Daugavpils, Rēzeknes rajona – Lauku partnerību stratēģiju ietvaros tika īstenoti vairāk nekā 80 projekti par apmēram 100 000 sterliņu mārciņām. Pamatojoties uz Daugavpils rajona partnerības pieredzi, arī Zemgalē tika veidotas partnerības. Latvijā patlaban darbojas 28 vietējās rīcības grupas, kas ģeogrāfiski aptver 85% no Latvijas teritorijas (sk. www.zm.gov.lv).

Lai veicinātu sabiedrības, sociālekonomisko partneru iesaisti lauku teritorijas plānošanā un vietējo pasākumu ieviešanā, izveidojot vietējās un rajona līmeņa partnerības Zemgales plānošanas reģionā, Zemgales attīstības aģentūra 2005. gada februārī kopīgi ar projektu partneriem īstenoja Eiropas Savienības PHARE 2002 programmas atbalsētu projektu „Lauku partnerības vietējo problēmu atrisināšanai Baltijas jūras reģionā”. Projekta ietvaros 22 lauku kopienu koordinatori apguva zināšanas par iedzīvotāju aktivizēšanu, kopienu un vietējo partnerību veidošanas principiem un partnerības stratēģijas izstrādi, kā arī Lauku partnerības programmas pieredzi Latvijā un Eiropā. Tika apzinātas Zemgalē darbojošās lauku nevalstiskās organizācijas un izveidota ar to darbību saistīta informatīvā bāze (Kālis J., 2005.).

Pateicoties projekta aktivitātēm, delegācijai no Zemgales bija iespēja pārņemt Tamperes reģiona Somijā pieredzi par vietējiem iniciatīvu projektiem, kas īstenoti LEADER programmas ietvaros. 2005. un 2006. gada laikā Zemgales reģionā izveidojās piecas lauku partnerības.

Aizkraukles rajona partnerība. Partnerības darbības teritorijā dzīvo 41 523 iedzīvotāji. Tās dibinātāji: sešas pašvaldības, piecas nevalstiskas organizācijas un četri uzņēmēji.

Partnerības darbības uzdevumi ir šādi: 1) veicināt Aizkraukles rajona teritorijas ilgtspējīgu un līdzsvarotu attīstību; 2) sekmēt pilsoniskās sabiedrības veidošanos Aizkraukles rajonā; 3) pārstāvēt Aizkraukles rajona iedzīvotāju intereses nacionālā un starptautiskā līmeņa institūcijās; 4) sadarboties ar valsts un pašvaldību iestādēm, nevalstiskajām organizācijām, uzņēmumiem un institūcijām, kas darbojas attīstības jomā.

Dobeles rajona lauku partnerība. Partnerības dibinātāji ir 18 pašvaldības, 8 nevalstiskas organizācijas un 11 uzņēmēji. Partnerības darbības teritorijā dzīvo 31 000 iedzīvotāju. Partnerības darbības uzdevumi ir šādi: 1) sekmēt sabiedriskās iniciatīvas, kas vērstas uz lauku teritorijas attīstību un vietējo iniciatīvas

grupu dibināšanu un attīstību; 2) izstrādāt stratēģijas ilgtspējīgai lauku attīstībai un nodrošināt to īstenošanu, izmantojot sabiedrības līdzdalības principus; 3) veidot interešu pārstāvniecību lauku attīstības jautājumu risināšanai dažādos līmeņos un dažādās institūcijās; 4) piesaistīt un koordinēt finanšu, materiālos un intelektuālos resursus partnerības mērķu sasniegšanai; 5) izglītēt un informēt iedzīvotājus par lauku attīstības jautājumiem; 6) attīstīt sadarbību ar valsts, pašvaldību un nevalstiskajām organizācijām, uzņēmumiem un citām institūcijām Latvijā un ārvalstīs.

Bauskas rajona lauku partnerība. Partnerībā iekļaujas visi Bauskas rajona pagasti un novads, teritorijā dzīvo 41 023 iedzīvotāji. Biedrības dibinātāji ir 14 pašvaldības, 10 nevalstiskās organizācijas un 10 uzņēmēji. Partnerības darbības vīzija: izglītoti, aktīvi lauku iedzīvotāji, kuri sadarbojas lauku attīstības procesu veicināšanā un kuriem ir nodrošināta iespēja dzīvot materiālā labklājībā un sakārtotā dzīves telpā. Partnerības darbības uzdevumi ir šādi: 1) sekmēt pilsoniskās sabiedrības veidošanos Zemgalē; 2) pārstāvēt Zemgales reģiona iedzīvotāju intereses nacionāla un starptautiska līmeņa institūcijās; 3) sadarboties ar valsts un pašvaldību iestādēm, nevalstiskajām organizācijām, uzņēmumiem un citām institūcijām, veicināt starptautisko sadarbību; 4) piesaistīt un koordinēt finanšu, materiālos un intelektuālos resursus apvienības mērķu sasniegšanai.

Jēkabpils lauku partnerība „Sēlija”. Tās dibinātāji: 13 pašvaldības, 12 nevalstiskās organizācijas un 3 uzņēmēji. Partnerības darbības teritorijā dzīvo 18 378 iedzīvotāji.

Galvenie darbības uzdevumi: 1) veidot sabiedriskus centrus kā vietu, kur cilvēki sanāk kopā un uzklasa cits citu; 2) organizēt kopienu līderu mācības; 3) īstenot mērķtiecīgu aktivitāšu programmas projektus, sadarbojoties ar pašvaldībām, nevalstiskajām organizācijām un uzņēmējiem; 4) izglītojot lauku iedzīvotājus, stiprināt viņos vēlmi sadarboties, uzturēt pozitīvu pašapziņu un pašlepnumu.

Jelgavas lauku partnerība „Lielupe”. Tās dibinātāji ir 27 biedri – juridiskas personas, kas pārstāv 16 pašvaldības, 2 valsts institūcijas, 5 nevalstiskas organizācijas un 5 privātos uzņēmējus. Partnerības darbības teritorijā dzīvo 36 470 iedzīvotāji. Darbības mērķi: veicināt ilgtspējīgu attīstību Jelgavas rajona lauku teritorijā, pārstāvot sabiedrības intereses tās attīstībā. Galvenie darbības uzdevumi: 1) veicināt sabiedrības iniciatīvu, kas vērsta uz lauku teritorijas attīstību; 2) izstrādāt stratēģijas ilgtspējīgai attīstībai un nodrošināt to īstenošanu, ievērojot sabiedrības līdzdalības principus; 3) rast iespēju izglītojoša rakstura semināru organizēšanai lauku teritorijā; 4) veicināt biedru izglītošanos Latvijā un ārvalstīs; 5) veidot darba grupas un koalīcijas lauku attīstības jautājumu risināšanā vietējā, reģionālā, nacionālā un starptautiskā līmenī.

Līdz *Leader* programmas sākumam no 2005. gada sākuma līdz 2007. gada janvārim Zemgales reģiona partnerības ir paveikušas dažādas aktivitātes vietējās iniciatīvas veidošanai:

- Aizkraukles rajona partnerība īsteno mērķprogrammu "Dzīves kvalitātes uzlabošana Aizkraukles rajona lauku teritorijās" 4000 LVL apjomā;
- Dobeles lauku partnerība uzsāk mazo projektu konkursu īstenošanu Dobeles rajona kopienām;
- Lauku partnerība Sēlija ir noorganizējusi jauniešu iniciatīvas grupu projektu konkursa "Mēs varam!", piesaistot vietējos resursus;
- Jelgavas lauku partnerība "Lielupe" īstenoja divus projektu konkursus: "Kultūras dzīves attīstība Jelgavas rajonā", piešķirot astoņu iniciatīvu grupu projektu īstenošanai 1469 LVL, un "Atpūtas vietu izveidošana Jelgavas rajonā", piešķirot septiņu projektu īstenošanai 1588 LVL. Kā arī īstenoja Lauku NVO atbalsta programmas finansētu projektu "Lauku iedzīvotāju iniciatīvas sekmēšana pilsoniskās sabiedrības veidošanā Jelgavas rajonā", kura ietvaros vairākos Jelgavas rajona pagastos tika organizēti iedzīvotāju forumi (sk. www.zm.gov.lv).

2. *Leader* programmas ieviešanas gaita Latvijā

2. Implementation progress of the *Leader* program in Latvia

LEADER tulkojumā no franču valodas (*Liason Entre Actions pour le Developpement de L'Economie Rurale*) nozīmē mērķtiecīgas un koordinētas rīcības lauku ekonomikas attīstībai.

Programma LEADER+ ir Eiropas Savienības atbalsta iniciatīva, tās ietvaros lauku kopienām iespējams saņemt ES finansiālu palīdzību dzīves kvalitātes uzlabošanai un teritoriju ekonomiskās izaugsmes rosināšanai. Šī iniciatīvas mērķis: mudināt un atbalstīt lauku sabiedrību domāt par vietējās attīstības iespējām ilgākā laika posmā. Tā tiecas veicināt integrētu, augstas kvalitātes un oriģinālu stratēģiju īstenošanu, rodot jaunas izaugsmes ilgtspējīgai lauku attīstībai. Šī Eiropas Savienības iniciatīva atbalsta vietējās partnerības, lai lauku attīstības jautājumos attīstītu un īstenotu pieeju no apakšas uz augšu. Eiropas Savienības

LEADER+ iniciatīvas mērķis ir pamudināt un palīdzēt lauku iedzīvotājiem apzināties savas teritorijas attīstības ilgtermiņa potenciālus. *Leader* pieeja tiek balstīta uz vietējās lauku attīstības stratēģijas izstrādi, kas paredzēta skaidri noteiktu to vietēja līmeņa problēmu risināšanai, kas aktuālas konkrētās lauku teritorijas iedzīvotājiem, kā arī nosaka vietējās teritorijas attīstības prioritātes. Stratēģijas izstrādē un īstenošanā tiek izmantota apvērsta pieeja, kas nosaka aktīvu iedzīvotāju iesaistīšanu gan stratēģijas izstrādē, gan apstiprināšanā un stratēģijas īstenošanā.

Savukārt, lai nodrošinātu kopīgu (integrētu) skatījumu uz lauku attīstības jautājumu risināšanas iespējām, stratēģijas izstrāde, saskaņošana un īstenošana tiek uzticēta vietējām partnerībām.

Latvijā LEADER tiek ieviests caur vienotā programmdokumenta pasākumu – „Vietējo rīcību attīstība” –, kura ietvaros tiek īstenotas šādas aktivitātes:

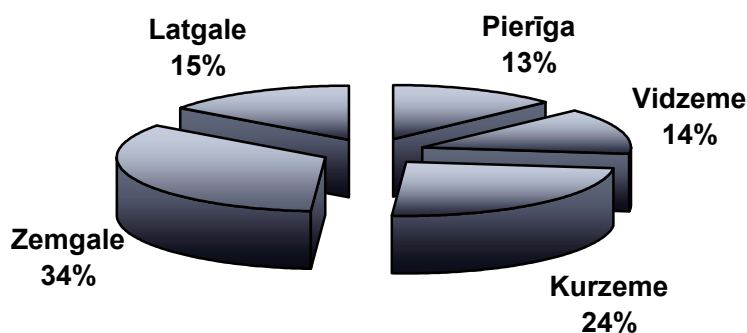
- nacionālā programma „Prasmju iegūšana”, kas paredz mācības vietējām rīcības grupām (partnerībām) un integrētās lauku attīstības stratēģijas izstrādi;
- atklātais projektu iesniegumu konkurss „Integrētās lauku attīstības izmēģinājuma stratēģijas”, kas konkursa kārtībā nodrošinās iespēju īstenot izstrādātās un apstiprinātās vietējās lauku attīstības stratēģijas.

Attīstības stratēģija tiek izstrādāta par vienu no turpmāk nosauktajiem tematiem vai arī par vairākiem tematiem ar nosacījumu, ka tiek nodrošināta stratēģijas saskaņotība:

- dzīves kvalitātes uzlabošana lauku apvidos, ieskaitot uzņēmēju, NVO, valsts un pašvaldību sektoru kopīgu projektu attīstību, kas vērsti uz pakalpojumu sasniedzamības un kvalitātes uzlabošanu iedzīvotājiem;
- vērtības pievienošana vietējiem produktiem (precēm un pakalpojumiem), jo īpaši ar sabiedrisko pasākumu palīdzību, veicinot tirgus pieejamību maza apjoma ražošanas uzņēmumu produkcijai;
- jaunu profesionālo sasniegumu un tehnoloģiju izmantošana, lai paaugstinātu lauku apvidu piedāvāto produktu un pakalpojumu konkurētspēju;
- iespējami labāka dabas un/vai kultūras resursu izmantošana (sk. www.zm.gov.lv).

Latvijā patlaban konkursa kārtībā ir atlasītas lauku partnerības, kas saņēmušas finansējumu stratēģiju īstenošanai. Atbalstītās partnerības un piešķirtais atbalsta apjoms apkopots 1. tabulā. Attīstības stratēģijas tiks īstenotas līdz 2008. gada jūnijam.

Šīs vietējās rīcības grupas ir apliecinājušas vēlmi un spēju veicināt lauku attīstību, piesaistot Eiropas Savienības struktūrfondu līdzekļus Savukārt 11 partnerības patlaban izstrādās vietējās attīstības stratēģijas nacionālās programmas „Prasmju iegūšana” ietvaros. Zemgales reģionā visas partnerības ir saņēmušas finansējumu šo stratēģiju īstenošanai.

1. attēls. Stratēģiju atbalsta apjoma struktūra pa Latvijas reģioniem laika periodā no 2007. gada janvāra līdz 2008. gada jūnijam, procentos

Figure 1. Structure of support amount for strategies by Latvian regions from January 2007 to June 2008, in percent

Avots: autoru veidots attēls pēc Zemkopības ministrijas datiem.

Salīdzinot saņemto atbalstu pa reģioniem 1. attēlā var redzēt, ka Zemgales reģionā tiks izlietoti 34% no 2004. – 2006. gada pieejamā finansējuma (1 650 000 LVL) stratēģiju īstenošanai.

Atbalstītās vietējās rīcības grupas un piešķirtais finansējums stratēģijas īstenošanai
Supported local action groups and financing assigned for strategy implementation

Reģions <i>Region</i>	Rajons <i>District</i>	Biedrība/partnerība <i>Local action group</i>	Atbalsta apjoms, LVL <i>Support amount, LVL</i>
Pierīgas <i>Pierīga</i>	Tukuma <i>Tukums</i>	„Kandavas partnerība”; „Partnerība Laukiem un jūrai” <i>„Kandava Partnership”; „Partnership Laukiem un Jūrai”</i>	107673,48
	Ogres <i>Ogre</i>	Publisko un privāto partnerattiecību biedrība „Zied zeme” <i>Public and Private partnership association „Zied zeme”</i>	112530,87
		Kopā / Total	220204,35
Vidzemes <i>Vidzeme</i>	Valmieras <i>Valmiera</i>	Biedrība „Kaimiņu būšana” <i>Association "Kaimiņu būšana"</i>	46032,98
	Cēsu <i>Cesis</i>	Vidzemes lauku partnerība „Brasla” <i>Vidzeme rural partnership „Brasla”</i>	53724,74
	Madonas <i>Madona</i>	Madonas novada fonds <i>Madona district fund</i>	128591,99
		Kopā / Total	228349,71
Kurzemes <i>Kurzeme</i>	Kuldīgas <i>Kuldīgas</i>	Biedrība „Darīsim paši” <i>Association „Darīsim paši”</i>	121054,30
	Saldus <i>Saldus</i>	Saldus rajona attīstības biedrība <i>Development association of Saldus region</i>	119564,07
	Talsu <i>Talsi</i>	Ziemeļkurzemes biznesa asociācija <i>Ziemeļkurzeme business association</i> Talsu rajona partnerība <i>Talsu region partnership</i>	157135,52
		Kopā / Total	397753,89
Zemgales <i>Zemgale</i>	Aizkraukles <i>Aizkraukle</i>	Aizkraukles rajona partnerība <i>Aizkraukle rural partnership</i>	129237,54
	Bauskas <i>Bauska</i>	Bauskas rajona lauku partnerība <i>Bauska rural partnership</i>	126585,66
	Dobeles <i>Dobele</i>	Dobeles rajona lauku partnerība <i>Dobele region rural partnership</i>	94804,80
	Jelgavas <i>Jelgava</i>	Jelgavas lauku partnerība „Lielupe” <i>Jelgava rural partnership „Lielupe”</i>	112838,22
	Jēkabpils <i>Jēkabpils</i>	Lauku partnerība „Sēlija” <i>Rural partnership „Selija”</i>	99582,42
		Kopā / Total	563048,64
Latgales <i>Latgale</i>	Balvu <i>Balvi</i>	Balvu rajona partnerība <i>Balvu region partnership</i>	106526,67
	Daugavpils <i>Daugavpils</i>	Daugavpils rajona partnerība <i>Daugavpils region partnership</i>	134116,74
		Kopā / Total	240643,41
	Kopā / Total	1650000,00	

Avots: autoru veidota tabula pēc Zemkopības ministrijas datiem.

Šo aktivitāti var skaidrot ar to, ka Zemgales reģiona partnerības guva ievērojamu pieredzi un zināšanas iesaistoties Zemgales attīstības aģentūras projektā „Lauku partnerības vietējo problēmu atrisināšanai Baltijas jūras reģionā” 2005. gadā. Pozitīvi vērtējams arī tas, ka *Leader* programmas aktivitāšu ieviešanā ir iesaistīti visi Zemgales reģiona rajoni.

Zemgales partnerības savas stratēģijas izstrādāja saskaņā ar *Leader* programmas noteikto pirmo mērķi: dzīves kvalitātes uzlabošana, stratēģijās tika izvirzītas prioritātes un noteikti pasākumi, kas veicinās dzīves kvalitātes uzlabošanas laukos ar pašu iedzīvotāju izstrādātu un īstenotu projektu palīdzību.

Aizkraukles rajona partnerība stratēģijā izvirzīja šādas prioritātes:

- izveidot vietējo iniciatīvas grupu atbalsta infrastruktūras un veidot sociālo kapitālu;
- padarīt lauku teritorijas pievilcīgas darbam un dzīvošanai, saglabājot tradicionālo dabas vidi, piedāvāt estētisku un kvalitatīvu atpūtas pakalpojumu;
- veicināt lauku iedzīvotāju nodarbinātību un ienākumus, vienlaku patērētājiem piedāvājot jaunus pakalpojumus un jaunus produktu veidus;
- palielināt sociālā pakalpojuma pieejamību laukos un mazināt sociālo izslēgtību.

Dobeles rajona lauku partnerība izvirzīja divas prioritātes:

- pakalpojumu pieejamības un kvalitātes uzlabošana lauku iedzīvotājiem, paredzot sociālo, sadzīves un atpūtas pakalpojumu attīstību;
- lauku iedzīvotāju aktivitātes veicināšana, paredzot atbalstu vietējo iniciatīvas grupu darbībai un attīstībai, un lauku iedzīvotāju kapacitātes celšanai.

Bauskas rajona lauku partnerība izvirzīja vairākas prioritātes:

- dzīves kvalitātes uzlabošana – iespēju radīšana sociāli atstumto un nabadzīgo iedzīvotāju grupām, lai nodrošinātu to vajadzību apmierināšanu;
- sociālā iekļaušana – pasākums: radīt vai uzlabot iespējas nabadzīgajiem un sociāli izslēgtajiem Bauskas rajona iedzīvotājiem iekļauties vietējos sociālajos un ekonomiskajos procesos;
- ilgtspējīga dabas un kultūras resursu izmantošana – iespēju radīšana vides labiekārtošanai, tūrisma veicināšanai un kultūrvides attīstīšanai,
- cilvēkresursu attīstība un nodarbinātības veicināšana – nodrošināt apmācību programmas kopienās, piedāvājot apmācības, kas atbilst vietējām lauku vajadzībām un apstākļiem.

Lauku partnerība Sēlija stratēģijā izvirzīja trīs prioritātes:

- ģimeņu iniciatīvas un uzņēmējdarbības attīstība;
- dzīvesziņas apzināšana un attīstība;
- veselīga dzīvesveida veicināšana.

Jelgavas Lauku partnerība savā stratēģijā izvirzīja trīs prioritātes:

- sabiedriskā dzīve, kultūra un veselīgs dzīvesveids, paredzot atbalstu kopienu centru izveidei, sadarbībai un pieredzes gūšanai;
- pakalpojumu sasniedzamība un kvalitāte, paredzot atbalstu izglītības, sociālo un sadzīves pakalpojumu izveidei;
- lauku vides veidošana un sakārtošana plānojot atbalstu atpūtas un sporta vietu izveidei, tūrismam u.c. aktivitātēm.

3. Dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori Jelgavas rajona lauku cilvēku skatījumā

3. Factors influencing life quality Jelgava district from the point of view of rural residents

Zemgales reģiona partnerības stratēģijās ir izvirzījušas līdzvērtīgas prioritātes, kas apliecina, ka Zemgalē lauku cilvēku vajadzības būtiski neatšķiras. Izstrādājot stratēģiju “Dzīves kvalitātes uzlabošana Jelgavas rajonā”, vajadzību izpēte tika veikta ar vairākām metodēm – darbs grupās ar lauku attīstības speciālistiem, iedzīvotāju forumu organizēšana un lauku iedzīvotāju anketēšana. Anketēšana tika veikta ar mērķi uzzināt iedzīvotāju viedokli par to, kā var veicināt dzīves vides uzlabošanas laukos.

Anketēšana tika veikta 2005. gada vasarā, aptaujā piedalījās 504 Jelgavas rajona iedzīvotāji no 14 pagastiem un 1 novada. Iedzīvotāji deva savu vērtējumu par to, vai ir apmierināti ar pašreizējo dzīvi pagastā, kā arī analizēja, kas un kādi faktori varētu uzlabot dzīves kvalitāti pagastā. Iedzīvotāji novērtēja, kādi

drošības pasākumi, pakalpojumi, nodarbinātības un informācijas iespējas, infrastruktūra, atpūtas un sporta iespējas, pēc viņu ieskatiem, ir ļoti svarīgi, svarīgi, mazsvarīgi vai nebūt nav svarīgi. Kā arī aptaujātie iedzīvotāji deva savus ieteikumus un izteica viedokli par to, kas vēl varētu veicināt iedzīvotāju labklājības līmeņa palielināšanos, kādi konkrēti projekti būtu jāīsteno, lai pagastā uzlabotu dzīves vidi.

Uz jautājumu par apmierinātību ar dzīvi pagastā atbildējuši 467 no visiem respondentiem, un vairāk kā puse no aptaujātajiem atzīst, ka ar savu patreizējo dzīvi pagastā „var iztikt”.

2. tabula
Table 2

Iedzīvotāju vērtējums par apmierinātību ar dzīvi pagastā
Inhabitant's assessment on satisfaction with their life in the parish

Vērtējums	Skaitis	%
Esmu pilnīgi apmierināts <i>Perfectly satisfied</i>	28	5,6
Diezgan labi <i>Rather well</i>	127	25,2
Var iztikt <i>Can live</i>	268	53,2
Sliktāk vairs nevar būt <i>Could not be worse</i>	44	8,7
Kopā / Total	467	92,7
Nav atbildes / <i>No answer</i>	37	7,3
Kopā / Total	504	100,0

Tikai 5,6% no aptaujātajiem atzīst, ka ir pilnībā apmierināti ar savu dzīvi pagastā.

Detalizētākai šā aspekta analīzei tika izvirzīts jautājums pārbaudīt, vai iedzīvotāju vērtējums par dzīvi pagastā atšķiras atkarībā no respondentu vecuma.

Tika izvirzītas hipotēzes:

H₀: visām vecuma grupām vērtējums ir līdzvērtīgs;

H₁: visām vecuma grupām vērtējums nav līdzvērtīgs.

Hipotēzes pārbaudei tika izmantots Kruskala Valisa tests un tika iegūti šādi rezultāti:

3. tabula
Table 3

Iedzīvotāju apmierinātība ar pašreizējo dzīvi pagastā pa vecuma grupām
Inhabitant's satisfaction with the present life by age groups

Vai tu esi apmierināts ar savu pašreizējo dzīvi? <i>Are you satisfied with your present life?</i>	Vecums	Gadījumu skaits N	Vidējais rāns
	Age		Mean Rank
	līdz 25	86	190,07
	26 – 35	54	193,98
	36 – 45	103	221,47
	46 – 56	119	239,81
	56 – 65	56	271,62
	66 – 75	38	284,63
	Total	456	
H ₁ kvadrāts / Chi-Square			31,966
P-vērtība /Asymp. Sig.			.000

Secinājums: p-vērtība = 0,000, kas ir mazāka par $\alpha=0,01$, tātad noraida H₀ un pieņem alternatīvo hipotēzi H₁, visām vecuma grupām vērtējums nav līdzvērtīgs.

Ja salīdzina atsevišķu vecuma grupu respondentu vērtējumu, tad var secināt, ka skeptiskāk noskaņoti ir iedzīvotāji vecumā no 46 gadiem un vairāk, sevišķi vecuma grupā no 46 – 56 gadiem, kur vairāk kā puse (64,7%) šīs vecuma grupas respondentu ir atzīmējuši, ka ar dzīvi pagastā var iztikt. Pozitīvāks vērtējums ir tieši jauniešu vidū – 50% aptaujātie jaunieši ir atzīmējuši, ka ar dzīvi pagastā „var iztikt”, savukārt 39,5% ir norādījuši, ka pašreizējo dzīvi pagastā vērtē „diezgan labi”.

Iedzīvotāju vērtējums par drošību pagastā

46,6% aptaujāto atzīst, ka ir ļoti svarīgi, lai pagastā būtu pilnvarotais ar lielāku ietekmi, kā nesvarīgu to ir atzīmējuši tikai 3,4% respondentu. 42,1% aptaujāto atzīst, ka svarīgi ir vecāku, policistu un zemessargu reidi pagastos, kā ļoti svarīgu šo faktoru ir atzīmējuši 35,1% aptaujāto.

Iedzīvotāju vērtējums par pakalpojumu nepieciešamību

Kā ļoti svarīgu pakalpojumu iedzīvotāji atzīmē ģimenes ārsta sniegto pakalpojumu kvalitāti (77,4%). Aptaujas rezultāti liecina, ka lielākajai daļai iedzīvotāju nav svarīga (17,3%) vai ir mazsvarīga (30,8%) iespēja izmantot krīzes centru. Kā svarīgu (38,7%) un ļoti svarīgu (38,3%) iedzīvotāji atzīmē nepieciešamību pēc sadzīves pakalpojumu centra pagastā, kā arī ir svarīgi, lai pagastā būtu sociālās aprūpes centrs veciem cilvēkiem (42,7%) un iespēja saņemt sociālo aprūpi mājās (38,9%).

Iedzīvotāju vērtējums par nodarbinātību un informācijas pieejamību pagastā

Iedzīvotāji deva savu vērtējumu par to, kas ir būtiski nodarbinātības un informācijas pieejamībai pagastā, vai ir svarīgs informācijas centrs pagastā, lētāks internets, ilgāks darba laiks pašvaldībā, vai darba vietu skaits, iespēja mainīt darbu, vai iespēja mācīties, apgūt prasmes, celt savu kvalifikāciju.

Kā ļoti svarīgu faktoru, kas būtiski ietekmē iedzīvotāju dzīves kvalitāti 65,7% aptaujāto ir atzinuši darba vietu skaita palielināšanos pagastā ciemā. Kā arī 49,2% atzīst, ka ļoti svarīgi ir izglītības iespējas uz vietas pagastā, iespēja apgūt datorprasmes, svešvalodas, sevis pasniegšanas mākslu. Būtiski faktori dzīves līmeņa uzlabošanai ir informācijas centrs pagastā, kur iedzīvotāji saņemtu palīdzību un informāciju par darbā iekārtošanu, iespējām mācīties, iespējām piedalīties projektos, kā svarīgu un ļoti svarīgu šo faktoru atzīmē 41,3 un 44 procenti, kā arī labāka, lētāka interneta pieejamība, šo faktoru kā svarīgu un ļoti svarīgu atzīmē 32,1% un 44,2% respondentu. Kā mazsvarīgu nepieciešamību iedzīvotāji atzīst vajadzību pēc ilgāka darba laika pašvaldībā (25,4% – nav svarīgi, 34,9% – mazsvarīgi).

Iedzīvotāju vērtējums par infrastruktūru pagastos

Sakārtota infrastruktūra ir svarīgs nosacījums jebkuras dzīves telpas uzturēšanai kārtībā, iedzīvotāju dzīves līmeņa uzlabošanai. Iedzīvotāji vērtēja tādus faktoros kā centra pieejamība, ceļu kvalitāte, veloceļu esamība, apgaismojums, ūdensapgādes un notekūdeņu sistēmas un atkritumu saimniecības sakārtotība.

Kā ļoti svarīgu faktoru iedzīvotāji atzīmē uzlabotu ceļu kvalitāti (76,6%), kā arī sakārtotu ūdensapgādes sistēmu un sakārtotu atkritumu saimniecību, attiecīgi 63,9% un 59,3% respondentu šos faktoros atzīst kā ļoti svarīgus.

Iedzīvotāju vērtējums par atpūtas un sporta iespēju svarīgumu

Kvalitatīvas atpūtas un kultūras iespējas ievērojami uzlabo dzīves vidi. Iedzīvotāji deva savu vērtējumu par sakārtotu atpūtas un aktīvā sporta vietām pagastā, interešu klubu, atpūtas un kultūras pasākumu nepieciešamību pagastā.

Kā ļoti svarīgu dzīves kvalitātes uzlabošanai iedzīvotāji atzīst sakārtotu atpūtas vietu nepieciešamību pagastā (58,1%), kā arī aktīvā sporta vietas un labiekārtotu teritoriju, kā ļoti svarīgu novērtē attiecīgi 45,4% un 44,6% respondentu.

Secinājumi Conclusions

1. Partnerība ir efektīvs instruments, kas var veicināt lauku cilvēku dzīves kvalitātes paaugstināšanos, tā ir sadarbība starp dažādām interešu grupām, kas ietver kopēju atbildību par darbības mērķa sasniegšanu. Zemgales reģionā veiksmīgi darbojas piecas lauku partnerības, kuras kā galveno darbības uzdevumu izvirzījušas lauku teritorijas ilgtspējīgu un līdzsvarotu attīstību, vietējās iniciatīvas sekmēšanu un sabiedrības izglītošanos.
2. Zemgales reģiona partnerības ir spējušas veiksmīgi piesaistīt Eiropas Kopienas iniciatīvas *Leader+* finansējumu, 34% no Latvijas laukiem paredzētā finansējuma nevalstisko organizāciju projektiem tiks izmantoti Zemgales reģionā.
3. Zemgales reģiona partnerības attīstības stratēģijas ir izstrādājušas atbilstoši tematam – dzīves kvalitātes uzlabošana lauku apvidos. Kā galvenās prioritātes savās stratēģijās izvirzot: dzīves kvalitātes attīstību, pakalpojumu uzlabošana, sociālo, izglītības un kultūras pakalpojumu uzlabošanu.

4. Veicot lauku iedzīvotāju anketēšanu par dzīves kvalitāti ietekmējošiem faktoriem var secināt: 53,2% aptaujāto uzskata, ka ar pašreizējo dzīvi pagastā, ciemā “Var iztikt”, tikai 5,6% iedzīvotāju atzīst, ka pašreizējā dzīve pagastā viņus apmierina.
5. Pakalpojumu jomā iedzīvotājiem ļoti svarīgi ir ģimenes ārsta sniegto pakalpojumu kvalitāte, kā arī svarīgi pakalpojumi ir iespēja nodrošināt sadzīves pakalpojumu centru un sociālās aprūpes centru veciem cilvēkiem.
6. Viens no būtiskākajiem faktoriem dzīves kvalitātes uzlabošanai laukos ir darba vietu skaita palielināšanās pagastā/ciemā, kā arī iespēja izglītoties uz vietas pagastā.
7. Infrastruktūras jomā, protams, iedzīvotājiem ļoti svarīgi ir kvalitatīvi ceļi, sakārtota ūdensapgādes sistēma un atkritumu saimniecība. Atpūtas un sporta jomā būtiska nepieciešamība ir sakārtotas atpūtas vietas.

Priekšlikumi Proposals

1. Zemgales reģiona partnerībām aktīvi strādāt pie attīstības stratēģiju īstenošanas, un jau šogad sākt plānot attīstības stratēģijas nākamā plānošanas perioda *Leader* finansējuma apgūšanai. Papildus iedzīvotāju vajadzību apzināšanai izpētīt lauku uzņēmēju vajadzības un pašvaldību prioritātes *Leader* veida aktivitātēm.
2. Pieredzes apmaiņas veicināšanai Zemgales reģiona partnerībām attīstīt sadarbību savā starpā, kā arī iesaistīties starptautiskos projektos un sadarbības tīklos.
3. Dzīves kvalitātes uzlabošanai Jelgavas rajonā un citos Zemgales reģiona rajonos jāīsteno projekti par sabiedrisko centru izveidošanu, kultūras, atpūtas, izglītības un sporta aktivitātēm, pakalpojumu pieejamību un apkārtējās vides sakopšanu.

Literatūra References

1. I. Stalidzāne "Valsts pārvaldes, nevalstisko organizāciju un plašsaziņas līdzekļu loma sabiedrības iesaistīšanā lēmumu pieņemšanā" // www.politika.lv .
2. “Partnerības darbībā”; Baltijas valstu lauku partnerības programma ilgtspējīgai kopienu attīstībai, 2003.
3. J. Kālis „Zemgalē īstenots lauku partnerību izveides projekts” (28.12.2005.), www.zemgale.jrp.lv .
4. Jelgavas lauku partnerības „Lielupe” stratēģija „Dzīves kvalitātes uzlabošana Jelgavas rajonā”, 2006., 97 lpp.
5. Partnerība veiksmīgs risinājums lauku teritorijas attīstībai, Jelgava: ZAA, 2005., 20 lpp.
6. Zemkopības ministrijas mājas lapa // www.zm.gov.lv .
7. Zemkopības ministrijas Vietējo rīcības grupu stratēģiju vērtēšanas komisijas sēdes protokols Nr. 3// www.zm.gov.lv .

BASIC SERVICES IN DECLINE? SOCIAL AND ECONOMIC INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN RURAL AREAS OF AUSTRIA

Mag. Ingrid Machold and Mag. Oliver Tamme,
Bundesanstalt für Bergbauernfragen, Wien

Abstract

The social and economic infrastructure (basic services) in rural areas and mountain regions is under threat. This paper presents selected findings of the research project “The development of social and economic infrastructures in rural areas in Austria” carried out by the Bundesanstalt für Bergbauernfragen.

Main aim of the paper is to analyse the importance of basic infrastructure for the functional capacity of rural areas. Supply and demand of public services have been subject to a dynamic change process in the past few years, and in various fields of social and economic infrastructure (e.g. postal services, elementary schools, public transport, local food-supply) the situation has deteriorated. In other fields, restructuring of the offer and some improvements can be observed (childcare, care of the elderly). Where services are in decline, the retrenchment is most extensive in rural and mountain areas. Correspondingly, infrastructure facilities are increasingly concentrated in medium-sized local centres whereas small municipalities have lost a significant number of facilities. They suffer from out-migration and loss of purchasing power.

Case studies of two municipalities illustrate the current situation and development of infrastructure at the local level in a mountain region of Styria. Besides its core provision function, the basic services have additional – multifunctional – dimensions. Infrastructure facilities are important informal meeting points and places of communication. Furthermore, they create and safeguard jobs.

As peripheral rural areas are especially vulnerable, because of their relatively unsatisfactory price-to-performance ratio compared with urban areas, the level of provision of services should not be reduced to a purely economic dimension. Particularly, the proper offer of basic services in rural-peripheral areas is essential to keep these areas intact.

Key words: basic services, public services, infrastructure, regional development, rural areas

Changes in offer and demand of basic services

Rural areas and the ability to maintain of social and economic infrastructures have been widely influenced by neoliberal tendencies and legal developments within the European Union. In the past, basic services were established and provided mainly by territorial authorities at different levels (federal, provinces, municipalities) accompanied by private facilities. The main policy aims were full provision for all regions, equal chances for rural areas as well as improved opportunities of participation in rural areas. However, supply and demand of public services have been subject to a dynamic change process in the past few years. Particularly, the trends towards liberalisation and the withdrawal of the governmental sphere of influence lead to privatization of public services. In addition, there is an increased demand for new types of services, resulting from both social changes and technological development.

Increasingly “production costs” predominate as main argument for governance decisions on the provision of basic services. In sparsely populated (rural) areas, the costs for social and economic infrastructure tend to be considerably higher because of low population numbers that can be served per service unit and in some cases because of dispersed settlement pattern. This leads to a situation where the regional distribution of infrastructure and services becomes increasingly uneven and the provision of services in many rural areas can only be provided by meeting substantial difficulties. The concern has especially increased within mountain areas where topographical difficulties as well as the low degree of costs that can be covered through service charges put the provision of services under pressure.

On the one hand, there is a broad social mandate based on legislative and policy documents to maintain and improve the functionality of rural areas in the European and in the national Austrian discussion. The

Third Cohesion report specifies that “despite the difficulties of some regions, equality of access to basic facilities, essential services and knowledge – to what are termed “Services of General Economic Interest” – for everyone wherever they happen to live is a key condition for territorial cohesion” (EC 2004, p.33). The Austrian Spatial Planning Concept 2001 also perceives central tasks in the creation and improvement of a fair distribution of goods and services in all areas (ÖROK 2002).

On the other hand, there are important incentives provided by the European Commission to increasingly liberalize public services. According to the “White book of services of general interest” (EC 2004), the responsibility of the national states to provide services, which are quantitatively and qualitatively appropriate, should be considerably restricted to strengthen the competitiveness of the services.

Core issues and method of analysis

In this paper, main results of the research project “The development of social and economic infrastructure in rural areas” carried out by the Federal Institute for Less Favoured and Mountainous Regions will be presented.¹

Social and economic infrastructures subsumed under this analysis refer to basic services for functioning of everyday life in a local unit (such as local food stores, postal services, schools, kindergartens, physicians, public transport, etc.). Therefore, living conditions and quality of life depend substantially on local and regional provision of such services.

At first, the Austrian situation and the accompanied changes in the regional distribution of the social and economic infrastructure as well as regional differences will be analysed based on secondary data (Statistic Austria et al.). The analysis was carried out at the level of political districts to reflect political district averages and differences between well-supplied and less well-supplied political districts. The following fields were analysed within this framework: local supply of basic goods (food stores), postal services and educational institutions, health care services, care of the elderly, childcare and public transport. The outcomes of this analysis will be partly shown by charts.

In a second step, the main outcome of the case studies of the municipalities Radmer and Weißenbach a.d. Enns both located in the province of Styria will be presented. They illustrate the current situation and development of infrastructure in two small municipalities (every around 700 inhabitants) in a typical mountain region in Austria. Both municipalities have been affected recently by a severe deterioration of basic services. In 34 qualitative interviews with selected local inhabitants and provider of services (shop-owner, schoolmaster, physician etc.), the interviewees reflected on the importance of basic services for their daily lives and their neighbourhood.²

Finally, future perspectives of service provision in rural peripheral areas will be discussed. An essential aspect of the discussion is that basic services are increasingly viewed as significant elements for regional economy and society and any regional development strategy, rather than focus only on the price-to-performance ratio.

Regional distribution of basic services in rural peripheral regions

In order to analyse the regional distribution of basic services available secondary data of the chosen sectors was analysed for the whole area of Austria (Statistics Austria et al.). Moreover, relevant literature and publications were examined. The following assessment reflects the outcome of these studies.

Altogether, the status and development of provision with infrastructure facilities considerably differ between the various fields studied. In a few, there have been improvements in the provision of services while in others the situation has deteriorated. And in those fields where services are in decline, the retrenchment is most extensive in small municipalities (under 1000 inhabitants) with low economic dynamic. In numbers, some 25% of the inhabitants in rural areas and around 18% of the Austrian inhabitants live in such small municipalities threatened by service retrenchment (Hiess et al. 2005, p.177). Infrastructure facilities are increasingly concentrated in smaller and medium sized towns (“Bezirkshauptstädte”).

¹ Machold, I., Tamme, O. (2005), *Versorgung gefährdet? Soziale und wirtschaftliche Infrastrukturentwicklung im ländlichen Raum*, Bundesanstalt für Bergbauernfragen, research report 53 (in German, English summary available), Wien.

² These interviews based on a semi-structured questionnaire have been taken place between august 2003 and march 2004.

However, the decline does not automatically entail negative results for the inhabitants. The social and economic infrastructure develops dynamically and innovative facilities may arise, for example in the field of childcare and elderly care, and/or cooperation between municipalities may lead to more efficient structures and full use of capacity.

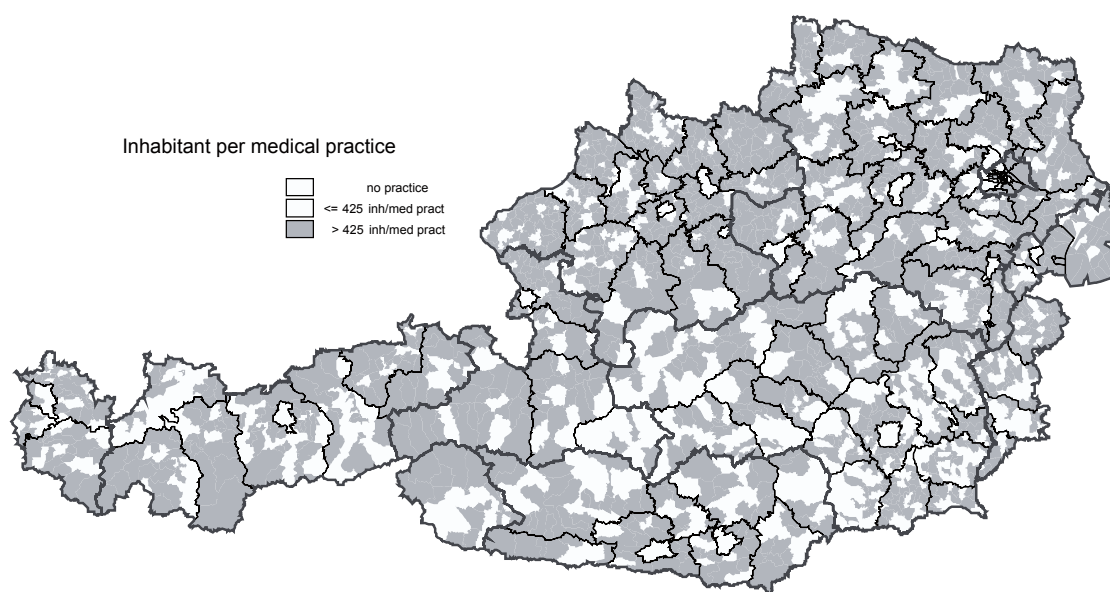
In the field of **care of the elderly**, a restructuring and an increase in facilities is predominant. The care of the elderly is developing in the direction of more and smaller units as well as towards more differentiated institutions that are able to respond more directly to the needs of different groups of users. The classical provision of home places for elderly people is declining while there has been a big increase in mobile services. The interviews also show that there is a need for facilities at regional, inter-municipal and municipal level where older and increasingly frail people have the opportunity to remain in their familiar surroundings.

Some quantitative improvements have also been achieved in the field of **childcare**. However, there are still large qualitative and regional differences and especially in cities, there is a much larger and more differentiated provision, the rates of three-, four- and five-year-olds in childcare have risen. However, compared to other European countries, Austria particularly lacks childcare provision for the under-three years old and there is also a need for more facilities for school children aged over six.

Health-care facilities are relatively balanced though there are also some gaps in rural peripheral regions. Overall, physicians and especially specialists are concentrated in urban areas, while rural areas have lower density of doctors. 636 communities (out of overall 2,359 communities) have to manage without a medical practice. In some sparsely populated regions, emergency hospitals cannot be reached within a 30 minutes car drive.

Medical practice per municipality

2001

425 inhabitant/medical practice is the austrian average
636 municipalities without any medial practice in Austria 2001

Source: ÖBIG - Österreichische Ärzteliste 2001

Figure 1. Medical practices per municipalities 2001

Source: ÖBIG – Österreichische Ärzteliste 2001

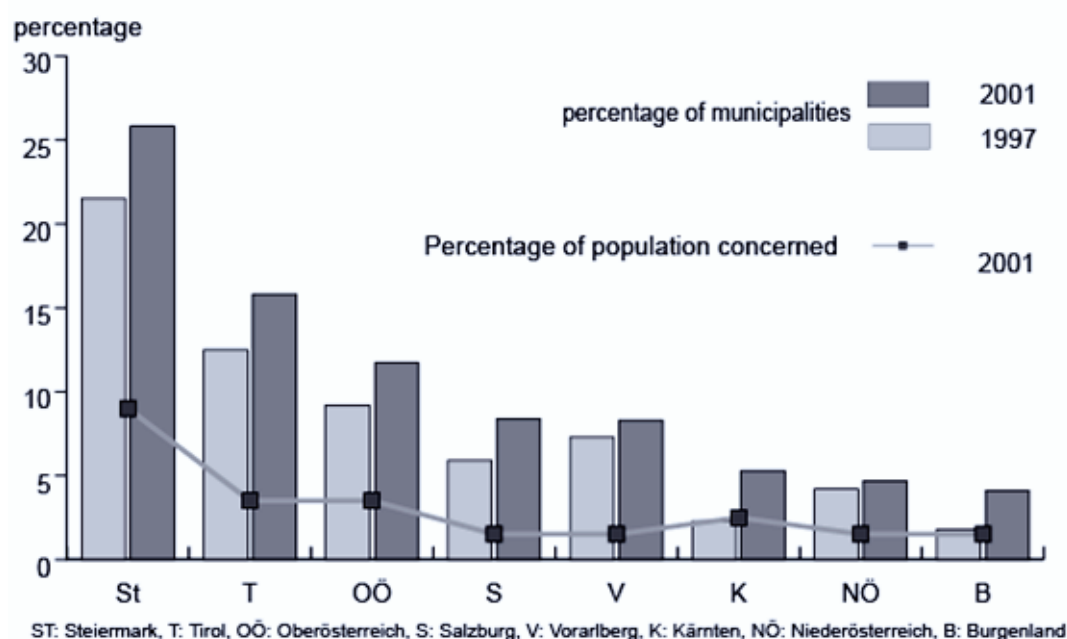
Educational institutions are distributed in a differentiated way: the more qualified the education, the more concentrated in specific school and central locations are the institutions. Generally spoken, the provision for compulsory schooling is still quite good in all regions, but because these schools are directly affected by the decline in pupil numbers, more than 60 primary schools have already been closed and there

will be closures in the near future. The provision of general and vocational secondary schools is generally concentrated in central locations so the accessibility of schools for students in peripheral regions is of major importance. Since the 1990s, the number of non-daily student commuters has declined but at the same time, the ratio of pupils commuting daily over 30 or 45 minutes (one way) has increased substantially. On the one hand, higher participation rates in higher education as well as an increased tolerance towards longer commuting hours explains this change, on the other, the situation points to the decreasing accessibility of schools by public transport.

While in some fields the infrastructure provision is relatively stable or has even improved (with regional differences), the provision of post offices, public transport, and food-supply has fallen substantially over the whole of Austria in recent years. Since the 1970s, the numbers of **food stores** have fallen by two thirds, from some 20,000 in 1970, covering also small villages with local supplies, to about 6,000 in 2003. and there is a continuing 3-4 % annual reduction, mainly of small shops. In 1997, about 237 municipalities had no food store, this number already increased in 2001 to 299 municipalities. 26% of the population in rural areas of Austria does not have any food store accessible in walking distance. The main reasons for this development are changed consumption habits, and the increase use of private vehicles, as well the absence of perspectives for small food stores. At the same time, the number of large supermarkets outside the city centres has increased and added to the separation of living, working and consumer locations, while the accessibility of shops within walking distance has decreased. Some alternatives, which may offer more profit for classical small food stores, are “multifunctional services”, a combination of pub and grocers, delivery services, mobile grocers or specialisation on regional products.

Municipalities without local food store in federal provinces

comparison 1997, 2001 und population concerned

Source: APA, Regioplan

Figure 2. Municipalities without food stores 2001

Source: APA, Regioplan, Graphik R. Neissl

The number of **post offices** has also experienced a very extensive decline. Around 950 post offices were closed in the last few years. Compared with 2001 almost halves of the previous post offices have been closed. Smaller municipalities in rural areas are especially affected by these closures. The postal management set up different services (“Post-Servicestellen”, “Landzustellung” – extended tasks for delivery workers, and “post-partner” – sub-post offices) in order to compensate the closure and to offer at least a minimum

of postal services. Only these 192 sub-post-offices provide a more or less equivalent compensation for post offices, while the other two alternatives cannot offer services of a similar quality. With regard to future closures it is therefore of major importance to extend the multifunctional services such as the sub-post-offices, which are best able to compensate for the loss of the former post-office services.

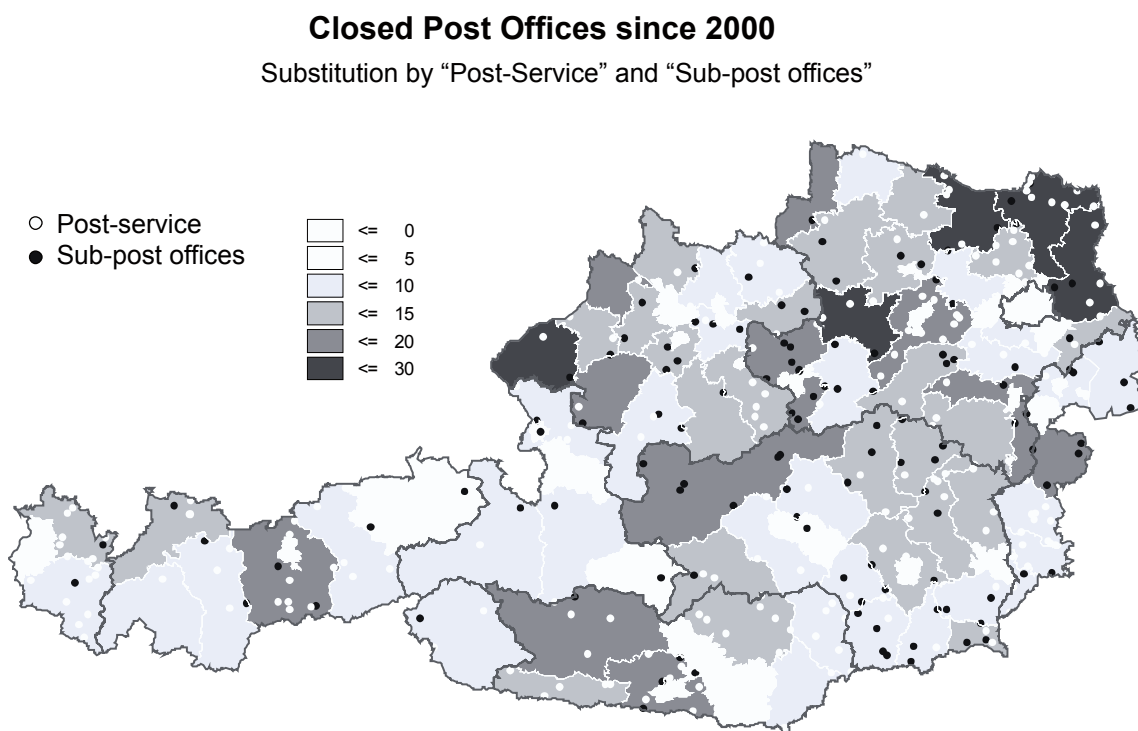

Figure 3. Closed Post Offices since 2000

Source: Kommunalpolitisches Referat 2006, Graphik R. Neissl

One of the key infrastructures is private and **public transport**. Transport systems are often a precondition for the use of other infrastructures and services. Now, mobility in rural areas is primarily based on individual motorized transport, while on the other hand accessibility with public transport has deteriorated significantly in recent years. The non-motorized groups of population, i.e. children and teenagers, and elderly persons pay the prize, as organizing everyday life is getting more and more difficult. The main reasons are the reduction and closure of local train branches, (since 1995 14 local train lines have been closed and another 18 lines shall be closed in 2008 or replaced by bus-lines), the specialised and time-restricted offers for students and commuters (while withdrawing other offers), the lack of links to high-speed connections, and increasing urban sprawl. The facts are well known and some provinces (e.g. Vorarlberg, Upper Austria) have developed transport concepts that are seeking to establish public-transport opportunities with adequate quality for all consumer groups.

Multifunctionality of infrastructure and services – perceptions of the population

The score and interpretation of the conducted interviews shows that in general the perception of the infrastructure by the people differs according to the use of these services. If people do not use certain facilities themselves, they tend to regard them as being less important for their daily lives. However, less mobile people are much more sensitive to changes in services than car-owners are. There are some contradictions with regard to the availability of services in rural areas: on the one hand, equal opportunities in rural areas are very important for local inhabitants, on the other hand there is an understanding for the demands of profitability and economic calculations.

Offering local inhabitants with daily goods and services is the most important function of infrastructure and a balanced provision makes the organization of everyday life much easier. Besides the provision of necessities, social and economic infrastructure has additional functions, which were highlighted by the interviewees.

- Infrastructure facilities create and secure local employment opportunities. Small service facilities offer (part-time) employment opportunities, which are particularly interesting for women, who are mostly responsible for childcare and elderly care and who cannot afford to commute over long distances. In one third of rural areas of Austria some 20% of jobs are in basic services (Favry et al. 2006), they are therefore an important source of employment. The loss of these jobs might lead to higher commuting rates in the short term and to out-migration in the long term.
- Infrastructure facilities are also important informal meeting points and places of communication where local people can exchange news and may gossip over village issues. Particularly for older, less mobile people, the daily shopping is a well-accepted opportunity to meet other people. But younger, mobile inhabitants also use a shopping trip into the village to maintain their social contacts. Basic services satisfy therefore important social functions.
- Infrastructure facilities also have an effect on public space. Without infrastructure, most of the traffic only rolls through the community, but with shops, a post office, a bank etc., people may stop on their way to do their shopping in the community. With the loss of these facilities, the community tends to be hollowed out, not only in the sense of losing infrastructure but also in the sense of the virtual emptying of public space. The preservation of lively public spaces is essential for the identity of communities as well as to maintain rural areas as attractive living spaces.

Some future perspectives - conclusions

A basic provision with social and economic infrastructure is of major importance for equal living conditions, particularly in rural areas. If infrastructure and services are only assessed by their cost efficiency and profitability, this will lead to continuous retrenchment. Consequently, non-consumer-oriented side effects of service provision relevant for social cohesion will be ignored.

The level of provision of services should not be reduced to a purely economic dimension; instead, it has to be understood as a core element for regional development. A general political discussion is essential, about what services the federal government should provide and what private actors and private public partnerships could develop. Policy criteria for minimum standards of basic provision are therefore increasingly necessary. But until now, quality standards are rarely defined with quantifiable and verifiable characteristics.

Given the high relevance of basic services in the general regional development processes, there is a need for good-practice examples. Such examples have to be analysed to derive place-specific proposals for alternative forms of service supply, which are adequate for the regional context. For example in the present situation, the availability of a private motor car is a key issue when it comes to organize the everyday life in rural areas. Thus, a balanced provision of public transport plays a crucial role because, particularly for less mobile people without car availability, it is a means of reaching other infrastructure facilities. Examples of good practice already carried out in various regional and communal traffic concepts should be supported and transferred to other regions.

The following types of action are considered to be relevant to contribute to secure spatially and socially fair accessibility of basic services in peripheral areas: to set up multifunctional facilities which offer a combination of various services by one local provider (such as local food supply, bakery, direct marketing of regional products, sub-post offices, etc.); to establish mobile supply schemes (including timely restricted supply provision); home-to-home delivery; to imply a considerable impact on the quality of services; to design functional local centres for service provision.

Such restructuring and development of alternative facilities needs a supportive framework such as consulting services and technical assistance to overcome various physiological, organisational or financial difficulties. The limited scope of individual villages and municipalities calls for cooperation activities between municipalities, which have to be fostered to enable acceptable solutions for supply of basic services. Particularly important are cross-sectoral activities to cope with the rising relevance of the problems.

Compared with Austria some countries like the UK and Canada have developed more integrating approaches of rural development, which include relevant aspects on services provision. Initiatives set out

parameters of rural service provision and levels of access to rural services which rural communities can expect to achieve. Especially in the Canadian approach a wide set of sector policies is involved. In Germany, a series of pilot activities have been started in rural areas to cope with the provision of education, health, public transport and care for elderly persons, etc. These good-practice examples offer essential inputs for a fruitful discussion on strategies for a socially and spatially balanced provision with basic services in rural areas. All the activities have in common that they have to be adapted to the specific regional situation, and regional governance institutions have to shape a strategic view on tackling these issues.

References

1. Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung – BBR (2005), *Öffentliche Daseinsvorsorge und demographischer Wandel, Erprobung von Anpassungs- und Entwicklungsstrategien in Modellvorhaben der Raumordnung*, Berlin/Bonn.
2. Dax, T. (2006), *Delivering services to sparsely populated regions*, paper to the OECD/Scottish executive conference – *Investment Priorities for Rural Development*, October 19-20, Edinburgh, Scotland.
3. Department for Environment, Food and Rural Affairs – Defra (2006), *Rural services review, Reviewing standards 2006*, London.
4. European Commission - EC (2004), *A new partnership for cohesion convergence competitiveness cooperation, third report on economic and social cohesion*, Brussels.
5. EC (2004), *White paper on services on general interest, communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, COM(2004)374 final, Brussels.
6. Favry, E., Hiess, H., Musovic, Z., Smrzka, B. and Pfefferkorn, W. (2006), *Aufrechterhaltung der Funktionsfähigkeit ländlicher Räume, Dienstleistungen der Daseinsvorsorge und Regionale Governance*, Österreichische Raumordnungskonferenz (ÖROK), Schriftenreihe No.171, Wien.
7. Geschäftsstelle der Österreichischen Raumordnungskonferenz (ÖROK) (2002), *Österreichisches Raumentwicklungskonzept 2001*, Wien.
8. Hiess, H., Musovic, Z., Weninger, A. (2005): *Aufrechterhaltung der Funktionsfähigkeit ländlicher Räume, interim report*, Rosinak & Partner Ziviltechniker GmbH im Auftrag der Österreichische Raumordnungskonferenz (ÖROK), Wien.
9. Machold, I., Tamme, O. (2005), *Versorgung gefährdet? Soziale und wirtschaftliche Infrastrukturentwicklung im ländlichen Raum*, Bundesanstalt für Bergbauernfragen, research report 53, Wien.

PARTICIPATIVE CONCEPTIONS TO INTEGRATE LOCAL FARMERS IN RURAL PLANNING PROCESSES

Dipl.-Ing.agr. Marc-Andre Gasber, Dr. Ralf Nolten
Institute of Food and Resource Economics
- Department of Economic Sociology -
Universität Bonn

Problem

Since the beginning of human civilisation, when hunters and gatherers became tillers and cattle-breeders, the agricultural land became the fundamental basis of any civilization and culture. From ancient times mankind has used it for different reasons. There is a constant interaction and competition between the different kinds of land-use. It is understood that the fertile soil which cannot be multiplied is one of the most precious and scarce resources worldwide (LOSCH 2000: 1).

Various articles of the federal law accommodate this intention. The claim of a sustainable settlement development increases out of the wish to operate economically with the land.

Nearly 105 hectare lands are needed per day for settlement and infrastructure purposes in the German Federal Republic. (STATISTISCHES BUNDESAMT 2003). Treated on the long term, neither the development of the civilisation nor population development shows correlation with growth of the settlement areas (BUNDESAMT FÜR BAUWESEN UND RAUMORDNUNG 2000: 37 ff.). Especially in North Rhine - Westphalia (NRW) there is a high rate of settlement area within 20 % of the whole countryside. Even in further future there will be no decreasing of the land consumption. (BUNDESAMT FÜR BAUWESEN UND RAUMORDNUNG 2000: 35 ff, 154).

This settlement policy diminishes the amount of agricultural acreage which cannot be used any longer by the farmers. (BUNDESAMT FÜR BAUWESEN UND RAUMORDNUNG 2000: 39). For example, farmers in NRW are loosing 20ha arable land each day (DANIELZYK 2002: 27). Most big cities are based on historic settlement places. These places are usually located in fertile regions with the consequence that settlement development consumes, in the majority of cases, fertile land, while less fertile land is rarely used for settlement development (BAUER 2003: 9).

The impact regulation -based on the 'Polluter Pays Principle'- is fixed in the federal law on nature conservation to create an awareness of harms to the environment caused by settlement and infrastructure development (Bundesnaturschutzgesetz BNatschG). The fundamental idea behind this regulation is the following: "*When you cannot avoid destroying nature by means of construction work, it has to be replaced by the responsible party nearby*" (VGL. KÖPPEL 1998: 5). This simple message is the key note of the "Polluter Pays principle" in the BNatschG or the BBauGB. (BAUER 2003: 8).

Hence, German farmers are charged twofold by every development of infrastructure: not only the acreage of the construction work, but also the demanded acreage compensation.

Usually the farmers are not involved in the procedure of land choice. Mostly, attention is only paid to the availability of the compensation area not to its ecological quality or agricultural importance. (HÜNNEKENS 2000: 321).

Objective Target

The compensation planning is a complex conflict situation. Farmers feel extremely affected by the impact regulation. Normally, farmers are not able to identify the attention of the compensation measures. More often than not the reason is not the lack of an ecological concept. The reason for the non-acceptance is that planners were not able to communicate their concepts much less to integrate the farmers in the implementation process (vgl. MINISTERIUM FÜR ERNÄHRUNG UND LÄNDLICHEN RAUM BADEN-WÜRTTEMBERG 2004: 6ff).

In this context, an active and participative integration of the farmers in the planning process of the impact regulation seems to be necessary. It would help to make sure, to have a useful choice of compensation lands and measures even from the farmer's point of view. This is the only way to decrease the land consumption while considering the aims and interests of nature conservation. Also, an active and participative integration of the farmers in the planning and implementation process will reduce the required time and money for the planning procedures because the increased acceptance of the farmers will reduce the resistance.

The objective of the research is to answer the following question: *“What influence does the integration of the farmers in the planning and implementation processes of compensation measures have both on the acceptability and environmental quality of the compensation measure?”*

To answer this question, proposals for compensation concepts are worked for concrete impact situations in several research areas. In addition, the actual integration of the farmers in the compensation land and measurement selection procedure was evaluated. From this, it follows, that in the research areas various participation models are tested for their practicability and acceptance increasing effect.

The focus of attention of this research is to examine if the integration of the farmers is able to meet the following requirements:

The farmer's point of view:

1. Better participation in land and measurement selection.
2. Reduction of land consumption by compensation measurements
3. Saving the compensation areas for the agricultural production process
→ increasing the acceptance for the compensation planning

Nature conservation point of view:

1. At least equivalent compensation of the adverse effects done by the impact.
2. Use of synergy effects with landscape and settlement planning.
3. Reasonable integration of the compensation measures in a broad landscape development concept

To raise farmer's acceptance of compensation measures, it is necessary to give them a chance for participative and active cooperation. It is doubtful if there is acceptance for the compensation measurement implementation if the planning is only done by a small group of external experts devoid asking the resident farmers and other interest people (cp.: LUZ 1996: 79). It is to proceed from acceptance by the farmers if it is effecting a positive reaction by them (ENDRUWEIT 1989: 9; LUCKE 1998: 17f.).

Correlation between participation and acceptance

It is about implementation of rural planning concepts – be it within landscaping, settlement planning or impact regulation – so is the concerned people's acceptance extremely important for the implementation process.

Within the ambitions of a citizen-oriented Planning it is necessary to enter unknown territory in methodical collecting of the social and acting appreciable basics (cp.: LUZ: 1996: 87). This leads to the question: *“Which individual, economic and social facts decide the acceptance of the concerned farmers for the exemplary researched impact regulation within this case study.”* *“What influence does the design and performance of the planning process (selection of compensation measurement and area) have on the concerned farmers acceptance?”*

Adapted from LUCKE, acceptance is the result of a social construction which can only be considered, interpreted or changed regarding the context. Accordingly, acceptance depends on a lot of factors. These factors are neither addicted to the object of acceptance nor are they unalterable (LUCKE 1998: 20).

A farmer affected by the impact regulation – whatever the circumstances are – stands between two alternatives:

1. He tries to minimise the production limiting compensation measurements by cooperating with the competent authorities, or
2. He tries to resist and minimise the production imitating compensation measurements.

But what influences the farmer's decision? How does the decision process work and which factors are accountable for acceptance in the end?

No planning problem can be regarded as a simple factual issue. The planning process itself must be reorganised. The planning process is a communication job from the problem definition until the implementation of the discovered solutions (SELLE 1996: 15).

LUZ identifies the planner’s communication and information behaviour as the main important factor for the acceptance. To raise the acceptance of the concerned farmers for rural planning, it is necessary to cooperate and plan together with the farmers (vgl.: LUZ 1996: 79).

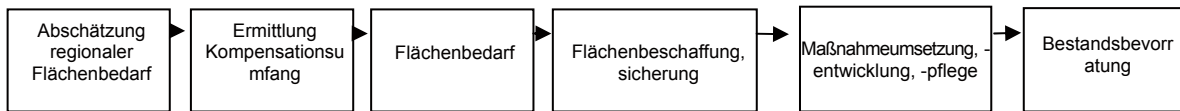

Figure 1. Impact regulation procedure (schematically)

Source: author’s draft

The acceptance is higher if details are communicated early by the competent authorities. This underscores how important the convenient time for the acceptance of the concerned people is. With a look at the impact regulation procedure it became apparent that farmers have to be involved as early as possible. This means the first step of integration must be a valuation of the local land needs. Then it is possible to initiate a sustainable planning procedure.

But the common practice is different. The “Erörterungstermin” fixed in § 73 Abs. 6 VwVfG, is not adapted to warrant a suitable participation of the concerned farmers under the perception of a cooperation to the earliest time that ever is possible. Most of the expert’s planning is as good as finished at this time of the administrative procedure. The farmer has only the right to raise an objection. If it will be borne in mind is not sure. For the farmer it is not possible to make constructive suggestions.

But considering the aim to improve acceptance, or even to reach support for the implementation process by the farmers it is not enough to ask them at some point of the planning process: “Do you want to sell the land” (VGL.: LUTZ 1996: 80FF./MÄRKER 2003: 304FF).

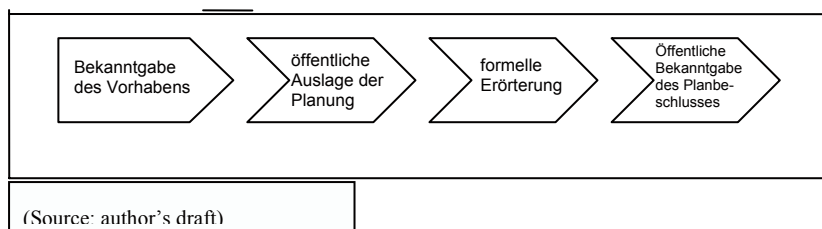

Figure 2. Administrative procedure according to VwVfG

Keeping an effective land management and the increasing raid on agricultural lands by non-agricultural land users in mind, an active cooperative participation of the concerned farmer transcending the usual participation at the compensation land and measure planning regulated by law seems to be deemed. In cooperation with the affected farmers, development concepts have to be found which are sustainable from social, ecological and economic aspects.

An overall plan comprising efficient, cooperative and acceptance increasing participation of the concerned farmers is possible. It is not possible to gain that within the framework of existing legislation.

Not only the convenient time is important for the quality of the participation process, but also the form and topic of the participation process design are significant for success.

The target of the participation processes of this case study was to first to develop, support the farmers in the model areas in an active and cooperative way to participate in the planning process from the very first.

Some specific laws and regulations made direct integration of the farmers into the official administrative proceeding not possible. A parallel participation procedure, to realise the integration of the farmers, tightly interlocked with the official one was developed.

A good communication between agronomy and the competent authority is required. It has to be a two – way communication and often opposing interests of the parties leading to disputes are taken into account during the planning. Modern methods of civil participation are practicable tools to arbitrate between the different interests and to manage the whole communication process.

Modern methods of civil participation – What is it?

Finding conflict resolutions, which are just and reasonable for all interests, is the aim of these methods of civil participation. This means, to find such kind of solutions which put the interests of all citizens into practice. It is not a question of finding and assembling a solution on the lowest common denominator. It is rather a question to search such kind of options that exhaust the whole added value in the best way.

Under ideal conditions, the contestant parties develop, concretize and implement solutions themselves. This is the best way to integrate the conflict relevant information into the conflict resolution process. Such solutions are to mainly consider decisions done by a third party (supreme court). The integrated people are much more satisfied with the solution because of their participation at the planning process without the question if they make good use of the solution. For this reason the probability of the solution's implementation increases in comparison with decision affected by a third party

Methods of civil participation are based on the mediation of a third party. Depending on the variety that is used to implement the cooperation, the third party's function, competence and duties vary slightly from each other. The mediation of a third party is necessary when the negotiating persons were not able to find a satisfying solution although a mutually satisfactory business is possible. The third party's target is to break through the bargaining for positions and to start an open, task-oriented and straight situation of negotiation. Here, four basic aspects of negotiation have to be noted: (FISCHER, URI, PATTON: 2006: 35).

- People: keep people and problems separate!
- Interests: Interests and not positions should be in the middle!
- Options: Search for win-win options!
- Criteria: Use of neutral criteria!

Conflicts of land use - bound to be initiated by rural planning - are conducted very emotionally. People are put on a level with the problem. The parties of the dispute adopt an attitude of maximal claim although they stand against their own essential interests sometimes.

In their eyes, the distribution of the "cake" is limited. Every piece the other party gets is seen as a concession or even as defeat for themselves. Solutions that bear an advantage for all parties are not identified. So it is important to find out the "real" interests of the parties of the dispute. These could be significantly different for the negotiation positions of the parties of the dispute. FISCHER, URI und PATTON (year?) notice: the more attention is paid to the positions, the less it is possible to solve the problems. Consequently, it is necessary to give priority to the interests of the farmers and not to their negotiation positions. The same takes effect for the nature conservation. The participation processes have to be designed to make it possible to answer the following questions in its course:

which interests are standing behind the biased positions of the parties of the dispute. To answer this question, the local conflict has to be evaluated and to be analysed.

The assessment of the specific conflict area

No conflict is like the other. Only if the tools fit to the individual local conflict area, it will be possible to reach an accommodation between the interests of the farmers and nature protection in a cooperative way. To get usable results, it is often necessary to combine different methods and techniques with each other to adapt the local conditions and needs.

If you really intend to integrate the farmers into the planning process, you have to take care of their individual needs. For this, an enclosing evaluation of all relevant information about the planning area is needed. The identification of the specific interests of the farmers is only possible on the base of these facts. For this reason, the evaluation of the socioeconomic parameters is necessary in addition to the obligatory evaluation of the ecological parameters.

As base for further planning, information about the following areas of studies is to be evaluated:

1. scientific bases

- mapping of the ecological facts,
- inspection of the existing planning (landscape plan, etc.),

2. socioeconomic bases

- analysing the local agricultural parameters (e.g. structure of the agricultural property, dimensions of the fields, etc.),

- analysing the operational parameters (e.g. accoutrement with land, live stock, income structure etc.),
- attitude towards the Impact-Regulation (e.g. specific knowledge , information policy, experiences, wishes, fears, willingness for participation)

Within the evaluation of the socioeconomic basics, a first step to involve the farmers into the planning process is done; even if it is a passive one. The farmers are given a signal, that their knowledge, needs and wishes are seen as important facts for planning. Not least, the one-on-one interview generates faithful basis for the further team work.

The consolidated findings extracted by the evaluation of the socioeconomic and ecological parameters make it possible to define compensation measures for the local unique requirements. So it is possible to create proposals for specific compensation concepts on the basis of the disputing party interests instead of their negotiation positions.

The discussion of the different compensation concept proposals with the concerned farmers is the second step of the participation process. The farmers are asked for their active cooperation in the planning process within a few evening sessions.

All affected farmers adapting land in the project area have to be invited to the evening sessions. Depending both, on the event target and on the local conflict area, it could be also useful to invite the authorities responsible for planning and local politicians to the evening event. Participants are to be selected, keeping the following aspects in mind:

1. The number of participants shouldn't be too big but
2. All the affected interest should be represented by the invitee.

It must be made sure, that every party of the dispute has the opportunity to participate in the planning process.

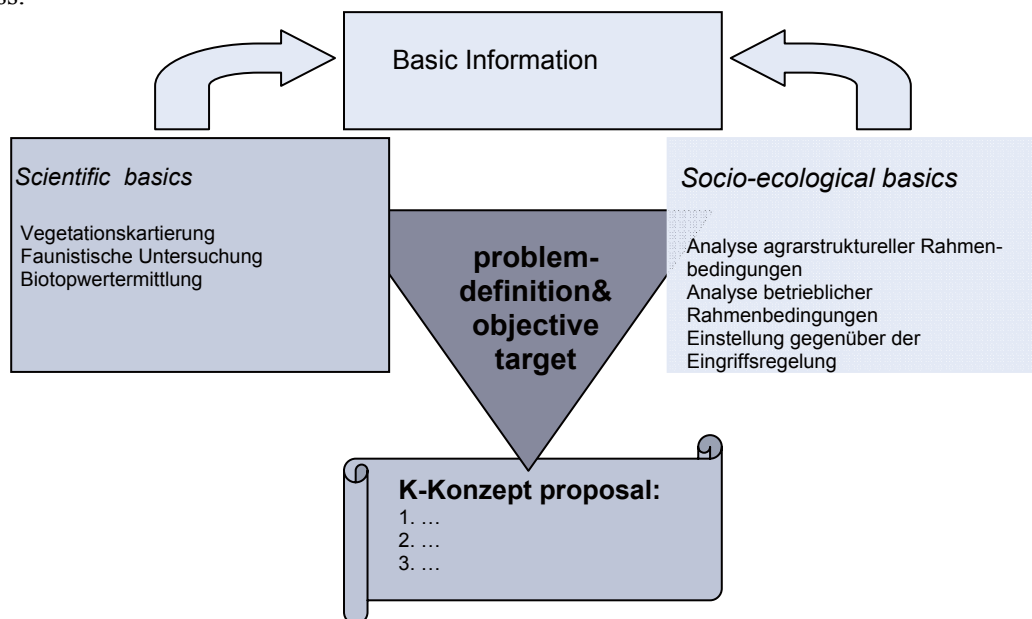

Figure 3. Conflict analysis

(Source: author's draft)

At the end of the negotiations all disputing parties should have reached a binding agreement upon type, place and size of the compensation measures as well as type of judicial compensation area savings and adequate wages for the compensation measure cultivation. Integrating farmers into the planning process gives them the feeling that their needs are perceived as important for the further local development. The active cooperation with competing authorities shows them that they have an influence on the planning results. It seems probable that such kind of solutions are much better accepted than an arbitration by a third party.

A practicable way of active integration of farmers into the planning procedure will be clearly shown in the following with the aid of the Model-Projekt-Lommersdorf.

Concrete example:

Lommersdorf is located in the “*Kalkeifel*” which belongs to the “*Osteifel*”. The commune has 650 ha arable land which is partly used as acre or multiple cutting grassland. Range sections of the agricultural land are defined by its soil quality or hillside agricultural marginal revenue locations.

Keeping the inflexible situations in mind (described in the following sections), a combination of the participation instruments “*Aktivierende Befragung*” und “*Planungswerkstatt*” seems to have the best chances for success.

Starting situation:

Six professional farmers are operating in Lommersdorf. The size of their farms ranges around 100 ha and 50-60 dairy cows per enterprise. Most of the farms are under the threat of compensation to loss of their livelihood basics. Because of the planning of the “*Bundesautobahn A 1*”, connecting “*Blankenheim*” and “*Daun*”, a monumental circumference of agricultural land is needed for the routing (ca 20 ha) and for the ecological compensation (43ha, fertile Land). Various nature conservation programs (Ahr 2000, FFH-Gebiet Lommersdorfer Wald, Natura 2000 etc.) and the therewith accompanied limitation of agricultural use, are depressing the farms in Lommersdorf by now.

There are both internal and external conflicts between agronomy and nature conservation regarding the tight recourses of fertile land.

The evaluation of the socioeconomic parameters was done by face-to-face interviews. Respondents were farm managers. The interview locations were the kitchen tables of the farms. In consequence of the socio-economic parameter analysis, following interests of the local farmers were identified:

1. No wastage of agricultural valuable land for compensation measures → Protection of the resource fertile land, saving the agricultural basis.
2. Active integration of farmers into the process of land and measurement selection. → Acceptance generation.
3. Impact compensation by the use of use integrated measures of landscape conservation on marginal revenue locations. → Income support, cattle-per-ha-limitation

The following statement plainly shows the farmer’s positive attitude towards nature conservation:

„Wenn man weiß, wieso man das so und nicht anders machen soll und dann noch den Mehraufwand bezahlt bekommt und was verdient - dann mach ich gern beim Naturschutz mit“ (MÜNDLICHES ZITAT).

But the positive attitude is often displaced by negative experiences with the nature conservation and its representatives. Especially three aspects have heavy weight:

1. The farmer’s rejection of some representatives of nature conservation, displayed by their behaviour, occurrence and statements:

„Wenn wir hier zumachen müssen, interessiert das doch die Herren Naturschützer nicht. Wir Landwirte und unsere Familien sind denen doch egal. Hauptsache ihre komischen roten Blumen blühen.“ (MÜNDLICHES ZITAT).

2. Nature conservation is seen as a threat to the land user’s existence. In the perception of the farmers, it is a superior competitor of the rare resource of fertile land.

„Die fragen doch gar nicht, wem das gehört, oder ob jemand auf die Fläche angewiesen ist. Die meinen dort irgendeinen Schmetterling oder Vogel gesehen zu haben und das reicht dann, um die Fläche unter Naturschutz zu stellen. Das sind doch Methoden wie in Russland.“ (Mündliches Zitat Lommersdorfer Landwirt)

3. A lack of trust in the statements and information policy of the nature conservation.

„Da les’ ich morgens in der Zeitung, dass fast alle meine Flächen am Hof für „Ahr 2000“ als Naturschutzgebiet gemeldet sind. Da hab ich als erstes meinen Anwalt angerufen.“ (MÜNDLICHES ZITAT).

The basis for development of different compensation concepts is the, identification of the real interests of both agronomic and nature conservation, as described above. The concepts considers the different interests of agronomic and nature conservation and show the disputing parties some options for conflict resolution which are able to connect the interests of both and may lead to a mutually satisfactory relationship. The existing nature conservation planning (Ahr 2000, FFH Lommersdorfer Wald and Natura 2000) is part of the concepts, too. In this manner, it was possible to realise significant synergetic effects between the measures of the different plans.

In a planning-workshop “Planungswerkstatt”, realized in cooperation with representatives of the landscape preservation, the “Landesbetriebstraßenbau NRW” and the local farmers, different compensation concepts were discussed and actively formed by the local farmers. Putting the plans onto a round table, the farmers were asked to write down some critical statements about the planning onto metaplan cards “Metaplankarten” and to mark the locations with numbered darts. Then all statements were discussed in a moderated meeting. In the course of the “Planungswerkstatt”, the moderation became difficult when the farmers were asked to make some specification about leased land and its aptitude for the implementation of compensation measures. The reason for this is because they were afraid that the renter would be not agreeing with them and terminate their lease contracts because of their statements.

A mutual consent on a concept in which both farmer and nature conservation saw their interests considered was developed at the end of event. Because of the leaseholder-problem, the farmers asked to make the exact fixing of the individual measures in the frame of the cooperative identified compensation areas in face to face dates.

Table 1

Compensation concepts

	Univ. Bonn	LBSB-NRW (EU)
Reforestation	10 ha	20ha
Forest conversion	12ha	7ha
Grassland extensivisation	35ha	16ha
Volume	57ha	43ha
Total land waste	10ha	20ha

(Source: author’s draft)

The chart shows that the concept developed in cooperation with the farmers reduces fertile land wasting up to 50 %. Furthermore, the largest share of the fixed compensation measures is used for integrated orientation matters so that agricultural land use is still possible. This saves the leased land of the farm and the livelihood of the family. The Farmer receives a reasonable financial reimbursement for the cultivation of the compensation measures. This way, the cultivation of compensation measures becomes an option for a perpetual source of income for farmers. The participative integrated farmers were glad having this option. All of the farmers stated: “It was a very good way of planning. The time we invested in the planning was not wasted. Even contrary, it was a good investment in the future of our farms. If we have the choice again – we will attend again! ”. It must be noticed that due to the participation of the farmers and their active involvement during the planning process, fertile land was excluded from compensation measures. The implementation of compensation measures was accepted by the farmers.

Results:

The participative integration of the concerned farmers has the following positive effects for the rural areas.

1. The systematic conflict analysis makes it possible to consider both, farmer and the nature conservation interests, at an early stage of the planning procedure. The communication between the disputing parties and the competent authority was significantly improved by the active participation of the farmers. The tenors towards the concept were better communicated to the concerned farmers. The whole planning process becomes more transparent.

2. A sustainable implementation of the compensation concept is saved by binding farmers through contracts to cultivate the compensation measures Based on the principle “Protection by use” all the money can be used for implementation and cultivation of the compensation measures and do not need to be used for the purchase of land – which would have no advantage for the nature.

3. It was possible to reduce the consumption of fertile land significantly and the revocation of high yield locations could be avoided completely.

Within the farmer’s active integration in the compensation planning for the A1 near Lommersdorf, the parties of the dispute strike on a conflict resolution that clearly increases the acceptance of the farmers. The major part of the compensation measures will be accomplished by integration. Thereby the land stays

in farmer's hands. They will receive fair annual pecuniary reparation for the cultivation of the measures. This means that the farmers do not acquiesce in the demands of nature conservation and they have now an interest to implement the mutual compensation concept for themselves. All in all, the participation of the concerned farmers comes to a sustainable solution because:

Economical: The use of integrated compensation measures provides the farmer an optional source of income.

Social: The farmer's family business will be preserved.

Ecological: A full-value compensation of the impact within the use of integrated measures and on top of that a better cross-linkage with other nature protecting planning to realise economies of scale

Literature

1. BAUER, S.; GEIGER, C.; RUNGE, T.; SOBOTH, A. (2003): Landwirtschaftliche Flächennutzung unter dem Einfluss von Flächenentzug und Kompensationsleistung im Rahmen der Eingriffsregelung. In: LANDWIRTSCHAFTLICHE RENTENBANK [HRSG.]: Aktuelle Probleme der landwirtschaftlichen Flächennutzung – Schriftenreihe Band 18, Frankfurt am Main, S. 7 – 48.
2. BUNDESAMT FÜR BAUWESEN UND RAUMORDNUNG [HRSG.] (2000): Raumordnungsbericht 2000, Bonn.
3. DANIELZYK, R. (2002): Bevölkerungsentwicklung und langfristige Trends der Flächenentwicklung. In: INSTITUT FÜR LANDES- UND STADTENTWICKLUNGSFORSCHUNG DES LANDES NORDRHEIN-WESTFALEN (ILS): Siedlungs- und Freiraumentwicklung in Nordrhein- Westfalen: Künftig ein Nullsummenspiel? – Diskussionsforum zur Weiterentwicklung der Landesplanung in NRW, 1. Forum: „Siedlungs- und Freiraumentwicklung in Nordrhein- Westfalen am 12. April 2002“, S. 20 – 34.
4. ENDRUWEIT, G.; KAULE, G.; WEINSCHENCK, G. (1994): Landschaftsplanung umsetzungsorientiert! BUNDESAMT FÜR NATURSCHUTZ [HRSG.]: Angewandte Landschaftsökologie. Heft 2, Bonn.
5. FISCHER, R.; URY W.; PATTON, B. (2006): Das Harvard – Konzept, Frankfurt / New – York.
6. LOSCH, S. (2000): Ökonomische Instrumente zum Schutz des Bodens, Bonn
7. HÜNNEKENS, G. (2000): Die Eingriffsregelung nach dem novellierten BauGB – Neue Chancen für die Eigentümer landwirtschaftlicher Flächen – Agrarrecht 30 (10).
8. KÖPPEL, J.; FEICKERT, U.; SPANDAU, L.; STRABER, H. (1998): Praxis der Eingriffsregelung – Schadenersatz an Natur und Landschaft?, Ulmer, Stuttgart (Hohenheim).
9. LUCKE, D. (1998): Riskante Annahmen – Angenommene Risiken, Eine Einführung in die Akzeptanzforschung. In: LUCKE, D.; HASSE, M. [HRSG.]: Annahme verweidert, Beiträge zur soziologischen Akzeptanzforschung, Opladen. S. 15 – 35.
10. LUZ, F. (1996). Von der Arroganz der Wissenden zur Mitwirkung der Betroffenen," in K. Selle, Hg., Planung und Kommunikation, Berlin.
11. MÄRKER, O.; Pöbberborg, A.: Computergestützte Mediation als Instrument für eine nachhaltige Stadt- und Regionalplanung," in Matthias Trénel, Hg., Online-Mediation , Berlin, 2003, 287-314.
12. MINISTERIUM FÜR ERNÄHRUNG UND LÄNDLICHEN RAUM BADEN-WÜRTTEMBERG. (2004). Berücksichtigung landwirtschaftlicher Belange bei der Umsetzung der naturschutzfachlichen Eingriffsregelung und des forstrechtlichen Ausgleichs.
13. SELLE, K. (1996): Planung und Kommunikation, Berlin.
14. STATISTISCHES BUNDESAMT (2003): Umweltbeanspruchung rückläufig – Positive Signale jetzt auch bei der Flächennutzung – Pressemitteilung vom 6. November 2003, Internet: <http://www.destatis.de/presse/deutsch/pm2003/p4460112.htm>, Zugriff am 10.02.2004

SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF RURAL AREAS DEVELOPMENT OF “NYSA” EUROREGION

PhD, prof. Antoni Mickiewicz

PhD Bartosz Mickiewicz

Department of Agricultural Extension

Department of Rural Development and Food Economy

Faculty of Economics and Food Economy Organization

Agriculture University in Szczecin, Poland

Abstract

After transformation changes in 1989 special economic subjects called Euroregions were created on Polish borders. Since integration with EU they have been playing more and more important role in national economy. The authors in their paper wanted to give recognition of the possibilities of socio-economic activation of border areas in one Euroregion – “Nysa” located in western border of Poland. In the paper there was also described social and economic situation of inhabitants in that region and, based on mayors’ opinions, authors gave short synthesis of problems appearing in rural areas.

Key words: Euroregion, entrepreneurship, rural areas, socio-economic problems of development

Introduction

Euroregion “Nysa” was created 21.12.1991 as the first not only on the western border of Poland and the whole country but as the first in Middle and Eastern Europe. It works as a form of target community and is the first institutional form of transborder cooperation in Poland.

The Association of Polish Parishes in “Nysa” Euroregion counts 43 parishes of dolnośląskie province (39 administrative units) and lubuskie province (4 units). The total area covered by Polish part of the Euroregion is 5600 km² and is inhabited by 633000 people.

The creation of “Nysa” Euroregion, observed from 15 years long history of its functioning, is estimated in a very positive way. The general aim of the Euroregion is the improvement of life standard of its inhabitants, natural and cultural conditions and development of economic potential.

There are many problems existing on rural areas of the Euroregion, the most important are high rate of unemployment, low level of agriculture development and lack of many chances for its restructuring and modernization. In that situation the key for solution of marked problems is socio-economic activation of rural population (agricultural and non-agricultural ones), mainly by enterprise development.

The main target of the research is recognition of possibilities of socio-economic activation of border areas in “Nysa” Euroregion. Special attention has been paid to the recognition of:

- chances and barriers of development in Euroregion parishes in majors’ opinions,
- strategy of Euroregion parishes development with special consideration on the use of local resources and chances of transborder cooperation,
- state and possibilities of agriculture development in Euroregion and its place in realization of eco-development strategy,
- problems of entrepreneurship development in Euroregion with special consideration of location of parishes.

The main hypothesis in research is that transborder cooperation in frame of socio-economic activation of borderland meets several barriers of procedural-legal, intellectual, financial, environmental and mental nature. Identification of those barriers and their elimination by building an intellectual support system for development of transborder cooperation may noticeably increase the scale of socio-economic development in parishes and upgrade the standard and level of life for local societies. (Lewczuk A., 2003)

The research work was made in 2003-2005. In the paper there have been used results of research from agribusiness sphere (100 objects), 70 firms' owners and 43 opinions of mayors and administrators of villages. There were used many methods and research techniques like: official copies of studies in the Euroregion, diagnostic poll, questionnaires and results of interview with randomly chosen mayors of parishes.

Synthesis of research results

Among many socio-economic problems in development of rural areas in the “Nysa” Euroregion, in the opinion of mayors and village administrators, the most important and dangerous are high rate of unemployment (about 28%) and low level of infrastructure development in rural areas in every third parish. In their opinion the low level of infrastructure is the main barrier of socio-economic development in rural areas, especially in tourist function enlargement. The high rate of unemployment in rural areas of the “Nysa” Euroregion needs to elaborate a case study for 84.6% of parishes about special program of economic activation. Only in 2.6% there is no such need because the rate of unemployment is low and 12.8% of parishes have managed to create such programs and started their realization. It is worthy to underline that the authorities of the “Nysa” Euroregion are not interested in supporting any activities with intellectual-consulting character. Another important problem in Euroregion's rural areas is over exceeded employment in agriculture (over 25% of professional active people), which is characterized by low productivity and competitiveness to agriculture in German and Czech parts. Therefore there is an urgent need to enlarge the sector of private entrepreneurship, especially in the sphere of tourism and service.

One of the most important problems in socio-economic development of rural areas in “Nysa” Euroregion is the restructuring and modernization of agriculture and its surrounding. The research shows that in 2005 agriculture (45.2%) and agricultural-tourist functions were the dominating ones in the Euroregion. As it is commonly known there appear a lot of problems in the rural areas dominated by agriculture. Having that in mind the respondents - administrators and mayors proposed to decrease agricultural functions of the Euroregion parishes from 45.2% to 21.5% in future. The decrease of agriculture function should be accompanied by enlargement of agricultural-tourist one. That means over every tenth parish in the Euroregion will be a tourist area in the future. Nevertheless it is not a field of interest for authorities of the Euroregion. (Mickiewicz A., 2005)

In mayors' and villages administrators' opinion in 65.7% of parishes the most important factor for accelerating processes of structural changes in agriculture are professional re-qualification, courses and trainings aimed at improving the structure of employment in agriculture similar to those of old European Union states. It is widely known that a big part of rural population has to leave agriculture and undertake work in non-agricultural jobs in rural areas and small towns. That the population should not change the place of living and should use shared household with other members of family will decrease costs of upkeep and improve the sale of agricultural products. To reach the aim multifunctional development of rural areas is necessary, especially entrepreneurship development in tourism and service.

It is necessary to notice that at present only every fifth farm in the “Nysa” Euroregion is able to fulfil standard requirements of the European Union. These requirements decide the competitiveness of agriculture of the researched Euroregion on EU markets, especially on German and Czech ones. It is worthy to underline that fact that about 80% of the farms in the Euroregion have a social character. It points for urgent need to look for additional and alternative sources of income. That also means without diversification of work in rural areas, multifunctional development of farms and rural inhabitants entrepreneurship, there are practically no chances to increase the standard and quality of life in the Euroregion.

During the research it was noticed that rural areas of the Euroregion fights with many problems, among them the most important are high rate of unemployment, low level of agriculture development and not enough realized process of its restructuring and modernization. In that situation the key to solving all those problems is socio-economic activation of rural population (farmers and people working in other spheres), mainly by entrepreneurship development. Paying attention to that situation in our research it was important to know conditions which the Euroregion parishes are able to use in entrepreneurship development. (Mickiewicz A., 2006)

In the opinion of mayors and villages administrators 83.3% of parishes have “rather good” conditions for entrepreneurship development. Only every tenth parish (11.9%) has very good conditions and in 4.8% they are inadequate. That means there exist good conditions for development of entrepreneurship and whole process depends on many different, specific factors which are presented in detail on figure 1.

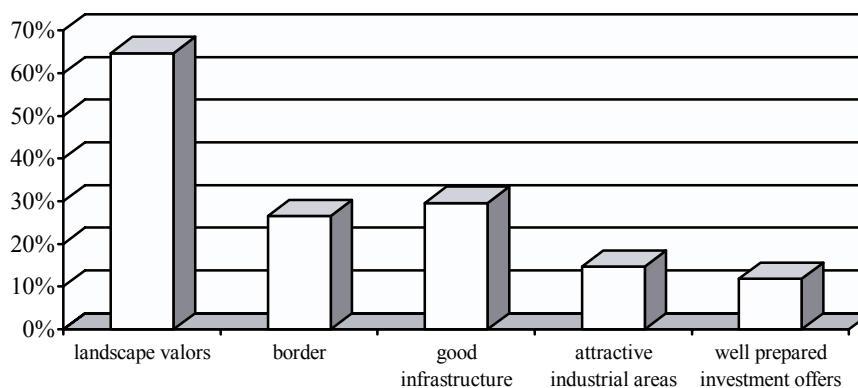

Figure 1. Factors influencing entrepreneurship in the “Nysa” Euroregion

Source: own studies

In socio-economic development of rural areas and entrepreneurship development the skill of local resources promotion is a very important question. Almost all researched parishes of the Euroregion (97.6%) had a very rich and well chosen system of own resources promotion. The most popular form of promotion in parishes was different portfolios with economic, tourist and cultural profiles (87.5% of parishes). Nevertheless the alarming may be fact that 16.7% of parishes in the Euroregion have no economic offers for potential investors. It will cause negative consequences for entrepreneurship development in those parishes. On the other hand it is worthy to point that in 72.5% of parishes there is a system of investors service, however, for those which have not managed to introduce such a system it will cause negative situation in access of foreign capital and potential investments.

Among socio-economic conditions of borderland parishes development an important role should be played by partner contacts of towns and villages on both sides of the border. The research shows the most Polish parishes have such contacts (87.5%). The sphere of interest is wide and the detailed data are presented on figure 2.

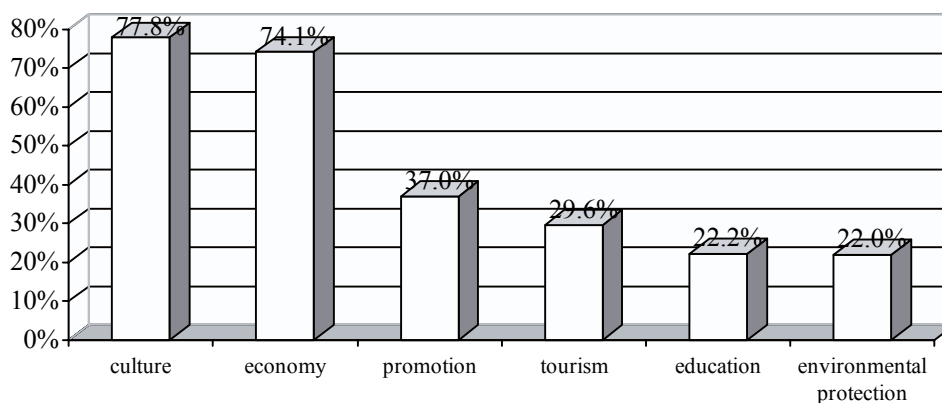

Figure 2. Fields of common interest of Polish and foreign parishes in the “Nysa” Euroregion

Source: own studies

It must be also underlined that almost 75% of Polish parishes cooperate on the field of local economy development which has a great meaning for socio-economic activation of those areas. The results of studies show that except state cooperation there can be observed many small contacts among economic subjects. The cooperation has been developing dynamically for several last years and its undertaking and future continuation is very important because it is a chance to use rich experience of German and Czech economic subjects and influences the state of Polish ones. (Mickiewicz A., 2003)

Results of studies concerning activity of institutions and organizations as well as leaders of socio-economic life in the Euroregion parishes point that that kind of activity is on low or at least average level.

As it was mentioned before the rural area of the Euroregion have many problems to solve, where activity of whole local society, and first at all, its representatives – local institutions, organizations and leaders is obedient. And it seems the role of the “Nysa” Euroregion should be an example for those local organizations and people as to how much depends on them, and what their educational function is in the development of economic activity among inhabitants of small towns and villages.

Strategies of local socio-economic development are the passes for fast development. The results show that only 57.1% of parishes in the Euroregion have managed to elaborate such strategies. They were made in 1998-2005 but the worrisome fact is that only 62,% of parishes which have such strategies have also realized regulatory programmes. That means that over one third parishes (37.5%) may not introduce development strategies for their areas.

The sustainable development of rural areas in the Euroregion and proper use of natural environment and resources has a great meaning in the creation of new strategy of development based on tourism and agritourism as well as all agricultural-tourist functions of the region. In mayors’ and villages administrators’ opinion the extension of tourist functions of parishes, especially in areas dominated by agriculture with low productivity, can be very positive (42.5% answers) or positive (45%) for development of local economy. Tourism and agritourism as local economy features in their opinion have a growing tendency. And respondents in 75% of parishes underlined there were big possibilities of influence on tourism development in their parishes.

On the other hand local government authorities see many threats that stop the processes of rural areas and agriculture development. During studies they noticed that present demographic processes in region and quantity and quality of work resources are the most unprofitable features of local economy in the “Nysa” Euroregion. The special dangerous and negative occurrence is the migration of the best educated youth from rural areas to towns and obsolescence of villages. In turn existing labour resources in rural areas and small towns are characterized by a low level of education, professional activity and mobility, the lack of understanding of structural changes processes in multifunctional development of rural areas, the lack of desire and need to improve own education and skills in searching and use of other, non-agricultural or alternative sources of income.

Conclusions

It could be seen that the “Nysa” Euroregion should play a big role in solving of socio-economic problems of development in border areas where it is located, increase quality of labour resources, improve negative and unprofitable economic occurrences, support development of human capital and contribute to entrepreneurship growth. The role should rely mainly on intellectual and less on financial support of activity of local and regional institutions and organizations, advising on and facilitating contacts among members of the Euroregion.

Nevertheless, as it results from studies the activity of the Euroregion is estimated as low by self-governments representatives. They see the real need neither in the Euroregion functioning nor in searching for aid in establishing contacts with foreign neighbours or seeking solutions of local problems. It is impossible to answer unequivocally on the question why and where such negative willingness comes from. It seems that the fault is on both sides. For sure, the activity of the Euroregion in undertakings could be higher, better directed and better prepared in marketing way to representatives of local administration. Those representatives often state they have no idea about kind of undertakings made by the Euroregion, possibilities of its use for support in development and other activities. Sometimes it is also influenced by reluctance on part of parishes to undertake any bigger economic and cultural activity which can not be explained rationally. The loss will therefore increase in nearest future so that Euroregions and not several countries will play the most important role in the European Union and they will decide about socio-economic development of their areas.

Bibliography

1. Lewczuk A., Szydłak K. 2003. Rola i efekty współpracy transgranicznej w społeczno-gospodarczym rozwoju obszarów przygranicznych Euroregionu “Pro-Europa-Viadrina”. W: *Osiągnięcia transgranicznej współpracy polsko-niemieckiej w społeczno-gospodarczej aktywizacji obszarów przygranicznych*. AR Szczecin, s. 254-285

2. Mickiewicz A., Mickiewicz B. 2003. Znaczenie współpracy transgranicznej w rozwoju gospodarczym regionów przygranicznych. W: *Osiągnięcia transgranicznej współpracy polsko-niemieckiej w społeczno-gospodarczej aktywizacji obszarów przygranicznych*. AR Szczecin, s. 89-94
3. Mickiewicz A., Mickiewicz B., Mickiewicz P. 2005. *Transgraniczna współpraca polsko-niemiecka w ochronie środowiska przyrodniczego*. AR Szczecin, Monografia, Szczecin, ss. 185
4. Mickiewicz A., Mickiewicz P., Orylska J. 2006. *Współpraca transgraniczna polsko-niemiecka w regionie Pomorza Zachodniego*. W: *Współpraca transgraniczna a rozwój regionalny*. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Elblągu, Warszawa, s. 128-143

CHALLENGES IN REGIONAL MANAGEMENT OF LITHUANIA

Doctor of social sciences **Valentinas Dubinas**
Vilnius Law and Business College

Abstract

The article analyzes issues of regional management connected with the problems of Lithuanian membership in the European Union (EU) and globalization of Lithuanian economy that becomes more intensively expressed in the management of organizations of our country situated in different regions. Mostly different social and political problems arise in regional management and that is due to the existing order of elections to the Seimas of the Republic of Lithuania and to local municipalities. These problems are connected with the realization of expectations of people of one or another region that were roused by the promises of the candidates to Seimas during the elections as well as the distribution of funds of consolidated state budget to the needs of the regions .

Keywords – regionalization, regional development in Lithuania, oasis.

Introduction

However, the regional management or regionalism objectively depends not so much on the declarations of politicians (that often are totally ungrounded) but upon the peculiarities of business development in one or another region of Lithuania. This fact consolidates management “from the bottom upwards”. “Social partnership” is characteristic to it when forming and satisfying local interests following the strategic expansion objectives of Lithuania, EU and international organizations that currently are a priority of any management.

The aim of the article – to analyze problems of regionalization in Lithuania regarding the country as an integral EU region, and bring forward proposals for improvement of Lithuanian regional policies in the light of intensive links with EU, the third countries and international organizations.

Scientific problem – unsolved theoretical and practical questions of business and social development regionalization after Lithuania has been recognized as an integral region by the European Commission. The scientific problem consists of practical challenges to the development of regional business, science and culture as well as a solution of social problems in certain regions of Lithuania. On the one hand young and qualified specialists from different regions of Lithuania find jobs in countries with higher level of living i.e. leak of “brains” and “white collars” flows into more developed countries, on the other hand our country is flooded by unqualified and undisciplined work force that reduces the efficiency of Lithuanian economy and general level of culture and identity in our country.

Tasks for investigation:

1. To evaluate Lithuanian regional policy after entering the EU;
2. To forecast main guidelines of regional development in Lithuania following legal provisions of EU regulations on regional policy;
3. To present a theoretical model of “oasis” idea realization following which regional management in Lithuania would be organized in the nearer and further perspective.

Methods – systematic evaluation, analysis, comparison and modeling.

Scientific hypothesis – to reorganize regional management in Lithuania by forming the so called “oasis” in different regions of Lithuania where more favourable legal, economic and social conditions were given for the investments and various scientific, production and social activities.

1. Methodological assumption for the analysis of regional management under current conditions of globalization of economy

At the time when processes of market internationalization and globalization of economies of individual countries are actively developing it is very important to reorganize national economic systems following those processes, and direct them towards economies of developed countries. This would secure equal possibilities for economic activities of underdeveloped countries in competition as well as equal social environment (Grauzinis, 2001).

Treaty of accession to the European Union validates Lithuania as an integral (undivided into parts) region. This creates a problem of preparing development strategies of economic and social growth for some counties and regions of Lithuania following different levels of development of certain geographical areas, differentiation of investments and social help, historically set differences of economic efficiency (1).

Following EU agreements, directives and regulations characterizing regional management (Boldrin, 2001) it appears that regional policy in Lithuania in regions where GDP per resident is less than 75% should be developed on the basis of region division into micro-regions. Average micro-region in Lithuania excluded on the national level is approximately 6.5 thousand square kilometers i.e. much less than average EU micro-region. Due to the fact that micro-regions in Lithuania are so small and their material and technical base is very weak it is irrational to solve any cardinal economic or social problems on the level of micro-region. This is done on the scale of the whole economy. Therefore, regional policy in our country (as it is recommended by the European Commission) should only be connected with solutions of challenges on the level of historic/ethnic and administration/planning micro-regions. I.e. identification and development of national peculiarities, improvement of work and its transparency of county governors, perfection of the work of municipality councils, execution and control institutions in view of intensity of processes of internationalization and globalization in certain geographical regions (3).

In view of methodological assumptions discussed above it is necessary to point out the following processes in the analysis of Lithuanian regional management:

1. The legal basis of regional management has changed essentially after Lithuania entered EU, i.e. legal norms (agreements, directives, regulations) of European Commission and other central EU organizations have become the main instruments guiding the planning of activities of local municipalities following the historic/ethnic and administrative features of activity improvement.
2. The role of county governors, city mayors and adequate regional institutions has especially grown in analyzing social-economic development of areas under their management, in preparing and controlling strategies, programmes and projects of further development of certain areas financed from consolidated budget of the state of Lithuania and ES Cohesion Fund.
3. It necessary to revise and simplify the structure of administrative units in Lithuania. On the one hand to make the local management in such a small country as ours less bureaucratic and more effective and using less tax-payers money for municipality council, on the other hand to avoid artificial disagreements between county governors and local municipality executive institutions, then questions of development of certain geographic regions in Lithuania would be solved more expeditiously (Vaitiekūnas, 2001).

2. Specific tasks of improvement of regional management in Lithuania

Local municipality and regional management functioning currently are concentrated on solving basic administrative problems e.g. carrying out the directives on milk and nitrates – 242 mil. LTL was scheduled for it in the years 2004-2005 and starting from 2004 more than 2500 applications have been received for getting it. This process is bureaucratic to such a level that municipal institutions are only engaged in day-to day work and getting multiple permissions in cumbersome structure of municipal administration units. Often questions of municipality improvement are doubled in several municipal, governmental and non-governmental institutions. For instance, Lithuanian regional municipal questions are solved in 60 municipalities and then they are harmonized in 10 counties (Regional development, 2003), later the same questions are considered and harmonized with the Government of the Republic of Lithuania, with Presidential Institution of the Republic of Lithuania and at the end in the Seimas of the Republic of Lithuania, however, in case of a dispute it can even be EU Council or EU Court.

In order to simplify this gigantic structure of administrative units of the Republic of Lithuania it is important to take into consideration historic traditions of regionalization in Lithuania (as it is recommended by the European Commission) as well as functional peculiarities of territorial administrative systems of other countries of EU, especially those that work liberally (see table 1)

Table 1

**The territorial administrative system of Lithuania and European Union
(EU-15) countries in 2005**

Countries	Levels of administrative systems		
	Regions	Microregional	Local
Lithuania	1	10	446
Austria	9	-	2347
Belgium	3	10	589
Denmark	1	14	275
Finland	1	19	455
France	26	100	36433
Germany	16	426	1608
Greece	1	-	5562
Italy	20	95	8066
Ireland	4	26	88
Luxemburg	1	-	118
Netherlands	1	12	633
Portugal	2	-	4220
Spain	17	50	8098
Sweden	1	23	288
United Kingdom	5	56	482

Source : Grauzinis A. (2001) *Lietuvos regioninė struktūra Europos sąjungos kontekste (2)*.

According to the table 1 and other sources (2) we notice that it's advisable for us to put away the artificial division of Lithuanian territory into ten administrative units and to legitimize the factually existing division of Lithuania into Aukštaitija, Žemaitija, Suvalkija, Sūduva and Dzūkija. Due to this there would be no misunderstandings over the challenges to national mentality and self-government unit would orient more towards the specific social economic problems of people of these regions. For example, issues of hooch production and legalization should be analyzed only in the microregion of Dzūkija and should not concern the people of Aukštaitija, because this problem is actual for them in other viewpoint, that of beer production. There are plenty of instances of particularity of regional management in individual microregions, however today the essence of development of regional management is not of any particular problems that most often are the result of bad management, but a systematic viewpoint towards the deregulation and privatization of functions in self-government unit. This viewpoint has been cultivated in developed countries of Western Europe, USA and Japan since the mid XX century.

As the experience of the developed European Union countries regional management shows, the most important and urgent tools of Lithuanian regional management are the following:

- to improve the functioning mode and juridical base of Lithuanian microregions by introducing new requirements to microregional management, which are directed in European Union acts of law and take over the advanced experience of regional management of other European Union countries.
- to expand the activity of business companies of the self-government units' subordination by gradually privatizing and forming regional funds in order to socially support poverty-stricken citizens and to raise governmental workers' salaries because they are five or six times lower than in developed European Union countries.
- to direct efforts to the development of various kinds of regional business (country tourism, mushroom gathering, apiculture, growing of untraditional plants and animals, etc.) using implementation of high production technologies by necessarily following requirements of ecology, while the equivalent Lithuanian microregional competitive ability will be guaranteed only this way. Besides, it will

establish conditions to solve the issue of unemployment by applying our own abilities in homeland and not going abroad and earning money there. This kind of problem is extremely relevant in distinct microregions of Lithuania (the administrative units of Šiauliai, Marijampolė and Utena) and it becomes the major social problem because of high women unemployment, which diminishes the level of the social appeal of our country.

- to orient the workers of the microregions towards the arrangement of the international collaboration projects after making certain of their high professional preparation and qualifying competences (at least know the English language) in order to properly use the assets of the European Union cohesion funds and private investments, which are set for the implementation of the economical and social development priorities. According to the scientific researches (Rutakauskas, 2001; Melnikas, 2002; Navikienė, 2004; Ribašauskienė, 2005), the most frequent priorities of microregions are considered as: the development of minor and average business, the development of the infrastructure and logistics, the provision of the essential power resources, the sufficient building potential, the return of ownership and the placement of the qualified labor force providing such payment conditions that there will be no need of drifting abroad.

Therefore all the above mentioned means will form the required assumptions of the regional management in our country under the contemporary conditions of economical internationality and globalization.

3. The creation of the “oasis” as an alternative to the standard regionalism

The concept of the creation of the “oasis” in microregions (Melnikas, 2004) refers to the technocity-states, which integrate business incubators, the centers of the qualified training, the laboratories of the scientific researches, “know how” systems, marketing organizations and the establishment of the highly technological industry companies (Dubinas, Radzevičienė, 1989) in various territories, most often having no ecological problems. This is done in order to secure the rapid economical growth and improvement of the quality of the social life in our country.

The establishment of the technocity-states in microregions needs huge investments, it should be mentioned though that the incomes of the appropriate governmental budgets are not sufficient in this case. It is necessary to use the assets of the European Union cohesion funds, i.e. of the European regional development fund (the support of this fund is available for the underdeveloped microregions where the gross domestic product (GDP) for one person is lower than 75%). Other incomes may be received from the European social fund (the support is given to professional education, retraining and raising of qualification), European agricultural orientation and guarantee fund (the support is given to structural reconstruction in agriculture, agricultural production reorientation to the development of the rural districts), Financial instrumental fund (it supports the reconstructions that help adapt to the market changes in the sector of aquiculture).

The policy of the oasis establishment and cohesion corresponds to the contemporary viewpoint towards the microregional management, grounded on the cohesion deregulation and formation of the creative potential and its effective use, by making sure of competitive advantages while collaborating with other regions and microregions to Lithuanian or European extent.

Conclusions

The regional policy and regional management of Lithuania has greatly changed after entering European Union, since there were changes in juridical base, which regulates this policy, i.e. contracts, directives and regulations of European Union over the regional management and development, according to the hierarchical level that have become superior to the analogical national acts of law.

In the contract on Lithuania's accession into the European Union, Lithuania is stated as a region where GDP production for one person is lower than 75%, therefore the regional identification of single geographical territories in our country is available only in microregional levels.

Due to the small-sized microregions of Lithuania, solving the economical and social problems of material facilities is irrational, since it is performed on the basis of the functional work-sharing (according to the appropriate ministries) to the extent of the whole economy. Therefore the regional policy in our

country should be related to the solution of the historical/ ethnical and administrative/ scheduled issues, i.e. the identification and development of national peculiarities, the improvement of the principals' administrative work of the self-government units, the improvement of work of executive and control institutions evaluating the intensity of the display of internationalization and globalization processes in respective geographical places of Lithuania.

The major milestones of regional development in Lithuania refer to the concept of the "oasis" development, which in essence is the activity of technocity-states in ecological environment, while making sure of high technological business competitive ability, the preparation and placement of qualified labor force as well as the functioning of the high business organizing culture and multicultural, while deregulating and liberalizing the appropriate activity of the cohesion institutions.

References

1. Boldrin M. Inequality and convergence in Europe's regions // *Economic policy*. Vol. 16. Issue 32. – 2001.
2. Regionų plėtra-2001 : tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga / Kauno technologijos universitetas, KTU Panevėžio filialas, Klaipėdos universitetas, Tarptautinė aukštoji vadybos mokykla, Hordalando apskrities taryba (Norvegija), Lietuvos regioninių tyrimų institutas. - Kaunas : Technologija, 2001. - 325, (1) p. - ISBN 9986-13-964-3
3. Vietos savivalda Lietuvoje : trumpas žinynas savivaldybių darbuotojams / sudarytojai: Irena Dedelienė, Valentinas Dubinas, Vida Kaminskienė, Zigmantas Kirklys, Nijolė Pelanienė, Regina Valentukonienė. – Vilnius : Lietuvos inform. inst., 1998. – 107, (1) p. : iliustr. – Bibliogr.: p. 99-104 (145 pavad.). – ISBN 9986-12-163-9: 15.00

THE ANTHROPOGENIC POLLUTION OF RURAL AREAS AND ITS NEUTRALIZATION

Izabela Wielewska, PhD

Academic status: senior assistant

Academy of Humanities and Economics in Lodz

Department: Economics

Abstract

Social-economic activities of human beings have always had a great effect on environment. Living in the country and industrial and agricultural activities create a lot of negative events in natural environment.

There are a lot of natural kinds of environmental pollution. But human beings produce the most dangerous of them. We produce many substances that do not exist in nature. Many sources of environmental pollution have an anthropogenic origin: industry, farming, housekeeping and mechanical vehicles. One could think that the problem of pollution refers only to big cities. But it is not true. The problem of environmental destruction affects rural areas too. A lot of human and animal diseases, as well as bad condition of trees and crops are caused by those harmful substances.

If we want to avoid those negative results and achieve sustain economic growth in the area, we should coordinate some forms of activities of many subjects, especially those ones which help us to prevent anthropogenic environmental pollution. Thus we will be able to preserve a kind of natural environmental balance.

Key words: anthropogenic pollution, rural areas, emission of pollution, neutralization of pollution

Introduction

If we want to keep healthy and rich nature we have to support traditional and developed forms of environmental protection and in this aspect we should behave properly.

In this context some researches were done among villagers of the Pomeranian province. These researches were to help in solving many interesting problems, i.e.:

- what is the level of villagers' ecological consciousness in their own opinion and their attitudes towards natural environment?
- what kind of heating systems is used by them in their own housekeeping?
- what kind of material is used in the roofing of their buildings?
- where is the sewage stored?
- do inquired people protect the soil against anthropogenic pollution?

Based on the results of the researches the following hypotheses were formulated:

- it is assumed that the inquired villagers estimate their own level of ecological consciousness as quite low, and their attitudes towards natural environment as indifferent;
- the heating systems of their buildings emit harmful substances into the atmosphere;
- in the Pomeranian province the roofing of the buildings are covered mostly by so called "eternit";
- in most farms the sewage is stored in cesspools;
- the villagers generally do not protect the soil against anthropogenic pollution.

The author of the article tries to analyse the results of environmental pollution in rural areas and the ways in which rural society struggles against it.

In the researches the author uses the method of diagnostic public opinion. The diagnostic public opinion pool method was used here. Special inquiries for farmers and other villagers were prepared. They were distributed among 236 people during some meetings in the Pomeranian province. The results of the inquiry were described in the form of tables and diagrams

Results and discussion

Biosphere that embraces a surface of the earth (troposphere, hydrosphere and lithosphere) is a complex mixture of chemical compounds being in the state of dynamic and permanent transformations – forming, transforming and disintegrating. The exchange and flow of chemical elements between alive and inanimate compounds of a life sphere, connected with the process of the matter and energy metabolism, has been based on shaped - during the long period of evolution – possibilities of self-regulation in ecosystem to make them counterbalance. Biosphere is enormously sensitive to sharp anthropological changes (making by human activities) which have been strongly observed since the end of the 20th century (Domka L., 2001). Human interference in nature is responsible for an ecological crisis that causes a negative result - an inability to keep human activities safely for people and natural environment. The change is necessary to maintain a stable, self-supporting progress without any pollution of environment. This change is possible only due to applying a broad range of neutralization factors and appropriate ecological education (Drózd-Korbyla M., Górecki A., 2002).

In the inquiry a group of rural inhabitants took part in the context of the ways of environmental protection.

The inquired group consisted of 52,9% of men and 47,1% of women. Of total 236 people 11 were below 24 years old. It can indicate that young people are not interested in rural problems. The group between the age of 25 – 39 was 31,8% of total, but the biggest group was of those ones between 40 – 59 (51,2%), and older people were about 12,3% of total (table 1).

Table 1

Characterization of the inquired group

Sex			Age			Education		
Specification	Number	%	Specification	Number	%	Specification	Number	%
women	111	47,1	till 24 (years)	11	4,7	elementary	30	12,7
men	125	52,9	25-39	75	31,8	vocational	89	37,7
			40-59	121	51,2	secondary	96	40,7
			60 and more	29	12,3	university	21	8,9
Total	236	100,0	Total	236	100,0	Total	236	100,0

Source: own elaboration based on researches.

12,7% of total (especially older people and women) were of elementary education and it was quite a high percentage. The biggest group was those of secondary education (40,7%) and vocational education (37,7%). Those ones of university education were only of 8,9% of total (table 1). It must be noticed that people with university education are neither interested in rural issues nor there are many people with university education living in the country (table 1).

The group was asked to estimate their own levels of ecological consciousness (fig. 1).

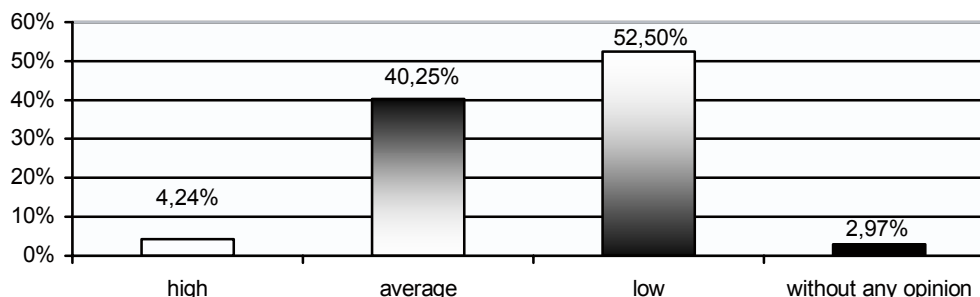

Figure 1. The level of ecological consciousness in the opinion of the group

Source: own elaboration based on researches.

They estimated their own levels of educational consciousness very differently. Only 10 people (4,2%) estimated it as high, 95 people (40,25%) as average. More than a half of people (52,54%) estimated it as low

and it is a very alarming fact. Only 7 people did not have any opinion in this matter. The conclusion is quite clear – the villagers of the Pomeranian village estimated their own level of educational consciousness as very low. Some appropriate steps should be taken to change their consciousness – proper ecological education not only at school, but by mass media (press, radio, TV), and a guidance of Advisory Farmers Centers as well. It can be added that the inquired group was very small so the results of researches cannot be always proper. The CBOS inquiries showed that in the North region (in the Pomeranian province as well) the level of pro-ecological attitudes was quite high (40,6%) in the opinion of the research workers (Górka K., Poskrobko B., Radecki W., 1998).

It should be noticed that some notions and categories were introduced and they are very helpful in characterizing of the state of the society ecological consciousness. T. Burger distinguished:

- 1) pro-ecological attitude that means entire environmental protection;
- 2) indifferent ecological attitude that means people who do not realize (or do not want to) environmental protection problems (Burger T., 1986).

The inquired group was asked to estimate their own attitudes towards natural environment (fig. 2). Only 51 people (21,6%) estimated their attitude as pro-ecological. The rest of people (169) stated that their attitude is rather indifferent, and 16 people (6,8%) did not have any opinion in this matter.

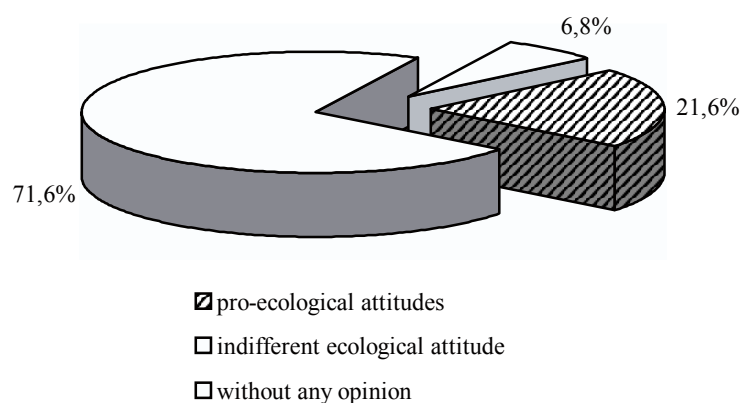

Figure 2. Environmental attitudes of the inquired group

Source: own elaboration based on researches.

One of the most dangerous is air pollution. To show the scale of the problem the group was asked to answer the question about the usage of heating systems in their houses and other buildings in their farms (table 2).

Table 2

Usage of heating systems in farms

Specification	Number	% of total
– coal heating	173	73,3
– gas heating	30	12,7
– oil heating	21	8,9
– electrical heating	4	1,7
– another heating system	2	0,9
– combine systems	6	2,5
Total	236	100,0

Source: own elaboration based on researches.

It can be noticed that the majority of farmers use a coal heating in the forms of stoves and central heating. The harm of the usage of this kind of heating is tremendous. It is generally known that the soot, which is very small and that is why can float into the air and absorb a lot of substances (not only heavy

metals but cancerous hydrocarbons as well). When it settles on the plants and leaves, it blocks a gas exchange and access to light which is needed for a photosynthesis process. Besides, the polluted grass causes that dangerous toxic compounds get into animal alimentary canals and then into milk, meat and so on, which are eaten by people.

Asbestos is one of the most dangerous dust pollution of human health. It consists of a group of very thin (0,0001 mm), fast, strong, elastic mineral fibers which are resistant to chemicals and high temperatures (Domka L., 2001). Due to its proprieties, especially good insulation, it is used for making roofing (in this case roofing is called 'eternit'). This kind of roofing is used in more than 60% of farms (fig. 3).

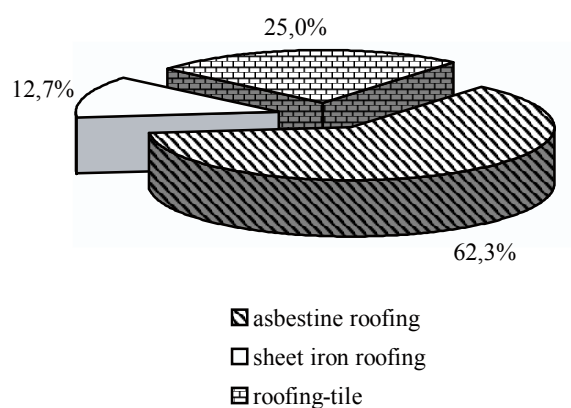

Figure 3. Roofing of farm buildings

Source: own elaboration based on researches.

147 people (62,3%) stated that their houses and other buildings are covered with asbestine roofs. Other buildings are covered with roofing-tiles (25%) and sheet iron roofing (12,7%).

The process of changing asbestine roofing in the Pomeranian villages is very slow because of lacking of financial resources (it is really an expensive process). It is very difficult to obtain some financial support from the administration and engage proper workers (according to lawful regulations). The owners of asbestine roofing have to bear some costs of changing roofs (they can obtain some financial support for a new roof from the administration). A local administration (gmina) is responsible for removing asbestine roofing to a special dumping ground where it is professionally utilized (Deja J., 2006).

To secure proper conditions of living water is very important. In rural areas it is used not only for housekeeping but to water animals as well. The average European citizen using water produces about 140-170 liters of sewage. It is a serious problem, especially for farmers.

Table 3

Ways of sewage accumulation in farms

Specification	Number	% of total
- cesspits	160	67,8
- sewage systems	74	31,4
- small purification plants around the house	2	0,8
Total	236	100,0

Source: own elaboration based on researches.

The inquired group stated that they accumulated sewage mostly in cesspits (67,8%) and sewage systems (31,4%). Only in two cases there are small purification plants near the houses (table 3). The situation is caused by a low percentage of sewage systems in rural areas. But the situation is becoming better due to EU financial support. It is still far from satisfactory.

Another aspect of the inquiry was the problem of using pesticides, fertilizers, and dung (table 4).

The inquiry group, unfortunately, do not protect soil resources. Ploughed areas are decreasing (33,5%).

Besides, there are a lot of waste lands (22, 9%) and the soil becomes barren. The unfavourable phenomenon is waste storage near the farm (11,4%). It is very dangerous because of the possibility of soil pollution. The usage of pesticides (82,2%) and fertilizers (78,4%) is very popular, too. Some of the inquired people confessed that they have used dung to fertilize soil (26,3%).

Table 4

Protection of soil resources

Specification	Number	% of total
– usage of pesticides in farms and gardens around the house	194	82,2
– usage of fertilizers in farms and gardens around the house	185	78,4
– usage of dung in farms and gardens around the house	62	26,3
– waste storage near the farm	29	11,4
– farm extensions (urbanization)	79	33,5
– waste lands	54	22,9

Source: own elaboration based on researches.

The conclusion is that farmers should use some new methods of integrated agriculture and promote ecological agriculture.

Conclusions

1. The villagers of the Pomeranian villages have a low level of ecological consciousness so they are not able to predict the results of their activity in the sphere of environmental pollution.
2. Farmers in the Pomeranian villages are still using coal and wood to warm their houses. It causes the emission of soot and other harmful chemicals into the air (and on plants, trees and fruit).
3. Asbestine roofing is used in nearly 60% of houses and other buildings in the Pomeranian villages. Although, it is very harmful; villagers try to change it quite slowly. It is probably caused by long procedures in obtaining some financial support from the administration.
4. The enormous anthropogenic danger is sewage produced on a large scale, which causes hydrosphere pollution. In the Pomeranian villages about 68% of them sewage is accumulated in cesspits. It is caused by the lack of proper sewage systems in rural areas.
5. It is an alarming fact that villagers do not pay any attention on the results of defective soil utilization. They not only fertilize it using pesticides and fertilizers on a big scale, but they do not remove sewage properly as well. The process should be noticed by proper authorities very quickly.

References

1. Burger T., Uwagi o świadomości ekologicznej, "Zielone Zeszyty", PKE, Warszawa 1986, No. 2, p. 11
2. Deja J., Skorzystaj z okazji – zlikwiduj azbest, "Gazeta Kaszubska", No. 10/43, 2006, p. 5
3. Domka L., Dialog z przyrodą w edukacji dla ekorozwoju, PWN, Warszawa-Poznań 2001, pp. 11,14
4. Drózd-Korbyła M., Górecki A., Rola społeczności lokalnej w ochronie środowiska wokół parku narodowego [w:] Samorządy i stowarzyszenia w ochronie parków narodowych, FAPA, Warszawa 2002, p. 51
5. Górka K., Poskrobko B., Radecki W., Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne, PWE, Warszawa 1998, p. 37

SPATIAL DIFFERENTIATION OF POLISH RURAL INHABITANTS' ECONOMIC ACTIVITY

Zbigniew Brodziński

*Department of Agribusiness and Environmental Economics,
University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland*

Abstract:

The analysis of the Polish rural inhabitants' economic activity in the years 2000 and 2005, was presented in this paper, what may contribute to an extensive discussion on the determinant factors of multi-functional and sustainable development of rural areas. The objective of the paper based on the Main Statistical Office (GUS) factors was the spatial analysis of economic activity of Polish village inhabitants. The particularly emphasized opinion in the paper is the one that due to carried out comparative analyses of dynamics of changes in various socio-economic characteristics it is possible to identify the aims within the context of supranational policy regarding sustainable development of rural areas.

Key words: economic activity, rural population.

Introduction

One of the distinctive features drawing a distinction between the rural areas and the urban areas is, generally, a significantly lower level of economic activity among the rural inhabitants. This situation has its roots in, among other things, such factors as:

- geographical distance of rural areas from economic centres and low development level of both public transport and technical infrastructure (Seidel B., 1999),
- poorly developed institutional structures (Kłodziński M., 2005),
- economic weakness of the area which influences both the level of consumption and potential investment opportunities as well as relatively low level of education among the public (Kłosowski F., 2002),
- lack of balance within the socio-economic structure of the area (Rosner A., 2005).

The reasons presented above are responsible for the fact that, both in Poland and other European countries, next to “...rich and economically advanced areas of high level of inhabitants' living standards there are regions with economic structures being markedly faulty (...) which undergo the long-term crisis or even have not yet encountered their chances of development and vocational activation of their inhabitants” (Duczowska-Małysz K., 1998).

While searching for reasons of the increasing developmental gap between various regions, it should be underlined that the mentioned gap stems from a number of complex processes, *inter alia* such as:

- socio-economic situation in the past (Okuniewski J., 1996);
- the level of competence in the sphere of territorial unit management, which is influenced by, among other things, the quality of prepared development programmes and the possibility of maintaining the balance between the external and internal development factors in a longer-term perspective (Brodziński Z., 2004);
- the level of socio-economic activity, reflected not only in economic actions, but also those of political nature, educational and others. (Newman J. *et al.*, 2001).

The often expressed opinion in the literature on the subject is that the discussion on proposals relevant to elimination of development limitations should focus primarily on the issue of enterprise, perceived as an opportunity to implement new solutions (take advantage of the possibility to create new areas of economic activity) (Audretsch D.B., Thurik A.R., 2000).

Being aware of the complex nature of the issue of sustainable development of rural areas, the paper focuses on one of the major elements related to the economic aspect of development, i.e. economic activity of rural inhabitants. The existing spatial disproportions in the level of development are being formed as a result

of, among other things, changes in the employment structure as well as possibilities of the existing enterprises to extend economic activity, of new economic entities to undertake economic activity, or of already existing entities to discontinue economic activity. The objective of the paper was to recognize the dynamics of economic activity of Polish village inhabitants in the years 2000-2005. The presented analysis of dynamics of economic activity may support the discussion which could possibly help to get to know the reasons, results and determinant factors of rural areas' economic development better, both in Poland and in the neighbouring countries.

Material and methods

The research included data from 2000 and 2005, which came from public statistic of all Polish provinces. The analysis included following indicators of economic activity of rural areas inhabitants:

- vocational activity indicator among the population aged 15 and more in rural areas, which is the ratio of the vocationally active part of population to the vocationally deactivated part of population, expressed in a percentage,
- dynamics of the number of natural persons performing economic activity in rural areas,
- dynamics of the number of natural persons performing economic activity, newly registered in rural areas.

The paper included cartographic methods, which helped to present the spatial differentiation of processes of economic activity of rural areas inhabitants in Polish regions.

Research results and discussion

1. Reserves of workforce resources in rural areas

According to the criterion of distinguishing rural areas¹, used in Polish public statistics, in 2005 they covered 93.2% of the country territory and were inhabited by 38.6% of population. The number of vocationally active rural inhabitants, aged 15 and more, amounts to approximately 6,5 million people. Vocationally active population is the percentage of the public who are able to be gainfully employed or perform economic activity. In this category we can include people who work gainfully as well as people looking for jobs and being able to undertake work (the unemployed). The vocational activity indicator² among the rural inhabitants amounts to, approximately, 56.2%. The situation where the above-mentioned indicator was higher than the average value in Poland was recognized in the belt of eastern Polish voivodships as well as in the central belt (Fig. 1).

One of the major features that influenced the spatial differentiation of the indicator was the age of rural inhabitants. The analysis of vocationally active people per age group shows that the most numerous group were people aged 35-44 and that group was dominant in the eastern Polish voivodships. It should be noted that the age of the maximum vocational activity among the rural inhabitants was different for men and women - men reached the maximum vocational activity at the age of 25-34, while women at the age of 35-44.

In the group of vocationally active rural inhabitants in 2005 approximately 5.1 million people worked in farms, and the significant majority (86%) of agricultural farm users and their family members worked on a part-time basis. On assumption that a person working on a full-time basis spends on work 2120 hours on a yearly basis, it may be noticed that in Polish agriculture there is enough work for only 2.3 million people. At the territorial level, the highest percentage of agricultural farm users and their family members working on a full-time basis in agriculture was recorded in Kujawsko-pomorskie, Warmińsko-mazurskie and Wielkopolskie voivodships, i.e. in the regions with favourable area's spatial structure of farms as well as high, within the context of Polish conditions, level of their modernization. The lowest percentage of

¹ According to the TERYT criterion, accepted in Poland, rural areas are the areas situated outside of towns and include communes as well as rural part of rural-urban municipalities.

² Vocational activity indicator is the ratio of the vocationally active part of population to the vocationally deactivated part of population, expressed in a percentage.

people employed on a full-time basis on farms was recorded in the voivodships with unfavourable area's spatial structure of farms (they are highly dispersed), i.e. in Podkarpackie and Śląskie voivodships.

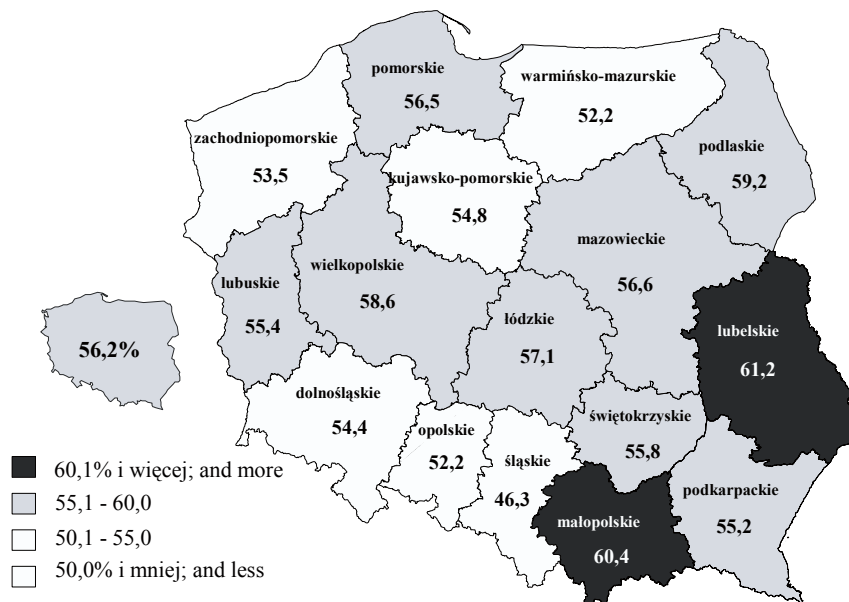

Figure 1. Vocational activity indicator among the population aged 15 and more in rural areas in 2005 (BAEL)

Source: own development based on the Central Statistical Office (GUS) data.

As noticed before, a significant percentage of people did not work on agricultural farms on a full-time basis, however 34.6% out of the total of people related to agriculture had a non-agricultural source of income.

While the agricultural sector in Poland still constitutes an important source of income for rural population, which has been proved by the above-mentioned data, it is worth noting that in 2005 only 6.5% of the total of people working in the rural areas were employed in the sector in question. Countrywide there are significant spatial disproportions relevant to a percentage of people working in agricultural sector – from 19.8% in Wielkopolskie voivodship to 2.2% in Świętokrzyskie voivodship.

The presented data enable us to state that rural inhabitants living in the areas with the least favourable area's spatial structure of farms (Małopolskie and Lubelskie voivodships) is positively more vocationally active than inhabitants of other regions. Therefore it can be stated that vocational activity of rural inhabitants is higher in the areas where satisfactory income of agricultural production is difficult to obtain.

2. Dynamics of changes in economic activity of rural inhabitants

Due to the possibly low level of use of workforce resources in rural areas, a serious problem is the possibility of their development through support of enterprise. In 2005 24.8% out of all the people who were incorporated in the register of business activity run their business in rural areas. Within the group of economic entities the positive majority (98.4%) was represented by economic activity of natural persons whose enterprises employed up to 9 people. Dynamics of increase in the number of people performing business activity in rural areas in the years 2000-2005 amounted to 114.4% (Fig. 2), moreover in the same period the number which went up was of the smallest enterprises giving employment to maximum 9 workers. It is worth noting that in towns, in the same period, dynamics of increase in the number of economic entities was lower and amounted to 109.9%. It should be stated that rural areas, despite the fact of their indicator of number of enterprises per 100 inhabitants being significantly lower, are characterised by dynamics of the increase in their number being higher than in urban areas (Table 1).

The highest number of small enterprises employing up to 9 workers was recorded in Mazowieckie (89.1 thousand), Małopolskie (76.9 thousand) and Wielkopolskie (75.7 thousand) voivodships. The lowest number of people who perform economic activity was recorded in Podlaskie voivodship (17.4 thousand

i.e. 2.6%). On the 1000-inhabitant basis the situation was the most favourable in Zachodniopomorskie voivodship where a total of 60.8% natural persons performing economic activity were recorded. In comparison to 2000, on the country scale and in almost all voivodships, an increase in the number of natural persons performing economic activity in rural areas was recorded. The highest increase was observed within the group of natural persons performing economic activity and giving employment to 10-49 as well as 50 plus people. Also on a 1000-inhabitant basis, in 2005 both across the country and in rural areas the total number of natural persons performing economic activity was higher.

According to data in the national REGON register, in 2005 in rural areas 61.5 thousand natural persons performing economic activity were entered into the register, which constituted 27.6% of all the newly-registered enterprises in the year in question in Poland. Within the same period 49.3 thousand (24.8%) natural persons were signed off the register. The highest number of newly-registered natural persons performing economic activity was recorded in Mazowieckie voivodship (7.8 thousand). The highest number of natural persons signed off the register was in Małopolskie voivodship (6.2 thousand).

Figure 2. Dynamics of the number of natural persons performing economic activity in rural areas in 2005 compared to 2000

Source: own development based on the Central Statistical Office (GUS) data.

Table 1

Natural persons performing economic activity per number of the employed (as for 31st December)

Specification	Natural person employing				
	Total	up to 9 people	10 – 49	50 plus people	
expressed in thousands					
POLAND	2000	2501.0	2471.9	27.2	1.8
	2005	2776.5	2734.5	39.3	2.7
Urban areas	2000	1898.7	1876.3	21.0	1.4
	2005	2087.6	2056.4	29.3	2.0
Rural areas	2000	602.3	595.7	6.2	0.5
	2005	688.9	678.1	10.0	0.7
per 1000 inhabitants					
POLAND	2000	65.4	64.6	0.7	0.0
	2005	72.8	71.7	1.0	0.1
Urban areas	2000	80.2	79.3	0.9	0.1
	2005	89.1	87.8	1.2	0.1
Rural areas	2000	41.3	40.8	0.4	0.0
	2005	46.8	46.0	0.7	0.0

Source: own development based on the Central Statistical Office (GUS) data.

While comparing data from 2000 it can be noticed that in 2005, at the level of voivodships, only in Lubuskie and Pomorskie voivodships the number of newly-registered natural persons performing economic activity was higher (Fig. 3). In other voivodships in 2005 the same number recorded was lower than in 2000. While analysing the dynamics of the number of natural persons signed off the register in the years in question, 2000 and 2005, the reverse tendency was observed. In 2005 only in Lubuskie voivodship fewer natural persons (by 22.4%) were signed off the register than in 2000. Their number in other voivodships significantly increased.

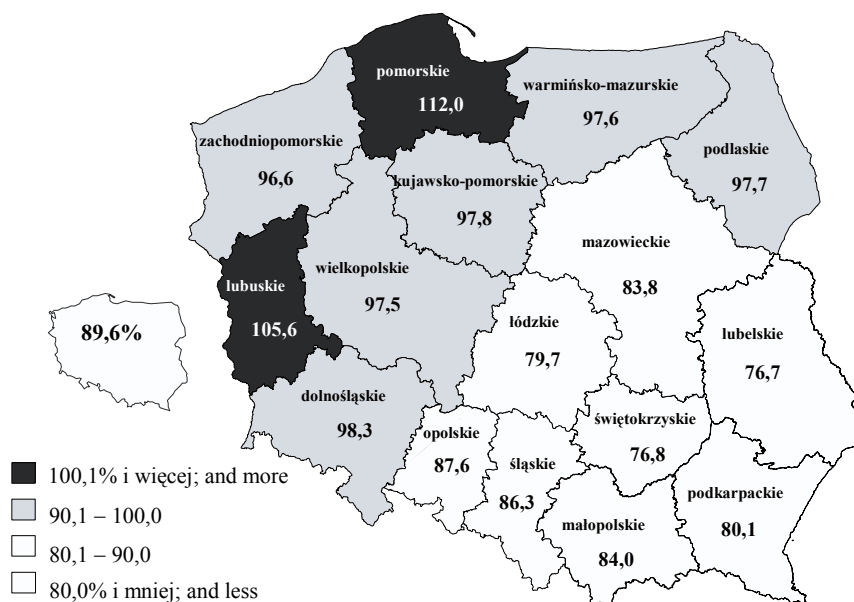

Figure 3. Dynamics of the number of natural persons performing economic activity, newly registered in the REGON register in rural areas in 2005, per voivodship, compared to 2000

Source: own development based on the Central Statistical Office (GUS) data.

In 2005, per 1000 inhabitants in rural areas there were 3.5 natural persons performing economic activity in agricultural sector (3.4 in agriculture). The indicator was of the lowest value in the sector of market services (29.1), while in non-market only 1.5. When comparing voivodships, the highest number of natural persons performing economic activity, both in agricultural sector and in agriculture itself, was recorded in Lubuskie voivodship (5.6 per 1000 inhabitants). The number of natural persons being active in the industrial sector ranged from 8.0 in Lubelskie voivodship to 16.7 per 1000 inhabitants in Śląskie voivodship. The non-market service sector was most numerously represented in Zachodniopomorskie voivodship (39.4). The lowest number of natural persons performing economic activity in the sector, per 1000 inhabitants, was recorded in Podlaskie voivodship (20.4).

In comparison to 2000 it can be noticed that in almost every sector the number of natural persons performing economic activity increased per 1000 inhabitants in rural areas, the biggest increase being recorded in the sector of market services.

Summary

The observations conducted in many countries show that approximately 50% of newly-established enterprises are unable to survive for a time longer than 5 years. The Polish experiences show that in rural areas, despite the fact that in the years 2000-2005 a drop in the dynamics of increase in the number of new economic entities was observed, their number generally was on the increase. As conclusions from the research show, economic entities that are established in rural areas are characterised by a significant longevity (sustainability).

A positive majority of newly-established enterprises in rural areas gives employment to a small number of workers, who are often family members. It should be also stated that in the experts' opinion only as few as 10-20% of vocationally active people are able to perform economic activity on their own. Not only

does it result from their vocational skills, knowledge and experience, but is also related to their aptitude (owners of enterprises that are established in rural areas are characterised by good knowledge of local market, and their main motivation to commence performing economic activity is an occurrence of a market niche that ensures sustainability of functioning).

The data presented in the paper as well as the study on the literature of the subject enable us to provide a few general conclusions that contribute to the discussion on the directions and rate of economic development of rural areas.

1. Rural inhabitants living in the areas with the least favourable area's spatial structure of farms (Małopolskie and Lubelskie voivodships) is positively more vocationally active than inhabitants of other regions. Therefore it can be stated that vocational activity of rural inhabitants is higher in the areas where satisfactory income of agricultural production is difficult to obtain.

2. While comparing data from 2000 and 2005, at the level of voivodships, only in Lubuskie and Pomorskie voivodships the number of newly-registered natural persons performing economic activity has increased. In other voivodships in 2005 the same number recorded was lower than in 2000. While analysing the dynamics of the number of natural persons signed off the register in the years in question, the reverse tendency was observed. In 2005 only in Lubuskie voivodship fewer natural persons (by 22.4%) were signed off the register than in 2000. Their number in other voivodships significantly increased.

3. The dynamics of increase in economic activity, presented in the paper, cannot be considered the only alternative which enables development of the significant surplus of workforce present in rural areas. It should be stated that the specificity of rural areas, expressed in a significant spatial differentiation of the inhabitants' economic activity as well as different determinant factors of socio-economic development, encourages to undertake work on developing the regional policies of socio-economic activation of rural inhabitants. The policies should take into account the most important, region-specific problems and have to be adjusted to the development capacity of a given region.

References

1. Audretsch D. B., Thurik A. R. 1997. Sources of growth: the entrepreneurial versus the managed economy. Tinbergen Institute discussion paper. Erasmus University, Rotterdam.
2. Brodziński Z., 2004. Uwarunkowania procesu programowania rozwoju obszarów wiejskich w skali lokalnej. Wyd. SGGW, Warszawa.
3. Duczkowska-Małysz K. 1998. Rolnictwo – wieś – państwo. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
4. Kłosowski Fr. 2002. Możliwości rozwoju usług w Polsce. Wiadomości Statystyczne, 2 (XLVII): 46-55, GUS, PTS, Warszawa.
5. Newman J., Raine J., Skelcher C. 2001. Transforming Local Government: Innovation and Modernization. Public Money & Management, CIPFA.
6. Okuniewski J. 1996. Czynniki kształtujące sytuację wsi i rolnictwa u progu XXI wieku. W: Wieś i rolnictwo w badaniach społeczno-ekonomicznych. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.
7. Rolnictwo a rozwój obszarów wiejskich. 2005. Red. M. Kłodziński, W. Dzun. Wyd. IRWiR PAN, AR Szczecin. Warszawa.
8. Seidel B. 1999. The regional impact of Community policies. In: Improving Economic and Social Cohesion in the European Community. 1999. Ed. Mortensen J. St. Martin's Press. Brussel.
9. Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach Wiejskich. Red. A. Rosner. Wyd. IRWiR, PAN, Warszawa.

DABAS RESURSU EKONOMISKAIS IZVĒRTĒJUMS VIDZEMES REĢIONĀ

ECONOMIC EVALUATION OF THE NATURAL RESOURCES IN THE VIDZEME REGION

Mag.oec. Līga Vindele LLU EF doktorante,
Ph.D.student

Dr.oec., profesore Veronika Buģina,
LLU Ekonomikas fakultāte, Ekonomikas katedra
LUA Faculty of Economics, Department of Economics

Abstract

The natural resources are one of most important production resources. It is very important to ascertain, what kind of natural resources are available in territory and economically evaluate the existing natural resources in the Vidzeme region. Hypothesis: The natural resources in the Vidzeme region are varied. The aim of the article is: to evaluate economically the existing natural resources in the Vidzeme region. The tasks to complete the aim of the paper are: firstly, to clarify the quiddity of the natural resources and secondly economically evaluate such natural resources: forests, agricultural lands, waters and mineral deposits. The paper consists of two main chapters, introduction, conclusion and proposals. In the first chapter is given information on the natural resources. In the second chapter, there is the economic evaluation of the natural resources in the Vidzeme region. There is information on forests, agricultural lands, waters and mineral deposits. The following research methods were used: abstractly logical, graphical, monographic, document analysis, deduction, synthesis and statistical methods.

Keywords: natural resources, evaluation, proportion, market price (dabas resursi, novērtēšana, īpatsvars, tirgus cena).

Ievads Introduction

Dabas resursi ir vieni no galvenajiem ražošanas resursiem, taču tie ir ierobežoti. Viens no priekšnosacījumiem reģiona veiksmīgai attīstībai ir efektīva dabas resursu izmantošana. Lai varētu pastāvēt ilgtspējīga attīstība, ļoti svarīgi noskaidrot, kādi ir pašreizējie dabas resursi un kā tie tiek izmantoti. Tāpēc arī svarīgs ir šis dabas resursu ekonomiskais izvērtējums. Informācija par Vidzemes reģionā esošajiem dabas resursiem ir apkopota Teritorijas plānojumā un Vidzemes attīstības programmā, taču jāatzīst, ka tā ir nepilnīga un novecojusi. Zinātniskajā rakstā autore apkopojušas informāciju par esošajiem dabas resursiem Vidzemes reģionā un tos ekonomiski izanalizējušas.

Hipotēze: Dabas resursi Vidzemes reģionā ir daudzveidīgi un to racionāla izmantošana ir tautsaimniecības attīstības pamats.

Mērķis: Ekonomiski izvērtēt dabas resursus Vidzemes reģionā.

Ar darba mērķi saistītie uzdevumi:

- Noskaidrot dabas resursu būtību;
- Ekonomiski izvērtēt šādus dabas resursus: meži, lauksaimniecībā izmantojamā zeme, ūdeņi, derīgie izrakteņi.

Materiāli un metodes. Pētījumu uzdevuma risināšanai izmantoti Latvijas Republikas likumi, LR Vides ministrijas dati, Valsts zemes dienesta, Valsts vides dienesta dati, publikācijas un speciālā literatūra.

Izmantojam šādas pētījumu metodes: abstrakti loģiskā, grafiskā, monogrāfiskā, dokumentu analīzes, dedukcijas, sintēzes, dinamiskas laicrindas, matemātiskās statistikas metodes.

Rezultāti un diskusija Results and discussion

Dabas resursu teorētiskā izpēte Theoretical Research of Natural Resources

Dabas resursi (visplašākajā nozīmē – zeme) ir resursi, kurus radījusi daba, nevis cilvēks (Dobele A. Mihejeva L. Špoģis K..., 1999.). Tātad pie dabas resursiem pieder: meži, lauksaimniecībā izmantojamā zeme, ūdeņi, purvi, īpaši aizsargājamās dabas teritorijas, ainavas, derīgie izrakteņi utt.

Mežs ir ekosistēma visās tā attīstības stadijās, un tajā dominē koki, kuru augstums konkrētajā vietā var sasniegt vismaz septiņus metrus un kuru pašreizējā vai potenciālā vainagu projekcija ir vismaz 20 procenti no mežaudzes aizņemtās platības. Meža zeme ir zeme, uz kuras ir mežs, zeme zem meža infrastruktūras objektiem, kā arī mežā ietilpstošie un tam piegulošie pārplūstošie klajumi, purvi un lauces (Latvijas Republikas Meža likums).

Lauksaimniecībā izmantojamā zeme (LIZ) ir zemes lietošanas veids, kurā ietilpst aramzeme, augļu dārzi, pļavas un ganības (LLU Zemes ierīcības katedra, 2000.).

Ūdeņus veido gan virszemes ūdeņi – upes, ezeri, strauti un avoti, gan arī pazemes ūdeņi, kas ir vitāli svarīgi dzeramā ūdens apgādei. Zem ūdeņiem uzskaita zemes platības, kas aizņem upes, strauti, ezeri, dīķi un citas ūdens krātuves, kā arī kanāli, novadgrāvji un grāvji (LLU Zemes ierīcības katedra, 2000.).

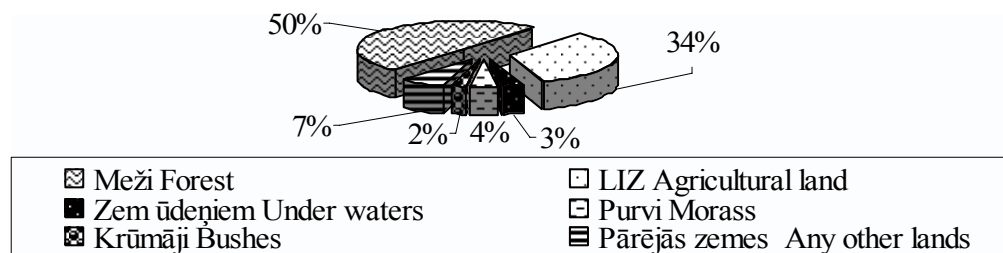
Derīgie izrakteņi ir neorganiskas vai organiskas izcelsmes veidojumi (arī pazemes ūdeņi), kuru izmantošana ir praktiski iespējama un ekonomiski izdevīga (Latvijas Republikas likums „Par zemes dzīlēm”).

Izmantojamie Latvijas zemes dzīļu resursi pēc izplatības iedalāmi bieži un ierobežoti sastopamos derīgajos izrakteņos. To izpētītās iegulas – atradnes – kopumā veido Latvijas minerālizejvielu bāzi. Bieži sastopamie derīgie izrakteņi – smilts un grants, māls, kūdra un saldūdens kaļķieži ir ģeoloģiski visjaunākie (kvartāra) veidojumi un iegul diezgan nelielā dziļumā. Pārējie tautsaimniecībā pieprasītie derīgie izrakteņi – ģipšakmens, kaļķakmens, dolomīts, kvarca smilts un devona māls, kuru izcelsme saistās ar pirmskvartāra nogulumu slāņiem, atrodas lielākā dziļumā, un to izplatība ir ierobežota. Sapropelis sastopams daudzos Latvijas ezeros un vietām arī kūdras purvos (Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra).

Dabas resursu ekonomiskais izvērtējums Vidzemes reģionā Economic evaluation of existing natural resources in the Vidzeme region

Vidzemes reģiona teritorija ir bagāta ar unikālām dabas vērtībām, kas ir nozīmīgas ne tikai šā reģiona līmenī, bet arī Latvijas un Eiropas līmenī.

Dabas resursu īpatsvaru Vidzemes reģionā sk. 1. attēlā.

1. attēls. Dabas resursu īpatsvars Vidzemes reģionā 2005. gadā
Figure 1. Proportion of natural resources in the Vidzeme region in 2005

Avots: Autoru aprēķins, izmantojot Vidzemes plānošanas reģiona datus, 2005.

Source: Authors' calculation on the basis of Vidzeme planning region data, 2005.

Kā redzams 1. attēlā, pusi no visas teritorijas aizņem meži (50%), to platība – 767 300 hektāri. 34% no visas teritorijas aizņem lauksaimniecībā izmantojamā zeme (LIZ), platība – 521 764 hektāri. 3% no pētāmās teritorijas aizņem ūdeņi (46 038 ha). 4% no Vidzemes reģiona teritorijas veido purvi, tie sastāda (61384 ha) un 7% aizņem pārējās zemes (107 422 ha).

Meži Forest

Pusi no Vidzemes reģiona teritorijas aizņem meži, kas ir viena no visdinamiskāk izmantotajām dabas bagātībām valstī. Teritorijas mežainums 2005. gadā bija 50%, kas ir virs vidējā mežainuma valstī. Kopējā koksnes krāja šajā teritorijā ir aptuveni 104,1 milj. m³. Valstij pieder 47,8% no kopējās meža platības Vidzemes reģionā (Vidzemes plānošanas reģions, 2005.).

Mežu nozare kļuvusi par vienu no nozīmīgākajām tautsaimniecības nozarēm Latvijā, kas sekmīgi attīstījusies tirgus ekonomikas apstākļos. Mežu nozarē nodarbināti 7% no visiem tautsaimniecībā nodarbinātajiem Latvijas iedzīvotājiem. Šīs nozares uzņēmumi izvietojušies visā Latvijas teritorijā, līdz ar to tiek sekmēta arī lauku attīstība.

Galvenā problēma ir privātīpašumā esošo mežu atjaunošana. Privātīpašumā esošo mežu apsaimniekošana galvenokārt vērsta uz meža izmantošanu peļņas ieguvei, līdz ar to kvalitatīva un laikus veikta meža atjaunošana izcirstajās platībās netiek veikta paredzētajā termiņā.

2004. gadā mežsaimniecības zemes vidējā kadastrālā vērtība pētāmajā teritorijā bija 110,76 Ls/ha, maksimālā vērtība bija 161,00 Ls/ha, minimālā vērtība bija 57,00 Ls/ha, un visbiežāk sastopamā (moda) mežsaimniecības zemes kadastrālā vērtība bija 115,00 Ls/ha (Valsts Zemes dienests).

Konkrēta nekustamā īpašuma tirgus cena ir cieši saistīta ar uz tās esošās mežaudzes (koksnes) reālo vērtību, kā arī ar piebraucamo ceļu kvalitāti un attālumu līdz kokapstrādes uzņēmumiem un citām kokmateriālu iepirkšanas vietām. Vērojama tendence, ka reģionos aktīvi darbojas šaurs mežu uzpircēju loks, kas arī regulē tirgus cenas. Vēl kā faktoros, kas ietekmē meža zemes tirgus cenas, var minēt: *sociālos faktorus* – iedzīvotāju ekonomiskā aktivitāte, viņu rīcībā esošie līdzekļi; *ekonomiskos faktoros* – uzņēmumu skaits, bezdarba līmenis u.c.; *tiesiskos faktoros* – hipotekārās ilgtermiņa kreditēšanas iespējas (Valsts Zemes dienests).

Vidzemes reģiona mežsaimniecības zemes tirgus cenas no 2002. gada līdz 2005. gadam sk. 1. tabulā.

1. tabula
Table 1

Mežsaimniecības zemes tirgus cenas Vidzemes reģionā no 2002. līdz 2005. gadam, Ls/ha
Market prices of forestry lands in the Vidzeme region in 2002 – 2005, LVL/ha

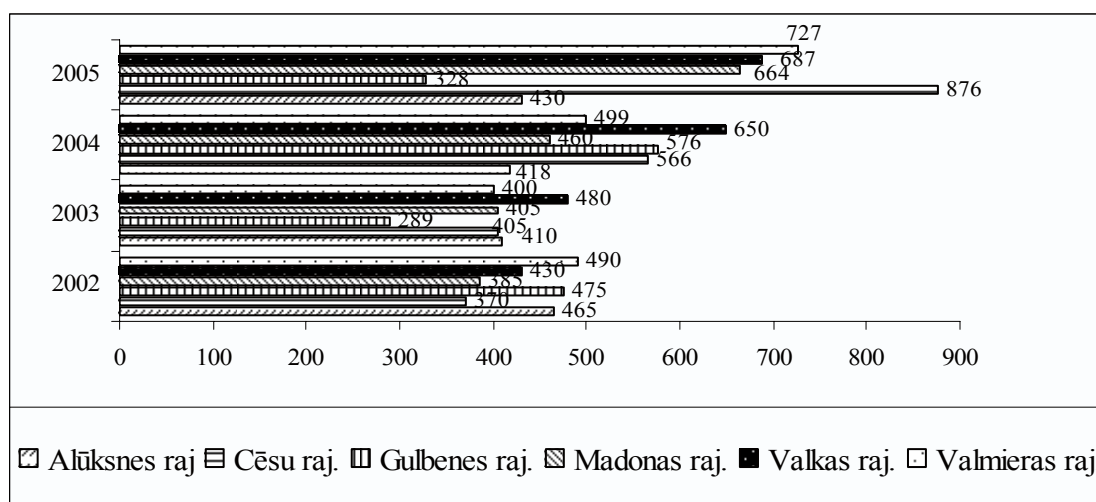
	2002	2003	2004	2005
Minimālā vērtība/ Minimal value	12	17	33	35
Ķēdes pieaugums/ Chain rise	–	5	16	2
Bāzes pieaugums/ Basis rise	–	5	21	23
Ķēdes augšanas temps/ Chain growth rate	–	142	194	106
Bāzes augšanas temps / Basis growth rate	–	142	275	292
Maksimālā vērtība/ Maximal value	3254	2740	6585	4368
Ķēdes pieaugums/ Chain rise	–	–514	3845	–2217
Bāzes pieaugums/ Basis rise	–	–514	3331	1114
Ķēdes augšanas temps/ Chain growth rate	–	84	240	66
Bāzes augšanas temps / Basis growth rate	–	84	202	134
Vidējā vērtība/ Average value	436	398	528	619
Ķēdes pieaugums/ Chain rise	–	–38	130	91
Bāzes pieaugums / Basis rise	–	–38	92	183
Ķēdes augšanas temps/ Chain growth rate	–	91	133	117
Bāzes augšanas temps / Basis growth rate	–	91	121	142

Avots: Autoru aprēķini, izmantojot valsts Zemes dienesta datus, 2005.

Source: Authors' calculation on the basis of data from State Land Service, 2005.

Kā redzams pēc 1. tabulas datiem, viszemākās vidējās tirgus cenas ir bijušas 2003. gadā. Nākamajos gados vērojams meža zemes tirgus cenas pieaugums, kas izskaidrojams ar aktīvo uzņēmējdarbību mežsaimniecībā.

2. attēlā parādītās mežsaimniecības zemes vidējās tirgus cenas Vidzemes reģionā esošajos rajonos no 2002. gada līdz 2005. gadam.

2. attēls. Mežsaimniecības zemes vidējās tirgus cenas
Vidzemes reģionā no 2002. līdz 2005. gadam, Ls/ha

Figure 2. Market prices of forestry lands in the Vidzeme region in 2002 – 2005, LVL/ha

Avots: Autoru aprēķini, izmantojot Valsts Zemes dienesta datus, 2005.

Source: Authors' calculation on the basis of data from State Land Service, 2005.

Kā redzams 2. attēlā, tad visaugstākā mežsaimniecības zemes vidējā tirgus cena 2002. gadā bija Valmieras rajonā (490 Ls/ha), 2003. gadā – Valkas rajonā (480 Ls/ha), 2004. gadā – Valkas rajonā (650 Ls/ha) un 2005. gadā – Cēsu rajonā (876 Ls/ha). Viszemākās mežsaimniecības zemes tirgus cenas 2002. gadā bija Cēsu rajonā (370 Ls/ha), 2003. gadā Gulbenes rajonā – (289 Ls/ha), 2004. gadā Alūksnes rajonā – (418 Ls/ha) un 2005. gadā – Gulbenes rajonā (328 Ls/ha).

Lai ekonomiski izvērtētu iegūtās koksnes izmantošanu, veicām triju Vidzemes reģiona uzņēmumu saimnieciskās darbības analīzi. Tika izvēlēti trīs uzņēmumi (pamatdarbība ir mežsaimniecība, mežizstrāde, kokmateriālu sagatavošana un koka celtniecības un galdniecības izstrādājumu ražošana) ar lielāko neto apgrozījumu 2005. gadā. Izvēlētie uzņēmumi: Latvijas un Zviedrijas kopuzņēmums SIA „Latsin” – neto apgrozījums 2005. gadā – 25 833 311 Ls. A/S „Stora Enso Timber” – neto apgrozījums 2005. gadā bija 24 929 742 Ls. SIA „JELD – WEN Latvija” – neto apgrozījums 2005. gadā bija 5 013 535 Ls.

Kā redzams pēc 2. tabulā iegūtajiem rezultātiem, Latvijas un Zviedrijas kopuzņēmuma SIA „Latsin” un A/S „Stora Enso Timber” saimnieciskā darbība vērtējama kā veiksmīga. Salīdzinot 2005. gadu ar 2004. gadu, ir palielinājušies uzņēmumu neatkarības rādītāji, palielinājusies uzņēmumu kopējā maksātspēja. Uzņēmumi ir finansiāli stabili (Latvijas un Zviedrijas kopuzņēmuma SIA „Latsin” atkarība no ārējiem aizņēmumiem = 0,74; A/S „Stora Enso Timber” atkarība no ārējiem aizņēmumiem = 1,13). Uzņēmumi 2005. gadā strādājusi rentabli, taču jādodomā par jaunas ražošanas uzsākšanu vai jau esošās uzlabošanu (pašu līdzekļu aprites temps ir samazinājies). „JELD – WEN Latvija” saimnieciskā darbība vērtējama kā neveiksmīga. Salīdzinot 2005. gadu ar 2004. gadu, ir samazinājies uzņēmuma neatkarības rādītājs (aizņemto līdzekļu īpatsvars 0,97). Uzņēmums ir finansiāli nestabils (uzņēmuma atkarība no ārējiem aizņēmumiem = 28,80). „JELD – WEN Latvija” 2005. gadā strādājis nerentabli.

Lai varētu veiksmīgi darboties, šīs nozares uzņēmumiem ir nepieciešami lieli ilgtermiņa ieguldījumi, lai pielāgotos ne tikai Latvijas, bet arī ārējā tirgus prasībām, ir nepieciešams nemitīgi modernizēt ražošanas iekārtas un izmantot jaunākās tehnoloģijas.

Uzņēmumu saimnieciskās darbības analīze
Economic performance analysis of companies

Uzņēmums Company	Latvijas Zviedrijas kopuzņēmums SIA „Latsin”			SIA "JELD – WEN Latvija"			A/S "Stora Enso Timber"		
	2003.	2004.	2005.	2003.	2004.	2005.	2003.	2004.	2005.
Rādītājs/ Index	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Neatkarības rādītājs (K1) Freedom index (K1)	0,10	0,04	0,58	0,60	0,12	0,03	0,28	0,35	0,47
Aizņemto līdzekļu īpatsvars Proportion of credits	0,90	0,96	0,42	0,40	0,88	0,97	0,72	0,65	0,53
Kopējais maksāspējas rādītājs Total paying capacity index	0,89	0,67	1,30	1,44	1,00	0,99	1,04	0,96	1,01
Uzņēmuma atkarība no ārējiem aizņēmumiem Company dependence on outer credits	9,11	23,26	0,74	0,64	7,06	28,80	2,48	2,87	1,13
Kopējās likviditātes koeficients Total liquidity ratio	0,82	0,61	1,71	1,74	0,19	1,06	2,58	0,72	3,32
Valdījumā esošo aktīvu aprīte Turnover of managed assets	4,04	4,31	4,71	1,28	0,23	0,14	1,19	1,29	1,28
Pašu līdzekļu aprītes ātrums, reizes gadā Own capital turnover velocity, times a year	40,91	104,46	8,18	2,15	1,87	3,94	4,21	3,71	2,73
Realizācijas rentabilitāte, % Sales profitability, %	0,28	-0,81	1,94	6,47	14,39	-51,89	7,32	7,81	11,68
Operatīvās darbības rentabilitāte, % Profitability of operatio- nal performance, %	0,30	-0,80	2,23	8,96	17,38	-52,86	8,90	9,75	14,14
Bruto peļņas rentabilitāte, % Gross income profitability, %	47,18	97,22	98,35	29,24	25,74	21,80	99,22	99,57	99,55
Pašu kapitāla rentabilitāte, % Own capital profitability, %	2,52	-59,65	33,78	14,95	31,14	-165,26	59,59	33,85	37,89

Avots: Autoru aprēķini, izmantojot Lursoft datus, 2006.

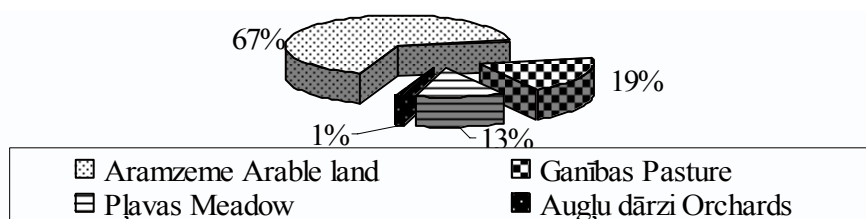
Source: Authors' calculation on the basis of Lursoft data, 2006.

Lauksaimniecībā izmantojamā zeme
Agricultural land

Lauksaimniecībā izmantojamā zeme ir viens no nozīmīgākajiem tautsaimniecības resursiem. Zemes lietotāji ir valsts, pašvaldības, uzņēmumi un privātpersonas. 3. attēlā ir parādīts lauksaimniecībā izmantojamo zemju sadalījums Vidzemes reģionā 2005. gadā.

Kā redzams pēc 3. attēla datiem, aramzeme aizņem 349 582 ha (67%), ganības 99 135 ha (19%), pļavas – 67 829 ha (13%) un augļudārzi – 5218 ha (1%). Pēdējo gadu laikā vērojama aramzemju platību samazināšanās (2002. gadā aramzemes aizņēma 78% no Vidzemes reģiona LIZ), tas izskaidrojams ar nelielo zemes izmantošanas intensitāti lauksaimniecībā, lielas aramzemes platības aizaug un pakāpeniski kļūst par dabīgajām pļavām. Kā redzams no 3. attēla datiem, vismazāk šajā teritorijā ir augļudārzu, tas izskaidrojams

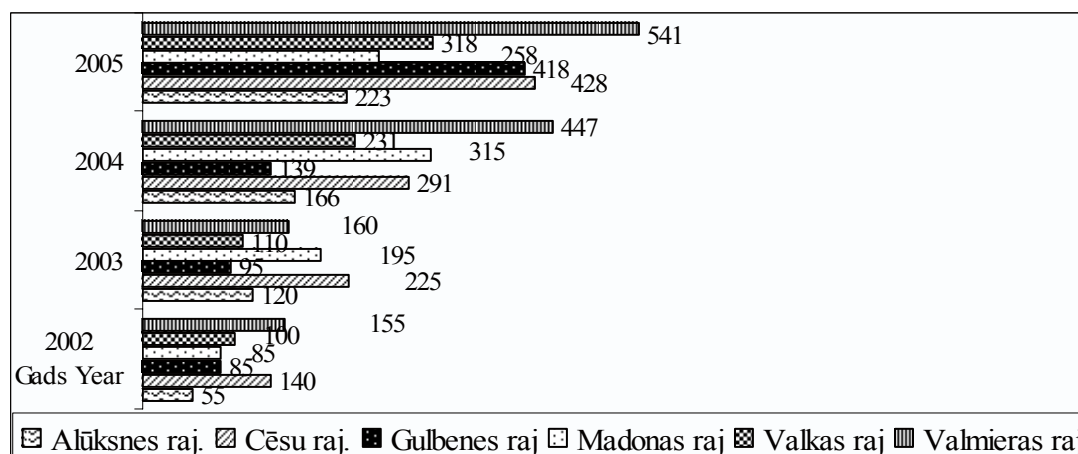
ar to, ka klimatiskie apstākļi un augsnes īpatnības nav piemērotas augļu koku audzēšanai. Lielākā daļa LIZ (59%) ir meliorētas, tas ir, 307 841 hektārs.

3. attēls. LIZ sadalījums Vidzemes reģionā 2005. gadā
Figure 3. Shareout of agricultural lands in the Vidzeme region in 2005

Avots: Autoru aprēķini, izmantojot Vidzemes plānošanas reģiona datus, 2005.
Source: Authors' calculation on the basis of Vidzeme planning region data, 2005.

2005. gadā lauksaimniecībā izmantojamās zemes vidējā kadastrālā vērtība pētāmajā teritorijā ir 224 Ls/ha. Viszemākā LIZ kadastrālā vērtība Vidzemes reģionā ir 31 Ls/ha (Cēsu raj. Zaubes pagasts) un visaugstākā LIZ kadastrālā vērtība ir 1364 Ls/ha (Valkas raj. Ēveles pagasts). Vidējais zemes kadastrālais novērtējums ir 35 balles. Vidējā LIZ tirgus cena Vidzemes reģionā 2002. gadā bija 103 Ls/ha, 2003. gadā bija 151 Ls/ha, 2004. gadā bija 256 Ls/ha un 2005. gadā bija 364 Ls/ha. Informācija par Lauksaimniecības zemju tirgus cenām Vidzemes reģionā no 2002. gada līdz 2005. gadam parādīta 4. attēlā.

4. attēls. LIZ vidējās tirgus cenas Vidzemes reģionā no 2002. līdz 2005. gadam, Ls/ha
Figure 4. Market prices of agricultural lands in the Vidzeme region in 2002 – 2005, LVL/ha

Avots: Autoru aprēķini, izmantojot Valsts Zemes dienesta datus, 2005.
Source: Authors' calculation on the basis of data from State Land Service, 2005.

Kā redzams 4. attēlā, salīdzinot 2005. gadu ar 2002. gadu, vērojams straujš LIZ vidējās tirgus cenas pieaugums uz ha (Alūksnes raj. – 168 Ls, Cēsu raj. – 288 Ls, Gulbenes raj. – 333 Ls, Madonas raj. – 173 Ls, Valkas raj. – 218 Ls un Valmieras raj. – 386 Ls). Viszemākās LIZ tirgus cenas 2005. gadā bija Alūksnes rajonā (223 Ls/ha) un Madonas rajonā (258 Ls/ha).

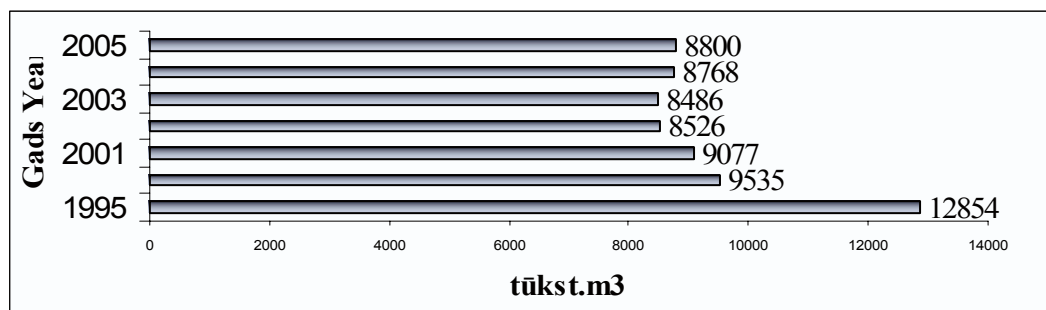
Ūdeņi Waters

Ūdeņi klāj 46 038 ha (3%) no Vidzemes teritorijas, kur izvietojušies daudzi ezeri, lielākais no tiem ir Lubāns 8210 ha platībā (Madonas rajona teritorijā – 3490 ha) un upes, lielākās no tām ir Daugava, Gauja,

Aiviekste. Teritoriju šķērso daudzas mazas upītes un strautiņi, kas vietām grūti identificējami, jo izskatās pēc grāvjiem (Vidzemes plānošanas reģions, 2005.).

Vidzemes reģiona apgādei tiek izmantoti dabīgie pazemes ūdeņi, kuru krājumi ir apzināti un novērtēti kā pietiekami. Pēc valsts statistiskā pārskata “2 – ūdens” datiem, 2005. gadā no pazemes ūdens avotiem šajā teritorijā iegūti 8800 tūkst. m³ dzeramā ūdens.

5. attēlā ir redzams saņemtais ūdens daudzums Vidzemes reģionā.

5. attēls. Saņemtais ūdens daudzums Vidzemes reģionā

Figure 5. Incoming water quantity in the Vidzeme region

Avots: Autoru aprēķini, izmantojot Madonas reģionālā Vides pārvaldes datus, 2005.

Source: Authors' calculation on the basis of Madona Regional Environment Office, 2005.

Kā redzams pēc 5. attēla datiem, ūdens patēriņš pakāpeniski ir samazinājies, tikai 2004. gadā ūdens patēriņš atkal palielinājies. Ūdens patēriņa samazinājums izskaidrojams ar ražošanas uzņēmumu samazināšanos šajā teritorijā. 38% no visa patērētā ūdens izmanto ražošanas uzņēmumi.

Viena no vides aizsardzības prioritātēm ir ūdenssaimniecības sistēmas sakārtošana atbilstoši Latvijas normatīvajiem aktiem, vispārpieņemtajiem pakalpojumu standartiem un Eiropas Savienības direktīvām.

Dzeramā ūdens kvalitāte atbilstoši Eiropas Savienības prasībām ūdens sagataves vietā ir nodrošināta tikai šīs teritorijas pilsētās. Nolietoto ūdensvadu tīklu dēļ ūdens kvalitāte pasliktinās ceļā pie patērētāja, bet atbilstību ES direktīvu prasībām vērtē tieši pēc ūdens kvalitātes, ko saņem patērētājs.

Atbilstoši Ūdens struktūrdirektīvas prasībām ekonomiski nozīmīgo upju sarakstā iekļautas Gauja, Amata, Brasla (laša, taimiņa, strauta foreles un alatas populācijas), Rauna (taimiņa un upes nēga populācijas) un Aiviekste (nozīmīga makšķerēšanai), ekonomiski svarīgo ezeru sarakstā – Alūksnes ezers, Burtnieks un Lubāns (nozīmīgi zvejai un makšķerēšanai).

Uz reģiona upēm uzceltas 50 mazās HES, kuru enerģētiskais potenciāls gan nav liels, un daļa no tām iekļauta vidi nelabvēlīgi ietekmējošo mazo HES sarakstā – Augstāres un Ilzēnu HES uz Gaujas, Kalnakārķu HES uz Kujas, Vecpiebalgas HES uz Orisāres u.c. Salaca, Gauja, Vaidava, Amata, Braslas un vēl daudzas saskaņā ar 15.01.2002. Ministru kabineta noteikumiem Nr. 27 ir iekļautas to upju sarakstā, uz kurām aizliegts būvēt hidroelektrostaciju aizsprostus (Madonas reģionālā vides pārvalde).

Derīgie izrakteņi Mineral deposits

Vietējo derīgo izrakteņu krājumu izpēte un novērtējums ir būtisks saimnieciskās darbības attīstībai. Apzinoties derīgo izrakteņu krājumus, iespējams tos racionāli izmantot. Nozīmīgākie Vidzemes reģiona derīgie izrakteņi ir dolomīts, smilts, grants, māls un kūdra, Palsmanes un Virešu apkaimē konstatēti nelieli vietējas nozīmes ģipsakmeni saturoši slāņi un lielākajā daļā ezeru ir sastopams sapropelis. Vidzemes reģionā ir noteiktas piecas valsts nozīmes derīgo izrakteņu atradnes – divas kvarca smilšu atradnes – „Bāle – Bērziņi” Valmieras rajonā un „Cīruļi” Cēsu rajonā, augstas kvalitātes māla atradne „Liepa” Cēsu rajonā, dolomītu atradne „Dārziems” Alūksnes rajonā un grants atradne „Pāvuli” Cēsu rajonā. Derīgo izrakteņu krājumi Vidzemes reģionā 2005. gadā apkopoti 3. tabulā.

Derīgo izrakteņu krājumi Vidzemes reģionā 2005. gadā
Mineral deposits reserves in the Vidzeme region in 2005

Derīgie izrakteņi Mineral deposits	Daudzums milj. Quantity milj	Vērtība milj. Ls (tirgus cenās) Cost milj. Ls (Market price)
Dolomīts/ Dolomite	266 m ³	1383,20
Kvarca smilts/ Quartz sand	182 m ³	728,00
Māls/ Clay	30 m ³	135,00
Smilts un smilts grants maisījums Sand and gravel mix	114 m ³	403,56
Kūdra / Peat	150 t	1800,00
Ģipšakmens / Gypsum	0,71 m ³	8,79

Avots: Autoru aprēķini, izmantojot Madonas reģionālās Vides pārvaldes datus, 2005.

Source: Authors' calculation on the basis of Madona Regional Environment Office, 2005.

Kā redzams 3. tabulā, visvairāk pētāmajā teritorijā ir dolomīta, kvarca smilšu un kūdras. Jāatzīst, ka diemžēl šī informācija nav pilnīga, jo šie ir tikai aptuveni derīgo izrakteņu krājumi. Tāpēc nepieciešams veikt izpēti darbus, kā arī veikt stingrāku derīgo izrakteņu ieguves uzskaiti.

2005. gadā vidējā tirgus cena dolomītam bija 5,20 Ls/m³, kvarca smiltīm – 4,00 Ls/m³, mālam – 4,50 Ls/m³, smilts un smilts grants maisījumam – 3,54 Ls/m³, kūdrai – 12 Ls/t un ģipšakmenim – 8,15 Ls/m³.

Secinājumi **Conclusions**

- Vidzemes reģiona teritorija bagāta ar unikāliem dabas resursiem, kas ir nozīmīgi ne tikai šo rajonu līmenī, bet arī Latvijas un Eiropas līmenī.
- 2004. gadā mežsaimniecības zemes vidējā kadastrālā vērtība pētāmajā teritorijā bija 110,76 Ls/ha. Mežsaimniecības zemes vidējā tirgus cena 2005. gadā bija 619 Ls/ha.
- Galvenā problēma ir privātīpašumā esošo mežu atjaunošana. Privātīpašumā esošo mežu apsaimniekošana galvenokārt vērsta uz meža izmantošanu peļņas ieguvei, līdz ar to kvalitatīva un laikus veikta meža atjaunošana izcirstajās platībās netiek veikta paredzētajā termiņā.
- 2005. gadā lauksaimniecībā izmantojamās zemes vidējā kadastrālā vērtība bija 224 Ls/ha. Vidējais novērtējums ballēs ir 35 balles. Vidējā lauksaimniecībā izmantojamās zemes tirgus cena Vidzemes reģionā 2002. gadā bija 103 Ls/ha, 2003. gadā – 151 Ls/ha, 2004. gadā – 265 Ls/ha un 2005. gadā – 364 Ls/ha.
- Pēdējo gadu laikā vērojama aramzemju platību samazināšanās (2002. gadā – aramzeme sastāda 78% no LIZ, 2005. gadā – 67% no LIZ), kas izskaidrojama ar nelielu zemes izmantošanas intensitāti lauksaimniecībā, lielas aramzemes platības aizaug un pakāpeniski kļūst par dabīgajām pļavām.
- Vidzemes reģionā ūdens apgādei tiek izmantoti dabīgie pazemes ūdeņi, kuru krājumi ir apzināti un novērtēti kā pietiekami.
- Dzeramā ūdens kvalitāte atbilstoši Eiropas Savienības prasībām ūdens sagataves vietā ir nodrošināta tikai Vidzemes reģiona pilsētās.
- Mazās hidroelektrostacijas būtiskākā ietekme – diennakts ūdenslīmeņa svārstības rada krastu eroziju, pat nogāžu izskalošanos un upju ielejas ainavas degradāciju.
- Vidzemes reģionā ir noteiktas piecas valsts nozīmes derīgo izrakteņu atradnes – divas kvarca smilšu atradnes, augstas kvalitātes māla atradne, dolomītu atradne un grants atradne.
- Derīgo izrakteņu karjeru pašreizējā vērtība latos nav zināma, jo gan pašvaldību, gan uzņēmumu bilanci šo zemes gabalu vērtība parādīta tāda, par kādu šis zemes gabals nopirkts, nekāda pārvērtēšana nav notikusi.
- Par daudziem dabas resursiem ir pieejami kvantitatīvi un nevis kvalitatīvi rādītāji, tāpēc ir ļoti svarīgi izteikt dabas resursu vērtību tirgus cenās.

Priekšlikumi **Proposals**

- Nodrošināt mežu atjaunošanu laikus, informējot īpašniekus par nepieciešamajiem pasākumiem, kā arī par iespējām piesaistīt līdzfinansējumu.
- Lai uzlabotu dzeramā ūdens kvalitāti Vidzemes reģionā, izmantot ERAF finansējumu, lai nodrošinātu precīzāku ūdens uzskaiti, ieviest modernākus ūdens skaitītājus, kuru rādītājus nebūtu iespējams izmainīt.
- Veikt derīgo izrakteņu karjeru pārvērtēšanu, līdz ar to tiks noskaidrota šo zemes gabalu patiesā vērtība.

Izmantoto avotu saraksts **List of Bibliography**

1. Dabas aizsardzības pārvalde// <http://www.dap.gov.lv>.
2. Dobeļe A., Mihejeva L., Špoģis K., Vedļa A., Vieķals U., Ruskule S., Asejeva A., Upīte I. „Saimniekošanas mācība”/ Latvijas lauksaimniecības konsultāciju un izglītības atbalsta centrs. Latvijas Lauksaimniecības universitāte. Ekonomikas fakultāte. Uzņēmējdarbības katedra. – Ozolnieki, 1999. – 344. lpp.
3. Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Zemes ierīcības katedra. „Zemes lietošanas veidu apzīmējumi kartogrāfiskajos attēlos” – Jelgava, 2000. – 24 lpp.
4. Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra// <http://www.lvgma.gov.lv>.
5. LR „Meža likums”. Publicēts: Latvijas Vēstnesis Nr. 98/99 (16.03.2000.).
6. LR Likums „Par zemes dzīlēm”. Publicēts: Latvijas Vēstnesis Nr.87 (21.05.1996.).
7. Lursoft// www.lursoft.lv.
8. Madonas reģionālā vides pārvalde.
9. Valsts zemes dienests// <http://www.vzd.gov.lv>.
10. Vidzemes reģions// <http://www.vidzemes-regions.lv>.

NODARBINĀTĪBAS PROBLĒMAS MAZPILSĒTĀS LATVIJĀ PĒC IESTĀŠANĀS ES

EMPLOYMENT PROBLEMS OF SMALL TOWNS IN LATVIA AFTER ACCESSION TO THE EU

Mg.sc.soc. **Līga Rasnača** LLU SZF Socioloģijas katedras lektore, doktorante
Mg.geogr., Mg.sc.soc. **Ženija Krūzmētra** LLU SZF Socioloģijas katedras lektore, doktorante
Mg.oec. **Inese Saulāja** LLU EF Uzņēmējdarbības un vadības katedras lektore, doktorante
B.sc.soc. **Dina Bite** LLU SZF Socioloģijas katedras asistente, maģistrante

Abstract

The Lisbon strategy of the European Union (EU) and the corresponding aims of sustainable development of the EU envisage economical and social cohesion of the society supplying equal opportunities for all the members of the society, involvement of every individual in the economical, political and social processes, consolidation of the society, integration and state development in common, as well. The unbalanced regional development of Latvia is recognized in the Basic statements of sustainable development of Latvia. Latvia becomes a typically monocentric state with fragmented administratively territorial system. The article analysed the current employment problems in small towns: providing with work place, the level of fee, work and social security, the migration's influence to employment, stereotype's influence of gender and age, as well as formal and informal influence of social network. There special attention is paid to eligibility of small towns to become Employment and Service Centre (ESC). Changes in rural society and in work patterns, employment modes and solving unemployment problems could facilitate towns as spatial and social mediators.

Key words: social networks, migration, work, temporary employment, small town.

Ievads Introduction

Latvija jau trīs gadus ir pilntiesīga Eiropas Savienības (ES) dalībvalsts. Kādas problēmas nodarbinātības jomā vērojamas Latvijas mazpilsētās šajos trīs gados? Lai to izvērtētu, jāņem vērā arī tas, kā Latvija nodarbinātības jomā ir attīstījusies un pilnveidojusies 15 gadu laikā kopš neatkarības atgūšanas.

2006. gadā tika īstenots projekts "Objektīvo un subjektīvo faktoru ietekme uz iedzīvotāju piesaisti Latvijas mazpilsētām un lauku teritorijām", kura ietvaros kā viena no galvenajām tika pētīta nodarbinātības problēma.

Pētījums veikts kā gadījuma izpēte (*case study*), lietojot tādas pētījumu metodes kā dokumentu analīze un ekspertu intervijas. Mazpilsētas skatītas kā īpaša sociālā vide, pamatojoties uz sociālo tīklu teoriju. Pētījuma norisei tika izraudzītas teritorijas pēc vairākiem kritērijiem: teritorijas, kas izvietotas tālu no Rīgas (vairāk par 100 km), neatrodas tiešā lielo nodarbinātības centru (Latvijas lielāko pilsētu) tuvumā (tālāk par 20 km), kam ir īpaši atbalstāmo teritoriju statuss, kas pietuvinātas Latvijas robežai (sauszemes un jūras).

Kā galvenās izpētes vietas izvēlētas sešas Latvijas mazpilsētas ar apkārtējām teritorijām – Piltene, Pāvilosta, Ape, Dagda, Aknīste, Viesīte, kas atbilstoši Administratīvi teritoriālajai reformai (ATR) varētu kļūt par jaunizveidoto novadu centriem. Lauka darbs ietvēra intervijas ar pašvaldību vadītājiem, pašvaldību speciālistiem, vietējiem uzņēmējiem, valsts iestāžu speciālistiem, darba ņēmējiem un pagaidu darbos nodarbinātajiem.

Darba tirgus saistīts ar piedāvājumu un pieprasījumu (*Marshall, 2005:142;713*). Nodarbinātība pašvaldību un valsts iestādēs visos gadījumos ir legāla un sociāli aizsargāta. Savukārt nodarbinātība privātā jomā ne vienmēr saņem visas sociālās un tiesiskās garantijas. Darbs ietver arī pagaidu nodarbošanos, kas var būt legāla vai nelegāla.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot nodarbinātības problēmas mazpilsētās un sociālo tīklu u.c. faktoru ietekmi, kā arī sniegt priekšlikumus problēmu risināšanai. Lai sasniegtu pētījuma mērķi, izvirzīti šādi uzdevumi: izpētīt pastāvošās nodarbinātības problēmas Latvijas mazpilsētās; izvērtēt faktorus, kas to ietekmē; izanalizēt sociālo tīklu ietekmi uz nodarbinātības problēmām mazpilsētās; sniegt priekšlikumus problēmu risināšanai.

Sociālo tīklu loma mazpilsētu nodarbinātībā The role of social network in small town employment

Lielpilsētas, mazpilsētas un lauku teritorijas Latvijā atšķiras ne tikai pēc iedzīvotāju skaita un ģeogrāfiskā novietojuma, bet arī pēc konkrētas sociālekonomiskas specifikas.

Mazpilsēta ir vide, kurai raksturīga sava vēsture, kurā pastāv savas tradīcijas, savas īpatnības, un kura no lielajām pilsētām atšķiras ar to, ka tajā nav izteikts dinamiskums un atsvešinātība. Pastāv dažādi kritēriji mazpilsētu statusa noteikšanai. Mazpilsētu var uzskatīt kā *pāreju* no pilsētām uz laukiem, tāpēc šajā nodaļā tiks aplūkotas ar nodarbinātību saistītas mazpilsētai raksturīgas īpatnības un sociālo tīklu loma. Par mazpilsētu tiek dēvētas tās pilsētas, kurās iedzīvotāju skaits ir robežās no 2,5 līdz 20 tūkstošiem (*Preservation struggle, 2004*). 2004. gadā Latvijā bija 77 pilsētas ar ļoti atšķirīgu iedzīvotāju skaitu. Starp tām 7 ir tā sauktās republikas pilsētas, 20 lielākas pilsētas – rajonu centri, pārējās uz iepriekšējo fona varētu uzskatīt par mazpilsētām (*Latvijas... 2005*).

Liela loma nodarbinātības problēmu risināšanā mazpilsētās ir sociālajiem tīkliem. **Sociālie tīkli** tiek skaidroti kā atsevišķu indivīdu savstarpējās attiecības un mijiedarbība, kas kopā ir saistīti vienā vai vairākās sociālās attiecībās, veidojot sociālos tīklus. Tie ir uz uzticēšanos un solidaritāti balstīti cilvēku kontakti un attiecības, kas dod sociālo kapitālu (*Kenneth, 2006*). Nodarbinātības problēmas pastāv esošo sociālo tīklu ietvaros; arī to risinājums saistīts ar sociālo tīklu darbību. Sociālie tīkli tiek veidoti, balstoties uz cilvēku, grupu vai organizāciju attiecībām, kas savukārt balstās uz sadarbību kopīgu mērķu sasniegšanai. Tie var pastāvēt gan īslaicīgi, gan arī ilgstoši. Termins "tīkls" cilvēkus, grupas un to radītās organizācijas raksturo kā tīkla mezglus, bet to savstarpējās attiecības – kā kanālus (*Memoli, 2004:488*).

Sociālo tīklu teorija skaidro, ka tīklus var iedalīt primārajos vai dabiskajos tīklos (neformālie) un institucionālos vai sekundāros tīklos (formālie). *Neformālie tīkli* ir saistīti ar attiecībām ģimenē, ņemot vērā ģimenes attīstības vēsturi un iekšējo vidi. Uz šo grupu var attiecināt arī draugus un paziņas, dažādus kontaktus darbā, savukārt *formālie* tīkli ir saistīti ar valsts institūcijām un organizācijām (*Matos, Sousa, 2004: 68*).

Rezultāti un diskusija Results and Discussion

Latvijā tāpat kā citās jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs ir raksturīgs tas, ka reģionu sociāli ekonomiskā attīstība ir nevienmērīga. Piemēram, 2004. gadā nodarbinātības līmenis Rīgas reģionā bija 67.3% (2003. gadā – 66.0%), Kurzemes reģionā – 62%, bet Latgales reģionā – 53.6% (2003. gadā – 52.1%). Iepriekšminētajos reģionos nodarbinātības līmenis ir palielinājies, savukārt, Vidzemes un Zemgales reģionos nodarbinātības līmenis ir samazinājies attiecīgi par 0.4 un 2.6 procentpunktiem, sarūkot līdz 60.2% un 59.6% (*Ziņojums par..., 2005*).

Latvijā ir 50 mazpilsētas, no kurām sešas tika iekļautas gadījuma izpētē: Piltene, Ape, Aknīste un Viesīte ir pilsētas ar lauku teritoriju, savukārt Pāvilostai un Dagdai nav definēta tām atbilstoša lauku teritorija. Pāvilosta patlaban ir jaunizveidotā Sakas novada centrs.

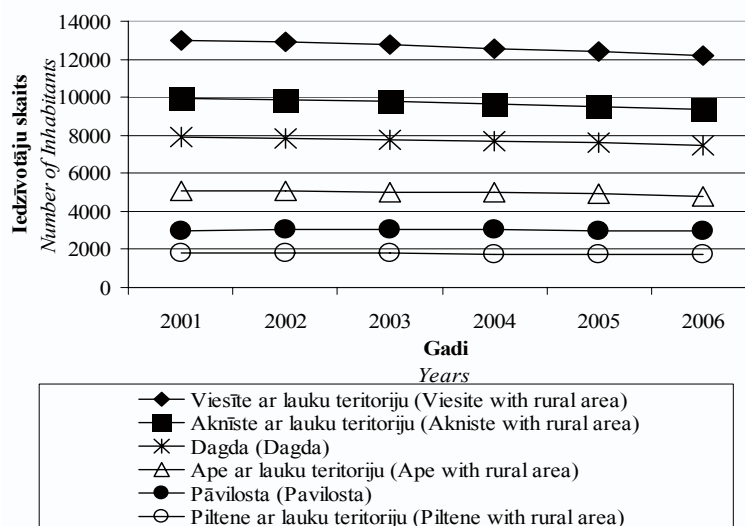
Iedzīvotāju skaits gadījuma izpētei izvēlētajās mazpilsētās 2006. gadā svārstās robežās no 1000 līdz 3000. Latvijā nav skaidri definēta robeža, ar kuru sākot, apdzīvota vieta uzskatāma par pilsētu. Piemēram, Neretas pagasts ar līdzīgu iedzīvotāju skaitu kā Pāvilostai vai Dagdai nav pilsēta. Izsverot politiskās priekšrocības, pašvaldības pašas izvēlas savu statusu. Atšķirīgs statuss nosaka atšķirīgus pašvaldību funkciju izpildes nosacījumus, piemēram, lai bērni varētu mācīties atsevišķā klasē, pilsētā jābūt 12 skolēniem, bet pagastā – 8 skolēniem (*MK Noteikumi Nr.735, 2005*).

Iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas mazpilsētās no 2001. gada līdz 2006. gadam
The Population Decrease in Small Towns 2001 – 2006

<i>Mazpilsētas</i> <i>Small Towns</i>	<i>2001</i>	<i>2006</i>	<i>Iedzīvotāju skaita izmaiņas %</i> <i>2001 – 2006</i> <i>The Recension of Inhabitants,</i> <i>% 2001. – 2006</i>
Piltene ar lauku teritoriju (<i>Piltene with rural area</i>)	1817	1736	-4.5
Pāvilosta (<i>Pāvilosta</i>)	1184	1215	2.6
Ape ar lauku teritoriju (<i>Ape with rural area</i>)	2058	1867	-9.3
Dagda (<i>Dagda</i>)	2813	2649	-5.8
Aknīste ar lauku teritoriju (<i>Aknīste with rural area</i>)	2051	1891	-7.8
Viesīte ar lauku teritoriju (<i>Viesīte with rural area</i>)	3084	2804	-9.1

Avots: autoru veidota pēc CSP datiem Source: author's made by CSB.

Pēc statistikas datu apkopošanas var secināt, ka pēdējos sešos gados gandrīz vai visās mazpilsētās ir vērojams iedzīvotāju skaita samazinājums (sk. 1. attēlu).

1. attēls. Iedzīvotāju skaita izmaiņas mazpilsētās 2001. – 2006. gadā
Figure 1. Change in the Population Growth and Decrease in Small Towns 2001 – 2006

Avots: autoru veidota pēc CSP datiem Source: author's made by CSB.

Ar iedzīvotāju skaita samazinājumu izceļas 2005. gads, kad krass iedzīvotāju samazinājums ir vērojams visās minētajās mazpilsētās. Tas ir pirmais gads pēc Latvijas iestāšanās ES un plašām iespējām legāli strādāt ES valstīs. Iespējams, ka legālas darba iespējas ir veicinājušas iedzīvotāju aizplūšanu no mazpilsētām. Gandrīz vai visās pētījumā iekļautajās mazpilsētās iedzīvotāju skaits XXI gadsimtā ir samazinājies. Pāvilosta ir vienīgā no pētāmām mazpilsētām, kur 2006. gadā salīdzinājumā ar 2001. gadu bija pozitīvs iedzīvotāju skaita pieaugums. Tās iedzīvotāju skaits bija samazinājies tikai 2005. gadā, bet pārējos ir vērojams vienmērīgs pieaugums. Vislielākais iedzīvotāju skaita samazinājums attiecīgajā periodā bija Apei ar lauku teritoriju – 9.3 procenti.

Pozitīvs mehāniskais pieaugums dažos gados konstatēts Pāvilostā, Dagdā un Piltene. Būtu jāpēta, kuras vecuma grupas veido šo mehānisko pieaugumu un vai starp jaunienācējiem ir darbspējīgie iedzīvotāji.

Pārējās pilsētās gan dabiskais, gan mehāniskais pieaugums kopš 2001. gada ir negatīvs (sk. 2. tabulu). Kā norāda vietējie eksperti, bieži vien cilvēki oficiāli savu dzīvesvietas maiņu nenorāda, līdz ar to faktiskā mehāniskā kustība ir lielāka.

2. tabula
 Table 2

Iedzīvotāju skaita dabiskais un mehāniskais pieaugums mazpilsētās
 Net Migration Rate and Net Natural Increase in Small Towns

<i>Mazpilsētas</i>	2001	2002	2003	2004	2005
<i>Piltene ar lauku teritoriju (Piltene with rural area)</i>	1817	1804	1778	1776	1738
dabiskais pieaugums (<i>natural growth</i>)	-6	-11	-15	+2	-10
mehāniskais pieaugums (<i>migratory population growth</i>)	-7	-15	+13	-36	+8
<i>Pāvilosta (Pavilosta)</i>	1184	1236	1260	1271	1265
dabiskais pieaugums (<i>natural growth</i>)	-5	-9	-16	-24	-16
mehāniskais pieaugums (<i>migratory population growth</i>)	+57	+93	+27	+18	-34
<i>Ape ar lauku teritoriju (Ape with rural area)</i>	2058	2031	1972	1941	1897
dabiskais pieaugums (<i>natural growth</i>)	-19	-23	-23	-20	-14
mehāniskais pieaugums (<i>migratory population growth</i>)	-8	-36	-8	-24	-16
<i>Dagda (Dagda)</i>	2813	2793	2783	2722	2711
dabiskais pieaugums (<i>natural growth</i>)	-41	-40	-41	-41	-51
mehāniskais pieaugums (<i>migratory population growth</i>)	+21	+30	-20	+30	-11
<i>Aknīste ar lauku teritoriju (Aknīste with rural area)</i>	2051	2017	1973	1951	1922
dabiskais pieaugums (<i>natural growth</i>)	-21	-29	-19	-27	-30
mehāniskais pieaugums (<i>migratory population growth</i>)	-13	-15	-3	-2	-1
<i>Viesīte ar lauku teritoriju (Viesīte with rural area)</i>	3084	3058	3007	2918	2854
dabiskais pieaugums (<i>natural growth</i>)	-28	-28	-16	-14	-22
mehāniskais pieaugums (<i>migratory population growth</i>)	+2	-23	-73	-50	-28

Avots: autoru veidota pēc CSP datiem Source: author's made by CSB.

Par nodarbinātības problēmām liecina bezdarba situācija mazpilsētās. Statistikas dati par bezdarba līmeni reģionos, rajonos, pilsētās un lauku teritorijās liecina par statistiski nozīmīgām atšķirībām. 2006. gadā bezdarba līmenis būtiski samazinājies, tomēr bezdarba līmeņa atšķirības dažādās teritorijās saglabājas (CSP, 2006). Statistikas dati liecina par sakarību: ka viszemākais nodarbinātības līmenis ir Latgales reģionā un līdz ar to tajā esošajās mazpilsētās sastopams augstākais bezdarba līmenis.

Padziļinātai nodarbinātības problēmu izpētei tika izraudzīta Dagda, jo tai raksturīga vidēja pozīcija attiecībā pret iedzīvotāju skaita izmaiņām un tā ir vienīgā no izpētē iekļautajām mazpilsētām, kam nav lauku teritorijas un tā nav novada centrs, līdz ar to var analizēt bezdarba rādītājus, kas raksturo tikai mazpilsētas iedzīvotājus. 3. tabulā parādītas dažādu bezdarbnieku riska grupu procentuālā struktūra un to izmaiņas 2004. – 2006. gadā.

Pēc bezdarbnieku struktūras analīzes secināts, ka vislielākais īpatsvars Dagdā reģistrētajiem bezdarbniekiem ir ilgstošajiem bezdarbniekiem, kas 2006. gada sākumā bija 64.6% no kopā reģistrētajiem un kas pārsniedz vidējos rādītājus valstī un Latgalē (CSP, 2005).

Būtisku īpatsvaru bezdarbnieku skaitā veido arī pirmspensijas vecuma bezdarbnieki (5 gadi līdz pensijas vecuma sasniegšanai). Lai arī šīs grupas īpatsvars svārstās no 9.9 līdz 12.2 procentiem, 2006. gada 11.7% neliecina par būtiskām situācijas izmaiņām. Bezdarbnieku riska grupa ir arī jaunieši līdz 25 gadu vecumam – laika posmā no 2004. gada līdz 2006. gadam vidēji 10.7 procenti. Dagdā darbojas arodvidusskola, kas nodrošina profesionālo apmācību, tomēr tā negarantē nodarbinātību.

Relatīvi daudzskaitlīga reģistrēto bezdarbnieku riska grupa ir personas, kuras atgriezušās no bērnu kopšanas atvaļinājuma – 2006.gada sākumā tās bija 9.1 procenti. Ja ņem vērā nelielo dabisko pieaugumu (2005. gadā dzimuši 18 bērni), tad 2006. gadā reģistrēto šīs riska grupas bezdarbnieku skaits (86) liecina par ierobežotām nodarbinātības iespējām.

3. tabula
Table 3

Bezdarbnieku riska grupu struktūra Dagdā 2004. – 2006. (gada sākumā)
The Unemployed risk groups in Dagda 2004 – 2006 (at the beginning of year)

<i>Riska grupas (Risk Groups)</i>	2004	%	2005	%	2006	%
Ilgstošie bezdarbnieki (<i>Long-term unemployed</i>)	532	63.2	614	66.8	610	64.6
Jaunieši līdz 25 gadiem (<i>Till 25 year old youth</i>)	111	13.2	81	8.8	95	10.1
Invalīdi (<i>The disabled</i>)	17	2.0	31	3.4	37	3.9
Atbrīvoti no ieslodzījuma (<i>Release people from prison</i>)	12	1.4	11	1.2	6	0.6
Pēc bērna kopšanas atvaļinājumiem (<i>After leave for child care</i>)	67	8.0	91	9.9	86	9.1
Pirmspensijas bezdarbnieki (<i>Pre-retirement age unemployed</i>)	103	12.2	91	9.9	111	11.7
Kopā bezdarbnieki (Total unemployed)	842	100.0	919	100.0	945	100.0

Avots: autoru veidota pēc NVA Dagdas datiem/Source: author's made by Employment Agency (SEA) in Dagda.

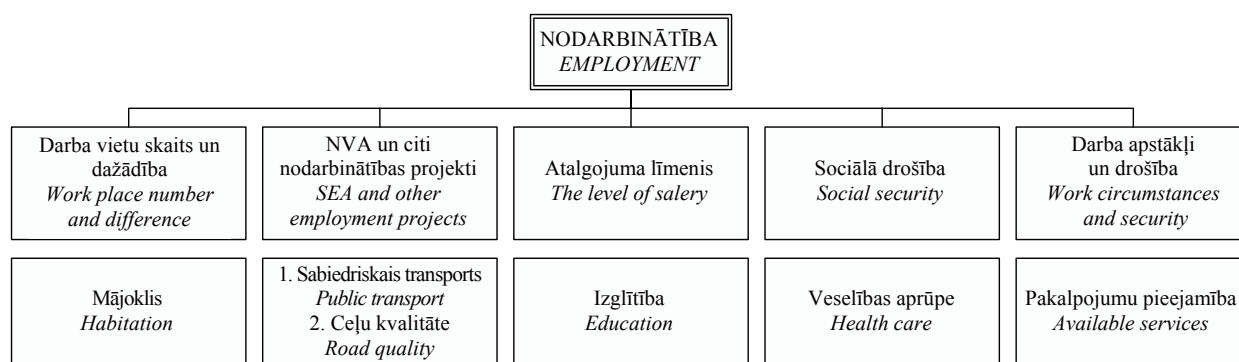
Mazpilsētās samazinās iedzīvotāju skaits, ko nosaka negatīvs dabiskais un mehāniskais pieaugums. Iedzīvotāju kustības tendences mazpilsētās ir līdzīgas kā valstī kopumā, taču atsevišķām svārstībām ir lokāls izskaidrojums. Bezdarbs raksturo nodarbinātības problēmas mazpilsētās. Nodarbinātības problēmas savukārt saistītas ar darba vietu nodrošinājumu, migrācijas izpausmēm un citu sociālu faktoru ietekmi.

Respondentu akcentētās nodarbinātības problēmas

Respondents accent employment problems

Runājot par iedzīvotāju piesaisti, respondenti norādīja uz nodarbinātības problēmām. Pētījuma ietvaros intervijas tika veiktas ar dažādām iedzīvotāju grupām visās minētajās mazpilsētās, kā arī to apkārtējās teritorijās. Apkopojot interviju rezultātus, var nošķirt iespējamās problēmu grupas:

- ar nodarbinātību tieši saistītās: darba vietu piedāvājums, atalgojums, darba un sociālā drošība;
- ar nodarbinātību netieši saistītās, bet to ietekmējošās problēmas: migrācija, dzimuma un vecuma stereotipi, sociālo tīklu formālā un neformālā ietekme.

2. attēls. **Nodarbinātību ietekmējošie faktori mazpilsētās**
Figure 2. The Factors Affecting Employment in Small Towns

Avots: autoru veidota Source: author's made.

Piesaiste ir saistīta ar nodarbinātības iespējām. Kā būtiskas nodarbinātību raksturojošas iezīmes nosaucot darbavietu skaitu un dažādību, NVA un citi nodarbinātības projektus, atalgojuma līmeni, sociālo drošību un darba apstākļus un drošību, padziļināta analīze tiks veikta par darba vietu skaitu, atalgojumu, darba un sociālo drošību.

Nodarbinātību ietekmē ar to tieši nesaistīti faktori, piemēram, mājoklis, sabiedriskais transports un ceļu kvalitāte, izglītība, veselības aprūpe, pakalpojumu pieejamība. Jaunie speciālisti nenāk dzīvot uz mazpilsētām, kur viņi nevar iegādāties atsevišķu mājokli par pieņemamu cenu, kur nav skolas un pirmsskolas audzināšanas iestāžu utt.

Darba vietu piedāvājums. Pastāv sakarība starp ģeogrāfisko mobilitāti un darba vietu trūkumu. Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte lielā mērā ir saistīta ar teritoriālām atšķirībām starp pilsētām un laukiem. Pilsētās, kurās ir lielāks darba vietu piedāvājums, lielāka arī darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte. Latvijā, kā jau minēts iepriekš, pastāv izteiktas nodarbinātības un bezdarba reģionālās atšķirības – ir augsts bezdarba līmenis no Rīgas attālākos rajonos, bet vienlaikus pastāv noteiktas kvalifikācijas darbaspēka trūkums Rīgā (*Latvijas nacionālā Lisabonas programma, 2005*).

Lai gan darba vieta cilvēka dzīves vietā sniedz daudz priekšrocību, tomēr jāteic: jo labāka darba alga tiks piedāvāta, jo labāki darba apstākļi nodrošināti – jo drīzāk indivīds izvēlēsies noteikto darba vietu neatkarīgi no tā, vai šī darba vieta atrodas viņa dzīvesvietā vai arī ne. Darba vietas izvēle citā pilsētā var radīt ar darbu saistītas problēmas, piemēram, satiksmes infrastruktūras nozīmība – kā ik dienu nokļūt darbu, vai sabiedriskais transports kursē pietiekami bieži, vai ir savs transportlīdzeklis; kur dzīvot, ja uz pastāvīgo dzīvesvietu katru dienu nav iespējams nokļūt (īres maksas un dzīvokļu tirgus problēmas). Darba vietas izvēle citā pilsētā var nostādīt indivīdus izvēles priekšā – vai nu turpināt strādāt pašreizējā darba vietā un pielāgoties grūtībām, vai arī ar laiku viņi tomēr izvēlas strādāt un dzīvot vietā, kur iespējams apvienot gan ar dzīvesvietu, gan ar darba vietu saistītos jautājumus.

“Mums ir kokapstrādes uzņēmums, kurā ražo tikai eksporta preci... Nu, un, un tad ir lieloģu dzērveņu audzētava un saldētava. Tad vēl diezgan grūti atdzimst tradicionālas lauksaimniecības nozares, teiksim, gaļas lopu audzēšana. Piena lopkopība pie mums ir ļoti maz. Nu, nu, mums ir arī aitu ganāmpulki. Nu, protams, mums ir valsts iestādes, kas nodarbina daudz cilvēkus. Mums ir daudzas izglītības iestādes – vidusskola, mūzikas, mākslas skola. Ir internātpamatskola, bērnu nams Alūksnes rajonā un, protams, bērnudārzs.” (Gaujiena, pašvaldības darbinieks)

Darba vietu skaits gandrīz vai visās mazpilsētās ir ierobežots un jaunas darba vietas neveidojas. Gandrīz vai visās intervijās jautājumā par nodarbinātības iespējām respondenti atbildēja, ka šīs iespējas ir nepietiekamas.

Atalgojuma līmenis. Darba algas nesaņemšana laikā var radīt sarežģījumus darbiniekiem. Mazajiem un vidējiem privātzņēmumiem, kuri darbojas laukos un mazpilsētās, grūti ir konkurēt ar lielajiem uzņēmumiem, kā arī tiem mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, kas darbojas Latvijas lielajās pilsētās, kaut vai transporta izmaksu un sakaru nodrošinājuma dēļ. Tāpēc privātie uzņēmēji mazpilsētās un laukos nevar nodrošināt tādu atalgojuma līmeni kā lielo pilsētu uzņēmēji. Vienlaikus darbiniekiem ir savas vajadzības, ģimenes, ko nepieciešams apgādāt. Pēc CSP apsekojuma datiem 2005. gadā Latvijā likumā paredzētās 40 stundas nedēļā strādāja 55.1% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju, septītā daļa (15.1%) strādāja mazāk par 40 stundām nedēļā (pārsvarā tās bija sievietes), bet nedaudz vairāk nekā ceturtda daļa (26.7%) – ilgāk par oficiālo darba nedēļu (savukārt šajā grupā lielākā daļa bija vīrieši) (CSP, 2005). Iegūtie dati liecina, ka daudzi cenšas iegūt papildu ienākumus, strādājot ilgākas darba stundas pamatdarbā.

“Mums nav tādas algas kā Rīgā... Ls 100, varbūt Ls 150, lielākoties minimālā. Pensionāri jau mums ir tajā privilēģētajā statusā.” (Aknīste, pašvaldības darbinieks)

Svarīgs apstāklis, kas raksturo darba drošību (vai nedrošību), ir tas, ka gan Latvijā, gan arī citās pasaulē valstīs pastāv uzņēmumi, kas darbiniekus darbā pieņem nelegāli, neslēdzot ar viņiem līgumus, tādā veidā izvairoties no nodokļu maksāšanas un oficiālu saistību pildīšanu attiecībā pret darbiniekiem. Nelegālā nodarbinātība ir veids, kādā uzņēmēji mēģina elastīgi reaģēt uz izmaiņām darba tirgū. Individuāls darba ņēmējs šajā procesā ir zaudētājs, īpaši tad, ja viņš nav spējīgs paaugstināt savu kvalifikāciju un informētības līmeni atbilstoši darba tirgus prasībām.

“Nevar jau tikt līdz, jo nepietiek ne laika, ne naudas un arī maksājumi ir lieli, bet algas jau ir tādas, kādas tās ir.” (Viesīte, pašvaldības darbinieks)

Latvijā relatīvi augstais nedeclarētās nodarbinātības līmenis ir tādās tautsaimniecības nozarēs, kā, piemēram, būvniecība, apstrādes rūpniecība, lauksaimniecība un transporta pakalpojumi. Īpaši negatīvi šāda situācija ietekmē tieši zema atalgojuma strādājošos, jo darba nodokļu slogs ir liels.

Darba un sociālā drošība. Latvijā darba drošība ietver tādus faktorus kā fiziskā drošība (apstākļi darba vietā), drošība par darba vietas saglabāšanu, darba algas saņemšana laikā (*Tautas attīstība, 2002*).

“Cilvēks, dzīvodams mūsu valstī, nejūtas drošs par sevi, par savu ģimeni. Vai es savu ģimeni izvilkšu, vai arī laidīšos dibenā. Prasa jau augt līdzī laikam. Viss tik strauji mainās, ka netiek līdzī. Jā, ar to valsts varētu atbalstīt: ar izglītošanu, kvalifikācijas celšanu.” (Viesīte, pašvaldības darbinieks)

Runājot par sociālo drošību, Latvijas situācija jāsalīdzina ar Igauniju. Daudzi respondenti no Vidzemes reģiona minēja, ka Igaunijā nodarbinātības ziņā ir labāk.

“Uz Igauniju daudzi dodas strādāt, jo pie mums likvidējas uzņēmumi – ir augstas izmaksas. Tur gan minimālā alga lielāka, gan attieksme pret cilvēkiem citādāka... Igaunijā pastāv obligātā veselības apdrošināšana. Cilvēks jūtas sociāli drošāk.” (Ape, pašvaldības darbinieks)

Latvijas situācijā raksturīgs tas, ka iedzīvotāju (darbaspēka) migrāciju lielākoties veicina ekonomiskie apstākļi. Darba samaksa ir galvenais, bet ne jau vienīgais iemesls. Latvijas mazpilsētās līdzīgi kā citās pārejas ekonomikas valstīs, pastāvot augstam bezdarba līmenim, darba drošības līmenis krītas. Pašiem darbiniekiem ļoti bieži nav iespēju pieprasīt darba drošības paaugstināšanu uzņēmumā un jebkura iniciatīva darba drošības celšanā un darba apstākļu uzlabošanā var negūt atbalstu vai pat izpelnīties nosodījumu. Šādā gadījumā darbiniekam jāizvēlas, vai turpināt strādāt arī turpmāk esošajā uzņēmumā, vai arī meklēt jaunas alternatīvas nodarbinātības jomā. Jaunas alternatīvas meklēšana labākajā gadījumā nozīmē laika patēriņu, sliktākajā – piepūlēcēšanos bezdarbnieku skaitam vai pārāk ilgstošu darba meklēšanu.

Nereti lēmumu strādāt ārpus Latvijas ir likusi pieņemt vairāku faktoru kombinācija: zemi ienākumi, sarežģījumi personiskajā, profesionālajā dzīvē, slikti darba apstākļi, iespēju trūkums, vāji atbalsta tīkli valstiskā, vietējo pašvaldību, ģimenes un draugu līmenī, kā arī tas, ka Latvijas iedzīvotājiem netiek piedāvāta visaptveroša valsts attīstības vīzija, līdz ar to trūkst pārliecības, ka dzīves kvalitāte Latvijā uzlabosies (*Pētījums “Brīva darbaspēka...”, 2005*).

Sociālo tīklu ietekme. Sociālie tīkli nozīmīgi ietekmē nodarbinātības problēmas mazpilsētās. Tas ir veids, kā visbiežāk cilvēki atrod darbu. Bezdarbu var ietekmēt visi iepriekšminētie faktori – vecums, dzimums, nepiemērota kvalifikācija, nepietiekama darba pieredze, nespēja strādāt ilgas darba stundas, kā arī veselības problēmas, interesējoša darba trūkums, darba devēja neapmierinātība ar padoto (nepiemērots izskats, darbinieka attieksme pret veicamo darbu u.tml.), cilvēka neuzņēmība, pašapziņas trūkums, nevēlēšanās strādāt, personības degradācija (viena no biežāk sastopamajām formām ir alkoholisms), neveiksmes atrast darbu.

Formālie tīkli saistīti ar NVA, pašvaldības, sociālo dienestu un nevalstisko organizāciju darbību. Mazpilsētās, kas iesaistīti šajos formālajos tīklos, viņi cits citu parasti pazīst. Starp viņiem pastāv arī neformālas saites. Līdz ar to mazpilsētu sociālajā vidē nevar strikti nodalīt formālo un neformālo tīklu ietekmi. Ģimenes un radniecības saites nozīmē ne tikai nukleāro ģimeni, bet ir saistītas ar paplašinātām ģimenes attiecībām un tālāku radniecību.

Cilvēki, kuriem ilgstoši neizdodas atrast darbu, papildina nabadzīgo iedzīvotāju slāni, viņu ienākumi neļauj apmierināt pat minimālo materiālo vajadzību kopumu.

“Ilgstošo bezdarbnieku apmācības – vēltīga laika tērēšanas. To nevienam nevajag... ilgstošie bezdarbnieki – nenoturīga rakstura. Nevar sarunāt. Bieži slīcina bēdas... tādu darbinieku neviens negrib.” (Dagda, pašvaldības darbinieks)

Tāpēc sociālo kontaktu apjoms un intensitāte ietekmē nodarbinātības iespējas. Individīdi kļūst noslēgti un nelabprāt iesaistās sabiedrības dzīvē. Tam pamatā ir nepietiekams materiālais nodrošinājums un apziņa, ka cilvēks ir neveiksminieks. Bezdarba gadījumā nozīmīga loma ir sabiedriskajiem tīkliem, tam, cik lielā mērā bezdarbnieks ir motivēts iesaistīties sabiedrības dzīvē un risināt savas problēmas. Teritorijās, kur ir lielāks bezdarba līmenis, pastāv stiprāki ārējās migrācijas tīkli, tas, savukārt, nozīmē, ka indivīdi ir ieinteresēti risināt ar nodarbinātību saistītās problēmas.

Sociālo tīklu darbība sekmē cilvēku “labo” vai “slikto” atpazīstamību. Individīda identitāte var būt cieši saistīta ne tik daudz ar piederību noteiktai dzīvesvietai, bet gan vairāk ar piederību ģimenei.

“X ir uzvārds, ko visi zina un ar ko rēķinās. Mamma skolotāja, esmu bijusi arī bezdarbniece... Daudz kas izdarīts... Visi brāļi māsas te, visiem ģimenes.” (Ape, darba devējs)

Ģimenes saišu stiprums ir vienlīdz nozīmīgs gan iekšējās migrācijas, gan starptautiskās migrācijas kontekstā, tikai atšķirība tā, ka valsts robežās cilvēkam ir daudz vieglāk pārvietoties, ir iespējami biežāki kontakti ar ģimenes locekļiem (piemēram, reizi divās dienās vai katru nedēļas nogali).

“Problēmas ģimenē. Kaimiņš jau astoņus gadus Īrijā. Tagad domā, vai nu sievu vest uz turieni, vai arī meklēt darbu uz vietas.” (Dagda, pašvaldības darbinieks)

Starptautiskā migrācija ir sarežģītāka ar to, ka cilvēki tiek šķirti no ģimenes uz ilgāku laiku (mēnešiem, gadu) un tā dēļ var rasties jaunas problēmas, kas skar ne tikai nodarbinātību.

Nodarbinātības problēmas, kas pastāv darba tirgū, rosina darbiniekus rīkoties, mainīt esošo situāciju. Iedzīvotāju migrācija kā viens no nodarbinātības problēmu risinājumiem pēdējo desmit gadu laikā Latvijas darbaspēka tirgu ir skārusi īpaši spēcīgi. Ne tikai starptautiskai, bet arī iekšējai migrācijai ir liela nozīme ar nodarbinātību saistītu problēmu risināšanā. Daļai iedzīvotāju nemitīga migrācija ir kļuvusi par ikdienas sastāvdaļu, bet citai daļai tā ir kā veiksmīga alternatīva, lai nebūtu jādodas peļņā uz ārvalstīm. Īpaši spēcīgi migrācija skar lauku rajonus un mazpilsētas, kur iedzīvotāji, dodamies labāka darba meklējumos, pamet savu ierasto dzīves vidi. Liela nozīme šādos gadījumos ir sociālajiem tīkliem, kas kalpo ne tikai kā informācijas sniegšanas vai apmaiņas nodrošinātāji, bet arī kā zināmas drošības un stabilitātes garants.

Formālo tīklu izmantošana bieži nodrošina nodarbinātības iespēju realizāciju. To minēja respondenti gan Aknīstē, gan Apē.

“Kopumā strādāt ir ko un kur, ja tikai vēlas strādāt. Pašvaldībā jau visi ir zināmi un mēs jau pat meklējam cilvēkus, kuri varētu iestāties bezdarbniekos, kuri varētu strādāt algotajos darbos un projektos.” (Aknīste, pašvaldības darbinieks)

Šādā veidā ar neformālo tīklu palīdzību, kas var darboties tikai mazpilsētas sociālajā vidē, kur cits citu pazīst un savstarpēji uzticas, var izmantot formālos tīklus, nodrošinot nodarbinātību.

Pētījuma rezultāti apstiprina pieņēmumu par nodarbinātību kā centrālo problēmu, lai veicinātu iedzīvotāju piesaisti mazpilsētām un lauku teritorijām. Taču tas, cik bieži intervijās respondenti akcentēja ar nodarbinātību nesaistīto faktoru: īpaši ceļu kvalitātes, sabiedriskā transporta, veselības aprūpes pieejamības nozīmi, zināmā mērā bija negaidīti un ir atsevišķas izpētes vērts.

Sociālo tīklu teorija dod iespēju analizēt nodarbinātības problēmu risinājumu pašvaldībās. Mazpilsētās neformālie tīkli (pazīšanās, radniecība) bieži savijas ar formālajiem (NVA, pašvaldība). Rezultāts var sekmēt nodarbinātību, nodrošinot cilvēkus ar darba iespējām.

Dažos gadījumos priekšstats par nestrādājošu cilvēku var tikt nostiprināts, pateicoties informācijai, kas cirkulē neformālajos tīklos. Līdz ar to mazpilsētā dzīvojošajiem sociālie tīkli stabilizē esošo statusu, neveicinot tā maiņu (priekšstats par ilgstošo bezdarbnieku nodarbinātības iespējām).

Izpētes rezultāti apstiprināja ideju par nepieciešamību mazpilsētām veidoties par Nodarbinātības un pakalpojumu centriem (NPC). Taču mazpilsētu izpēte sociālo pārmaiņu procesā šajā pētījumā ir tikai aizsākta un noteikti jāturpina.

Secinājumi, priekšlikumi **Conclusions, suggestions**

Pētījuma gaitā izstrādāti šādi secinājumi un priekšlikumi:

1. mazpilsētās sociālie procesi noris atšķirīgi kā citās apdzīvotās vietās. Sociālo tīklu ietekme izpaužas nodarbinātības iespēju izmantošanā un piedāvājumā;
2. darba vietu piedāvājums, ar to tieši un netieši saistīties nodarbinātību ietekmējošie faktori (2. attēls), ir svarīgākais iedzīvotāju piesaistes nosacījums;
3. mazpilsētās nav iespējams nodarbinātības problēmas risināt tā kā lielajās pilsētās. Jāpēta un jāveido atšķirīgi modeļi mazpilsētu nodarbinātības problēmu risināšanai;
4. pētījuma gaitā nav konstatētas pazīmes, ka mazpilsētas darbotos kā NPC;
5. lai mazpilsētas veidotos par NPC, jāveic papildu izpēte, iesaistot ekonomikas, ģeogrāfijas un socioloģijas speciālistus;
6. lai mazpilsētas kļūtu par NPC, nepieciešams mērķtiecīgs ekonomisks un politisks valsts atbalsts.

Izmantoto informācijas un literatūras avotu saraksts **References**

1. Dati par iedzīvotājiem Latvijas pilsētās un pagastos, 2001. – 2005. gads: Pielikums Latvijas Republikas CSP 2007. gada 2. janvāra vēstulei Nr. 71–12–1.
2. Dati par reģistrētajiem bezdarbniekiem 2004. – 2006. gads: NVA Dagdas filiāles dati.
3. Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni. Vērtējumi, perspektīvas, vīzijas. Rīga: Latvijas Statistikas institūts, Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2005. – 586 lpp.

4. Latvija un brīva darbaspēka kustība: Īrijas piemērs, Stratēģiskās analīzes komisija, 2005. gada novembris – 2006. gada janvāris.
5. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002. – Rīga: Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2003. – 147 lpp.
6. Latvijas Nacionālā Lisabonas programma, 2005: www.lm.gov.lv/.
7. MK noteikumi Nr. 735 “Par minimālo un maksimālo izglītojamo skaitu valsts un pašvaldību vispārējās izglītības iestādes klasēs, pirmskolas izglītības iestādes grupās, speciālās izglītības iestādēs un sociālās un pedagoģiskās korekcijas klasēs” – Latvijas Vēstnesis Nr. 157 (3315), 04.10.2005.
8. Tautas attīstība, 2002. Evitas Lunes red. Apvienoto Nāciju Attīstības programma, 266 lpp.
9. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, Rīga: 2005. gada decembris.
10. Kenneth Allen Contemporary Social and Sociological Theory: Visualizing Social Worlds – University of North Carolina at Greensboro, 2006. – p. 108.
11. Marshall G., Scott J. Dictionary of Sociology – Oxford University Press, 2005 – 709 p.
12. Matos A., Sousa L. How multiproblem families try to find support in social services, 2004. Journal of Social Works Rotledge, 65 – 68 p.
13. Memoli R. Networks: An Application of Multidimensional Scaling Analysis – Current Sociology, May 2004, Vol. 52 (3) 481 – 499 p.
14. *Preservation Struggle*, Canada&the World Backgrounder, 11892102, May 2004, Vol. 69, Issue 6.

NODARBINĀTĪBAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES LATVIJĀ

EMPLOYMENT DEVELOPMENT TRENDS IN LATVIA

Mag. oec. **Gundega Stradiņa**, rektora palīdzē,
Latvijas Lauksaimniecības universitāte

Latvijas virzību tirgus ekonomikas apstākļos visu laiku ir pavadījusi būtiska nodarbinātības līmeņa samazināšanās, nobīde nodarbinātības sadalījumā pa sektoriem, profesijām un reģioniem. Strukturālās problēmas ir saglabājušās, par ko liecina joprojām augstais bezdarba līmenis un reģionālās atšķirības darba tirgū. Strauji augusi privātā sektora daļa kopējā nodarbinātībā. Vērojamas izmaiņas sadalījumā starp sabiedrisko un privāto sektoru, ko veicinājis privatizācijas process valstī. Nodarbinātība pārsvarā ir koncentrēta Rīgā un Rīgas rajonā. Rīgas noteicošā loma atspoguļojas reģionu nodarbinātības līmeņu atšķirībās. Vispārīgais nodarbinātības līmenis lauku reģionos līdzinās valsts kopīgajiem rādītājiem. Bezdarba līmenis būtiski mainās starp reģioniem. Svarīga vispārējās ekonomiskās un sociālās attīstības politikas sastāvdaļa ir nodarbinātības un bezdarba strukturālo jautājumu risināšana, lai nodrošinātu elastīga un efektīva darba tirgus pastāvēšanu.

Annotation

Latvia's movement to market economy has always been influenced by a relevant decrease of employment level, displacement of employment division in sectors, occupations and regions. Structural problems have remained – the still existing high unemployment level and the regional differences in labour market indicate that. The private sector part has rapidly increased in common employment trends. Changes in division between public and private sectors are observed, that is influenced by the state privatization process. The employment is basically concentrated in Riga and the Riga district. The Riga ruling position is reflected by the employment level differences in regions. The general employment level in rural areas is comparable to the common state employment level indicators. The unemployment level changes significantly among regions. Solving the employment and unemployment structural issues in order to ensure a flexible and effective existence of labour market is a significant part of economic and social development policy.

Keywords: labour market, employment, unemployment, rural area, labour force.

Ievads

Introduction

Ekonomikas izmaiņas Latvijā izraisīja būtisku ekonomiskās aktivitātes kritumu periodā no 1991. gada līdz 1996. gadam. Savukārt Latvijas darba tirgū laika posms pēc iestāšanās ES tiek vērtēts ar vispārējo darba tirgu raksturojošo rādītāju uzlabošanos, kā arī ar iedzīvotāju vēlmes palielināšanos izmantot brīvā darba tirgus režīma ar atsevišķām ES dalībvalstīm priekšrocības. Ekonomikas straujā izaugsme un darbaspēka aizplūšana uz vecajām ES dalībvalstīm radījusi darbaspēka trūkumu valstī. Pilnīgas nodarbinātības sasniegšana ir viens no galvenajiem valsts makroekonomiskās politikas uzdevumiem. Nodarbinātība nodrošina cilvēkus ar iztikas līdzekļiem, profesionālo attīstību un socializācijas iespējām, vienlaikus sekmējot uzņēmējdarbības un valsts kopējo attīstību. Jautājums par darba tirgus attīstību ir pētīts, taču nepietiekoši. Līdz šim uzmanība galvenokārt tikusi pievērsta demogrāfiskajai situācijai, iedzīvotāju motivācijai emigrēt un aizbraukušo skaita aplēsēm, piemēram, A. Zvidriņa, M. Hazana un I. Indāna pētījumos. Latvijā darba tirgus pētījumi tiek veikti gan nacionālā, gan reģionālā līmenī. Pētījumu temati aptver visdažādākās problēmjomas darba tirgū. Galvenās iesaistītās institūcijas pētījumu organizēšanā ir Latvijas Republikas Labklājības ministrija, Nodarbinātības valsts aģentūra un Ekonomikas ministrija, Latvijas Universitātes

pētnieki. Līdz šim Latvijas darba tirgus vēl ir spējis nodrošināt nodarbinātības pieaugumu, bezdarba līmeņa samazināšanos, taču drīzumā šīs iekšējās rezerves tiks izsmeltas.

Pētījuma objekts: Latvijas darba tirgus.

Hipotēze: vairākās nozarēs un kopumā Latvijā vērojamas darbaspēka problēmas, trūkst kvalificēta darbaspēka, bet vairākos pagastos, ciematos un pilsētās ir daudz nestrādājošu darbaspējas vecuma cilvēku.

Pētījuma mērķis: izanalizēt nodarbinātības un nestrādājošo skaita dinamiku valstī un sadalījumā pa ekonomikas nozarēm.

Risinātie uzdevumi mērķa sasniegšanai un hipotēzes verifikācijai:

- izanalizēt iedzīvotāju nodarbinātības līmeni un dinamiku Latvijā;
- noskaidrot bezdarba līmeni un problēmas valstī un tās reģionos;
- izpētīt nodarbinātības dinamiku ekonomikas nozarēs.

Pētījuma metodika: salīdzinošā analīze, rādītāju standartizācija, laikrindu analīze.

Rezultāti un diskusija Results and discussion

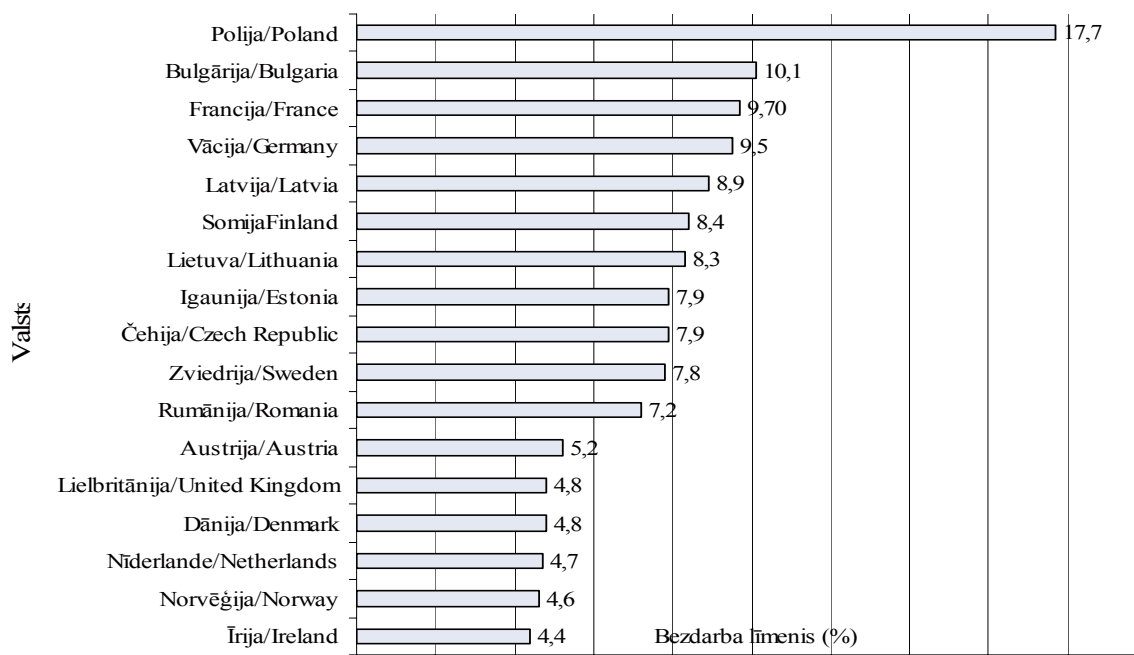
Iedzīvotāju nodarbinātības līmenis Latvijā un Eiropas reģionos Employment in Latvia and European Regions

Darba kvalitātes un nodarbinātības problēmas ļoti īsā laikā ir kļuvušas par svarīgākajiem tematiem, kas atrodas Eiropas politiskās programmas virsotnē no tā brīža, kad notika augstākā līmeņa tikšanās Lisabonā, Nīcā un Stokholmā. Lisabonas stratēģijā ir noteikts mērķis – līdz 2010. gadam jāpanāk vidējais ES nodarbinātības līmenis 70% apmērā. To jau izdevies sasniegt Dānijai, Zviedrijai, Nīderlandei un Lielbritānijai. Kipra, Austrija, Somija un Portugāle ir sasniegusi starpposma mērķi – līdz 2005. gadam nodarbinātības līmeni panākt 67% apmērā.

Nodarbinātības struktūra Eiropā ir mainījusies un turpina mainīties. Joprojām notiek darbaspēka pārvietošanās no darba lauksaimniecībā un rūpniecībā uz pakalpojumu sektoru. Galvenās izmaiņas attiecībā uz strādājošajiem iedzīvotājiem ir darbaspēka novecošanās, kā arī pieaugošais sieviešu skaits darba tirgū. Darba un nodarbinātības kvalitāti lielā mērā ietekmējuši divi faktori. Pirmkārt, kompānijas un to darbība ir kļuvušas daudz pieejamākas ārējai pasaulei (vairāk tiešo kontaktu ar klientiem), kā dēļ lielāka ietekme ir nevis ražošanai, bet gan tirgus procesiem. Otrkārt, pieaug informācijas tehnoloģiju izmantošana, lai gan pastāv būtiskas atšķirības starp dažādām valstīm (šajā jomā Nīderlande, Skandināvijas valstis un Lielbritānija ir vadošās valstis). Industriālajās valstīs aptuveni 35% no darbaspējīgiem nav formāli nodarbināti, kaut arī viņi varētu un gribētu būt nodarbināti. Aptuveni 18% no ES darbaspēka strādā nepilnu darba laiku. Aug īslaicīga darba terminētu darba līgumu skaits.

Bezdarba līmenis dažādās ES valstīs un reģionos nav vienāds. Vidējais sezonāli izlīdzinātais bezdarba līmenis 25 Eiropas Savienības valstīs 2005. gadā bija 8,5 procenti, par ko liecina publiskotie ES Statistikas biroja (*Eurostat*) dati. ES valstīs zemākie bezdarba rādītāji 2005. gadā bija Īrijā – 4,4%, Norvēģijā – 4,6%, Nīderlandē – 4,7 procenti. Savukārt vislielākais bezdarbs bija Polijā – 17,7%, Slovākijā – 16%, Bulgārijā – 10,1 procenti. Salīdzinājumam – ASV bezdarba līmenis 2005. gadā bija 5 un Japānā – 4,6 procenti.

Iedzīvotāju iesaistīšanās darba tirgū Latvijā ir mazliet zemāka nekā ES25: 2005. gadā attiecīgi 69,6% un 70,2 procenti. Latvijā ekonomiskās aktivitātes ziņā vīrieši būtiski atpaliek: Latvijā šis rādītājs ir 62,5%, savukārt ES25 tas ir 65,1 procenti. Sieviešu ekonomiskās aktivitātes rādītāji ir pārliecinoši virs ES25 līmeņa attiecīgi: 74,4% – ES25 un 77,8% – Latvijā. Latvijai raksturīga samērā zema jauniešu (15 – 24 gadi) aktivitāte, it īpaši sievietēm, kas izskaidrojams ar viņu iesaistīšanos izglītības sistēmā, lai iegūtu vidējo un augstāko izglītību. Savukārt vecuma grupā 55 – 64 gadi neatkarīgi no dzimuma iesaistīšanās darba tirgū ir augstāka nekā ES25. 2005. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu (52,3%) iesaistīšanās darba tirgū šajā vecuma grupā pieauga par 1,9 procentu punktiem. Vērojamas arī atšķirības iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes līmeņos starp reģioniem: augstākais aktivitātes līmenis 2005. gadā bija Rīgas reģionā – 75%, zemākais Latgales reģionā – 61,6% (CSP dati, 2006.). Aktīvāka iedzīvotāju iesaistīšana darba tirgū ir viena no iespējām kompensēt darbaspējīgo iedzīvotāju skaita samazināšanos.

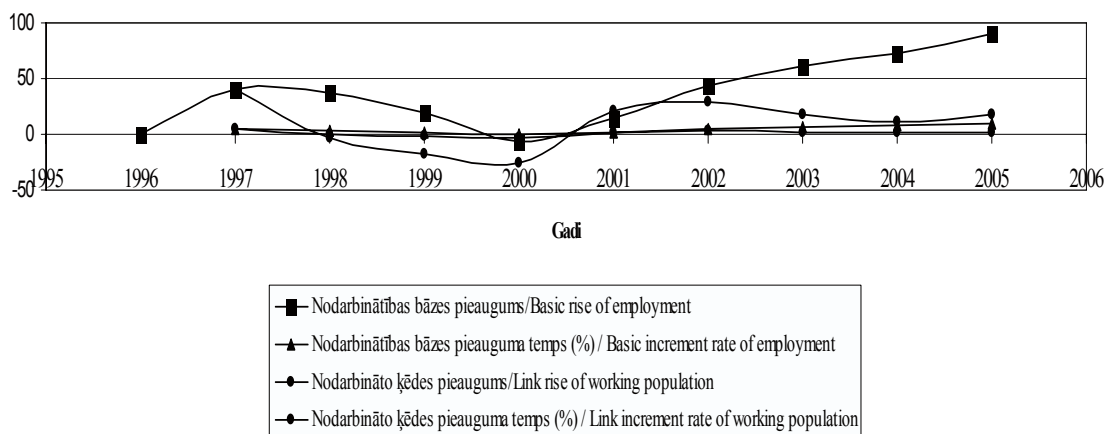

1. attēls. **Bezdarba līmenis ES25 valstīs 2005. gadā**
Figure 1. Unemployment in EU25 in 2005

Avots: Eurostat dati.

Source: Statistical data of Eurostat.

Bezdarba līmenis pēdējo gadu laikā ir strauji sarucis, tālāka krituma potenciāls vairs nav īpaši liels. Esošā darbaspēka trūkuma spiediena dēļ bezdarba līmenis droši vien samazināsies. Bezdarba līmeņa tālāka pazemināšanās ir maz iespējama strukturālo problēmu dēļ (piemēram, ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars, ierobežotas darbaspēka mobilitātes iespējas).

2. attēls. **Nodarbinātības galveno rādītāju analīze**
Figure 2. Analyses of Main Employments Indicators

Avots: Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes dati, autores aprēķini.

Source: Statistical data of CSB, author's calculations.

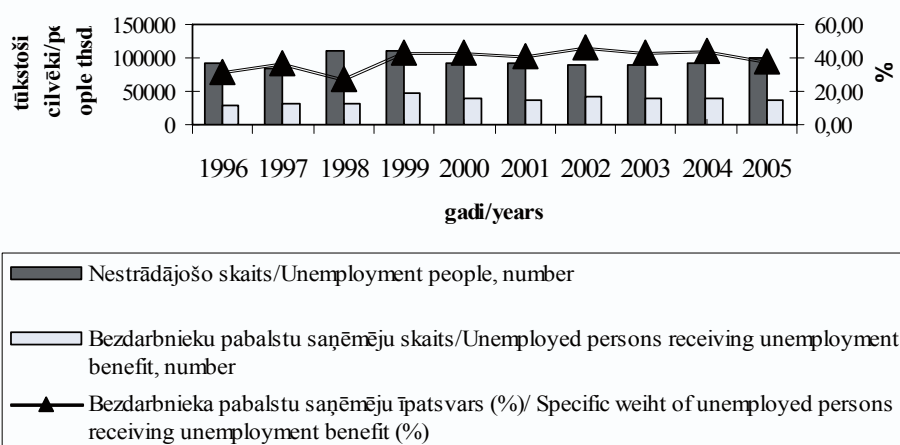
Statistisko datu analīze liecina, ka darbaspēka piedāvājums sākot no 2000. gada pieaug. Lai gan iedzīvotāju skaits darbaspējas vecumā (15 – 64 gadi) turpina samazināties, no 2001. gada ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits palielinās un pieaug nodarbinātības līmenis. Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars šajā vecuma grupā 2003. gadā bija 69,2 procenti, 2004. gadā palielinājās vēl par 0,4 procentpunktiem un 2005. gadā tas bija 69,5 procenti. Pēdējo piecu gadu laikā (2001 – 2005) nodarbinātības līmenis ir palielinājies par 6,1 procentpunktu.

Pēdējos gados nodarbinātības rādītājus Latvijā ietekmē darbaspēka emigrācija uz vecajām ES valstīm. Saskaņā ar Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas (EM) datiem visvairāk darbaspēks izbraucis uz Īriju, Lielbritāniju un Vāciju. Šis skaitlis ir apmēram 5% no visa Latvijas aktīvā darbaspēka, kas ir raksturīgi ES jaunajām dalībvalstīm. Pēc EM datiem, darba meklējumos uz ES 2004. gadā devušies apmēram 50 tūkst. cilvēku, no kuriem 15 – 20 tūkst. atrodas Īrijā (Sociālais ziņojums, 2006.). Skaitļi ir relatīvi un mainīgi, tāpēc nevar būt precīzi. Ņemot vērā neoficiālos datus un veikto pētījumu rezultātus, izbraukušo skaits var svārstīties 30% ietvaros. Kā liecina sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS veiktās aptaujas rezultāti, tika konstatēts, ka no aptaujāto reprezentatīvo 1060 respondentu grupām aptuveni 38% Latvijas iedzīvotāju būtu gatavi braukt uz Lielbritāniju, uz Īriju brauktu 31%, uz Vāciju dotos 23 procenti. Zviedrijā vai ASV darbu gatavi meklēt aptuveni 11% Latvijas iedzīvotāju. NVA un pētnieku publikācijās atrodami dati, ka no Latvijas uz vecajām ES valstīm izbraukuši strādāt no 30 līdz 40 tūkst. Latvijas iedzīvotāju, tomēr patiesie emigrācijas apjomi varētu būt vēl iespaidīgāki. Piemēram, Latvijas Bankas (2006) pētījumi liecina, ka emigrācijas pirmais vilnis vēl nav beidzies. Pētnieki modelē situāciju, ka turpmāko desmit gadu laikā no Latvijas pakāpeniski aizbrauks 200 tūkst. ekonomiski aktīvo iedzīvotāju. Tas veido gandrīz vai 20% no patlaban nodarīnāto skaita, kas ir līdzvērtīgs nodarīnāto skaita samazinājumam vidēji par 2% gadā. Šādu piedāvājuma šoku kapitāla pieaugums ilgstoši neitralizēt nespēs.

Latvijas Banka (2006) novērtē, ka 200 tūkst. ekonomiski aktīvo iedzīvotāju emigrācija varētu paaugstināt inflāciju vidēji par trim procentpunktiem gadā salīdzinājumā ar scenāriju bez emigrācijas. Darbaspēka aizplūšana negatīvi ietekmē tautsaimniecības nozaru attīstību un ekonomisko izaugsmi, tāpēc Latvijai būtu nepieciešams pievērst pastiprinātu uzmanību tiem pasākumiem, kas pēc iespējas atturētu Latvijas darbaspēka aizplūšanu, uzlabojot darba un dzīves apstākļus Latvijā.

Bezdarba līmenis Latvijā Unemployment Level in Latvia

Pieaugošais reģionālo atšķirību līmenis liecina par nepietiekami novērtēto reģionu specifiku un arī par pārāk unificēto politisko pieeju darba tirgus specifisko problēmu risinājumam Latvijas reģionos. Nepieciešams noskaidrot darba tirgus funkcionēšanas relatīvi zemo kvalitāti un darba tirgus subjektu neapmierinātības patiesos iemeslus. Te rodas grūtības, jo esošās informācijas pirmatnējā apstrāde neļauj noteikt visu faktoru kopumu, kam varētu būt kaut kāda loma darba tirgū, kā arī varētu noteikt saiknes starp šiem faktoriem. XX gadsimta deviņdesmito gadu sākumā Latvijas valsts tautsaimniecība transformējās no plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku. Valstij tas bija liels izaicinājums – paredzēt ekonomikas attīstību un attīstīt cilvēka resursus jaunajiem apstākļiem. Latvijā īsā laika periodā tūkstošiem strādājošo palika bez darba, jo jauna veida ražošana vēl nebija uzņēmusi attīstības tempu. Nestrādājošie (gan Nodarbinātības valsts aģentūrā reģistrētie, gan neregistrētie) – darbaspējas vecuma personas, kuras pārskata periodā bija bez darba, aktīvi meklēja darbu un bija gatavas nekavējoties sākt strādāt.

3. attēls. Nestrādājošo skaita dinamika Latvijā
Figure 3. Employment Level in Latvia

Avots: Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes dati, autore aprēķini.
Source: Statistical data of CSB, author's calculations.

Analizējot nodarbinātības rādītājus, var secināt, ka vislielākais nestrādājošo skaits bija 1998. gadā – 111 383 darba spējīgie iedzīvotāji, savukārt bezdarbnieka pabalstu saņēmēju īpatsvars šajā gadā bija viszemākais 27,54 procenti. Situācija šajā jomā uzlabojas ar 2000. gadu, kad nestrādājošo skaits sāka samazināties. Savukārt nestrādājošo skaits 2005. gadā Latvijā audzis par 10 tūkst., kas pēdējo piecu gadu laikā ir lielākais nestrādājošo skaita palielinājums. Salīdzinājumā ar 2000. gadu bezdarba līmenis 2005. gadā samazinājies par 5,7 procenta punktiem. Augsto bezdarba līmeni nosaka vāji attīstītā uzņēmējdarbība, mazais pašnodarbināto skaits un sliktā satiksmes infrastruktūra.

1. tabula
Table 1

Nestrādājošo skaita dinamika Latvijas reģionos
Dynamics of Unemployment in Latvia Regions

Gadi Years	Nestrādājošo skaits Unemployed persons	Nestrādājošo sadalījums pa Latvijas plānošanas reģioniem <i>Unemployed persons in regions of Latvia</i>									
		Rīga	Īpatsvars, % Specific weight %	Kurzeme	Īpatsvars, % Specific weight %	Zemgale	Īpatsvars % Specific weight %	Vidzeme	Īpatsvars % Specific weight %	Latgale	Īpatsvars % Specific weight %
1999	109497	33923	30,98	16778	15,32	15237	13,92	10918	9,97	32641	29,81
2000	93283	26912	28,85	13674	14,66	13206	14,16	9388	10,06	30103	32,27
2001	91642	27019	29,48	13346	14,56	12956	14,14	9602	10,48	28719	31,34
2002	89735	27364	30,49	13413	14,95	11948	13,31	9413	10,49	27597	30,75
2003	90551	26485	29,25	13937	15,39	12083	13,34	10051	11,10	27995	30,92
2004	90800	27810	30,63	13262	14,61	11658	12,84	9875	10,88	28195	31,05
2005	100805	24409	24,21	10422	10,34	10373	10,29	8340	8,27	24938	24,74

Avots: Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes dati, autores aprēķini.
Source: Statistical data of CSB, author's calculations.

Latvijā 2004. gada beigās bija 90 800 reģistrēto bezdarbnieku, kas ir gandrīz vai par 19 tūkst. jeb 17% mazāk kā 1999. gada beigās, tomēr par 10 005 bezdarbnieku skaits pieaudzis 2005. gadā. Vislielākais nestrādājošo skaits 2005. gada beigās bija Latgales reģionā – 24 938 (jeb 24,74% no visā valstī nestrādājošiem), tam sekoja Rīgas reģions – 24 409 bezdarbnieku. Pārējos plānošanas reģionos viņu skaits bija mazāks: Kurzemes reģionā – 10 422, Zemgales reģionā – 10 373 un Vidzemes reģionā – 8340 bezdarbnieki. 2005. gadā pilsētās bija nodarbināti 70,4% no nodarbināto kopskaita, bet laukos tikai – 29,6 procenti. Ik gadu pieaug pilsētās nodarbināto īpatsvars, bet laukos tas samazinās. Latvijā notiek procesi, kas liecina par neapmierinātību ar darba tirgus piedāvātajām iespējām gan no darba ņēmēju, gan darba devēju puses.

Augstākais bezdarba līmenis joprojām saglabājas Latgales reģionā. 2005. gada beigās trīs Latgales rajonos tas sasniedza vai pārsniedza 25% līmeni: Ludzas (28%), Rēzeknes (27%), Balvu (25%). Zemākais bezdarba līmenis ir Rīgā, kā arī Rīgas, Ogres, Saldus un Tukuma rajonos (attiecīgi 4,6%, 5,3%, 6%, 6,1% un 6,5%). 2005. gadā ilgstošo bezdarbnieku daļa kopējā bezdarbnieku skaitā (bezdarbnieki, kuri nevar atrast darbu viena gada laikā) bija 45,5%, bet pirms gada 39% (Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006., 87.).

Patlaban Latvijā darbu meklē galvenokārt lauku un mazpilsētu iedzīvotāji. Nepietiek augsti kvalificēta, lēta un disciplinēta darbaspēka lielajās pilsētās. Daļai darba spējīgo iedzīvotāju trūkst motivācijas iekļauties darba tirgū. Valdības intervences mērķis darba tirgū ir šāds: ar kvotu, nodokļu, subsīdiju, likumu un citu normatīvo aktu palīdzību regulēt darba tirgu, lai nodrošinātu ekonomisko augsmi, izvairītos no dažāda veida disproporcijām, aizsargātu apkārtējo vidi, mazinātu bezdarbu un sociālo spriedzi, samazinātu ienākumu nevienmērību, aizsargātu gan uzņēmumus, gan strādājošos, gūtu ieņēmumus valsts budžeta veidošanai. Darbaspēka migrācija nezudis, tāda pastāv arī citās attīstītās valstīs, tomēr Latvijā migrācijas un nodarbinātības jautājumu risināšanu kavē tas, ka nav noteikta atbildīgā institūcija. Netiek veidota migrācijas politika valsts attīstības virzienā. Darba tirgus problēmu risinājumi jāsaista ar reģionālo politiku.

Nodarbinātības struktūra Structure of Employment

Strukturālās izmaiņas tautsaimniecībā ir ietekmējušas nodarbinātības un bezdarba situāciju valstī. Nodarbinātības līmeņa ziņā Latvija 2005. gadā bija 16. vietā no ES dalībvalstīm. Darbvietu skaita samazināšanās lauksaimniecībā, rūpniecībā un pieaugums apkalpojošā jomā saistās gan ar pāreju no valsts regulētās ekonomikas uz brīvā tirgus ekonomiku, gan pāreju no industriālās uz postindustriālo sabiedrību. Viens no būtiskākajiem rādītājiem ir straujā apstrādājošā rūpniecībā nodarbināto skaita samazināšanās. Laikā no 1996. gada līdz 2005. gadam rūpniecībā nodarbināto cilvēku īpatsvars samazinājies par 14%, lauksaimniecībā par 24 procentiem. Šajās nozarēs vērojams visstraujākais nodarbinātības samazinājums.

2. tabula
Table 2

Nodarbinātība Latvijas tautsaimniecības nozarēs (tūkst. cilvēku)
Employed persons (annual average) by kind of economic sectors (thsd. people)

Tautsaimniecības nozares/ Economic sectors	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Pavisam/Total	949	990	986	968	941	962	989	1007	1018	1036
A, B	164	213	188	160	154	152	153	138	134	125
Īpatsvars (%) Specific weight (%)	17,28	21,52	19,07	16,53	16,37	15,80	15,47	13,70	13,16	12,07
C+D+E	206	205	208	193	193	186	193	198	191	179
Īpatsvars (%) Specific weight (%)	21,71	20,71	21,10	19,94	20,51	19,33	19,51	19,66	18,76	17,28
F	51	51	54	58	56	68	60	74	87	91
Īpatsvars (%) Specific weight (%)	5,37	5,15	5,48	5,99	5,95	7,07	6,07	7,35	8,55	8,78
G-O	526	518	535	555	553	561	579	593	601	639
Īpatsvars (%) Specific weight (%)	55,43	52,32	54,26	57,33	58,77	58,32	58,54	58,89	59,04	61,68
I	84	82	79	82	79	78	86	95	96	95
Īpatsvars (%) Specific weight (%)	8,85	8,28	8,01	8,47	8,40	8,11	8,70	9,43	9,43	9,17
L	60	58	67	74	71	68	68	67	73	82
Īpatsvars (%) Specific weight (%)	6,32	5,86	6,80	7,64	7,55	7,07	6,88	6,65	7,17	7,92

Avots: Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes dati, autores aprēķini.
Source: Statistical data of CSB, author's calculations.

Tautsaimniecības nozares:

A, B – lauksaimniecība, medniecība un mezsaimniecība, zvejniecība /Agriculture, hunting and forestry, fishing.

C+D+E – rūpniecība/ Industry.

F – būvniecība/ Construction.

G – O – pakalpojumi/ Wholesale, retail trade; repair of motor vehicles, motorcycles, personal, household goods, other community, social and personal service.

I – transports, glabāšana un sakari/ Transport, storage and telecommunication.

L – valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana/ Public administration and defence, compulsory social security.

Saskaņā ar darbaspēka apsekojuma datiem, nodarbināto iedzīvotāju struktūra sadalījumā pa tautsaimniecības nozarēm pēdējo piecu gadu laikā ir izmainījusies. Straujāk palielinājies pakalpojumu nozarēs nodarbināto skaits, it īpaši tirdzniecībā (18%). Pēdējos desmit gados pakalpojumu jomā nodarbināto skaits

pieaudzis par sešiem procentu punktiem. Par 78% pieaudzis būvniecībā nodarbināto skaits. Nodarbināto skaits no 2001. gada līdz 2005. gadam Latvijā pieaudzis par 7,8% jeb 74 tūkstošiem. Lielākie ieguvēji ir bijuši būvniecības nozare (par 26,1 tūkstoti), transporta, glabāšanas un sakaru nozare. Tas noticis uz lauksaimniecības un apstrādes rūpniecības rēķina, kur nodarbinātība samazinājusies par attiecīgi 21,9 un 9,9 tūkstošiem. Nozaru nodarbinātības dinamika liecina, ka ierobežota darbaspēka piedāvājuma apstākļos nozares, kas ir veiksmīgas darbaspēka piesaistīšanā, samazina citu nozaru izaugsmes potenciālu.

Darbaspēka trūkums ietekmē tautsaimniecības nozaru struktūru, jo izaugsme caur darbaspēka piesaisti kļūst sarežģītāka. Nozarēs, kur izaugsmes galvenais dzinējspēks ir bijusi nodarbinātība, piemēram, būvniecībā, nodarbinātības izaugsmei kļūstot arvien ierobežotākai, nozarēm būs jāorientējas uz produktivitātes kāpināšanu. Būtiska loma būs relatīvajai produktivitātei attiecībā pret ES25. Protī, izaugsmes tempa kāpumu varētu sagaidīt nozarēs ar patlaban relatīvi zemu produktivitātes līmeni, jo tām ir augstāks produktivitātes uzlabošanas potenciāls. Protams, tā ir tikai iespēja, un rezultāts būs atkarīgs no pašu uzņēmumu darbības. Visvairāk trūkst zemas kvalifikācijas darbaspēka, lai gan aktuāls ir arī speciālistu jeb kvalificētu darbinieku trūkums. Zemas kvalifikācijas darbinieki trūkst arī uzņēmumos, kas iegulda vai ir ieguldījuši tehnoloģiju attīstīšanā, lai aizvietotu darbaspēku. Lielākā daļa uzņēmēju atzīst, ka darbaspēks trūks arī nākotnē un šis faktors bremzēs nozares attīstību. Darbaspēka problēmu risina, palielinot investīcijas tehnoloģijās un apmācībā, palielinot darba algu. Attiecībā uz darba samaksas dinamiku nozaru uzņēmēji ir diezgan bieži nobažījušies, ka darba samaksa aug straujāk par produktivitāti. Darbaspēka trūkums rūpniecībā un celtniecībā, strauji augošajās pakalpojumu nozarēs jūtams jau patlaban. Notiek selektīvā migrācija, jo darba devējiem pietrūkst ne tikai darba roku vispār, bet tieši kvalificētu speciālistu.

Galvenie secinājumi un ieteikumi

Main conclusions and suggestions

1. Darbaspēka piedāvājums Latvijā samazināsies. Nodarbinātības samazināšanās var ietekmēt gan makroekonomikas stabilitāti, gan aizkavēt Latvijas produktivitātes konvergenci ar ES25. Lai risinātu darbaspēka trūkumu tautsaimniecības nozarēs, gan valsts iestādēm, gan darba devējiem jāveic kompleksi pasākumi bezdarbnieku iesaistīšanai un atgriešanai darba tirgū. Aktīvi jāsadarbojas visām iesaistītajām pusēm – valstij, sociālajiem partneriem, nevalstiskajām organizācijām un pašvaldībām. Darba devējiem pašiem aktīvāk jāsigatavo savām vajadzībām atbilstošus speciālistus. Darba devējiem vairāk jāizmanto tādas likumos un citos normatīvajos aktos noteiktās iespējas, kā, piemēram, elastīgāks darba laiks un darbinieku motivēšana, liekot lietā nemateriālo atalgojumu.
2. Latvijā līdz ar ekonomikas nozaru strukturālajām izmaiņām izteikts strukturālais bezdarbs gan pilsētās, gan lauku reģionos. Laikā no 1996. gada līdz 2005. gadam rūpniecībā nodarbināto cilvēku īpatsvars samazinājies par 14%, lauksaimniecībā par 24 procentiem. Tautsaimniecības struktūras izmaiņas samazinājušas pieprasījumu pēc atsevišķu profesiju pārstāvjiem, tāpēc Latvijā daļai darba spējīgo jāiegūst jauna profesija vai jāpaaugstina kvalifikācija. Bezdarbnieku darbā iekārtošanās jāaplūko kontekstā ar reģionālo attīstību un jaunu darba vietu radīšanu, jo bezdarbniekiem, it īpaši Latgales reģionā, pēc studiju absolvēšanas ir problēmas iekārtoties darbā. Latgales bezdarbniekiem ir iespējas apgūt jaunas profesijas, bet šajā reģionā netiek radītas jaunas darba vietas, un arī pašu bezdarbnieku ierobežotie finanšu līdzekļi neļauj viņiem būt mobiliem iekšējā darba tirgū.
3. Nozaru nodarbinātības dinamika norāda, ka ierobežota darbaspēka piedāvājuma apstākļos nozares, kas ir veiksmīgas darbaspēka piesaistīšanā, samazina citu nozaru izaugsmes potenciālu. Savukārt darbaspēka trūkums ietekmē tautsaimniecības nozaru struktūru, jo izaugsme caur darbaspēka piesaisti kļūst sarežģītāka. Tautsaimniecības izaugsme jāorientē galvenokārt uz produktivitātes pieaugumu, bet mazāk – uz strādājošo skaita palielinājumu.

Izmantotās informācijas un literatūras avotu saraksts

References

1. Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2005: statistikas biļetens. – Rīga: Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvalde, 2005. – 11 lpp.
2. Hazans Mihails. Ekonomiskās migrācijas cēloņu izpēte un monitoringa sistēmas izveide ekonomiskās migrācijas ietekmes noteikšanai uz LR tautsaimniecību: Eksperta atskaite. – Rīga, Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijai, 2005. – 62 lpp.

3. Latvija : pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos / Galv. red. A. Zobena. – Rīga: UNDP, 2005. – 148 lpp.
4. Sociālais ziņojums par 2004. – 2005. gadu. – Rīga : Latvijas Republikas Labklājības ministrija, 2006. – 122 lpp.
5. Reģionu attīstība Latvijā 2005. – Rīga : Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2006. – 87 lpp.
6. Ziņojums par tautsaimniecības attīstību. – Rīga : Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, 2006. – 160 lpp.
7. Employee Rights Articles // <http://employeeissues.com> – Resurss aprakstīts 2007. gada 3. janvārī.
8. Latvijas statistika// <http://test.csb.gov.lv/nodarbinatiba> – Resurss aprakstīts 2007. gada 7. janvārī.

UZŅĒMĒJDARBĪBA UN TĀS ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJAS REĢIONOS

BUSINESS AND DEVELOPMENT POSSIBILITIES AT LATVIA'S REGIONS.

MBA, Rosita Zvirgzdiņa,

LLU Ekonomikas katedras lektore, BAT Komercedarbības katedras lektore

Abstract

Evaluating any country's economical development, where main foundation is business, several indicators are used, those who reflect basic process disclose at macro level of economy. Most important indicator of business activity and welfare level of population is GDP per inhabitant. Composed to average of country GDP per one inhabitant in Riga's region is 140%, Kurzeme's region – 60%, Vidzme's region – 45%, Zemgale's region – 57% and Latgale's region – 52%, which also shows the level of welfare of region's inhabitants. It is important to provide development of regions by the means of full use of existing resources and advantages. Latvia's regions not too different in large resources and in various use of it. Basically most access able natural resources at Latvia's regions are agricultural land and forests, which may serve as foundation for business variety practically at any region of Latvia. Currently main development is based on regions economical and geographical advantages – closeness to market. Full use of resources and advantages of regions needs consultative support. Different types of consultative support structures have been created in Latvia during last years, but its placement regionally is quite different. Most of them are in Riga and regions of Riga.

Key word: GDP, resources, development, regions, support.

Ievads

Introduction

Viens no Latvijas uzdevumiem ir strauja un stabila ekonomiskā attīstība, kas sekmēs iedzīvotāju dzīves līmeņa celšanos un valsts izaugsmi. Šā darba autore uzskata, ka jebkuras straujas un stabilas ekonomiskās attīstības pamatā ir intensīva un efektīva uzņēmējdarbība. Latvijā kopumā un sevišķi lauku teritorijās uzņēmējdarbība ir mazaktīva un jaunās atziņas tur ieviešas gausi tāpēc, ka ir slikta uzņēmēju konsultatīvā bāze. Vēl joprojām pārsvarā ir lētā darbaspēka un dabas resursu izmantošana pievienotās vērtības radīšanai, kas vairāk raksturīga mazattīstītām valstīm. Pēdējo gadus uzņēmējdarbības attīstība novedusi pie lielām atšķirībām atsevišķu Latvijas reģionu ekonomiskajā aktivitātē un iedzīvotāju labklājības līmenī, kas kopumā apdraud arī Latvijas sākotnējo mērķi – strauja un stabila ekonomikas attīstība. Darbā tiek pētīta ar lauksaimniecību saistītā uzņēmējdarbība.

Hipotēze – aktivizējot uzņēmējdarbību Latvijas reģionos, tiktu palielināta IKP radīšana.

Mērķis – novērtēt uzņēmējdarbības attīstības iespējas Latvijas reģionos.

Uzdevumi: 1. novērtēt uzņēmējdarbības aktivitāti un labklājības līmeni reģionos; 2. novērtēt reģionu potenciālās attīstības iespējas; 3. novērtēt uzņēmējdarbības konsultatīvās bāzes esamību Latvijas reģionos.

Pielietotās metodes: pētījumi veikti ar loģiski konstruktīvās, matemātiski statistiskās datu apstrādes un grafisko attēlu metodēm.

Izmantotie materiāli: pētījuma veikšanai izmantoti Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes un Ekonomikas un Zemkopības ministrijas informatīvie materiāli. Saistībā ar izmaiņām Centrālās statistikas pārvaldes tematiskajos izdevumos pētījumiem izmantotā skaitliskā informācija ir pieejama tikai par laika periodu līdz 2004. gadam.

1. IKP radīšana Latvijas reģionos

1. GDP creation at Latvia's regions

Vērtējot jebkuras valsts ekonomisko attīstību, kuras galvenais pamats ir uzņēmējdarbība, tiek izmantoti vairāki rādītāji, kas atspoguļo ekonomikas makrolīmenī notiekošos pamatprocesus. Aplūkojot 1. tabulā IKP uz 1 iedzīvotāju procentos pret vidējo vērtību valstī, nepārprotami parādās Rīgas pārsvars.

1. tabula
Table 1

Iekšzemes kopprodukts uz 1 iedzīvotāju Latvijas reģionos un lielākajās pilsētās procentos pret vidējo vērtību valstī laika periodā no 1998. gada līdz 2004. gadam

Gross product per one inhabitant in regions at largest cities of Latvia
in % compassed to average value of the country in a period of time from 1998 – 2004

Reģioni un lielākās pilsētas	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Rīgas reģionā kopā / <i>Total in Riga's region</i>	136	140	140	136	144	140	152
tajā skaitā Rīgas pilsētā / <i>int.al.</i> <i>Riga city</i>	165	173	173	168	182	177	213
Vidzemes reģionā / <i>Vidzeme region</i>	58	58	57	57	58	60	69
Kurzemes reģionā / <i>Kurzeme region</i>	102	95	100	96	83	80	103
Ventspilī / <i>Ventspils</i>	339	282	302	229	170	182	*
Zemgales reģionā / <i>Zemgale region</i>	57	59	57	58	56	57	60
t.sk. Jelgavā / <i>int. al Jelgava</i>	76	75	74	75	67	66	*
Latgales reģionā / <i>Latgale region</i>	54	47	46	57	48	52	54
tajā skaitā Daugavpilī / <i>int. al. Daugavpils</i>	74	63	59	92	64	66	*
Rēzeknē / <i>Rezekne</i>	81	71	69	77	78	108	*
Latvijā / <i>Latvia</i>	100	100	100	100	100	100	100

Avots: Autores veidots pēc Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes datiem * nav datu.

Source: Created by author from date of CSD of Latvia.

Dati par 2004. gadu nebija pilnībā pieejami, tāpēc autore analīzi galvenokārt veica par laika periodu līdz 2003. gadam. Attiecībā pret vidējo rādītāju valstī IKP uz 1 iedzīvotāju 2003. gadā Rīgas reģionā ir 140%, Kurzemes reģionā – 60%, Vidzeme reģionā – 45%, Zemgales reģionā – 57% un Latgales reģionā – 52 procenti. Vērtējot attīstību pa gadiem un ņemot vērā republikas nozīmes pilsētu devumu, Ventspilī ir panākts vislielākais IKP uz 1 iedzīvotāju pieaugums, taču tas nav devis pietiekami lielu ieguldījumu Kurzemes reģiona vidējā pieaugumā, jo reģionā kopumā šis rādītājs ir samazinājies. Tas liecina par krasi nevienmērīgu uzņēmējdarbības attīstību reģionā un centrniecības procesu reģiona ietvaros. Relatīvi Latgales reģionā attīstības tendence ir vērtējama pozitīvi, jo IKP uz 1 iedzīvotāju palielinājums lielajās pilsētās Daugavpilī un Rēzeknē ir nevis kaitējis reģiona izaugsmei, bet gan kopumā to veicinājis.

Vairāki autori savos darbos norāda uz nepietiekamo mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) attīstību, īpaši Latvijas lauku reģionos (Mazūre, 2006., Strīķis, Špoģis, 2002.). MVU attīstības līmeņa tiešs apliecinājums ir saražotais IKP.

Latvijas laukos uzņēmējdarbība ir orientēta galvenokārt uz lauksaimniecības produkcijas ražošanu un pirmapstrādi, bet laika periodā no 1996. gada līdz 2004. gadam kopējā pievienotās vērtības īpatsvarā lauksaimniecības devums ir samazinājies no 7,8% līdz apmēram 4,0%, paliekot nemainīgam produkcijas fiziskajam apjomam (LRZM, 2004.). Tas liecina arī par šo nelabvēlīgo cenu veidošanās mehānisma ietekmi uz lauksaimniecības produkcijas ražošanu un tās galarezultātu. Bieži vien lielveikalu noteiktā iepirkumu cena noteikta pat zemāka, nekā ir uzņēmuma ražotās produkcijas pašizmaksa, taču paši uzņēmumi labi apzinās, ka pašreizējā attīstības posmā to galvenais konkurences ierocis ir tieši cenas pazemināšana. To apliecina arī veiktie zinātniskie pētījumi, kas visu valstu attīstību globālā tirgus apstākļos sadala trīs fāzēs: **pirmajai fāzei** ir raksturīga relatīvi vienkārša, zemas kvalifikācijas darbaspēka ražota produkcija ar zemu

pievienotu vērtību (šajā fāzē galvenais konkurences ierocis ir zema cena); **otrajā fāzē**, kuras galvenā priekšrocība ir ražošanas efektivitātes kāpināšana, kas balstīta uz investīciju piesaisti, tehnoloģiju modernizēšanu, kopuzņēmumu veidošanu un citiem pasākumiem (šajā fāzē konkurences ierocis ir darba dalīšana un “savas nišas” atklāšana; šo fāzi nosacīti var nosaukt par investīciju periodu; **trešās fāzes** galvenie raksturojošie elementi ir jauna tehnoloģiju un oriģinālu produktu izstrāde un tirdzniecība. Konkurences pamatā ir spēja radīt jaunas, oriģinālas preces, kas atrodas globālo tehnoloģiju priekšplānā. Šo fāzi nosacīti var nosaukt par inovāciju attīstības posmu (Petrovskis, 2003.).

Salīdzinot šīs ekonomiskās attīstības fāzes, var secināt, ka tieši trešajā fāzē notiktu vislielākā pievienotās vērtības radīšana, kas neapšaubāmi palielinātu strauji IKP pieaugumu uz vienu iedzīvotāju. Taču, lai Latvija stabili varētu sasniegt inovatīvās attīstības fāzi, jābūt stingram mikroekonomiskam un makroekonomiskam pamatam un atbilstoši darbības videi.

Pēc iestāšanās ES lauku teritoriju attīstībā svarīgākais ir nodrošināt vienlīdzīgākas konkurences iespējas lauksaimniekiem ES iekšējā tirgū, savukārt ES fondu sniegtais atbalsts veicinās lauksaimniecības modernizāciju un darbības diversifikāciju.

Lai veicinātu uzņēmējdarbības aktivitāti lauku teritorijās, nepietiek ar diversifikācijas iespēju apzināšanu un popularizēšanu, bet ir nepieciešama vispusīga pieeja, kas ietvertu gan lauku iedzīvotāju profesionālo pārkvalifikāciju, uzņēmējdarbības pamatzināšanu, vispārējo ekonomisko zināšanu un konsultāciju ieguves iespējas. Šajā procesā jāiesaistās gan pašvaldībām, gan valsts nodarbinātības dienestam, gan arī dažādiem atbalsta fondiem, kas finansiāli varētu veicināt šāda procesa norisi.

2. Uzņēmējdarbības attīstības iespējas Latvijas reģionos 2. Possibilities for business development in Latvian regions

Tā kā jebkuras valsts ekonomikai ir svarīga mazo un vidējo uzņēmumu attīstība, kas ļauj izpausties uzņēmējdarbībai un veicināt izaugsmi, arī Baltijas valstīm ir sevišķi nozīmīgi piekļūt jaunajām tehnoloģijām. Ieguvēji šeit nebūtu ne tikai ārvalstu uzņēmēji, bet arī Latvijas privātie un valsts uzņēmumi. Jebkuras valsts valdībai ir ļoti svarīgi un nozīmīgi attīstīt iespēju apmainīties ar informāciju (Petrovskis, 2003.).

Lai nodrošinātu būtisku Latvijas iedzīvotāju labklājības pieaugumu, nepieciešama stabila un ilgspējīga ekonomikas izaugsme. Galvenais faktors iedzīvotāju labklājības nodrošināšanā ir visas valsts teritorijas vienmērīgai un ilgspējīgai attīstībai, lai pilnvērtīgi izmantotu katra reģiona atšķirīgās priekšrocības un ekonomiskos dzinējspēkus valsts kopējās izaugsmes nodrošināšanai, tajā pašā laikā saskaņojot saimniecisko darbību ar dabas un kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu un vairošanu.

2. tabula
Table 2

A kategorijas minerālizejvielu krājumi Latvijas reģionos 2005. gadā (milj. kubikmetru)

A category mineral raw materials per Latvian regions in 2005 (million cubic metre)

Resursi / Resources	Rīgas / Rīga	Vidzemes / Vidzeme	Kurzemes / Kurzeme	Zemgales / Zemgale	Latgales / Latgale
Dolomīts / Dolomite	31	97	4	173	49
Māls / Clay	–	32	84	48	47
Smilts, grants / Sand, gravel	80	118	167	117	207
Kvarca smilts / Quartz sand	–	39	0.2	–	–
Ģipšakmens / Rock gypsum	7	–	–	18	–
Kaļķakmens / Limestone	–	–	151	29	–
Kūdra / Peat	61	292	48	177	219
Sapropelis / Sapropel	1	49	11	10	32

Avots: Autores veidots pēc Latvijas reģionu attīstība 2006.

Source: Created by author for Development of Latvia's regions 2006.

No 2. tabulā dotajiem datiem var secināt, ka Latvijas reģioni nav pārāk bagāti ar augstvērtīgām izejvielām, kas, protams, lielā mērā var apgrūtināt uzņēmējdarbības dažādošanu šajos reģionos. Taču tabulā minētie dati ļauj arī secināt, ka, pareizi un inovatīvi organizējot uzņēmējdarbību, pieejamie dabas resursi var būt labs pamats uzņēmējdarbības diversifikācijai, bet ar nosacījumu, ja ar savu darbību, izmantojot šos resursus, radām augstu pievienoto vērtību.

Būtībā vispieejamākās dabas bagātības Latvijas reģionos ir lauksaimniecībā izmantojamā zeme un mežu platības, kas var būt uzņēmējdarbības dažādošanas pamatu pamats praktiski jebkurā Latvijas reģionā.

3. tabula
Table 3

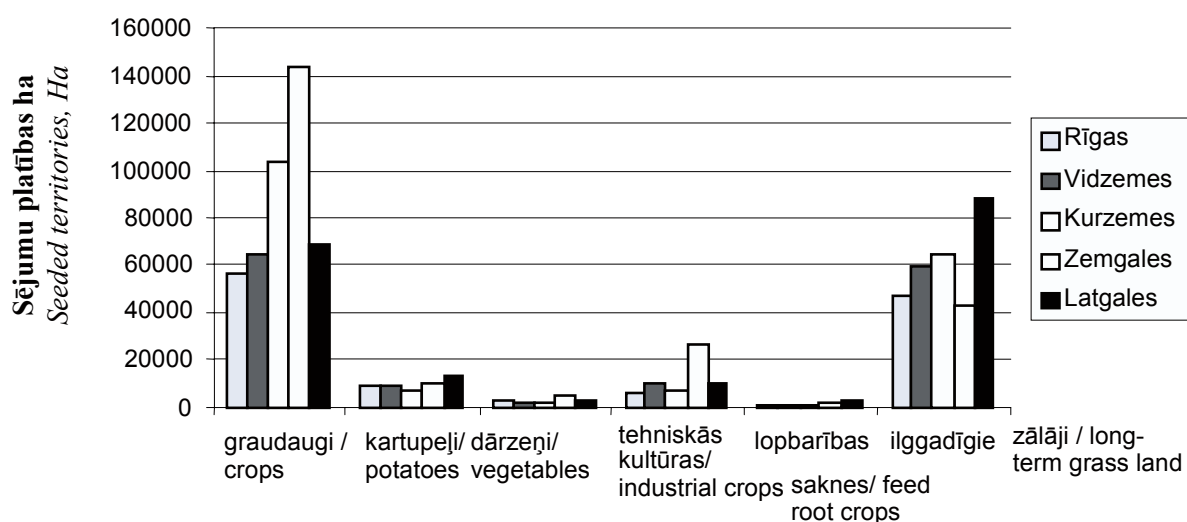
Zemes izmantošana Latvijas reģionos (tūkst. ha) /
Use of land in Latvian regions (thousand, ha)

Reģioni / Regions	Nodota izmantošanai / Given to use	% no kopējās teritorijas / % of total territory	t.sk. lauksaimniecībā izmantojamā zeme / int. all. agriculturally used land	% no kopējās teritorijas / % of total territory	Mežu platības/ forest area	% no kopējās teritorijas / % total territory
Rīgas / Riga	573,1	54,9	323,2	31,0	190,5	18,2
Vidzemes / Vidzeme	993,2	65,1	512,6	33,6	381,4	25,0
Kurzemes / Kurzeme	707,8	52,0	440,4	32,4	186,2	13,7
Zemgales / Zemgale	693,5	64,6	480,3	44,7	145,7	13,6
Latgales / Latgale	1058,3	72,7	649,5	44,6	271,5	18,7

Avots: Autores veidots pēc Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes statistikas krājuma Latvijas reģioni skaitļos 2005.

Source: Created by author according data from LR CSD collection – Region's of Latvia in numbers 2005.

Ja aplūkojam atsevišķu lauksaimniecības kultūru ražošanas rādītājus pa reģioniem, tad izteikts līderis ir Zemgales reģions. Tajā ir izvietoti 32,9% no visiem graudaugu sējumiem un tiek iegūti 41,7% no graudaugu kultūru kopražas. Pārējiem reģioniem šajā ziņā iegūtās kopražas īpatsvars ir zemāks nekā sējumu platību īpatsvars. Zemgales reģions ir arī līderis atklāta lauka dārzeņu ražošanā, jo ar 37,2% ar dārzeņiem aizņemto platību dod 42,7% dārzeņu kopražas (LRZM, 2004.).

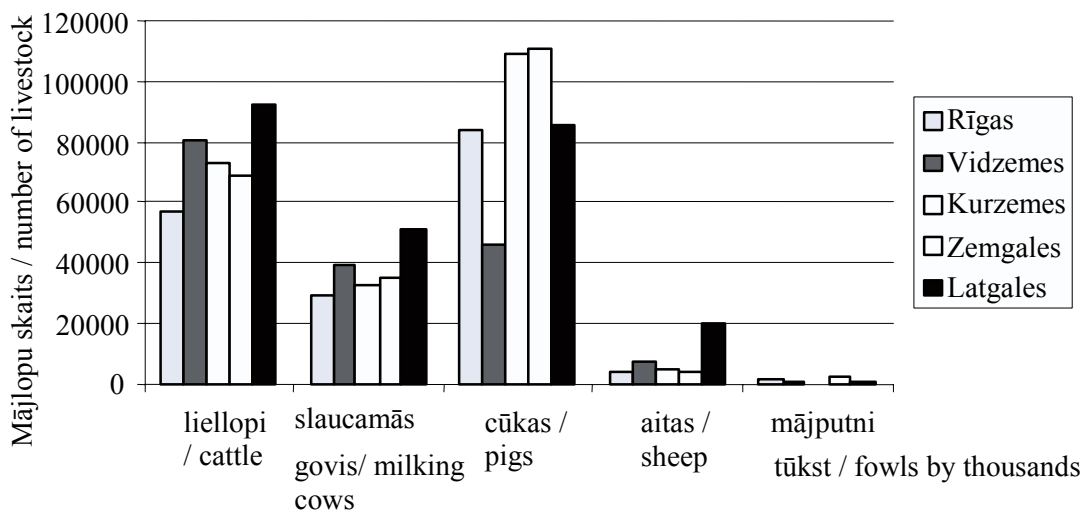

1. attēls. Svarīgāko augkopības kultūru sējuma platības
Figure 1. Territories of most important agricultural cultures seeded

Avots: Autores veidots pēc Latvijas reģioni skaitļos 2005.
Sources: Created by author from Regions of Latvia in numbers 2005.

Kartupeļu audzēšanā platību ziņā līderis ir Latgales reģions ar 27,9 procentiem, taču no kartupeļu kopražas Latgales reģions dod tikai 24,4 procentus. Vislabākā proporcija šajā ziņā būtu Rīgas reģionam, jo tas ar 17,8% kartupeļu stādījumu platību dod 20,6% no kartupeļu kopražas (LRZM, 2004.).

Vēsturiski Latgales reģions ir saistīts ar lina audzēšanu un 2005. gadā lini tika audzēti 2,2 tūkst. ha platībā, kas gan ir tikai 0,3% no reģiona lauksaimniecībā izmantojās zemes kopējās platības. Ar lina audzēšanu nodarbojas 50 saimniecības un vidēji vienā saimniecībā linus audzē 49 ha platībā. Vislielākais lina audzēšanas apjoms pēdējos gados bija 2004. gadā, kad šī kultūra aizņēma 2,7 tūkst. ha.

2. attēls. Lauksaimniecības dzīvnieku skaits visu veidu saimniecībās 2004. gadā

Figure 2. Amount of livestock in all types of households in 2004

Avots: Autores veidots pēc Latvijas reģioni skaitļos 2005.

Source: Created by author according date from Latvia's regions in numbers 2005.

Savukārt liellopu gaļas ražošanā līderis ir Kurzemes reģions. Tajā izmitināti 21,7% liellopu, bet tiek saražoti 22,6% no visas liellopu gaļas, lai gan lielākais liellopu īpatsvars ir Latgales reģionā – 24,8 procenti, taču saražotās gaļas daudzuma proporcijā Latgales reģions atpaliek, jo saražo tikai 23,5% no visas liellopu gaļas, kas gan ir lielākais īpatsvars Latvijā, taču savstarpējās proporcijas ziņā sliktāks kā Kurzemē.

Latgales reģions ir arī līderis piena ražošanā, tajā saražo 25,1% no visa Latvijā saražotā piena un tajā ir 27,3% slaucamo govju, taču, ja ņem vērā savstarpējo proporciju, tad Kurzemes reģions ar 17,5% govju saražo 17,7% piena, bet Rīgas reģions ar 15,6% govju dod 17,3% no piena kopdaudzuma (LRZM, 2004.).

Vislielākais cūku un mājputnu skaits ir Zemgales reģionā – attiecīgi 25,4 un 45,1 procenti. Zemgales reģions ir arī stabilā pozīcijās putnu gaļas un olu ražošanā attiecīgi 46,6% un 50,9% no šo produkcijas veidu kopapjoma. Putnu gaļas ražošanā Zemgales reģionu pārspēj tikai Rīgas reģions ar 51,9% no putnu gaļas kopapjoma, jo Rīgas reģionā atrodas lieli specializētie putnkopības kompleksi.

Cūkkopības nozare patlaban Latvijā ir perspektīva, jo tās ražošanas apjoms vēl pilnībā nenodrošina iekšēja tirgus piesātinātību līdz pašapgādei. Pirmās brīvvalsts laikā Latvijas cūkgaļa bija pasaulē atzīta eksporta prece. Arī mūsdienās cūkkopības nozares mērķis ir ražot konkurētspējīgu produkciju eksportam.

Savukārt Latvijas tirgus pieprasījums pēc putnu gaļas ir lielāks kā piedāvājums, kas radījis labvēlīgu situāciju importam. Piemēram, 2005. gadā Latvijā saražotā putnu gaļa no kopējā putnu gaļas patēriņa valstī bija tikai 38,3 procenti (LRZM, 2005.). Arī šīs nozares attīstība, pēc autores domām, ir perspektīva, pie kam iespējama ražošanas dažādošana nozares ietvaros. Vēl joprojām Latvijā tītaru un zosu gaļa ir retums.

Bet aitkopības produkcijas ziņā nepārspēts līderis ir Latgales reģions, kurā ir 50,7% no visām aitām un šis reģions dod 46,8% aitu gaļas. Attiecība gan liecina par to, ka aitu gaļas ražošanas produktivitāte ir relatīvi zema, jo, lai gan, piemēram, Rīgas reģionā ir tikai 9,7% aitu, tas dod 14% no aitkopības produkcijas kopapjoma.

Bez jau pieejamajiem dabas resursiem katra reģiona attīstībai ir svarīga arī ģeogrāfisko priekšrocību un ekonomiskā mantojuma izvērtēšana.

3. Organizatoriskie pasākumi reģionu attīstības veicināšanai 3. Organizational arrangements to promote regional development

Pēdējo gadu laikā Latvijā aizvien vairāk tiek veidotas dažādu profilu biznesa atbalsta struktūras: biznesa parki; industriālie parki; biznesa inovāciju centri; virtuālie un grāmatvedības pakalpojumu biroji; biznesa konsultāciju centri.

4. tabula
Table 4

Biznesa atbalsta struktūru esamība Latvijas reģionos
Existence of Business support structure at regions of Latvia

Atbalsta forma / Type of support	Rīgas / Rīga	Kurzemes/ Kurzeme	Latgales/ Latgale	Vidzemes/ Vidzeme	Zemgales/ Zemgale
Biznesa parki / <i>Business parks</i>	11	–	–	–	1
Industriālie parki / <i>Industrial parks</i>	6	1	1	–	–
Biznesa inovāciju centri / <i>Business innovation centre</i>	3	–	–	1	–
Virtuālie biroji / <i>Virtual office</i>	3	–	–	–	–
Grāmatvedības pakalpojuma biroji / <i>Accounting service's office</i>	6	–	–	–	–
Biznesa konsultāciju centri / <i>Business consultation centre</i>	553	25	27	15	15

Avots: Autores veidots pēc interneta portālā „Siets” informācijas 2006. gada 28. novembrī.
Source: Created by author based on information from internet site “Siets”.

Biznesa parka galvenais mērķis – samazināt investora izmaksas, kas saistītas ar uzņēmējdarbības uzsākšanu, jo biznesa parkos īrniekiem ir iespēja nodarboties ar biznesu, nelauzot galvu par dārgo un laikietilpīgo biznesam nepieciešamo ēku būvniecību, kā arī komunikāciju izveidi.

Biznesa parkos ļoti īsā laikā var sākt ražošanu, izlaižot birokrātisko šķēršļu pārvarēšanas operācijas. Uzņēmējiem nav jā rūpējas par neskaitāmu atļauju un saskaņošanas procedūrām, it īpaši tas saistīts ar infrastruktūras izveidi un būvniecību. Latvijā ir arī biznesa parki, kur tiek iznomāta zeme ar komunikācijām, bet uzņēmumam pašam ir jāveic nepieciešamo ēku būvniecība, piemēram, lidostas Rīga biznesa parks.

Biznesa parkos bieži vien tiek piedāvāti arī citi pakalpojumi, piemēram, biznesa vadības, grāmatvedības, juridiskie, tulkošanas, sekretariāta, darbinieku atlases. No pakalpojumu daudzuma un parka atrašanās vietas ir atkarīga arī nomas maksa par attiecīgo telpu un teritoriju izmantošanu.

Industriālais parks – saimnieciskajai darbībai atvēlētā teritorija, kam ir viens pārvaldītājs, kas rūpējas par biznesa parka infrastruktūru, veic telpu būvēšanu vai atjaunošanu, remontu atbilstoši klienta vajadzībām un piedāvā citus pakalpojumus.

Līdzīgi pēc saviem darbības principiem ir arī **Biznesa inovāciju centri**, kur tiek piedāvāti dažāda rakstura pakalpojumi, piemēram, telpas birojam, telpas biznesa uzsākšanai, kā arī telpas konferenču vai biznesa pārrunu rīkošanai.

Biznesa inovāciju centri var sniegt arī palīdzību investīciju piesaistes projektu izstrādāšanai, produkta attīstībai vai mārketinga un starptautiskās sadarbības veicināšanai. Daudzās Eiropas valstīs Biznesa inovāciju centri tiek saukti par „biznesa inkubatoriem”, sasaistot to darbību psiholoģiski ar saudzējošu un labvēlīgu apstākļu radīšanu uzņēmējdarbības uzsācējiem darbībai uz atvieglotiem noteikumiem, jo līdzdalību finanšu nodrošinājumā sniedz arī valsts un vietējās pašvaldības (piemēram, Somijā).

Līdzīgus atsevišķus pakalpojumus patlaban Latvijā sniedz **virtuālais birojs**, kas nodrošina klientu ar uzņēmuma adresi, atsevišķu tālruni, faksa aparāta pakalpojumu līniju un sekretāri, kura atbild uz tālruni zvaniem uzņēmuma vārdā un saņemto korespondenci tālāk pārsūta klientam. Vajadzības gadījumā klients uz sev vēlamu laiku, pat uz dienu vai uz vairākām stundām var noīrēt biroja telpas, konferenču zāli vai tikai atsevišķu kabinetu.

Pašreiz Latvijā virtuālo biroju pakalpojumi, galvenokārt, tiek izmantoti divu iemeslu dēļ. Uzsākot uzņēmējdarbību pavisam jaunā tirgus vidē un nezinot, vai tā gūs sekmes, ārvalstu kompānijas, izvēlēda-

mās virtuālos birojus, ietaupa biroja izmaksas. Ja bizness gūst sekmes, tad šīs firmas pāriet uz labiekārtotām pastāvīgām biroju telpām. Savukārt ilgtermiņa virtuālo biroju izmanto tās starptautisko kompāniju un organizāciju pārstāvniecības Latvijā, kam savas darbības specifikas dēļ nav nepieciešamas pastāvīgas biroju telpas. Virtuālā biroja galvenā priekšrocība ir iespēja vadīt uzņēmējdarbību, neatrodoties attiecīgajā teritorijā, bet uzticot korespondences un tālruņa zvanu pieņemšanu un novirzīšanu pakalpojuma sniedzējas firmas sekretārei.

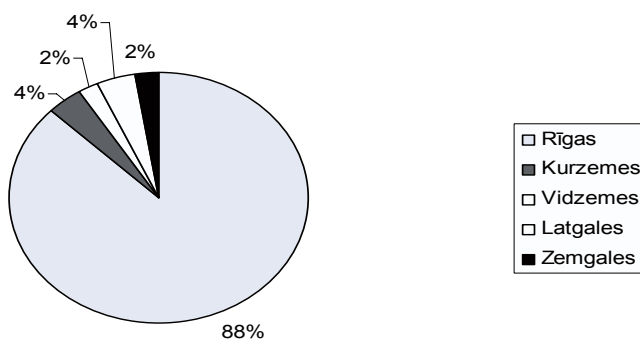
Latvijā pārsvarā ir mazie uzņēmumi, kam ne vienmēr nelielā darbības apjoma dēļ ir finansiāli iespējams algot kvalificētu grāmatvedi, līdz ar to grāmatvedības uzskaitē bieži vien tiek veikta pašu spēkiem un nekvalitatīvi, kas uzņēmēju var novest pie problēmām ar Valsts Ieņēmuma dienestu vai citiem uzņēmējiem. Pārņemot pieredzi no Eiropas Savienības valstīm, arī Latvijas uzņēmēji pamazām sāk izmantot **grāmatvedības biroju** pakalpojumus. Izmantojot šādus pakalpojumus, uzņēmējs tiek atbrīvots: no nepieciešamības iekārtot darba vietu grāmatvedim (daturs, programnodrošinājums u.c.); no pienākuma maksāt valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodokli par grāmatvedi kā par uzņēmuma darbinieku; no pienākuma ievērot Darba likuma un citu normatīvo aktu prasības pret grāmatvedi – uzņēmuma darbinieku (kvalifikācijas celšana – kursi, semināri u.tml.); no iespējas kļūstties dažādu pārskatu sagatavošanā neprofessionalitātes vai jaunākās informācijas trūkuma dēļ.

Atsevišķu neregulāru darbību veikšanai vai papildu informācijas iegūšanai uzņēmējdarbības atbalstam nepieciešami **biznesa konsultāciju centri**. To biežāk sniegtie pakalpojumi, pēc autores novērojumiem, ir šādi: biznesa plānu izstrādāšana; investīciju projektu izstrādāšana; uzņēmumu finansiālās un ekonomiskās darbības analīze.

Biznesa konsultāciju centru izveide Latvijā bija arī viena no sākotnējām ES pirms strukturālo fondu (PHARE) īstenotajām programmām, izveidojot Latvijā pirmos sešus uzņēmējdarbības atbalsta centrus (Rīgā, Ventspilī, Liepājā, Rēzeknē, Valmierā un Daugavpilī).

Šāda atbalsta centru izveides politika bija orientēta uz to, lai vienmērīgi aptvertu visu valsts teritoriju. Patlaban situācija ir krasi mainījusies par labu valsts centram – Rīgai.

Biznesa konsultāciju centra izvietojums neveicina uzņēmējdarbības aktivitātes ārpus Rīgas reģiona. Līdz ar to reģionos vairāk jāveicina dažādu atbalsta struktūru izveide, lai aktivizētu vienmērīgu mazo un vidējo uzņēmumu veidošanos un to izaugsmi visā Latvijas teritorijā.

3. attēls. **Biznesa konsultāciju centru izvietojums Latvijā 2006. gadā**

Figure 3. Location of business consultation centres in Latvia, 2006

Avots: Autores veidots pēc 4. tabulas datiem.

Source: Created by author, based on data from 4th chart.

Pēc Valsts stratēģiskā ietvardokumenta 2007. – 2013. gada periodam projektā uzsvērts, ka uzņēmuma veidošanas un uzņēmējdarbības attīstības veicināšanai ERAF sniegs informatīvu un konsultāciju atbalstu uzņēmumiem un uzņēmējdarbības uzsācējiem, tajā skaitā tirgus izpēti un noieta veicināšanas pasākumu atbalstu, uzlabos pieeju finansējumam, sniegs finanšu atbalstu uzņēmējdarbības attīstībai, kā arī atbalstīs jaunu, inovatīvu produktu un tehnoloģiju ieviešanu ražošanā.

Secinājumi un ieteikumi **Conclusions and Recommendation**

1. Svarīgākais labklājības līmeņa rādītājs IKP uz 1 iedzīvotāju Latvijas reģionos tiek radīts krasi atšķirīgā apjomā, galvenokārt Rīgā.
2. Reģionu attīstībā jāizmanto tajos esošie dabas resursi, ekonomiskās un ģeogrāfiskās priekšrocības.
3. Latvijas reģioni neatšķiras ar īpašu resursu un to izmantošanas dažādību. Patreizējā reģionu attīstība vairāk balstīta uz to ekonomisko un ģeogrāfisko priekšrocību – tirgus tuvuma izmantošanu.
4. Latvijā ir izveidota virkne dažāda rakstura uzņēmējdarbības atbalsta struktūras, taču to izvietojums reģionu griezumā ir krasi atšķirīgs un dominē Rīgas reģions.
5. Veiksmīgai reģionu attīstībai vairāk jāveicina dažādu atbalsta struktūru izveide, lai aktivizētu vienmērīgu mazo un vidējo uzņēmumu veidošanos un to izaugsmi visā valsts teritorijā.

Izmantotās literatūras saraksts **References**

1. Latvijas reģioni skaitļos 2005.
2. Lauksaimniecības gada ziņojums par 2005. gadu.
<http://www.zm.gov.lv/index.php?sadala=739&id=1219>
3. Latvijas Republikas Zemkopības ministrija. „Latvijas lauksaimniecība un lauki”. Rīga. 2005., 141 lpp.
4. Mazūre G. MVU attīstība Latvijas Nacionālajā ekonomikā. „Ekonomikas zinātne lauku attīstībai 2006.” 222. – 229. lpp.
5. Petrovskis A. Globalizācija, informācijas laikmets un cilvēktiesības 21 gs. Latvijas integrācija ES. LZAEI, rakstu krājums Rīga, 2003., 141 lpp.
6. Strīķis V., Špoģis K. Privātās investīcijas Latvijas lauku rajonos. LLU Raksti, 2002., Jelgava, 13. lpp.
7. Valsts stratēģiskais ietvardokuments 2007. – 2013. gadu periodam.

THE SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT OF EASTERN AND WESTERN POLISH FRONTIER REGIONS

Arkadiusz Malkowski

Department of International Economic Relations and Foreign Trade

University of Agriculture in Szczecin

amalkowski@e-ar.pl

Abstract

The paper presents the results of research on the level of social-economic development in the Polish frontier regions. During the assessment of regional differences in social development we used the Human Development Index (HDI). The level of development was evaluated based on 14 economic, social and ecological indexes. The results show considerable disproportions in the development of Polish frontier regions.

Key words: frontier region, social-economic development, Human Development Index

Introduction

The political and economic transformation in Eastern Europe that occurred after 1989 had a considerable impact on frontier regions. Since then, the Eastern border has changed from the “iron curtain”, dividing Europe for over a half of century into two hostile camps, into a border, to be a place of extensive economic co-operation and dialogue on the future of united Europe.

The process of Poland’s integration with EU structures was also one of the reasons for starting the administrative reform in Poland. The reform was designed to create strong regions. The regions were supposed be able to absorb the funds from EU budget and to compete in the struggle for EU funds. The year 2004 moved the EU border eastwards and set new challenges for the regions of Polish frontier, which according to many observers are about to become the areas of intensive economic development.

Aim and methods

The aim of the paper is to show how the 6-year period preceding the accession to EU affected the social-economic development of the Polish frontier regions. By assessing the level of economic development of frontier regions the author wishes to verify the following hypothesis: Frontier regions develop faster than remaining regions in the country.

The scope of investigations covered 16 voivodeships (provinces), including the eastern and western frontier areas. The researchers used the data coming from the Central Statistical Office (GUS) in Warsaw, taking advantage of yearly statistical publications for particular provinces as well as the resources of Regional Data Banks. To assess the social-economic development of the frontier regions the researchers used the Human Development Index (HDI).

The paper covers two periods. The analyses based on data coming from the year 1999, in which self-government administration reform took place. It was the year when new, strong self-government provinces being able to compete with EU regions were created. The research also covered the year 2004, when Poland became a member of the European Union and Polish regions became a full-right beneficiary of EU structural policy.

Using HDI to measure the social-economic development

Attempting to assess the situation of frontier regions in Poland, researchers agreed that it was necessary to find an index that would allow them to obtain a synthetic measure of development. The most

frequent measures used to assess the units are indexes based on multi-dimensional comparative analysis. The indexes include among others Hellwig's Taxonomic Development Measure (Hellwig Z., 1981) or Perkal's index (Parsec J.J., Wojtasiewicz L., 1979), (Sobala-Gwosdz A., 2004).

Another concept for assessing the social-economic development is the use of Human Development Index (HDI), used among others by the UN to assess the development of particular countries¹. It features clarity and first of all it allows us to use various partial indexes describing the situation of the assessed regional unit.

The procedure of creating the index consists of constructing a synthetic index, summing up the standardized partial indexes and is composed of the following three stages:

- Stage I. Selecting variables.
- Stage II. Standardization.
- Stage III. Determining the synthetic index.

The selection of diagnostic variables was performed based on the applicable literature, (Stahl D., 2006), (Parysek J.J., 2001), (Sobala-Gwosdz A., 2004), and at the same time according to the concept of regional development based on the following subsystems: social, economic, and natural. The observation matrix has been created by describing each of the provinces using 14 indexes². The variables used feature various significance and units. It makes it necessary to standardize the variables, resulting in elimination of measurement units and equalizing their values. The standardization of variables is performed according to the following formula:

$$W_{jk} = \frac{X_{jk} - Min}{Max - Min}$$

where:

j - index for particular self-government community, assuming values from 1 to 16,

X_{jk} - specified value of k index obtained by j community within a given year,

Min_k - minimum value of k index obtained by provinces covered by the assessment,

Max_k - maximum value of k index obtained by provinces covered by the assessment,

The partial indexes assume positive values within the range (0, 1), where "0" is the lowest value and "1" the highest one.

Next stage consisted in building a synthetic HDI summing up the standardized partial values and based on the following formula:

$$HDI = \sum_{j=1}^n W_{jk}$$

HDI - human development index

W_{jk} - standardized value k feature in item j,

Thanks to the use of HDI, researchers obtained a general pattern of regional differentiation for provinces, taking into account the economic development in both periods assessed. Based on the HDI values obtained, the researchers classified particular local administrative districts. The researchers assumed the ranges of HDI, taking into account arithmetic average and standard deviation using the scheme presented below: (Makać W., 1998):

¹ Human Development Report 2004, Cultural liberty in today's diverse world United Nations Development Programme, New York, 2004. Report on Social Development - Poland 2000, NHDR report, www.undp.org.pl

² X_1 number of inhabitants at productive age in %, X_2 unemployment rate registered in %, X_3 mean income per capita in PLN, X_4 employment rate in zone B+R, X_5 district own income per capita, X_6 property expenses per capita, X_7 organizations registered in REGON system, X_8 foreign capital companies, X_9 investments of company sector per capita, X_{10} expenses for B+R per capita, X_{11} investments in environmental protection in PLN, X_{12} dust emission from especially dangerous facilities in thousands of tonnes, X_{13} inhabitants using water treatment plants as % of total population, X_{14} GNP per capita.

Class	Range	Development level
I	$HDI > \bar{x} + s$	very good
II	$\bar{x} < HDI < \bar{x} + s$	good
III	$\bar{x} - s < HDI < \bar{x}$	sufficient
IV	$HDI < \bar{x} - s$	insufficient

It made it possible to classify the regions in terms of their development level, at the same time comparing them based on specific HDI values. Using the data from two assessment periods made it possible to present changes that occurred in the frontier regions.

The differentiation in development of eastern and western frontier regions

In the year 1999, when another stage of administrative reform took place in Poland, introducing self-government provinces (new voivodeships), the highest developed province was the Mazowieckie province (województwo mazowieckie) - fig.1. The next in rank were the following provinces: Wielkopolskie, Pomorskie and Śląskie. Generally, we can notice that the best index values were obtained by the provinces of central Poland and the ones situated west of the river Vistula.

The classification performed showed considerable disproportions in development between the western and eastern frontier regions. The HDI values obtained confirmed that the region of western Polish frontier is considerably more economically and socially developed than the corresponding eastern frontier region.

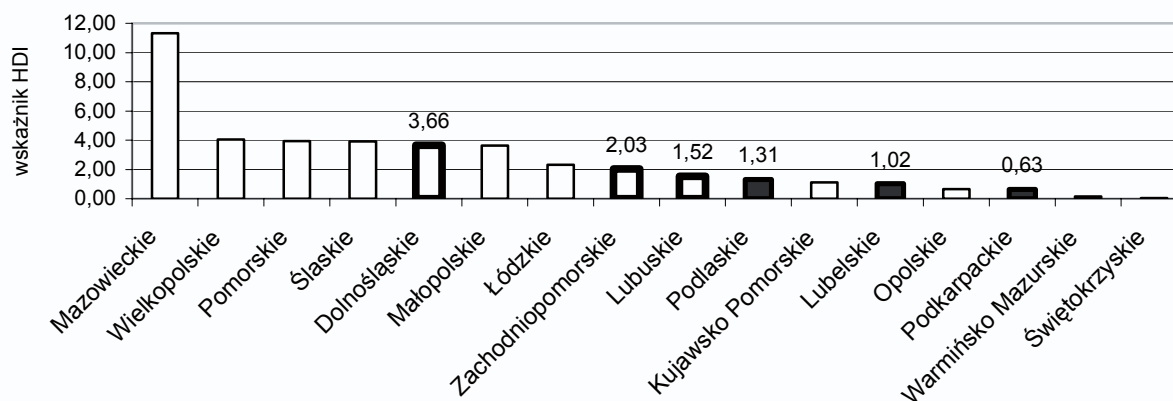

Figure 1. Social-economic development of particular provinces in 1999

Source: own sources

All the three provinces of western Poland, obtained higher HDI values than eastern provinces. However, only one of them i.e. Dolnośląskie province (HDI = 3.66), was classified as a well developed province. Remaining provinces i.e. Lubuskie (HDI = 1, 52) and Zachodniopomorskie (HDI = 2.03) were located within the provinces recognized as sufficiently developed.

Among the provinces of eastern frontier the best developed province is Podlaskie (HDI = 1.31), being only slightly worse in this category than Lubuskie province. The lowest HDI values were obtained by Podkarpackie province (HDI = 0.63), ranked among the three worst developed regions.

In the year 2004 the developmental disproportions between the eastern and western frontier regions went even deeper – fig. 2.

The Dolnośląskie province (Lower Silesian Province) (HDI = 4.05), was ranked as the third in terms of social-economic development in Poland. Only two provinces were better: Mazowieckie (HDI = 9.65) and Wielkopolskie (HDI = 4.34).

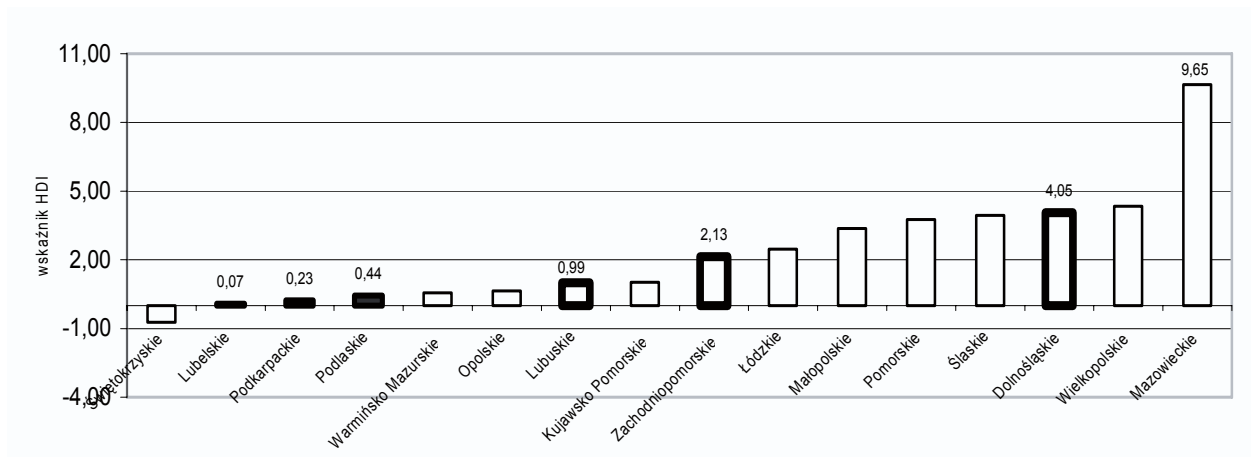

Figure 2. Social-economic development of particular provinces in 2004

Source: own sources

Both Zachodniopomorskie province (Western Pomeranian Province) (HDI = 2.13) and Lubuskie province (HDI = 0.99), obtained the HDI values locating them among the sufficiently developed provinces. Please note the considerable differences in HDI values obtained by particular provinces.

Table 1

The differentiation in social-economic development for western and eastern frontier regions in 1999 and 2004

	PROVINCE	HDI VALUE	
		1999	2004
WESTERN FRONTIER REGION	DOLNOŚLĄSKIE	3.66	4.05
	ZACHODNIOPOMORSKIE	2.03	2.13
	LUBUSKIE	1.52	0.99
EASTERN FRONTIER REGION	PODLASKIE	1.31	0.44
	LUBELSKIE	1.02	0.07
	PODKARPACKIE	0.63	0.23

Source: own sources

It is interesting that all the three provinces of eastern frontier obtained one of the worst results within the country ranked respectively as the second, third and fourth among the worst developed provinces in Poland.

In these terms they are only better than Świętokrzyskie province. Comparison of the results to the data for the year 1999, shows that as compared with remaining provinces, the eastern frontier regions developed considerably worse - see Table 1. All the three provinces obtained HDI values lower than in the year 1999.

Conclusions

The research performed on the social-economic development of the western and eastern region in the years 1999 and 2004, showed large disproportions between the provinces assessed.

The results of modelling do not allow us to confirm the hypothesis about the accelerated development of frontier regions. The situation in the area covered by the research is far more complex.

In the both periods assessed, HDI values for the western frontier regions were considerably higher. The results reveal also that the western provinces have taken better advantage of the chance the administrative reform in Poland brought, offering larger management rights to local authorities. The use of synthetic HDI development measure shows that both regions made a progress in 2004 as compared with the year 1999.

It is quite opposite when we take into account the situation in the eastern frontier regions. All the three provinces obtained one of the lowest values of economic growth. In 2004 the situation of the region got even worse as compared with the year 1999. The disproportions in the social-economic development as compared with other regions in Poland even deepened. It shows that there is an urgent need for local authorities to take actions aimed at changing this unfavourable situation. It is even more important because the eastern Polish border has become an EU border, creating a sort of visiting-card for neighbouring countries.

Literature

1. **Hellwig Z.**, 1981. Wielowymiarowa analiza porównawcza w badaniach wielocechowych obiektów gospodarczych, [w]: *Metody i modele ekonomiczno-matematyczne w doskonaleniu zarządzania gospodarką socjalistyczną*, PWE, Warszawa.
2. Human Development Report 2004, Cultural liberty in today's diverse world United Nations Development Programme, New York, 2004.
3. **Makać W.**, 1998. *Ranking pod względem sytuacji na rynku pracy*, Wiadomości Statystyczne nr 5,
4. **Parysek J.J., Wojtasiewicz L.**, 1979. *Metody analizy regionalnej i metody planowania regionalnego*, Studia KPZK PAN, Tom LXIX.
5. **Parysek J.J.**, 2001, *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań
6. **Sobala-Gwosdz A.**, 2004. *The Change in the Rural Standard of Living During the Transformation Period in the Podkarpackie Province, Poland*, [in] M. Paszkowski (ed.), Effectiveness geographical space quality of life, IGiGP, 114, 93-106.
7. **Stahl D.**(red.), 2006. *Metody oceny rozwoju gospodarczego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław.
8. Raport o Rozwoju Społecznym - Polska 2000, raport NHDR, www.undp.org.pl

LATVIJAS PAŠVALDĪBAS LOĢISTIKAS ASPEKTĀ

MUNICIPALITIES OF LATVIA IN LOGISTICS ASPECT

Mag.oec. Inta Slavinska
LLU EF Ekonomikas katedras un
BAT Komercedarbības katedras lektore

Abstract

From a standpoint of countries development, it is essential to achieve equal level of activity and welfare, equal opportunities in all regions of country, especially in cities and country areas to even up unfavourable differences of regional development. So that countries development and increase of the welfare of population would not happen on expense of development of some separate regions.

Most important causes for uneven economical development of regions are different distances from markets and transportation related to that, as well as different level of the development of infrastructure. Most complicated element of logistics is road network, which is equally important to ensure flow of material resources, product and people. Lately informational flows are becoming more important, where the main element of infrastructure is internet. Financial means are necessary for development and quality maintenance of infrastructure. Infrastructure in the larger part of regions is under management of municipality, do to this development of these infrastructural elements and quality maintenance depends financial possibilities of municipality. Foundation to municipality's financial abilities is level of welfare of inhabitants, which has to be connected with tax payments to municipality budget. Although during last years tax income has grown, many municipalities need financial assistance from Municipality financial equalization fund.

Atslēgas vārdi: pašvaldības, loģistika, infrastruktūra, plūsmas.

Key words: municipalities, logistics, infrastructure, flows.

Ievads Introduction

Valsts attīstības raksturu un tempus nosaka tie priekšnoteikumi, kas izveidojušies preču un kapitāla kustībā starp tās reģioniem. Ar mērķtiecīgu loģistikas sistēmu veidošanu var vieglāk pārvarēt to, ka valsts kopējo attīstības līmeni vairāk nosaka visatpalikušākie reģioni. Tāpēc no valsts attīstības viedokļa ir būtiski panākt līdzīgu aktivitātes un labklājības līmeni, vienādas iespējas visā valsts teritorijā, īpaši pilsētās un laukos ar loģistikas sistēmām izlīdzināt nelabvēlīgās reģionu atšķirības, lai valsts attīstība un iedzīvotāju labklājības līmeņa celšanās nenotiktu tikai uz atsevišķu teritoriju attīstības rēķina.

Liela loma reģionālo atšķirību dzēšanai un iedzīvotāju vienmērīgai piesaistei Latvijas reģionos ir tur esošajām pašvaldībām un loģistikas procesiem, to saskarsmē gan ar iedzīvotājiem, gan ar citām pašvaldībām. Loģistikas procesa nodrošināšanai nepieciešama infrastruktūra, kas pārsvarā atrodas pašvaldību pārziņā. Latvijas pašvaldības patstāvīgi nav spējīgas šo infrastruktūru uzturēt pietiekami augstā kvalitātē, kā arī veidot jaunu. Loģistikas nozaru sastāvs ir daudzveidīgs un tās infrastruktūras spektrs atbilstoši plašs, bet šā raksta autore savā pētījumā ietvērusi galvenās nozares, kas ir komponenti daudzām vai pat visām loģistikas sistēmām. Viena no pamatnozārēm šajās sistēmās ir transports, bet arvien nozīmīgākas kļūst arī sakaru plūsmas.

Hipotēze / hypothesis: attīstot loģistikas infrastruktūru un pielietojot tās pamatprincipus pašvaldību darbā, tiktu veicināta iedzīvotāju piesaiste un līdz ar to arī reģionu attīstība.

Mērķis / target – novērtēt Latvijas reģionus un pašvaldības loģistikas aspektos.

Uzdevumi –

1. noteikt svarīgākos loģistikas infrastruktūras elementus un to esamību Latvijas reģionos un pašvaldībās.
2. izvērtēt pašvaldību finansiālās iespējas un to veidošanās pamatprincipus.
3. izvērtēt pašvaldību savstarpējās sadarbības tendences un iespējas.

Pielietotās metodes – pētījuma veikšanai izmantoti Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes un Valsts kases statistiskie materiāli. Pētījumi veikti ar loģiski konstruktīvās, matemātiski statistiskās datu apstrādes, laikrindu analīzes, tabulu un grafisko attēlu metodēm.

1. Svarīgāko loģistikas infrastruktūras elementu vērtējums

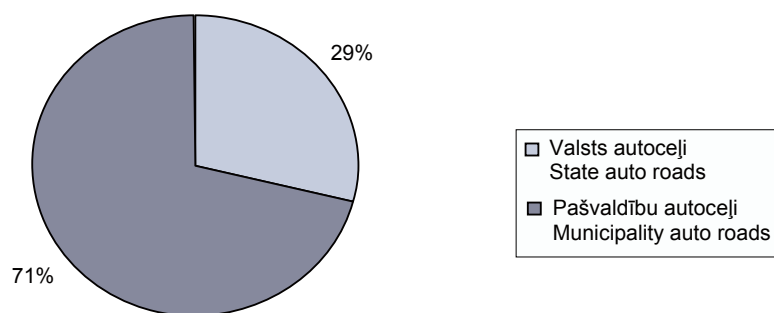
1. Appreciation of leading elements of Logistics infrastructure

Svarīgākie cēloņi teritoriju nevienmērīgai ekonomiskai attīstībai ir dažāds attālums no tirgiem un transporta maģistrālēm un ar to saistītās komunikāciju un transporta izmaksas, kā arī dažāda infrastruktūras attīstības līmenis.

Pēc plūsmu nodrošināšanas infrastruktūras elementu izvērtējuma var veidot divas nodalītas, atsevišķi pētāmas infrastruktūras elementu grupas:

- infrastruktūras elementi, kas nodrošina visu veidu resursu plūsmu;
- infrastruktūras elementi, kas nodrošina informācijas un finanšu plūsmu.

Reģionu un starpreģionu līmenī resursu plūsmu galvenais nodrošinošais infrastruktūras elements ir autoceļi, savukārt informācijas un finanšu plūsmas nodrošināšanai arvien nozīmīgāks visā pasaulē kļūst internets, tāpēc šā raksta autore galveno uzmanību veltī šiem infrastruktūras elementiem. Vislielākais valsts autoceļu īpatsvars ar cieto segumu ir tieši Rīgas reģionā, bet Latgales reģionā, lai gan blīvuma ziņā tas krasi neatšķiras no Vidzemes un Zemgales reģioniem, ir viens no zemākajiem. Ja vērtējam līdzekļu sadalījumu, kas dažādos projektos paredzēti autoceļu uzturēšanai un sakārtošanai, tad gandrīz vai 70% no šiem līdzekļiem tiek novirzīti valsts galveno un pirmās šķiras auto ceļu sakārtošanai [5.]. Jāņem vērā arī fakts, ka agrāk izveidotā ekonomiskā un sociālā infrastruktūra pašvaldībās ir pakāpeniski nolietojusies un tās uzturēšana lauku teritorijās ir relatīvi dārga sakarā ar izklieģto apdzīvotību un maz aktīvu ekonomisko vidi. Atlikto ceļu atjaunošanas darbu apjoms laika periodā no 1999. gada līdz 2004. gadam palielinājies par 53,5% un ir 3525 kilometri [8.]. No 2007. gada, spriežot pēc VAS „Latvijas valsts ceļi” autoceļu finansējuma prognozēm, ir paredzēts krasi (par aptuveni 87%) palielināt finansējumu auto ceļu uzturēšanai un sakārtošanai [5.]. Taču finansējuma sadalījuma struktūra īpaši netiek mainīta un finansējuma palielinājums pašvaldības pārziņā esošo autoceļu uzturēšanai pieaug lēnāk nekā valsts autoceļu uzturēšanai.

1. attēls. **Auto ceļu administratīvās piederības struktūra**

Figure 1. Structure of administration affiliation of auto roads

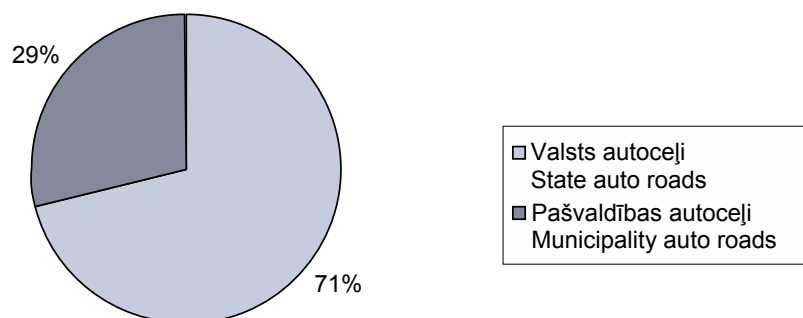
Avots: VAS “Latvijas valsts ceļi” 2004. gada pārskata dati un autores aprēķini.

Aplūkojot 1. un 2. attēlu, uzskatāmi redzama arī izteikti apgriezta proporcija ceļu piederībai un finansējuma sadalei. 71% no visiem valsts ceļiem atrodas pašvaldību pārziņā, līdz ar to arī par to uzturēšanu ir

atbildīgas konkrētās pašvaldības ar saviem budžeta līdzekļiem. Savukārt 71% no autoceļu uzturēšanai paredzētā finansējuma tiek novirzīts valsts pārziņā esošo ceļu uzturēšanai.

Attiecībā uz reģiona transporta infrastruktūru Valsts autoceļu finansējuma līdzekļi tiek paredzēti autoceļiem, kas savieno lielākos Latvijas autoceļus ar Rīgu. Līdz ar to Rīgas tuvumā ceļu tīkla kvalitāte ir daudz augstāka. Pārējie autoceļi, īpaši tie, kas savieno mazākos centrus un lauku apvidus, ir ļoti sliktā stāvoklī, jo pat no valsts I šķiras autoceļiem tikai 20,7% asfaltēto ceļu un 6% grants ceļu ir labā stāvoklī [8.]. Ceļu neapmierinošais stāvoklis būtiski pasliktina šo teritoriju pievilcību gan uzņēmēju, gan arī tūristu acīs. Apgrūtināta ir arī iedzīvotāju mobilitāte nodarbinātības sakarā, un viņi ir spiesti pamest šīs teritorijas, pārceldamies uz dzīvi tuvāk darba vietām, daudzos gadījumos pat izvēlēdamies par dzīves vietu Rīgas reģionu vai tā tuvāko apkārtni.

Ekonomiskās vides veidošanos, pēc šā raksta autore domām, ietekmē tieši transporta plūsmas iespējas, ko nodrošina kvalitatīvs ceļu tīkls.

2. attēls. Auto ceļu uzturēšanas finansējuma struktūra
Figure 2. Financing structure of auto road maintenance

Avots: VAS "Latvijas valsts ceļi" 2004. gada pārskata dati un autore aprēķini.

Mūsdienās tirgus ekonomikā arvien vairāk tiešos tirgus darījumus aizstāj stratēģiski izdevīgas alianses. Daudzi uzņēmumi izmanto kopīgus resursus, lai veidotu plašus piegādātāju un patērētāju tīklus, tādā veidā palīdzot cits citam turpināt uzņēmējdarbību. Informācija šādās aliansēs kļūst par vienu no svarīgākajiem resursiem. Ekonomiskā sistēma, kas bija cieši saistīta ar ģeogrāfisko atrašanās vietu, mūsdienās arvien biežāk izmanto virtuālo telpu, kas iespējams tāpēc, ka strauji izplatās globālie elektroniskie tīkli, no kuriem vissvarīgākais ir internets. [Rifkins, 2004.]

Latvijā interneta attīstību ietekmē telekomunikāciju attīstības līmenis, to pakalpojumu klāsts nosaka tehnoloģisko attīstību un, protams, pakalpojumu piekļuves izplatību. Attīstoties jauniem telekomunikāciju pakalpojumiem, rodas iespēja lietot kvalitatīvāku, kas interneta nozarē nozīmē ātrāku, datu pārraidi. Ātrāks internets nozīmē, ka tas ir arī lētāks, jo tas pats datu apjoms tiek saņemts daudz mazākā laika periodā. 2004. gadā Latvijā internetu darbā vai mājās lietoja aptuveni 15% statistisko vienību, Igaunijā 31%, bet ES₂₅ vidēji 41 procenti [7.].

Lai runātu par teritoriju attīstību, pēc šā raksta autore domām, svarīgi ir definēt galvenos faktorus, ar kuriem saistāmas attīstības iespējas. Katras teritorijas attīstības iespēju pamatnosacījums ir naudas līdzekļu esamība vai pieejamība. Savukārt konkrēto teritoriju rīcībā esošie naudas līdzekļi vistiešākā nozīmē veidojas no cilvēku aktīvas darbības. Līdz ar to šā darba autore uzskata, ka teritorijas attīstības iespējas primāri atkarīgas no:

- iedzīvotāju esamības tajās;
- uzņēmējdarbības aktivitātes līmeņa tajās.

Savukārt abus iepriekš minētos faktorus nodrošina kvalitatīva dzīves vide un aktivitāti veicinoša uzņēmējdarbības vide.

Teritorijās ar lielu iedzīvotāju blīvumu, iedzīvotāju ienākuma nodokļa īpatsvars vietējās pašvaldības budžetā sasniedz pat 85 procentus, savukārt teritorijās ar nelielu iedzīvotāju blīvumu, kādas pārsvarā ir daudzas lauku teritorijas, iedzīvotāju ienākuma nodokļa īpatsvars vietējās pašvaldības budžetā veido tikai

35 – 40 procentus. Tas nozīmē, ka lielāka iedzīvotāju piesaiste pašvaldībā varētu palielināt arī tās budžetu un aktivizēt pakalpojumus sniedzošo uzņēmumu attīstību konkrētā teritorijā. Likums par pašvaldībām (15. pants) uzliek tām par pienākumu sniegt vai nodrošināt tās iedzīvotājiem virkni pakalpojumu.

Visu šo funkciju sekmīgai nodrošināšanai nepieciešami **divi galvenie loģistikas infrastruktūras elementi – ceļu tīkls un informācijas sistēma**, jo jebkuras iepriekš minētās pašvaldības funkcijas sekmīgai izpildei jānodrošina iedzīvotāju piekļuve vai nu konkrēto funkciju īstenošanas vietām, vai arī jāsniedz operatīva informācija par konkrēto funkciju pieejamību.

Patlaban viena no lielākajām problēmām pašvaldības darbā ir tiešo komunikāciju trūkums ar pagastu iedzīvotājiem, viņu zemā informētība par pagasta notiekošo un līdz ar to arī zemā līdzdalība sava pagasta norisēs un attīstībā. Pēc Latvijas Pašvaldību lietu pārvaldes pasūtītajiem aptauju datiem vairāk kā puse pagastu iedzīvotāju lielā attāluma, laika vai transporta trūkuma dēļ savās pašvaldībās nav iegriezušies gadiem ilgi. Latvijā īpaši aktuāls ir jautājums par pilsoniskas sabiedrības attīstību. Šajā sakarā arvien lielāka vērtība jāveltī ikviena indivīda līdzdalības iespējām politikas, īpaši jau vietējās politikas veidošanā.

2003. gada sākumā izdarītie grozījumi likumā “Par pašvaldībām” paredz, ka atklātas kļūvušas ne tikai domes un padomes sēdes, bet arī pašvaldību komiteju sēdes, kur notiek lemlēmšanas darbs pirms dažādu jautājumu izskatīšanas domes vai padomes sēdēs. Ļaujot sēdēs piedalīties ne tikai deputātiem un atsevišķiem ziņotājiem, bet gan ikvienam interesentam, šie grozījumi iecerēti kā solis pretī pašvaldības darba caurskatāmības veicināšanai un pašvaldības tuvināšanai sabiedrībai. Pēc šā raksta autore pieredzes, Latvijā iedzīvotāji nav pieraduši piedalīties pašvaldību darbā un pamatoti var teikt, ka attiecības starp pašvaldību un tās iedzīvotājiem ir sliktas vai pat nekādas. Saistībā ar Lisabonas stratēģijas īstenošanu pēdējā laikā daudz tiek runāts par informācijas sabiedrības izveidi Latvijā. Informācijas sabiedrību raksturo jauna vide cilvēku savstarpējās sazināšanās, darījumu kārtošanas un citām attiecībām, kurās aizvien mazāku lomu spēlē darījumos vai citos projektos iesaistīto personu ģeogrāfiskā atrašanās vieta, jo daudz svarīgāka par to kļūst kvalitatīvu moderno komunikācijas tehnoloģiju pieejamība, kas nodrošina globālu sadarbību reālā laikā. Līdz ar informācijas sabiedrības attīstību parādās iespējas jaunu produktu un pakalpojumu attīstībai un sniegšanai un jau esošo produktu un pakalpojumu radīšanas efektivitātes uzlabošanai.

No iepriekš minētā izriet nepieciešamība valsts un pašvaldību institūcijām un to uzņēmumiem nodrošināt visiem interesentiem plašu informācijas pieejamību internetā.

1. tabula

Table 1

Pilsētu un rajonu grupējums pēc valsts un pašvaldību iestāžu īpatsvara %, kam ir mājas lapas

Grouping of cities and districts by proportion of municipality institutions, which has home page

Grupas Groups	Teritoriju skaits grupā 2004. gadā Number of territories in group	Teritoriju skaits grupā % no kopskaita Number of territories in % of total	Teritoriju skaits grupā 2005. gadā Number of territories in group	Teritoriju skaits grupā % no kopskaita Number of territories in % of total
0 – 10	3	9.1	3	9.1
10 – 20	12	36.4	3	9.1
20 – 30	8	24.2	15	45.5
30 – 40	6	18.2	5	15.2
40 – 80	4	12.1	7	12.1

Avots: autore veidota pēc Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes datiem.

No 1. tabulā apkopotajiem datiem var secināt: lai gan datorizētās informācijas pieejamība valsts un pašvaldības iestādēs paplašinās, tomēr vēl 2005. gadā mājas lapa ar plaši pieejamu informāciju iedzīvotājiem bija tikai vidēji 25 – 30 procentiem no visām valsts un pašvaldības iestādēm. Ņemot vērā arī vērā zemo interneta pieejamību (īpaši lauku iedzīvotājiem), informācija par pašvaldības norisēm un viedokļu apmaiņa praktiski nav pieejama.

Vietējo pašvaldību darbam jābūt vērstam uz tās iedzīvotāju dzīves apstākļu uzlabošanu, tāpēc pašvaldībai ir jāuzzina savu iedzīvotāju viedoklis par labāko mērķi un tā sasniegšanas ceļiem, un tad šis iegūtais viedoklis jāņem vērā. Lai par iedzīvotāju līdzdalību savu pagastu pašvaldību darbā Latvijā varētu runāt kā par reālu aktivitāti, abās iesaistītajās pusēs jārodas vēlēšanās un iespējām to darīt, bet valdībai jāveicina šis process, iepazīstinot pašvaldības ar pozitīviem precedentiem un sniedzot metodisku un finansiālu palīdzību piekļuves un informācijas aprites nodrošināšanai.

Pašvaldību funkcijas lielos vilcienos dalās divās grupās:

- administratīvās funkcijas, jeb funkcijas, kuras nodrošina administratīvās procedūras, likumā paredzēto institūciju izveidošanu un to darbības nodrošināšanu;
- pakalpojumi, jeb funkcijas, kas sniedz tiešus pakalpojumus iedzīvotājiem.

Pirmā funkciju grupa vairāk vai mazāk ir reglamentēta un obligāti veicama. Otrā funkciju grupa bieži paliek kā pašvaldību brīva izvēle, lai gan tieši pakalpojumi ir tā pašvaldības darba daļa, kas vistiešāk ietekmē iedzīvotāju piesaisti konkrētajai teritorijai, un rezultātā nodrošināt pašvaldībai finanšu līdzekļu pieplūdumu.

Dažādos valsts attīstības dokumentos (Latvijas lauku attīstības plāns, Nacionālās attīstības plāns u.c.) norādītas svarīgākās attīstības prioritātes. Saistībā ar loģistiku autore var pieminēt dažas no tām:

- uzturēt lauku apdzīvotību un nodrošināt lauku teritorijā pilsētas līmenim līdzvērtīgus dažādus sociālās infrastruktūras pakalpojumus;
- veicināt iekšējā un ārējā tirgus prasībām atbilstošu un konkurētspējīgas produkcijas ražošanu;
- nodrošināt teritorijas apdzīvotības un pieejamības saglabāšanu;
- veicināt cilvēkresursu attīstību un mazināt sociālo izslēgību.

Patlaban Latvijā ir augsta infrastruktūras nolietojuma pakāpe, daudzās jomās nepietiekama infrastruktūras kapacitāte, pakalpojumu pieejamība un kvalitāte. Mūsdienu pieaugošajām kvalitātes prasībām atbilstoša transporta, enerģētikas, vides, kultūras, izglītības un zinātnes, komunālā un sociālā infrastruktūra, kā arī pakalpojumi, kas saistīti ar šīs infrastruktūras izmantošanu, ir viens no būtiskākajiem priekšnosacījumiem veiksmīgai loģistikas pamatprincipu ieviešanai, lai ilgtermiņā nodrošinātu valsts ekonomisko izaugsmi un konkurētspēju globālajā tirgū.

Lai arī visā valsts teritorijā līdz šim ir veikti investīciju ieguldījumi infrastruktūras kvalitātes uzlabošanā no dažādiem finanšu avotiem, Nacionālajā attīstības plānā tiek atzīts, ka joprojām vērojama nepietiekama pakalpojumu pieejamība, īpaši lauku teritorijās. Šā raksta autore uzskata, ka, risinot jebkuru infrastruktūras uzlabošanas un pilnveidošanas pasākumu, jānovērtē tā atbilstība policentriskās attīstības idejai, kas Nacionālajā attīstības plānā noteikts kā nākotnes attīstības virziens. Pēc autores uzskatiem, visām Latvijas pašvaldībām jābūt ieinteresētām padarīt arī informācijas un komunikācijas tehnoloģijas pieejamas visiem valsts iedzīvotājiem, kā arī nodrošināt plašāku elektronisko pakalpojumu lietojumu publiskajā pārvaldē. Šajā jomā galvenais jāpaveic tieši pašvaldību līmenī, izmantojot ES ietvaros pieejamo finansiālo atbalstu.

Mobilitātes, saziņas un sakaru jeb loģistikas infrastruktūras sakārtošana veicinās visu Latvijas reģionu sabalansētu attīstību un reģionu sasniedzamību, palīdzēs mazināt nelabvēlīgās attīstības rādītāju atšķirības starp dažādām valsts teritorijas daļām.

Tieši pašvaldībām jābūt ieinteresētajām pusēm un iniciatorēm, veicinot valsts un privātās partnerības aktivizēšanos infrastruktūras objektu izveidē savās teritorijās, lai pašvaldības varētu pilnībā izmantot loģistikas pamatprincipus savas darbības uzlabošanai. Šāda līdzdalība varētu paātrināt dzīves kvalitātes uzlabošanu lauku teritorijās, kas lielā mērā varētu veicināt nodokļu ieņēmumu palielinājumu, jo svarīgi faktori iedzīvotāju piesaistei ir šajā darbā jau iepriekš minētā kvalitatīvās dzīves vides nodrošināšana, kas mazinātu iedzīvotāju aizplūdi no laukiem vai pat veicinātu iedzīvotāju skaita palielināšanos.

2. Pašvaldību ekonomiskā attīstība un sadarbība Economics development and collaboration of municipalities

Pašvaldību ekonomisko attīstību raksturo vai identificē vairāki rādītāji. Viens no tiem ir tās iedzīvotāju labklājības pieaugums, ko savukārt raksturo iedzīvotāju ienākuma nodokļa masas pieaugums pašvaldību budžetā. Bez tam iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājumu kopsummas pieaugums jeb dinamika lielā mērā raksturo arī iedzīvotāju skaita dinamiku un strādājošo skaita izmaiņas. Šie procesi atspoguļojas pašvaldību budžetos, ko raksturo 2. tabulā sakārtotie dati.

No 2. tabulā apkopotajiem rādītājiem un autores veiktajiem aprēķiniem redzams, ka laika periodā no 2000. gada līdz 2003. gadam nodokļu ieņēmumi ir auguši straujāk nekā pašvaldību kopējie budžeta ieņēmumi. Tikai sākot ar 2004. gadu nodokļu ieņēmumu augšanas temps atpaliek no kopējo budžeta neto ieņēmumu augšanas tempa. Nodokļu ieņēmumi ir būtisks pašvaldības budžetu veidojošs faktors, jo vidēji pašvaldību budžetā veido vairāk par pusi. Līdz ar to šā darba autore uzskata, ka pašvaldību attīstības iespējas un iedzīvotāju labklājības līmenis ar to raksturojošo rādītāju, iedzīvotāju ienākuma nodokli, ir

savstarpēji cieši saistīti un pašvaldība savu attīstības ilgtspējību lielā mērā var nodrošināt, piesaistot iedzīvotājus un rūpējoties par viņu nodarbinātību.

Pašvaldībām, risinot attīstības jautājumus, rodas nepieciešamība sadarboties, it īpaši pakalpojumu sniegšanas un infrastruktūras objektu uzturēšanas jautājumos.

2. tabula
Table 2

Latvijas pašvaldību konsolidētā budžeta nodokļu ieņēmumi 2000. – 2005. gadā
Consolidated budget tax incomes of Latvia municipalities for years 2000. – 2005.

Rādītāji / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kopējie budžeta neto ieņēmumi, tūkst. Ls / Total net income of budget in thous. LVL	441 250	451 311	506 248	581 393	678 979	805 668
Nodokļu ieņēmumi, tūkst. Ls Tax income, thous. LVL	230 996	251 388	275 127	318 432	369 847	435 340
Nodokļu ieņēmumu ķēdes absolūtais pieaugums, tūkst. Ls Growth rate of tax income chain, thous. LVL	–	20 392	23 739	43 305	51 415	65 493
Nodokļu ieņēmumu īpatsvars pašvaldību budžetā, % Proportion of tax income in revenue, %	52,4	55,7	54,3	54,8	54,5	54,0

Avots: Autores aprēķini pēc Latvijas Valsts kases apkopotās informācijas [6.].

Pēc šā raksta autores domām, loģistikas pieeja šajā gadījumā ļautu racionālāk apsaimniekot tādus infrastruktūras objektus, kā skolas, veco ļaužu pansionāti un citas sociālās palīdzības iestādes.

3. tabulā apkopotie dati un autores veiktie aprēķini raksturo pagastu savstarpējās sadarbības intensitāti.

3. tabula
Table 3

Latvijas pašvaldību sadarbības attīstības indikatori to budžetā 2000. – 2005. gadā
Indicators of Latvia's municipality collaboration in their budget for a period 2000 – 2005

Rādītāji / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Saņemtie maksājumi savstarpējo norēķinu veidā, tūkst. Ls/ Payments recieved as mutual payments, thousand LVL	8932	9176	10 087	11 960	12 638	14 760
Savstarpējie norēķini par izglītības iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem, tūkst. Ls/ Mutual payments for services rendered by educational institutions, thousand LVL	7062	7180	7932	8755	8924	9213
Savstarpējo norēķinu par izglītības iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem īpatsvars savstarpējos norēķinos, % Proportion of mutual payments paid mutually for services sundered by educational institutions, %	79,1	78,2	78,6	73,2	70,6	62,4
Savstarpējie norēķini par sociālās palīdzības iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem, tūkst. Ls/ Mutual payments for services rendered by social aid institutions, thousand. LVL	404	603	856	1079	1445	1813

Avots: Autores aprēķini pēc Latvijas Valsts kases apkopotās informācijas [6.].

Salīdzinājumā ar 2000. gadu savstarpējo norēķinu apjoms latos 2005. gadā palielinājies par 65,2 procentiem. Vislielākais savstarpējo norēķinu kāpums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu ir bijis 2003. gadā un 2005. gadā, proti, attiecīgi 18,6 un 16,8 procenti. Lielāko daļu no savstarpējiem norēķiniem veido norēķini par izglītības iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem, kur visaugstākais īpatsvars ir bijis 2000. gadā – 79,1%, bet 2005. gadā gan vairs tikai 62,4 procenti. Šāds īpatsvara samazinājums saistīts ar citu savstarpējo sadarbības veidu attīstību, jo citi savstarpējie norēķini tieši 2005. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu pieauguši par 64,6 procentiem, bet salīdzinājumā ar 2000. gadu palielinājušies 2,5 reizes.

Pēc šā raksta autore domām, tas norāda uz pašvaldību savstarpējās sadarbības aktivizēšanu, ko varētu būtiski attīstīt nodrošinot kvalitatīvu loģistikas infrastruktūru un nepieciešamo plūsmu veidošanu pakalpojumu pieejamībai. Plaša „skolu autobusu” pakalpojumu tīkla izveidošana ļautu ne tikai racionālāk izmantot pašvaldībās esošās skolas un bērnu dārzus, bet arī sniegtu atbalstu iedzīvotāju sabiedrisko pārvaldījumu uzlabošanai starp atsevišķām pašvaldībām, kas ļautu risināt arī nodarbinātības jautājumus.

Atsevišķu funkciju pārdale starp pašvaldībām, tām savstarpēji vienojoties, palīdzētu risināt arī šo pašvaldību attīstības iespēju izlīdzināšanu, jo pēc Valsts kases statistiskās informācijas veiktajiem aprēķiniem, laika periodā no 2000. gada līdz 2005. gadam ikgadējais saņemto maksājumu pieaugums no Pašvaldību finanšu izlīdzināšanas fonda ir vidēji 7 – 10% un kopumā palielinājies par 49,9 procentiem.

Secinājumi

Conclusion

1. Svarīgākais loģistikas infrastruktūras elements autoceļu tīkls 70% apjomā atrodas pašvaldību pārziņā, bet saņem 30% no autoceļu tīkla uzturēšanai paredzētā finansējuma.
2. Interneta izmantošana, kas nodrošina informācijas plūsmas, Latvijā palielinās, taču tā izmantošana atsevišķu teritoriju aspektā ir krasi atšķirīga.
3. Pašvaldības maz ieinteresētas komunikācijā ar saviem iedzīvotājiem, par ko liecina izveidoto mājas lapu nelielais skaits.
4. Pašvaldību finansiālās iespējas tieši saistāmas ar tās iedzīvotājiem, jo budžeta pamatā ir nodokļu ieņēmumi.
5. Racionālai pašvaldību resursu izmantošanai nepieciešama pārdomāta pašvaldību savstarpējā sadarbība un finansiālo resursu apvienošana, kas ļautu samazināt pārdalītos maksājumus no Pašvaldību finanšu izlīdzināšanas fonda.

Izmantotās literatūras saraksts

References

1. Rifkins Dž. (2004) Jaunās ekonomikas laikmets. Rīga: Jumava, 279 lpp.
2. Latvijas Republikas likums “Par pašvaldībām”. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, Nr. 61 (192), 24.05.1994.
3. Latvijas Republikas likums “Par pašvaldību budžetiem”. Publicēts: Latvijas Vēstnesis Nr. 59 (342), 18.04.1995.
4. Latvijas Republikas likums “Par nodokļiem un nodevām”. Publicēts: Latvijas Vēstnesis Nr. 26 (309), 18.02.1995
5. VAS Latvijas Valsts auto ceļi. Statistika 2005.
6. Valsts kases statistiskie materiāli. Sk. <http://www.kase.gov.lv/?sadala=34>.
7. Latvijas Republikas Finanšu ministrija. Nacionālā stratēģiskā ietvardokumenta 2007. – 2013. gada periodam aktuālā versija (Ministru kabinetā apstiprināts 31.01.2006.).
8. Latvijas Republikas Finanšu ministrija. Esošās situācijas analīze Valsts stratēģiskajam ietvardokumentam 2007. – 2013. gada periodam.

ĢENĒTISKI MODIFICĒTO KULTŪRAUGU LĪDZĀSPASTĀVĒŠANAS INFORMĀCIJAS SISTĒMA VIETĒJĀS PAŠVALDĪBĀS

THE INFORMATION SYSTEM FOR COEXISTING WITH GENETICALLY MODIFIED CROPS IN LOCAL AUTHORITIES

Dr.oec., asoc.prof. Jānis Kaktiņš,
LLU Ekonomikas katedra, e-pasts: efekon@llu.lv
Mg.oec. Līga Švānberga, lektore
LLU Ekonomikas katedra, e-pasts: liga.svanberga@llu.lv

Abstract

Genetically modified crops become more widespread in agriculture in the EU. In order to prevent genetically modified organisms (GMO) from uncontrolled spreading in the natural environment, monitoring is required, which would allow us to predict and identify possible risks of spreading GMOs in commercial and organic fields. The processes taking place in rural areas require a precise information exchange system to be introduced in local civil parishes. For this purpose, the authors have analysed the ways inhabitants are informed on topical economic, legislative and crop growing technology issues. At the same time, information on the opinion of inhabitants regarding how genetically modified crops coexist with organic and traditional farming was gained. The study is concluded by an information system developed by the authors as follows: growers of genetically modified crops – local authority – organic farms – beekeepers.

Key words: genetically modified crops, information system, local authorities, rural development specialists.

Ievads Introduction

Latvijas Republikas Ministru kabinets (MK) ir izstrādājis grozījumus noteikumos Nr. 333 „Noteikumi par ģenētiski modificēto organismu ierobežošanu, izmantošanu un apzinātu izplatīšanu vidē un tirgū, kā arī par monitoringa kārtību” [Latvijas Vēstnesis Nr. 13 (3381), 20.01.2006.].

Lai novērstu nekontrolētu ģenētiski modificēto organismu (ĢMO) izplatīšanos vidē, nepieciešams monitorings, kas ļautu paredzēt un identificēt iespējamo risku ĢMO izplatībai uz komerciāliem sēklauudzēšanas un bioloģiskas lauksaimniecības laukiem. Objektīvi notiekošie procesi laukos izraisīja nepieciešamību izveidot precīzu informācijas apmaiņas sistēmu vietējās pašvaldībās. Uzsākot ģenētiski modificēto (ĢM) rapša, graudaugu, biešu, kartupeļu audzēšanu pašvaldībās jāizveido informācijas apmaiņas sistēma – ĢM kultūraugu audzētājs – pašvaldība – bioloģiskās lauksaimniecības saimniecības – sēklkopības saimniecības – biškopji.

Lai izzinātu lauku iedzīvotāju informēšanas iespējas par ĢM kultūraugu audzēšanu, tika pētīta īstenotā biškopju, bioloģiskās un tradicionālās lauksaimniecības saimniecību informēšanas prakse lauku pašvaldībās. Galvenie pasākumi informācijas iegūšanai:

- tika pētītas informācijas izplatīšanas formas 49 vietējās pašvaldībās iedzīvotāju vidū. No tām 44 pašvaldībās dati iegūti anketēšanas, bet 5 – intervēšanas ceļā;
- iegūta informācija no 24 rajonu Lauksaimniecības konsultāciju un izglītības biroju vadītājiem;
- pētīta 20 pagastu / novadu lauku attīstības speciālistu pastāvošās informācijas formas darbā ar bioloģiskajām un tradicionālajām saimniecībām.

Darba mērķis: izpētīt informācijas apmaiņas sistēmu vietējās pašvaldībās un noteikt efektīvāko veidu lauku iedzīvotāju informēšanai par ģenētiski modificētiem kultūraugiem.

Uzdevumi izvirzītā mērķa sasniegšanai:

1. izziņāt pastāvošo iedzīvotāju informēšanas praksi vietējās pašvaldībās un informēšanas iespējas par ĢM kultūraugu audzēšanu;
2. noteikt atbildīgo personu, kura vietējo pašvaldību teritorijā funkcionāli vistiešāk saistīta ar lauksaimnieku konsultēšanu un izglītību, lai nodrošinātu Ministru kabineta noteikumu īstenošanu;
3. izstrādāt ĢM kultūraugu līdzāspastāvēšanas informācijas sistēmu vietējās pašvaldībās.

Pētījumu metodes: monogrāfiskā, mutiskas intervijas ar vietējo pašvaldību vadītājiem un lauku (pagastu, novadu) attīstības speciālistiem. Anketēšana, internetaptauja un grafiski konstruktīvā metode.

Materiāli: Ministru kabineta projekts „Noteikumi par bioloģiskās, tradicionālās lauksaimniecības un ģenētiski modificēto kultūraugu līdzāspastāvēšanu.” MK noteikumi Nr. 37. „Grozījumi MK 2004. gada 20. aprīļa Noteikumos Nr. 333 „Noteikumi par ģenētiski modificēto organismu ierobežošanu, izmantošanu un apzinātu izplatīšanu vidē un tirgū, kā arī par monitoringa kārtību.”

1. Informācijas apmaiņas sistēma vietējās pašvaldībās

1. The information exchange system in local authorities

Mērķis: izpētīt informācijas apmaiņas sistēmu vietējās pašvaldībās un noteikt efektīvāko veidu lauku iedzīvotāju informēšanā par ĢM kultūraugiem.

Veicot pašvaldību anketēšanu, noskaidroti šādi jautājumi: 1) Vai pašvaldības lauku attīstības speciālists rīko informatīvos seminārus lauku cilvēkiem, 2) Kāds ir semināru apmeklētības līmenis? 3) Vai pašvaldībai ir izveidota interneta mājas lapa? 4) Kāds ir zemnieku un lauksaimnieku aktivitātes līmenis informācijas iegūšanai lietot interneta mājas lapu? 5) Vai pašvaldība izdod vietējo informatīvo izdevumu (vietējo avīzi, biļetenu, ziņas u.tml.)? 6) Kurš būtu visefektīvākais informācijas apmaiņas veids, lai informācija par ĢM kultūraugu audzēšanas uzsākšanu saimniecībās nonāktu pie ikviena cilvēka, kurš saimnieko laukos: seminārs, ko vada pašvaldības lauku attīstības speciālists, publikācija vietējā informatīvā izdevumā, publikācija laikrakstā, atsevišķs informatīvais izdevums par ĢM kultūraugu audzēšanu, publikācija interneta mājas lapā vai informācijas izvietošana informatīvajā stendā, 7) Vai lauku attīstības speciālists ir informēts par to, kādi ir ĢM kultūraugi?

Anketa par informācijas sistēmu vietējās pašvaldībās tika nosūtīta Aizkraukles, Preiļu, Daugavpils, Cēsu, Limbažu, Madonas, Krāslavas un Ludzas pašvaldībām. Atpakaļ tika saņemtas 44 anketas, tajā skaitā no Ludzas rajona – 9, Cēsu rajona – 8, Krāslavas rajona – 9, Madonas rajona – 7, Limbažu rajona – 4, Daugavpils rajona – 5 un Preiļu rajona – 2.

1. tabula
Table 1

Informatīvo semināru rīkošanas biežums Frequency of organizing informative seminars

Atbildes /Answers	Pagastu skaits / Number of parishes	%
vienu reizi mēnesī /once a month	10	22,7
2 – 3 reizes gadā/ 2 – 3 times a year	9	20,5
2 reizes nedēļā/ 2 times a week	1	2,3
2 reizes mēnesī/ 2 times a month	6	13,6
reizi ceturksnī/ once a quarter	12	27,3
Kopā / Total	38	86,4
Nav atbildes / No answer	6	13,6
Kopā / Total	44	100,0

Jāuzsver, ka vairums pašvaldību bija neatsaucīgas un anketas atpakaļ neatsūtīja, kaut gan pašvaldībās ir lauku attīstības speciālisti, kuri uz šiem jautājumiem varētu atbildēt. Šāda neatsaucība izskaidrojama ar to, ka jautājums par ĢM kultūraugu audzēšanu lauku iedzīvotājiem, izņemot speciālistus, ir ļoti neskaidrs un par to pagaidām ir arī maz informācijas. Pašvaldībām iesaistoties informācijas sistēmā par ĢM kultūraugiem,

galvenā loma būs jāuzņemas tieši lauku attīstības speciālistiem, kuriem Zemkopības ministrija varētu uzlikt par pienākumu šo informēšanu veikt, bet obligāti paredzot atbilstošu finansējumu.

Anketēšanas rezultātu kopsavilkums: divās pašvaldībās, kas atsūtīja atbildes uz anketas jautājumiem, nestrādā lauku attīstības speciālists, un tās ir Naujenes un Vidrižu pašvaldības. 9,1% aptaujāto pašvaldību lauku attīstības speciālisti nerīko informatīvos seminārus lauksaimniekiem, savukārt 86,4% šādus seminārus rīko. Semināru norises biežums ir atšķirīgs (sk. 1. tabulu).

Atbildot uz jautājumu par to, kā tiek vērtēts šo semināru apmeklētības līmenis, var secināt, ka tas ir zems, jo 56,8% aptaujāto pašvaldību atzīst, ka informatīvos seminārus apmeklē mazāk kā puse saimniecību tās teritorijā esošo saimniecību pārstāvji (sk. 2. tabulu).

2. tabula
Table 2

Informatīvo semināru apmeklētības līmenis
Attendance rate of informative seminars

Saimniecību pārstāvju skaits, kas apmeklē seminārus: Number of representatives of farms taking part in seminars:	Pagastu skaits The number	%
mazāk kā puse / less than half	25	56,8
apmēram puse / aproximately half	6	13,6
vairāk kā puse / more than half	6	13,6
Kopā / Total	37	84,1
Nav atbildes / No answer	7	15,9
Kopā / Total	44	100,0

Lauku attīstības speciālisti atzīst, ka varētu vēlēt labāku apmeklētību, bet cilvēki negrib nākt, paskaidrodami, ka viņi lasa, skatās televīzijas pārraides un lieto internetu. Apmeklētības līmenis ir arī atkarīgs no aplūkojamiem tematiem, savukārt ziemas periodā seminārus apmeklē aktīvāk.

43,2% aptaujāto pašvaldību nav izveidota interneta mājas lapa, savukārt šāda informācijas apmaiņas sistēma tiek lietota 38,6% pašvaldībās, tomēr zemnieku interese izmantot mājas lapu informācijas iegūšanai tiek novērtēta kā ļoti zema. Vairākos pagastos mājas lapa tikai nesen izveidota, līdz ar to vēl grūti spriest par apmeklētības līmeni. Savukārt tikai retajam zemniekam mājās ir pieejams interneta pieslēgums, atbildēs tika izteikts viedoklis, ka cilvēki neuzticas internetā ievietotajai informācijai.

81,8% aptaujāto pašvaldību ir izveidots publiskais interneta pieejas punkts, tomēr lauksaimnieku aktivitāte izmantot šo iespēju, lai iegūtu informāciju, arī tiek vērtēta kā zema, jo publiskos interneta punktus biežāk izmanto jaunieši un skolēni. Aptaujātie atzīst, ka lauksaimnieki vairāk uzticas konsultācijām un prese izdevumos sniegtajai informācijai.

3. tabula
Table 3

Citi informācijas apmaiņas veidi
Other forms of information exchange

Atbildes / Answers	Pagastu skaits / Number of parishes	%
Informācijas stends / Information board	20	45,5
Sapulces / Meetings	8	18,2
Telefona sarunas / Telephone conversations	2	4,5
Kursi / Course	2	4,5
Konsultācijas / Consultatives	3	6,8
Novada avīze / Local rang	1	2,3
Informatīvās dienas / Informative days	2	4,5
Semināri / Seminars	1	2,3
INFO centrs / Center of information	1	2,3
Kopā / Total	40	90,9
Nav atbildes / No answer	4	9,1
Kopā / Total	44	100,0

Kā viens no efektīvākiem informācijas apmaiņas veidiem ir pašvaldības informatīvais izdevums, ko izdod 75% aptaujāto pašvaldību. Vietējo pašvaldību informatīvie izdevumi ir bez maksas un tie pieejami ikvienam lauku cilvēkam. Informatīvo izdevumu parasti izdod vienu reizi mēnesī.

Līdzās pašvaldības informatīvajam izdevumam nākamais vispopulārākais informācijas apmaiņas veids ir informācijas izvietošana stendā (sk. 3. tabulu).

Atbildot uz jautājumu, kāds varētu būt visefektīvākais informācijas apmaiņas veids, lai informācija par ĢM kultūraugu audzēšanas uzsākšanu saimniecībās nonāktu pie ikviena cilvēka, kurš saimnieko laukos, viedokļi ir dažādi – 25% atzīmē, ka tas varētu būt atsevišķs informatīvais izdevums par ĢM kultūraugu audzēšanu, kā arī svarīgs iedzīvotāju informācijas veids ir seminārs, ko vada lauku attīstības speciālists un publikācija rajona laikrakstā (sk. 4. tabulu).

4. tabula
Table 4

Efektīvākais informācijas apmaiņas veids par ĢM kultūraugu audzēšanu
 The most effective form for information exchange of on GMO growing

Informācijas apmaiņas veids Way of information exchange	Pagastu skaits / Number of parishes	%
Seminārs, ko vada pašvaldības lauku speciālists / Seminar, managed by a rural development specialist	10	22,7
Publikācija vietējā informatīvajā izdevumā / Publication in a local informative rang	9	20,5
Publikācija laikrakstā / Publication in a newspaper	8	18,2
Atsevišķs informatīvais izdevums par ģenētiski modificēto kultūraugu audzēšanu / Seperate bulletin about GMO growing	11	25,0
Publikācija interneta mājas lapā / Publications in a web site	1	2,3
Informācijas stends / Information board	2	4,5
Radio vai TV / Radio or TV	2	4,5
LAD speciālists / Rural support service specialist	1	2,3
Kopā / Total	44	100,0

Pēdējais jautājums, kas tika iekļauts anketā, bija par to, vai pašvaldības teritorijā cilvēki ir informēti par ĢM augiem – precīzi tika uzdots jautājums – „**Vai Jūs zināt, kas ir biežāk izplatītie ģenētiski modificēti kultūraugi?**” No 44 respondentiem 77,3% atbildēja, ka zina un ir informēti, kā arī deva savu skaidrojumu, piemēram, ģenētiski modificētie kultūraugi var būt: 1) soja, cukurbietes, kukurūza, kartupeļi, labība, kokvilna, 2) ģenētiski uzlaboti, izturīgi pret slimībām, bojājumiem, 3) gēnu pārvietošanās rezultātā, izmainot organisma īpašības rodas ĢMO. Savukārt 10 respondenti atbildēja, ka nezina, kas ir ĢM kultūraugi.

Lai noskaidrotu, cik lauku attīstības speciālisti ir sagatavoti jaunu uzdevumu veikšanai un kādas formas viņi lieto iedzīvotāju informēšanai, tika organizēta telefona intervija ar uzdevumu noskaidrot: 1) vai speciālistam pašam ir pietiekams priekšstats par ĢM kultūraugu būtību un audzēšanu? 2) vai lauku attīstības speciālistam ir informācija par ĢM kultūraugu audzēšanu apkalojamajā teritorijā? 3) kādas informācijas formas speciālists izmanto savā darbā, lai sniegtu informāciju lauku iedzīvotājiem?

Iegūtie fakti liecina, ka visi 20 speciālisti, kuri piedalījās telefonintervijā, veic daudzpusīgu un mērķtiecīgu zemnieku un citu lauku iedzīvotāju apmācību, kā arī informēšanu par dažādiem lauksaimniecības un likumdošanas jautājumiem.

Raksturīgākās lauku attīstības speciālistu atbildes:

- *Dzidra Krastiņa* – Tukuma rajona Jaunpils pagasta lauku attīstības speciāliste.

Viņai ir priekšstats par ĢM kultūraugu audzēšanu. Speciālistei nav informācijas par pagasta iedzīvotāju velmi tuvākajā vai tālākajā nākotnē audzēt ĢM kultūraugus. Katru mēnesi lauksaimniekiem tiek rīkota informatīvā diena. Tās darba kārtībā iekļauta informācija par jaunākajiem Latvijas Republikas likumiem un MK noteikumiem lauku un lauksaimniecības attīstības jomās un citi aktuāli jautājumi. Uz šo pasākumu speciāliste cenšas uzaicināt arī kādu lektoru par aktuālajiem jautājumiem. Pagastā darbojas pieaugušo izglītības centrs „Rats”, kas organizē dažādus kursus arī zemniekiem. Reizi mēnesī pagastā iznāk avīze „Jaunpils Vēstis”, kur lauku attīstības speciāliste raksta par

aktuālākajiem jautājumiem. Visas šīs saskarsmes formas ir izmantojamas pagasta iedzīvotāju informēšanai par ĢM kultūraugu pastāvēšanu.

- *Antoņina Jermolajeva* – Daugavpils rajona Salienas pagasta lauku attīstības speciāliste. Viņai ir priekšstats par ĢM kultūraugu audzēšanu. Speciālistei nav informācijas par to, vai kāds no pagasta iedzīvotājiem vēlas audzēt ĢM kultūraugus. Salienas pagastā kopš 2006. gada ziemas kļūvis par Daugavpils rajona konsultāciju biroja filiāli. Izmantojot priekšrocības, ko paver attīstītā pagasta kultūras nama materiālā bāze, filiāle apkalpo apkārtnējo pagastu iedzīvotājus, galvenokārt zemniekus. Kultūras nams kļūvis par visu LLKC rekomendēto programmu apmācību centru. Piemēram 2005. un 2006. gadā organizētas mācības bioloģiskajā lauksaimniecībā (180 stundu ilga programma), lopu labturības nodrošināšanā (56 stundu ilga programma), zemes ierīcības un nekustamā īpašuma likumdošanā u.c. Plaši tiek praktizēta reģionā un valstī pazīstamu speciālistu uzaicināšana lekciju lasīšanai par lauku dzīves aktuālajām problēmām. Iedzīvotāju informēšanai regulāri izmanto pagasta laikrakstu, un e-pastu (komunikācijai ar saimniecībām, kam ir interneta pieslēgums).
- *Uldis Jankovičs* – Taurupes un Meņģeles pagastu speciālists – ierosina jau tuvākajā laikā Zemkopības ministrijā rast iespēju organizēt mācības par ĢM kultūraugu audzēšanu un novērošanu. Speciālists ir pārliecināts, ka nevarēs sekmīgi izpildīt savus pienākumus, aprobežojoties tikai ar augstskolā iegūto vispārējo priekšstatu par ĢM kultūraugiem.

Biškopju un bioloģiskās lauksaimniecības saimniecību attieksme pret ģenētiski modificēto kultūraugu līdzāspastāvēšanu.

Īpaši tika izziņāta biškopju un bioloģisko lauksaimnieku attieksme pret ģenētiski modificētajiem kultūraugiem. Populārais biškopības speciālists Guntars Melnis, atsaukdamies uz VAAD laboratorijas analīžu datiem, atzīmē, ka ĢM produktu piejaukums medum Latgalē svārstās no 0,45 līdz 0,46 procentiem, kas ir divas reizes mazāk par pieļaujamo. Biškopju attieksmi pret ģenētiski modificēto kultūraugu potenciālo izplatīšanu Preiļu rajonā, kam raksturīga intensīva biškopības nozare, pētījusi Riebiņu novada lauksaimniecības speciāliste Solvita Brūvere. Viņa konstatējusi, ka attieksme pret modificēto kultūraugu audzēšanu lauksaimnieku vidū negatīvu redakciju nav izraisījusi un ir vērtējama kā neitrāla.

Pārrunās par ĢM kultūraugu līdzāspastāvēšanu bioloģiskajiem laukiem, ko veica Cēsu rajona Jaunpiebalgas lauku attīstības speciāliste Maija Ķikere, lauksaimnieku vidū satraukums nav izskanējis. Speciālisti atzīmēja, ka nepieciešami tālāki pētījumi un pieredzes apkopošana par ĢM lopbarības kultūraugu ietekmi uz bioloģisko lauksaimniecību, īpaši ārstniecības augiem sakrustošanās gadījumā.

2. Lauku pašvaldību iedzīvotāju informēšanas sistēma

2. The information system for rural municipality's inhabitants

Iespējamā ĢM kultūraugu līdzāspastāvēšanas informācijas sistēma parādīta 1. attēlā.

Lai informētu lauku pašvaldību iedzīvotājus, jāizveido šāda sistēma:

1. Valsts augu aizsardzības dienests (VAAD) izveido datu bāzi „ĢM kultūraugi”;
2. Valsts augu aizsardzības dienests (VAAD) izmantojot savu reģistru, regulāri ievada datu bāzē ĢM kultūraugu audzētāju adresi, vārdu, uzvārdu un ĢM kultūraugu nosaukumu;
3. Lauku attīstības speciālists ieguvis attiecīgo informāciju datorā, dara to zināmu: vietējai pašvaldībai un izmantojot visas iespējamās informācijas izplatīšanas formas novada to līdz iedzīvotājiem. Vienlaikus iedzīvotāji tiek informēti par ĢM kultūraugu audzēšanu viņu lauku tuvumā atrodošajās kaimiņu pašvaldību saimniecībās.

Lauku attīstības speciālists informē iedzīvotājus neatkarīgi no tā, vai ĢM kultūraugu audzētājs atbilstoši MK noteikumu 16.6. punktam un 18.1. punktam ir veicis rakstisku saskaņojumu ar blakus esošo lauku īpašniekiem par ĢM kultūraugu audzēšanu vai izvairījies to darīt.

1. attēls. Lauku saimniecību un iedzīvotāju informēšanas sistēma par ĢM kultūraugu audzēšanu Latvijas pašvaldību teritorijās

Figure 1. The information system for farms and inhabitants on coexisting with GM crops.

3. Datu bāzes izveidošanas shēma ĢM kultūraugiem
3. Scheme for producing a data base for GM crops

Veicamie datu bāzes izveidošanas pasākumi: ĢM datu bāzes izveidošana, ĢM kultūraugu datu bāzes apkalpošana, www mājas lapu izvietošana, e-pasts: lauku pašvaldību adresātu izvietošana.

ĢM kultūraugu datu bāzes pakalpojumu būtība

- VAA dienesta ĢM kultūraugu datu uzskaites sistēmu;

ĢM kultūraugu datu bāzes apkalpošana

- Pakalpojumu būtība:
 - nodrošināti serveru resursi;
 - tiek veidotas ĢM kultūraugu datu rezerves kopijas divās ģeogrāfiski attālinātās vietās;
 - nodrošināta profesionāla administrēšana un konsultatīvā palīdzība;
 - aizsardzība pret nesankcionētu piekļuvi no interneta;
 - ir pietiekami jaudīgas datu pārraides komunikācijas.
- Pašvaldību ieguvumi:
 - garantēta ĢM kultūraugu pieejamība;
 - iespēja izmantot vienotu informācijas sistēmu;
 - garantēta datu drošība pārraidē un glabāšana.

Informācijas nodrošināšanas izmaksas pašvaldībās

Latvijas lauku konsultāciju un izglītības (LLKC) sniegtie dati liecina par intensīvu lauku konsultatīvās darbības un informācijas apmaiņu 2005. gadā starp LLKC un lauku pašvaldībām, proti, galvenokārt pašvaldību lauku attīstības speciālistiem.

2006. gadā un turpmākajos gados informācijas plūsma Latvijā kā vienā no ES dalībvalstīm vēl vairāk pieaugs. Šīs plūsmas nodrošināšanai nepieciešams, lai katram pagasta / novada lauku attīstības speciālistam ikdienas dienesta pienākumu pildīšanai būtu pieejams dators.

Pašreizējā situācija, kas raksturo datoru pieejamību pagastos:

- uzsākta ieviešana 2005. gada aprīlī;
- ieviesta 510 pašvaldībās no 512;
- darbojas 492 lauku attīstības speciālisti.

Dati, kas raksturo lauku attīstības speciālistu iespējas izmantot datorus.

Datora pieejamība:

- nav pieejami 4% pašvaldību vai 20 lauku attīstības speciālistiem;
- pieejami ne vairāk kā 1 stundu dienā 8% pašvaldību vai 40 lauku attīstības speciālistiem;
- pieejami ne vairāk kā 3 stundas dienā 8% pašvaldību vai 40 lauku attīstības speciālistiem.

Interneta pieejamība:

- nav pieejams 5% pašvaldību vai 25 lauku attīstības speciālistiem;
- pieejams ne vairāk kā 1 stundu dienā 9% pašvaldību vai 44 lauku attīstības speciālistiem.

Nepieciešamais laiks interneta pieejamībai lauku attīstības speciālista sekmīgai funkciju izpildei ir trīs stundas dienā.

Mobilā telefona pieejamība:

- nav pieejams vai apgrūtināta pieejamība 9% lauku attīstības speciālistu (44 cilvēkiem);
- dienesta sarunas netiek apmaksātas 63% pašvaldību.

Līdz ar to apgrūtināta apmēram 5% lauku attīstības speciālistu komunikācija ar savu rajonu konsultāciju birojiem, bet vēl lielākam skaitam sazināšanās un informācijas iegūšana ir apgrūtināta saskarsmē ar LLKC Ozolniekos.

Pēc šā raksta autoru apsvērumiem valstī nepieciešamas vēl apmēram 40 datorizētas darba vietas pagastu / novadu lauku attīstības speciālistiem. Vienas datorizētas darba vietas iekārtošana lauku attīstības speciālistam pēc šā raksta autoru aprēķiniem ir 764 LVL, tātad, lai lauku attīstības speciālisti spētu sekmīgi iesaistīties informēšanas sistēmā, tad datorizētu darba vietu iekārtošanai vēl būtu jāiegulda 30 560 LVL.

Lauku attīstības speciālistu darba samaksa sakarā ar ĢM informācijas izplatīšanu un datorizētās darba vietas apkalpošanu nepieciešams paaugstināt par 10 procentiem. Tātad patlaban pašvaldībās un pagastos darbojas 492 lauku attīstības speciālisti, atalgojuma palielināšanai nepieciešamais finansējums attēlots 5. tabulā.

5. tabula

Table 5

Nepieciešamais finansējums lauku attīstības speciālista atalgojuma palielināšanai

Necessary financing for salary increasing for rural development specialists

	<i>Informēšanai par ĢM augiem pavadītais darba laiks mēnesī / Working time spent for informing about GM crops</i>		
	1 diena / 1 day	2 dienas / 2 days	3 dienas / 3 days
Nepieciešamais atalgojums mēnesī, LVL / Necessary financing a month, LVL	3444	6888	10 332
VSOI 24,09 % / Social insurance payments 24,09%	830	1660	2489
Kopā mēnesī / Total a month	4274	8548	12 821
KOPĀ nepieciešamais finansējums, LVL gadā / Necessary financing in total LVL/ a year	51 288	102 576	153 852

Nepieciešamais finansējums ir aprēķināts, ja atalgojumu aprēķina pēc likmes 7 LVL /dienā un pašvaldībās strādā 492 lauku attīstības speciālisti. Nepieciešamais atalgojums ir atkarīgs no tā, cik dienas mēnesī speciālists veiks pienākumus lauku iedzīvotāju informēšanā par ĢM kultūraugiem. Tātad, ja speciālisti pie informēšanas darba strādās 1 dienu mēnesī, tad atalgojuma palielināšanai ir nepieciešami 51288 LVL gadā.

Secinājumi

Conclusions

1. Pagastu un novadu pašvaldības uzkrājušas būtisku pieredzi iedzīvotāju informēšanai par aktuāliem jautājumiem.
2. Galvenās iedzīvotāju informēšanas formas ir šādas: ikmēneša informācijas dienas; pagasta laikraksts; lauksaimniekiem organizētās lekcijas; semināri; labākās pieredzes apgūšanu saimniecībās ar augstu ražošanas kultūru; pašvaldību mājas lapas; pieaugušo izglītības centri; informācijas izvietošana uz ziņojuma dēļa un speciāli izveidotajos informatīvajos stendos; konsultācijas; informācija pa telefonu.
3. Galvenā persona pagastu un novadu pašvaldībās informācijas sagatavošanā un novadīšanā līdz iedzīvotājiem ir lauku attīstības speciālists.
4. Nepieciešama lauku attīstības speciālistu un lauksaimnieku izglītošana par ĢM kultūraugu audzēšanu un novērošanu.

Priekšlikumi

Proposals

1. Informēšanas sistēmā par ĢM kultūraugu audzēšanu jāiesaistās lauku attīstības speciālistiem, attiecīgi Zemkopības ministrijai jāparedz atbilstošs atalgojums.
2. Visefektīvākais informācijas apmaiņas veids, ko varētu izmantot lauku attīstības speciālisti, ir atsevišķs informatīvais izdevums par ĢM kultūraugiem un to audzēšanas uzsākšanu Latvijā, ko sagatavo Zemkopības ministrija, bet lauku attīstības speciālisti to izplata teritorijas iedzīvotājiem.
3. Liekot lietā Zemkopības informācijas sniegto informāciju, lauku attīstības speciālisti kā citus efektīvus informēšanas līdzekļus var izmantot: semināru rīkošanu, publikāciju sagatavošanu pašvaldību informatīvajos izdevumos un rajona laikrakstā.

Izmantotā literatūra

References

1. EK paziņojums 2006/100/LV: Prasības ĢM kultūraugu līdzāspastāvēšanas, kā arī pārraudzības un kontroles procedūras nodrošināšana.
2. Komentāri sakarā ar 1998. gada 22. jūnija Direktīvas 98/34EK 8. pantu 2. punktu.
3. Ministru kabineta noteikumi Nr. 37. „Grozījumi MK 2004. gada 20. aprīļa noteikumos Nr. 333 „Noteikumi par ĢM organismu ierobežošanu, izmantošanu un apzinātu izplatīšanu vidē un tirgū, kā arī par monitoringa kārtību.””*Latvijas Vēstnesis* 13 [3381] 20.01.2006.
4. Ministru kabineta noteikumi Nr. 646 „Biešu sēklaudzēšanas un sēklu tirdzniecības noteikumi”, 11.11.2003.
5. Ministru kabineta noteikumi Nr. 446 „Kartupeļu sēklaudzēšanas un sēklu tirdzniecības noteikumi”, 12.08.2003.
6. Ministru kabineta noteikumu projekts „Noteikumi par bioloģiskās, tradicionālās lauksaimniecības un ĢM kultūraugu līdzāspastāvēšanu”.

THE STANDARD OF LIVING OF THE OWNERS OF RURAL HOUSEHOLDS ACCORDING TO RESPONDENTS FROM LUBLIN PROVINCE AND MAZOVIA PROVINCE

Prof. Dr hab. Mieczysław Adamowicz

Warsaw Agricultural University (SGGW in Warsaw)

Mgr Agnieszka Siedlecka

The Higher Vocational College in Biała Podlaska
(PWSZ im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej)

Summary

One of the methods defining the standard of living in households is its self-assessment by the respondents, which is the subject of this paper. The first plane of the assessment of the standard of living in a household in the simplest dimension is based on the comparison to the nearest environment, which in this case consists of households bordering with the one being evaluated. Comparing the research to the standard of living of neighboring families and households was one of the aspects of the research aiming at subjective assessment of the way the respondents felt about their standard of living.

The second area of assessment was connected with subjective evaluation of the current life in comparison to the past, which was due to comparing the present standard of living to the standard of living from 3 years ago, before 1989 and the respondents' standard of living during his adolescence.

In the focus of the third plane was the definition of expectations and conjectures which concern the future periods of time. The conjectures concerned the following dimensions: expectations about the financial situation within the next 5 years; predictions about the standard of living of the head of the household and his family while going into retirement (in comparison to the time at which the research was conducted); predictions concerning the standard of living of the children who contribute to the household (in comparison to the respondent's family's standard of living).

On the basis of the respondents' impressions determined in that way the standard and quality of living of rural households in two different provinces are distinguished. The dominant feature of Lublin province is agriculture. However, this area is constrained as far as its potential for development is discussed. The Mazovia province is characterized by dynamic development greatly due to the location of the Polish capital city in the province's limits.

Key words: rural household, standard of living.

Research methodology

This thesis was written on the basis of empirical material acquired from field research conducted in the area of Lublin and Mazovia provinces between 2001-2002. It was possible to conduct this research due to financial resources obtained in the framework of three research projects. The first one was the research project of The Science Research Committee (Komitet Badań Naukowych) conducted in The Department of Agricultural Policy and Marketing (Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu) of The Warsaw Agricultural University (SGGW)- "The role of economic subjects and local communities in balanced development of the countryside and agriculture". This project was connected with the research programme "The adaptation of rural households to market changes and the conditions of European integration" conducted in the framework of cooperation between The Warsaw Agricultural University (SGGW) and Cornell University in the USA. The research involving the project was conducted in Poland, Hungary and Slovakia. The research project (promoting grant) of The Science Research Committee "Adaptation of rural households to the conditions of market economy" was also an essential source of funding.

The research into households was carried out with the assistance of questionnaire forms. The research was conducted in 4 counties (county- second level of local government administration in Poland) of Lublin province and 4 counties of Mazovia province. In each of the counties 3 districts differing in the total population (big, average, small districts) and their location in relation to the seat of the district were chosen for the research. The level of income for one resident in PLN and the share of own income in the total income expressed in % were additional criteria while selecting the districts. The research of the households was conducted in the area of 3 villages at the most in each district. The number of households depended on the number of inhabitants. The households in the countryside to be evaluated were selected at random. In Lublin province 621 and in Mazovia province 677 rural households were involved to carry out the survey research.

The definitions of the standard and quality of living

Issues connected with the standard, quality and conditions of life and social well-being have always been a subject for discussion. Increased polemics concerning those issues took place during the initial stage of systemic changes, and then before Poland joined the European Union.

In the literature on the subject there can be found a number of definitions of standard of living. The following examples are definitions, which consider the standard of living and material conditions equivalent (Kwasek M., 2002):

- 1) standard of living is the spending power reduced by saved production capital and by savings in money at the scale of an individual;
- 2) standard of living is the economic capability measured financially at the time when a certain number of goods and services can be obtained;
- 3) standard of living is the number of goods and services consumed by the households for a payment, due to their spending power (the consumed goods can be assessed because their price is known).

Definitions, which present those issues in more detail, are theories according to which the standard of living is influenced by both material and immaterial factors. This kind of definition first developed in 1954, in the records of the United Nations Organization. According to this definition standard of living can be described as the actual conditions of life expressed as material goods and services, and also “a higher state of mind” which is characterized as immeasurable (Kwasek M., 2002).

The following elements, which made the assessment of the standard of living possible, were also included in the records of the United Nations Organization: sanitary and demographic conditions, food, clothing, housing with furnishings, education, employment, work conditions, consumption and savings, transport, recreation and entertainment, leisure, social security, civil rights (Kwasek M., 2002). Scientists evaluating the consumption and standard of living presented a new definition based on the above-mentioned issues. According to the new definition standard of living is: “the level of fulfilling people’s needs resulting from the consumption of material goods and services created by humans and employing the values of natural and social environment” (Zalias A., 2004).

Subjective perception of the standard of living in the assessed households in comparison to the nearest environment

The evaluation of the standard of living of a household in the most simple dimension is based on comparison to the nearest environment, which in this case consists of households bordering the assessed household. Thus, one of the aspects of the research aiming at a subjective evaluation of the perception of the standard of living was comparing it to the standard of living of the neighboring families and households.

The respondents answered a question concerning the comparison of the standard of living of their own family and the standard of living of families from the nearest environment. The answers presenting the way they felt were arranged according to the following hierarchy scale: 1- much worse, 2- worse, 3- almost the same, 4- better, 5- much better, 0- I don’t know. The collected data indicated that in both assessed areas there appear significant differences between the quantities (Student’s test – 3,173, significance level – 0,05).

Every fifth respondent in Mazovian province presented the standard of living of his family as worse than the standard of living of the neighbors from the nearest environment. In case of Lublin province, this quantity was smaller

by 6 percentage points. In Lublin province, every fifth person who took part on the survey put this variable into the fourth category (much better standard in comparison to the standard of the nearest environment).

The obtained findings are very subjective and result from a number of various factors. The main variable affecting the feelings of the respondents connected with the standard of living is the income of the household (the higher the income of the household, the better its evaluation of the standard of living). In households with the lowest average monthly income (up to 500 PLN) in Lublin and Mazovia provinces, every second respondent evaluated their family's standard of living as worse or much worse in comparison to the neighbors'. In case of households with average monthly income ranging between 500-1000 PLN, there were fewer such answers. Every fourth respondent from Lublin province evaluated his family's standard of living as worse as or much worse than the neighbors'. In Mazovia province, there were over 30% of such cases. Among households, whose average monthly income amounted to 1000-2000 PLN, only just under 7% of the households in Lublin province and 15 % in Mazovia province assessed their standard of living as worse as or much worse than their neighbors'.

Most respondents who indicated a better or much better standard of living in their households, have incomes, which amount to more 2000PLN. In Lublin province every second household with income ranging from 2000-3000PLN and more than 5000 PLN evaluated their standard of living as better or much better than the neighbors' (in Mazovia province 25,29% and 28,57% respectively).

The determined relation indicates essential statistical differences in the assessment of the standard of living in the households under research in both provinces (Lublin province: chi-square- 154,523, significance level - 0,000; Mazovia province: chi-square- 74,944, significance level - 0,000).

The above-mentioned data confirm the existence of relations between the assessed variables. The income of rural households is not a perfectly reliable indicator of well-being – mainly due to its irregular, interrupted sources, yearly changes of prices on the market and hindered estimations concerning the future (Ellis F., 1998).

A consecutive factor influencing the feelings connected with the standard of living was the kind of household with the main source of income taken into consideration. Employing these variables while assessing the standard of living both in households in Lublin province and Mazovia province presents significant statistical differences (Lublin province: chi-square- 81,280, significance level 0,000; Mazovian province: chi-square- 81,000, significance level 0,000).

This individual perception could have been influenced by the kind of economic activity of both the respondents themselves and of other members of the household. It was directly related to the source and level of income as well as the level of fulfilling needs.

Respondents from households not supported by paid work rated their standard of living the lowest as such households had the lowest incomes. Thus, only the respondents as having a better standard of living than the nearest environment characterized every twentieth household in Lublin province (none in Mazovia province). Every second respondent from this group in Lublin province (47% in Mazovia province) believed the standard of living of his household to be lower than their neighbors'. Only in approximately 28% of the households a standard of living close to the nearest environment was declared. Every fifth respondent in Mazovia province claimed that the standard of living of the household was much worse in comparison to the nearest environment.

The highest indicator of satisfaction of standard of living in comparison to the nearest environment appeared in self-employed households. 45,2 % of respondents from Lublin province declared that the standard of living in their households was higher than their environment's (Mazovia province- 32,1 %). A similar situation occurred in case of households with incomes from work (about one third of the cases).

Households of pensioners, senior citizens and farmers rated the standard of living of a household in comparison to the nearest environment the lowest. Approximately one fourth of respondents from senior citizens and pensioners' households determined the standard of living of their households as worse or much worse in relation to the environment. Nearly every second household in Mazovia province (60% in Lublin province) described their standard as close to the standard of bordering households. 23% of respondents from Mazovia province talked about a better or much better standard of living (in Lublin province there are 10 percentage points fewer of senior citizens and pensioners' households assessing the standard of living at that level).

Farmers' households were characterized by a slightly different layout of the variable in both provinces. Every tenth household in Lublin province and every twentieth household in Mazovia province evaluated their standard of living as worse than the neighbors'. 20% of respondents from Lublin province and 10 % of respondents from Mazovia province believed that the standard of living in the household was higher when compared to the nearest environment.

Due to the fact that the amount of average monthly income considerably affects the level of perception of the standard of living, the surface area of the farm should be included in the analysis of variables influencing the level of satisfaction. The surface area of the farm, which belongs to the household significantly, affects the perception of the standard of living. In case of the data from Mazovia province the factor η^2 amounted to 0,361, which indicates a statistically distinctive relation between the assessed variables. The variables taken into consideration in the analysis constitute the total surface area of a farm and the evaluation of the standard of living in a household in comparison to the standard of living in the nearest environment. For households in Lublin province factor η^2 reached the level of 0,483, which means that also in this case there was a significant statistical relation (stronger than the relation in Mazovia province).

The standard of living of the members of households during different periods of time in the past

The definition of the standard of living of the members of a household in comparison to the past is one of the aims of this work. It was possible thanks to comparing the present standard to the standard of living from 3 years ago, before 1989 and the standard of living of the respondents' parents during their adolescence. In all these cases, the scale of answers was as follows: 1- much worse, 2- worse, 3- almost the same, 4- better, 5- much better, 0- I don't know.

Problem analysis within the space of 3 years indicated that not many of the respondents notice positive changes that take place in their life. To a larger extent optimism was typical of households in Lublin province: 14 out of 100 assessed households evaluated their family's standard of living as being at a better level than 3 years ago (cf. table1). However, general trends indicate low assessment of the standard of living in households in the space of the last few years. Approximately half of the respondents from Lublin province, as well as from Mazovia province, evaluated their situation as worse or much worse. Factors connected with the economic and social situation in the country greatly influence such assessments. Thus, high level of unemployment and unfavorable changes in the area of agricultural policy significantly affected respondents' perception.

Table 1

Assessment of the standard of living in a household within 3 periods of time in the area of Lublin and Mazovia provinces (in %)

Inventory	Lublin province			Mazovia province		
	I	II	III	I	II	III
I don't know	0,81	4,19	3,08	1,34	12,00	2,23
Much worse	6,94	19,65	7,44	5,79	21,93	2,67
Worse	44,84	32,37	19,90	46,59	43,11	13,67
Almost the same	32,90	10,31	9,87	36,50	9,19	10,10
Better	13,55	27,86	47,25	9,35	12,00	60,33
Much better	0,96	5,62	12,46	0,43	1,77	11,00
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

I – family's standard of living in comparison to the standard of living from 3 years ago

II – family's standard of living in comparison to the standard of living before 1989

III – family's standard of living in comparison to the respondents' parents' standard of living during their adolescence.

Source: self-study based on findings.

Households, similarly to the majority of the subjects of the economic system, are under the influence of micro- and macroeconomic factors. The systemic transformation at the end of the 1980s, the beginning

of the 1990s significantly affected their functioning, bringing about changes in the value system or in the realization of the household's functions. Changes of the external conditions additionally influenced the respondents' perception assessing the standard of living within the space of a certain period of time.

The year 1989 was chosen for analysis as it was crucial for the Polish economy. Comparing family's standard of living at the time of the assessment to the period before the systemic transformation indicates the existence of certain differences between two groups of households (Student's test – 8,857, significance level- 0,001). In case of households from Mazovia province, a greater dissatisfaction with the standard of living in comparison to the period before the transformations can be observed. Every fourth respondent from Lublin province evaluated their family's standard of living using the category 'better' (cf. the above table). Another group of respondents (35 people) declared a higher standard of living than before 1989. In case of households of Mazovia province those quantities were much lower- only 93 households assessed their standard of living as better or much better in comparison to the period before 1989 (n=675).

A number of various factors can affect such layout in both provinces. It can be assumed that one of them is a greater diversity of Mazovia province as far as the layout of incomes and the size of each economic group with the economic status taken into consideration are concerned. This diversity and the inequalities arising from it are an inevitable result of transformation processes (Gucwa- Lesny E., 2004).

Taking into consideration the last aspect of the analysis- the comparison of the contemporary standard of living of a family to the respondent's family's standard of living during his youth- makes it possible to notice a higher share of positive answers. The changing socio-economic situation in Poland within the space of time causes a number of phenomena advantageously influencing the standard of living. Changes resulting from systemic transformation are also very meaningful in this respect. The level of the respondents' assessment depended to a large extent on their age, which was related the existence of various periods of reference. Different kinds of comparisons were made by people who were 20-30 years old than those made by 50-60 year old people.

It should also be observed that changes that took place at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century, crucially affected the standard and quality of living of the society. As an example can serve the improvement of the housing standard or the quality of radio and television equipment and white goods in the flats. Better conditions of living result in a more efficient housework organization in a household. Consequently, the standard of living is assessed as better in comparison to the past (Tyszka Z., 2003).

Only every tenth respondent claimed that the standard of living in their household is similar to their parents' standard of living. A significantly larger group of those polled felt an upgrading of their standard of living. 60% of respondents from Lublin province and 70% of those polled from Mazovia province described their standard of living as better or much better. Negative comparative evaluation can be due to the changes that affected the profitability of agriculture within the space of years. In almost 30% of the households in Lublin province respondents assessed their standard of living as worse or much worse than their parents'.

The respondents' expectations about the future

The next step of the analysis constituted the determination of the respondents' expectations about the future. These expectations related to the following dimensions:

- 1) expectations about their financial situation within the next 5 years;
- 2) predictions connected with the standard of living of the head of the household and their family at the time of going into retirement (in comparison to the time when the research was carried out);
- 3) predictions about the standard of living of the children who contribute to the household (in comparison to the respondent's family's standard of living).

In all cases, those polled could choose one of the answers included in the key, which were as follows: much worse, worse, almost the same, better, much better, I do not know.

Standard of living mainly depends on the financial situation of the household. High level of unemployment, as well as the difficult situation of Polish agriculture obviously influences the feelings of people living in the countryside. Among 605 owners of households from Lublin province 275 (45%) of those polled expect their financial situation to deteriorate within the next few years (according to consecutive 87 respondents- 14 %- the situation will be much worse, cf. table 2).

The region of residence of those polled is crucial as far as their perception of their financial situation of the household is concerned. The development of infrastructure in self-government units and level of employment in the nearest environment greatly influence the attitude of local communities and consequently the perception of their own financial situation. The data from households in Mazovia province, in which there were fewer answers indicating anxiety about the future confirm the influence. A little more than 35% of respondents defined their expectations using the category 'worse'. In the group of 76 households (N=651) those polled assumed that the financial situation in 5 years would be much worse than at the moment of conducting the research. Those households were characterized by average monthly income of 1432,18PLN.

The time of going into retirement of one of the household's members is crucial for its functioning. This period is connected with the change of the source of income as well as with the changes that take place in everyday life. The change of economic status resulted in negative feelings and anxiety of those polled. The number of respondents expecting their situation during retirement would be better or much better constituted only 16,6% in Lublin province and 22,54% in Mazovia province at the time the research was conducted. More than 40% of household owners in Lublin province expected their standard and conditions of living to deteriorate. In case of households from Mazovia province, the percentage of answers indicating a pessimistic image of the future was much lower. Just under every fifth respondent declared that, he believed that his or her standard of living after going into retirement would become worse. A significant number of those polled did not express any expectations regarding retirement. The feelings of 40% of households in Mazovia province and 23% in Lublin province were not defined. Great differences between the data from both provinces can be observed.

Table2

Expectations regarding the standard of living of households in the future in the evaluated provinces (in %)

Inventory	Lublin province			Mazovia province		
	I	II	III	I	II	III
I don't know	23,61	24,41	15,54	40,98	44,08	35,94
Much worse	10,12	4,89	14,38	3,08	0,90	11,67
Worse	31,20	16,51	45,45	19,88	11,24	35,18
Almost the same	18,38	7,95	14,88	13,52	8,28	13,06
Better	14,67	44,65	8,92	19,67	33,43	3,84
Much better	20,02	4,59	0,83	2,87	2,07	0,31
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

I – standard of living when retired in comparison to the present time

II – standard of living of children under 18 in comparison to the respondent's family's standard of living

III – evaluation of family's financial situation within the next 5 years.

Source: self-study based on findings.

The respondent's expectations about the future of children under 18 expressed optimism and positive attitudes, however the opinions of those polled from Lublin province and Mazovia province differed. Just under every second respondent from Lublin province expected that their children's standard of living would be better or much better. Taking into consideration the second group of data, those numbers are smaller. The group of those polled who positively viewed their expectations regarding their children's standard of living in the future was much less numerous- 120 people (N=338). Young people have great hopes about their future in the new system. The database created between 1999- 2000 was fundamental for Krystyna Szafranec to indicate that over 40% of young people from rural areas were willing to achieve success, reach a higher standard of living and obtain an important social rank (Szafranec K., 2001).

Expectations regarding children's future depend on the extent and level of the assessment of the respondent's standard of living in comparison to the nearest environment. Such a relation concerns the data from Lublin province. In case of the data from Mazovia province statistical measures did not help to establish such a relationship. The obtained numbers indicate that respondents try to be positive about their children's future. Answers showing a negative vision of the children's future constitute a smaller group taking into consideration the other aspects of the analysis.

Conclusions

The level of income of the respondent constitutes a significant factor in the scope of standard of living. The economic status expressed by the kind of activity those polled engage themselves in is essential as well as the dynamics of the change of the level of income within the space of years showed that farmers were a group with the most unfavourable income conditions, which might have resulted in their low assessment of the standard of different aspects of living. Households taking part in the research project were related to agriculture.

High housing maintenance costs, lack of possibility to earn extra money and lack of qualifications to obtain a better job constitute another group of factors affecting the level of perception about the standard of living (Szopa B., 2005).

Sense of security or individual features of character of those polled might also influence their opinions. Provided that the respondents regard material conditions and socio-psychological factors as positive, all other elements should be viewed favourably by them.

During systemic changes rural areas and households within those areas became one of the elements of socioeconomic life which could hardly be considered as belonging to the category of a beneficiary of the changes. The new reality surrounding households caused difficulties in their functioning and made the problem of lack of adaptation to the conditions of market economy acute. Difficult economic and social situation was reflected in the way respondents viewed their standard of living.

A change in the evaluation of the standard of living will only be possible when some actions aiming at the upgrading of the conditions of living in rural households are taken. In addition, it is essential to guide the members of households through opportunities for development and to motivate them to initiate actions which will lead them to achieve the intended effect (the very process of 'giving money' will not let them achieve satisfactory results). Changes caused by the transformation process initially resulted in the society growing poorer and consequently in claims attitudes. In order to make some improvements in this respect it is vital not only to upgrade the economic situation but also to introduce education on a large scale and a better social climate.

Literature

1. Ellis F., *Household strategies and rural livelihood diversification*, "The Journal of Development Studies" vol.35,no.1, London 1998,
2. Gucwa-Leśny E., *Zmiany poziomu życia i ich społeczne uwarunkowania*, [w:] M. Marody, *Wymiar życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002,
3. Kwasek M., *Poziom życia rolników w ostatniej dekadzie XX wieku*, Studia i Monografie nr 111, Wydawnictwo IERiGŻ, Warszawa 2002,
4. Szafraniec K., *Wieś wobec szans i zagrożeń procesu transformacji- dynamika zmian*. "Wieś i Rolnictwo" nr 3, 2001,
5. Szopa B., *Zmiany dochodów ludności w Polsce na tle uwarunkowań systemowych*, Wydawnictwo AE, Kraków 2005,
6. Tyszka Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo UAM, Poznań 2003,
7. Elias A., (red.), *Poziom życia w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, PWE, Warszawa 2004.

EMPIRICAL TESTING OF HOUSEHOLD ANALYSES TO COLLECT INFORMATION ON SITUATIONS IN LIFE IN “CABBAGE-HOUSE” – DISTRICT OF FULDA – GERMANY

*Professor Dr. Barbara Freytag Leyer, socioecology of private households,
Department of Oecotrophologie, University of applied sciences, Fulda, Germany*

Abstract

In “Cabbage-house“ – in former times a village, today a district of Fulda, Germany – as well as in an adjacent district a household analysis was carried out in a test for a larger research project named “healthful district ‘Cabbage-house’“. It was examined how far the household analysis, which was developed to collect information concerning the variety of everyday situations of life at households with precarious situations, are suitable for the collection of information concerning different situations in life without precarious situations. The household analysis HOT – household-organization-training – which stem from a project of the German Federal Ministry for family, seniors, women and youth was available.

Altogether 83 households with information on 255 persons in different residential districts in “Cabbage-house” and its adjacent district were collected by means of the HOT-questionnaire. These people lived in 43 households as tenants of the building society – “WOHNSTADT” Ltd. – as well as people who lived in 40 households as tenants or house owners at the district “Cabbage-house”. Clear differences were determined concerning the situations in life in both residential districts. The lifestyles are especially characterized by different origin, background and housing as well as different conditions for education.

It could be established that the HOT-questionnaire with modifications is qualified to collect information about the different situations in life, which didn’t feature a precarious situation.

Based on the results of the survey conclusions are possible for household-referred strategies with regard to health.

Key words: Private household, household analyses, situations in life, health situation, health prevention

Introduction

“Cabbage-house“ (stands for the German proper name “Kohlhaus”) is a southern district of Fulda in the federal state Hessen, which is located approximately in the centre of Germany and has about 1,200 inhabitants. The district “Cabbage-house” was an independent village until 1974. Today the character of a village is predominantly lost, even though there still exist some farms. The district is in the aggregate inconspicuous and is situated between a federal road and a railway line.

This district was selected for the project “healthful district ‘Cabbage-house’“ because on the one hand the district is very polluted by traffic, but on the other hand the district shows a lot of potential due to its original village situation. This had to be promoted, in particular concerning the health situation and health prevention. Thus the project could serve as a model character in favour of other districts.

In a subproject of the main project a household analysis was carried out with regard to the possibilities of collecting information about the different situations in life in “Cabbage-house“ and the adjacent district.

The following hypotheses were put forward:

The HOT household analysis is suitable for the collection of different situations in life in the district without precarious situation.

Conclusions of the analyses are possible for further household-referred strategic actions concerning the main project “healthful district ‘Cabbage-house’“.

The decision to use the HOT analysis was a result of the following advanced tests:

Three household analyses (mini-, middle- and maxi-version) from a project of the German Federal

Ministry for family, seniors, women and youth were available to collect information on the situations in life in precarious situations in different profundity:

- Mini-version household analysis: family diagram and "situations-in-life-web" (Preusse, Meier, Sunnus, 2003)
- Middle-version: household-organization-training (HOT) (German association "Caritas", version 08/05)
- Maxi-version: household analysis of strategic development of a household (Preusse, Meier, Sunnus, 2003).

The lifestyle orientation provides the base for all three analyses. Each analysis allows collecting information on the situations in life in different profundity.

It was tried to apply the maxi- and mini-versions of the household analyses through the agency of different key persons such as the chief of the district and the pastor.

The maxi-version household analysis was not used, because the existence or the preparation of diverse documents would have been necessary for example documents about the revenues and expenses of the households, about the assets and time budgets. This was rejected by households, which were asked to this.

The mini-version household analysis was not used either, because considering this version would also need some documents from the households for example about the situation of revenues and the level of dept and about the usage of time. The existence or preparation of these documents would have also been necessary, although not in such extensive form as it would be required by the maxi-version.

The middle-version of the household analysis HOT – household-organization-training – was used with modifications.

The training sides of HOT were not used, but six questions were supplemented.

To the following areas information were collected by visiting the households:

- General data to the household such as members of the household, gender, year of birth, education, occupation; supplemented with three questions concerning origin, duration of the residence in Germany and in Fulda
- Life situation such as the form of the family, characteristics, health situation, living accommodation, kind of income
- diagram of the family with formal and social relationships (family diagram) (self-assessment)
- Social surrounding such as persons and institutions
- Allocation of the work and the resources within the family, resources from outside
- Satisfaction within individual household areas (self-assessment)
- Addition: Special needs of information, advice and assistance.

Basic conditions

Three student assistants accomplished the interviews in November 2006 as well as in January 2007. It concerned two German students of Oecotrophologie as well as a student of social work, who was emigrating from Turkey to Germany. All of them were studying in higher terms just before the final examination. During the interviews one member of the household was asked to all persons who lived in the household or who are already moved out. The student assistants filled out the HOT-questionnaires.

The first interview took place at the tenants of "WOHNSTADT" in "Cabbage-house" and in the adjacent district during four afternoons in November 2006, every time on Tuesday and on Thursday from 14.30 o'clock to 18.30 o'clock.

The "WOHNSTADT" Ltd.(company for development of the city and house building) supported the interview and made available the addresses of 214 tenants living at its accommodations in "Cabbage-house" as well as in the adjacent district. 43 persons – tenants of "WOHNSTADT" – were interviewed during the first survey in November 2006. The statements refer to 117 persons; 98 persons from these live in the household.

The second survey in January 2007 was accomplished in different roads at "Cabbage-house" at five dates in January 2007, Monday to Saturday from 14.30 o'clock to 17.30 o'clock. Information letters were distributed to 150 households. 40 persons – tenants and house owners – were interviewed during the second survey in selected roads at "Cabbage-house" (called as "housing area"). There, the statements refer to 138 persons; 129 persons from these are living in the household.

The announcements of the interviews were made by an information letter (one page) for each household, by notices by the caretaker of the “WOHNSTADT” or by the chief of the district “Cabbage-house” as well as by short news items.

Results

The “situations-in-life-web“ gives an overview to the areas, to which information were collected during the interviews. (see below figure 1) Both residential areas showed the hole range of phases of the life cycle.

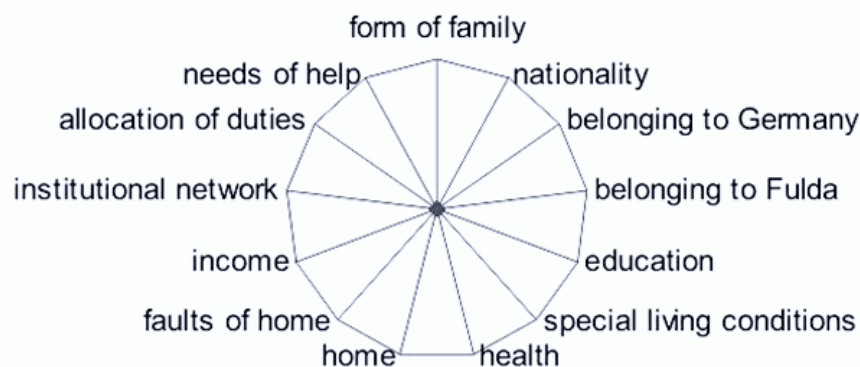

Figure 1. “Situations-in-life-web“ with criteria of situations in life by HOT

Table 1
Occurrence of the different nationalities at “WOHNSTADT” in per cent (N=117)

Nationality	Frequency (%)
German	46.2
Turkish	29.1
Croatian	1.7
Greek	1.7
Russian	1.7
Polish	1.7
Serbian	2.6
Montenegrin	5.1
Italian	1.7
African	0.9
Bosnian	0.9
Czech	1.7
Slovak	0.9
Kazakh	4.3
Total	100.0

Table 2
Occurrence of the different nationalities at “housing area” in per cent (N=138)

Nationality	Frequency (%)
German	78.3
Turkish	5.1
Czech	2.9
Kazakh	12.3
Macedonian	1.4
Total	100.0

Table 1 (migration background; see next page) shows that 14 different nationalities are present in "WOHNSTADT". The Turks have the second highest participation with 29% after the Germans with 46%. In the "housing area" only 5 nationalities were established (see below table 2). There, 12% showed a Kazakh migration background and the Germans had a participation of 78%.

Tenants of "WOHNSTADT" have smaller flats than the tenants of the "housing area". (Annotation: tenants of "WOHNSTADT" are partly allowed to earn an income of a special level, which is arranged very low and furthermore these tenants need partly a living licence from the municipality of Fulda). The house owners of the "housing area" live in the largest flats. Everywhere were hardly named faults of the flats.

In both residential districts the income stems from workmanship or pension in nearly equal proportions, but it is noticeable that the people in "WOHNSTADT" who take up pension are far younger than the people with pension in "housing area". People who receive income support (social welfare) only live at "WOHNSTADT".

According to this, tenants of "WOHNSTADT" named a regular relationship to the employment office and the social welfare office.

It is noticeable, that the tenants of "WOHNSTADT" have to a large extent no vocational training and only the examination of extended elementary school. However the people who live at "housing area" have higher vocational trainings as well as intermediate high school certificate and A-levels. Accordingly the fields of vocational activity is differentiated.

The number of children in families with migration background is on the average higher and amounts to 3 to 4 children, while at German families on the average 1 child or 2 children are normal. At "housing area" 7 out of 40 households were households, in which three generations lived together. The relationships between the members of the household are pictured in so-called family diagrams. They display the familiar relationships due to self-assessment. Figure 2 (see below) shows an example for a family diagram.

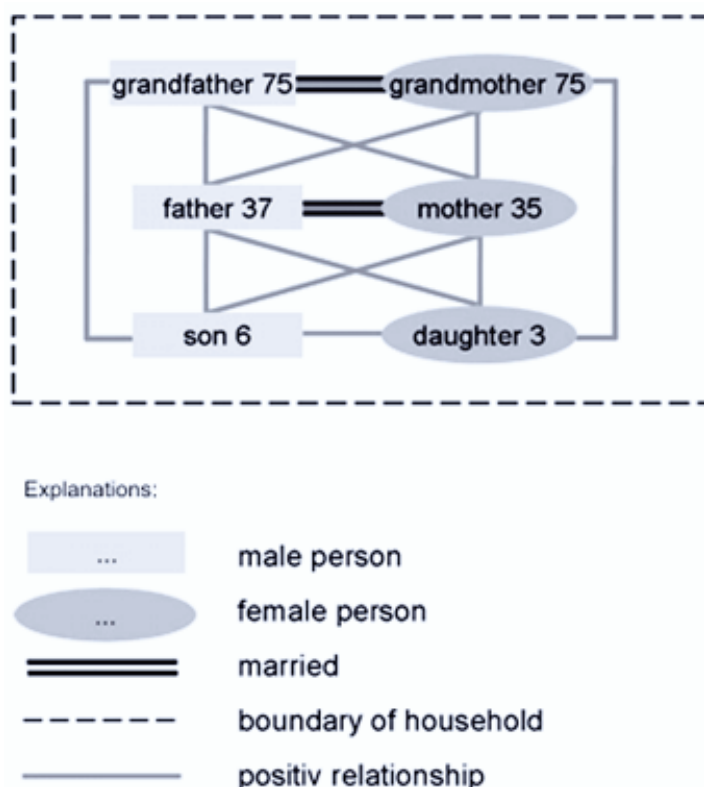

Figure 2. Exemplary family diagram with explanations

The formal relationships could be clearly pictured. They were rather traditional at both residential districts. The social relationships were always described as positive.

Family networks are present in large extent and still exist after the children moved out. The traditional respective role concerning the housework predominates. There was not a high demand for needs of information, advice and help. Named needs refer primarily to the situation of traffic and noise.

The health situation differs in both residential districts. Table 3 (see below) shows that the tenants of "WOHNSTADT" often come down with heart diseases followed by high blood pressure and allergies. In contrast to this allergies and high blood pressure are in front at the people of "housing area". (see next page table 4) Tenants of "WOHNSTADT" named more often regular contact with family doctors and medical specialists, while only some interviewed people of "housing area" named such contacts.

Table 3

**Illnesses of the individual nationalities at "WOHNSTADT"
in absolute frequency (N = 35) (multiple responses were possible)**

Disease \ Nationality	Nationality					Total
	German	Kazakh	Turkish	Italian	Czech	
Allergy/Hay fever	6	0	3	1	0	10
High blood pressure	6	1	3	0	1	11
Spine disease	0	1	2	0	0	3
Diabetes	3	1	1	1	1	7
Heart disease	5	2	2	2	1	12
Asthma	3	0	3	0	0	6
Stroke	0	1	0	0	0	1
Pain	2	0	0	0	0	2
Knee operation	1	0	0	0	0	1
Diet	0	0	1	0	0	1
Nursing case	2	0	0	0	0	2
Others	1	1	2	1	0	5
Total	29	7	17	5	3	61

Table 4

**Illnesses of the individual nationalities at "housing area"
in absolute frequency (N = 42) (multiple responses were possible)**

Disease \ Nationality	Nationality					Total
	German	Kazakh	Turkish	Macedonian	Czech	
Allergy/Hay fever	17	2	0	1	0	20
High blood pressure	8	0	1	0	2	11
Spine disease	0	0	0	0	0	0
Diabetes	3	0	1	0	0	4
Heart disease	2	0	0	0	1	3
Asthma	1	0	0	0	0	1
Stroke	0	0	0	0	0	0
Pain	1	4	0	0	0	5
Knee operation	0	0	0	0	0	0
Diet	1	0	0	0	0	1
Nursing case	0	0	0	0	0	0
Others	6	0	0	0	0	6
Total	39	6	2	1	3	51

The willingness of people with migration background to provide information was very high because of the presence of the student with migration background. Concerning People with a Turkish migration background only interview with this student was possible.

Conclusions

- The HOT-questionnaire is suitable in shortened version (without training part) for statements about the general situations in life at different life cycles in a district.
- Advisable is an interview at home with adequate announcement. The interviews are very quick, if interviewers write down the answers of the interviewed persons.
- The entrance to households with migration background could only take place with interviewers, who also have a migration background.
- The additions of the HOT-questionnaire concerning questions to origin and migration background are necessary to collect information about the situations in life.
- Family diagrams are suitable to represent the formal constellations of the family. They allowed a quick overview of the formal situation of the family.
- The answers with self-assessment to family diagrams of the family with formal and social relationships as well as the satisfaction within individual areas of the household show social desiredness. The part of the questionnaire regarding the satisfaction within individual areas of the household could be void, because this part was not often used.
- The results of the health situation point out different starting possibilities concerning household-referred strategic actions.
- Possible starting possibilities concerning household-referred strategic actions are:
 - take health educational advertising actions, which are referred to the focus group and the residential districts, against the determined main illnesses aligned to the respective phases of the life cycle;
 - activating actions for self-help for general health prevention for different age groups at schools, kindergarten, churches
 - actions – especially for tenants with low income – in cooperation with persons or institutions in the social environment e.g. doctors, social welfare office, employment office, nursing service with intervention by the building society
- In terms of precarious situations in life the mini- and maxi-version of the household analyses with the extensive documents are necessary to be able to give effective assistance.

References

1. German association „Caritas“, Household-organization-training – Documents for planning and documentation. Fribourg, Version 08/2005.
2. Preuße, Meier, Sunnus, The variety of everyday problems in precarious situations of life – Possibilities for the mastering and prevention of them. Guidance for the education, counselling and care. Gießen, 2003

INFORMĀCIJA, KOOPERĀCIJA, MŪŽIZGLĪTĪBA: SOCIĀLĀ KAPITĀLA ATTĪSTĪBAI ZEMGALĒ

INFORMATION, CO-OPERATION AND LIFELONG EDUCATION FOR SOCIAL CAPITAL DEVELOPMENT IN ZEMGALE

Modrīte Pelše

Mg.oec., LLU EF doktorante

Abstract

In the developed countries, the industrial era is followed by the era of open access; the role of traditional resources in an economy diminishes, and mutual relations are more and more emphasised, thus, substantially impacting social capital. Although initial preconditions for development were equal, farms in Zemgale are in different development phases. Social capital farm owners and their family members had and presently have played its role in this differentiation. Therefore, it is important to assess possibilities for increasing social capital in the region. There might be three social capital development scenarios in Zemgale: establishment of a Single Information Centre, strategic management of a Co-operation System and establishment of a Lifelong Educational System. According to the cost calculus of scenario implementation for a medium term, most funding is required for introducing and providing co-operation, but least funds are necessary for establishing the Lifelong Educational System. Establishing the Single Information Centre is the most optimal scenario for developing social capital in Zemgale, this project would require relatively medium costs and provide the most homogeneous social capital network covering the region. All the scenarios do not exclude one another, besides, the implementation of these scenarios goes beyond the region's boundaries, and the scenarios can be approbated in other Latvian regions.

Key words: social capital, farmers, information, co-operation, lifelong education.

Ievads

Introduction

Pasaules attīstītākajās valstīs industriālo laikmetu nomaina piekļuves laikmets, notiek pāreja uz tā saukto pieredzes ekonomiku. Tradicionālo ekonomiskās resursu loma samazinās. Materiālajam īpašumam ekonomikā, kas kādreiz bija industriālās pasaules pamatā, atvērta arvien mazsvarīgāka loma. Lielāks uzsvars likts uz intelektuālo kapitālu. Tirgus vietu ieņem globālais tīkls un īpašuma tiesības aizstāj piekļuve. Jaunā ekonomikas realitāte sabiedrībai liek pārvērtēt saistības un ierobežojumus, kas noteiks cilvēku attiecības turpmāk (Rifkins Dž., 2004.). Arvien lielāks uzsvars tiek likts uz cilvēku kā sabiedrības locekli, uz attiecībām, uz ekonomiku, kuras pamatā ir tīkli. Savstarpējo attiecību izvērtējums ir jauna parādība ekonomikā, kura cieši saistīta ar tādu kategoriju kā sociālais kapitāls.

Kapitāls ir visi labumu veidi, kas iegūti cilvēku darbības rezultātā un kas tiek izmantoti, lai ražotu labumus un pakalpojumus (Nešpors V., 2003.). Kapitāla pamatiezīme ir ienākumu došana.

Sociālais kapitāls ir raksturīgs attiecību struktūrai. Pasaules Banka, kas ir iesaistījies sociālā kapitāla izpētē, uzskata, ka sociālais kapitāls ir saistīts ar institūcijām, savstarpējām attiecībām un normām, kas veido kaut kādas sabiedrības sociālo attiecību kvantitāti un kvalitāti (World Bank, 2002.). Savukārt Pjērs Burdjē sociālo kapitālu definē kā visus aktīvos un pasīvos resursus, kas saistīti ar ilgstošām, vairāk vai mazāk institucionalizētām, savstarpēji atzītām sadarbības tīklu attiecībām (Bourdieu P., 1986.). Ar terminu

tīkls (*network*) sociālā kapitāla teorijā saprot sakaru jeb komunikāciju tīklus, kas pastāv starp diviem vai vairākiem elementiem sabiedrībā (Svešvārdu vārdnīca, 1999.). Šā raksta autore ir izveidojusi savu sociālā kapitāla definīciju, kas vairāk piemērota ekonomiska rakstura pētījumiem: sociālais kapitāls ir visi tie ieguvumi no savstarpējām attiecībām, kas veidojas sociālo struktūru tīklojumā un kas ietekmē indivīda rīcību (Pelše M., 2006.).

Lauki ir dzīves telpa, kur norisinās tajā dzīvojošo cilvēku daudzveidīga politiska, ekonomiska, kultūras un sadzīves darbība. Tā ir viena no sabiedrības apakšsistēmām. Runājot par laukiem, pirmām kārtām iedomājamies dabas vidi, otrām kārtām, – cilvēku tajā. Laukos cilvēki nodarbināti dažādos amatos, tomēr Latvijā būtisks nodarbošanās veids ir zemniecība, jo īpaši Zemgales reģionā. Zemnieku saimniecību šā brīža dažādā attīstība ļauj izteikt pieņēmumu, ka to izaugsmei ietekmē ne tikai ekonomiskais potenciāls, bet arī citi faktori, jo attīstības sākotnējā fāzē izaugsmei daudziem bija vienādi ekonomiskie nosacījumi. Viens no šādiem ietekmējošiem faktoriem ir sociālais kapitāls, kas veidojas savstarpējo attiecību tīklos gan ģimenes, draugu, kaimiņu, paziņu un citu indivīdu starpā, gan arī dažādu institūciju kontaktu tīklos.

Pamatojoties uz sociālā kapitāla teorētiskajām studijām un uz iepriekš veiktajiem pētījumiem Zemgales reģiona zemnieku saimniecībās, šā raksta autore nonāca pie secinājuma, ka lauku uzņēmēju saimnieciskajai veiksmi būtiska nozīme ir vairākiem sociālā kapitāla indikatoriem, tādiem kā viņu dalībai profesionālās biedrībās, apvienībās, asociācijās un dažādās lauksaimnieciska rakstura sabiedriskās organizācijās, spējai uzticēties, jo īpaši institūcijām, kas, pēc viņu domām, ietekmē saimniecisko attīstību, un dalībai lauksaimnieciska rakstura kooperatīvos (Strīķis V., Pelše M., Leikučs J., 2005., Pelše M., 2006.).

Tā radās nepieciešamība izzināt, kā palielināt sociālo kapitālu, kas ir zemnieku saimniecību rīcībā. Veicot hierarhijas analīzi, pieaicinot ekspertus, tika noteikts, ka pašreizējā situācija sociālā kapitāla palielināšanas virzienā darbojas neapmierinoši, bet kā scenāriji sociālā kapitāla attīstībā Zemgales reģionā tika ieteikti trīs: viens, kas vērsts uz informācijas plūsmas paplašināšanu: otrs, kas izveido mūžizglītības sistēmu zemniekiem, un trešais, kam dominante ir kooperācija.

Izvirzītā **hipotēze**: zemnieku sociālā kapitāla palielināšanai reģionā nepieciešams izveidot vienotu informācijas sistēmu.

Darba mērķis – izvērtēt zemnieku sociālā kapitāla attīstības scenārijus Zemgalē.

Lai sasniegtu šo mērķi, izvirzīti šādi **darba uzdevumi**:

- 1) pamatojoties uz iepriekšējiem pētījumiem, sniegt zemnieku sociālā kapitāla attīstības scenāriju īstenošanas vīziju;
- 2) izvērtēt scenārijus pēc to ieviešanas izmaksām un radītā sociālā kapitāla pārklājuma tīkla;
- 3) noteikt optimālo sociālā kapitāla attīstības scenāriju Zemgalē.

Materiāli un metodes. Pētījuma objekts – sociālais kapitāls Zemgalē, **pētījuma priekšmets** – zemnieku sociālā kapitāla attīstības iespējas. Iepriekšējie pētījumi ir veikti ar zemnieku aptauju palīdzību, kurās novērtēti sociālā kapitāla indikatori un atzīmētas zemnieku saimniecību attīstības kopsakarības (Strīķis V., Pelše M., Leikučs J., 2005., Pelše M., 2006.), šeit iegūtie rezultāti liecina, ka zemnieku sociālā kapitāla palielināšana jāsaista ar informāciju, ar tās nepietiekamības novēršanu un ieguves pilnveidi, ar izglītību, kas arī ir viens no informācijas veidiem, un ar sadarbību, kurā savstarpējās attiecības izpaužas jau praktiskā darbībā. Tāpēc kā zemnieku sociālā kapitāla attīstības iespējamie scenāriji Zemgalē, kas noteikti ar hierarhijas metodes palīdzību, kam pamatā ir amerikāņu matemātiķa T. Saati hierarhiju analīze (Saaty T., 1980), izvēlēti:

- 1) vienota informācijas centra izveide zemniekiem;
- 2) kooperācijas sistēmas izveide;
- 3) mūžizglītības sistēmas izveide zemniekiem.

Bez tam darbā izmantotas vispārzinātniskās metodes: loģiski konstruktīvā, monogrāfiskā, analīzes un sintēzes metode.

Rezultāti un diskusija Results and Discussion

Lauku saimniecībām nepieciešamā informācija un piekļuve tai patlaban ir ļoti sadrumstalota, nepārskatāma, tās ieguves process – laikietilpīgs. Tas kavē saimniecību attīstību un jaunu kontaktu veidošanos. Kooperācija, kas ir viens no sociālā kapitāla veidošanās pamatnosacījumiem, lauku saimniecībās attīstās

vāji, bieži vien negribīgi, lielākoties ne visai pozitīvās vēsturiskās pieredzes ietekmē. Tajā pašā laikā Latvijā ir izveidojušies atsevišķi spēcīgi, pozitīvi kooperatīvu piemēri, kā „Latraps” un „Laidars G” Zemgalē. Savukārt zemnieku tālākizglītība pašlaik aprobežojas ar pirmā līmeņa lauksaimniecības zināšanu obligāto apguvi un pašizglītošanos, ir iespējas papildināt zināšanas atsevišķos specializācijas virzienuursos. Zemniekiem netiek piedāvāta daudzpusīga, visaptveroša mūžizglītība.

Lai novērtētu zemnieku rīcībā esošā sociālā kapitāla palielināšanas iespējamus scenārijus, vispirms tiek sniegta izvēlēto scenāriju realizācijas vīzija.

Vienota informācijas centra izveide zemniekiem. Uz LLKC bāzes izveidots vienots informācijas portāla tīmeklis valstī, kas saistīts ar tiešu pieslēguma iespēju citu Eiropas valstu informācijas tīkliem. Šajā tīklā iegūstama informācija par zemniekiem aktuāliem jautājumiem: atsevišķu lauksaimniecības nozaru aktualitātēm, zinātnes sasniegumiem lauksaimniecībā, alternatīvajiem nodarbošanās veidiem laukos, tirdzniecības aktualitātēm (kur, par cik, ko, cik daudz pirkt un pārdot), izglītība un dažādi zināšanu pilnveides kursi, NVO darbība, izklaides iespējas utt. Portālā iekļauts savstarpējais dialogu logs (jautājumi un atbildes) gan starp pašiem zemniekiem, gan starp zemniekiem un speciālistiem. Tiek izveidota ārvalstu pieredzes apmaiņas informācijas plūsmas sistēma, jo īpaši Eiropa – Latvija, Latvija – Eiropa ietvaros, kuras rezultātā iespējama brīva stažēšanās iespēja, pieredzes apgūšana utt. Katrā pašvaldībā strādā koordinators, konsultants – lauku attīstības speciālists zemniecības un sabiedrisko aktivitāšu jautājumos, kurš ir valsts un reģionu vienotā informācijas tīkla darbinieks. Šādu darbinieku izvēlē, vadoties pēc atbilstošas izglītības, notiek rūpīga atlase.

Rezultāts: zemnieki iegūst plašu informācijas klāstu vienuviet, kas ietaupa viņu laiku. Ar informācijas tīkla palīdzību iespējams iegūt jaunas zināšanas, jaunus kontaktus, ar interneta portāla palīdzību sākotnēji iespējams iegūt virtuālos komunikāciju partnerus, kas vēlāk var izvērsties daudz plašākos kontaktu tīklos, kuri ir svarīgi sociālā kapitāla elementi.

Kooperācijas sistēmas izveide zemniekiem. Uz pastāvošo profesionālo biedrību un asociāciju bāzes izanalizēta un precizēta kooperācijas sistēmas nepieciešamība atsevišķās lauksaimniecības nozarēs un reģionos. Apgūta ārvalstu mūsdienu kooperācijas sistēmu pieredze, tā izvērtēta atbilstoši Latvijas apstākļiem. Izstrādāts šīs kooperācijas sistēmas optimālais modelis Latvijā. Pamatojoties uz izstrādāto modeli, tiek popularizēta un īstenota zemnieku interesēm atbilstoša kooperācijas ideja Latvijā. Izglītības iestāžu mācību programmas ļauj apgūt profesionālu kooperatīvu vadītāju un menedžeru specializāciju.

Rezultāts: zemnieki iegūst jaunus kontaktu tīklus, kas saistīti ar viņu tiešo darbu, iegūst iespējas par izdevīgāku cenu realizēt saražoto produkciju, iegūst papildu peļņu. No zemnieka tas prasa uzticēšanos pārējiem kooperatīva biedriem un sadarbību ar viņiem, kas ir būtiski elementi sociālā kapitāla attīstībā.

Mūžizglītības sistēmas izveide zemniekiem. Uz Latvijas Lauksaimniecības universitātes un tās filiāļu, arodskolu vai profesionālo skolu bāzes tiek izstrādāta katra zemnieka individuāla mūžizglītības programma pēc pieprasījuma, kura ik gadu tiek pārskatīta atbilstoši jaunākajām aktualitātēm. Programmā uzsvars likts uz konkrētām specializācijas jomām, uz dažādo laukos izmantojamo zinātņu apguvi, uz jaunāko informācijas resursu izzināšanas iespējām, uz mārketinga stratēģijas jautājumu izzināšanu, bet vienlaikus nav aizmirstas tādas disciplīnas, kā, piemēram, psiholoģija, savstarpējā saskarsme, lietīšķā etiķete un citas, kas īpaši svarīgas sociālā kapitāla palielināšanai.

Mūžizglītības sistēma balstīta uz tās apguves trim variantiem: sistemātiska ziemas skola vai apmācības kursu tīkls reģionālajā līmenī; individuālo konsultāciju tīkls; tālmācības studiju tīkls.

Rezultāts: zemnieki iesaistās savu kompetenču pilnveidošanas procesā, kas sniedz būtiskas priekšrocības cilvēkkapitālam un pakārtoti – arī sociālajam kapitālam. Veidojas jauni kontaktu tīkli, kas balstīti uz zināšanām.

Lietojot hierarhijas metodi, tika noteiktas globālās prioritātes (sk. 1. tabulu). Globālā prioritāte parāda prioritātes vektora koordinātes attiecībā pret vispārējo mērķi. Izvirzīto problēmu – kā palielināt zemnieku sociālo kapitālu, – skatot to no piecām dažādām kritēriju grupu pozīcijām, eksperti Vienotā informācijas centra izveidi novērtējuši visaugstāk, globālās prioritātes vektors 0,35. Šis scenārijs bija dominējošais arī prioritātes vektora aprēķinos pa atsevišķām kritēriju grupām.

Izvēlētie scenāriji cits citu neizslēdz, un praktiski ir īstenojami vienlaikus, taču pašreizējā situācija sociālā kapitāla attīstību, pēc ekspertu domām, veicina nepietiekami, par ko liecina zemais novērtējums hierarhijas analīzē, globālās prioritātes vektors tikai 0,08. Pārējo sociālā kapitāla attīstības scenāriju globālās prioritātes ir ar visnotaļ līdzīgu vērtējumu. Kooperācijas nepieciešamība katra indivīda sociālā kapitāla palielināšanai izvirzīta otrajā pozīcijā ar 0,30 vektora koordinātēm, bet trešo vietu ieņem mūžizglītības sistēmas izveide zemniekiem (globālā prioritāte 0,27).

Globālo prioritāšu vektors sociālā kapitāla attīstības scenārijiem
The Vector of Global Priorities for Social Capital development Scenarios

Sociālā kapitāla attīstības scenāriji Social capital development scenarios	Zemnieku saimniecību intereses Farm interests	Pašvaldību intereses Local government interests	Reģiona intereses Regional interests	Valsts intereses State interests	ES intereses EU interests	Globālās prioritātes Global priorities
Informācijas centrs/ Information Centre	0,26	0,42	0,48	0,38	0,47	0,35
Kooperācija/ Co-operation	0,36	0,23	0,25	0,31	0,19	0,30
Mūžizglītība/ Lifelong Education	0,29	0,28	0,20	0,24	0,28	0,27
Pašreizējā situācija/ Current situation	0,09	0,07	0,07	0,07	0,06	0,08

Avots: hierarhijas analīzes ekspertu vērtējums.

Pamatojoties uz hierarhijas analīzes rezultātiem, turpmākajā pētījuma gaitā šā raksta autore veica sociālā kapitāla attīstības scenāriju izvērtējumu:

- 1) pēc pieaugošā sociālā kapitāla koncentrēšanās izkļedes attiecīgajā administratīvajā vienībā Zemgalē, izvirzot divas teritoriālās vienības: vietējās pašvaldības un reģionu;
- 2) pēc paredzamajām scenāriju realizācijas izmaksām (piecu gadu periodā).

Sociālā kapitāla attīstības scenāriju izvērtējums pēc pieaugošā sociālā kapitāla koncentrēšanās attiecīgajā administratīvajā vienībā – Zemgalē. Tā kā rajonu administratīvajam iedalījumam patlaban ir tendence saplūst ar reģionālo, tad šī vienība īpaši netiek akcentēta.

Vienota informācijas centra sistēmas izveide

Vietējās pašvaldības ir spiestas strādāt, lai attīstītu informācijas tehnoloģijas, jo būs lielāks pieprasījums pēc patstāvīgā interneta pieslēguma iespējām pašvaldībās. Tām radīsies arī papildu izdevumi, kas saistīti ar lauku attīstības speciālista darba vides nodrošinājumu. Galvenie ieguvumi saistīti ar patstāvīgo iedzīvotāju – zemnieku un viņu ģimenes locekļu informētības pakāpes paaugstināšanos, viņu saimnieciskās darbības efektivitātes palielināšanos, kas dod peļņu arī vietējai pašvaldībai.

Reģions. Tā kā vienotā informācijas centra izveide paredzēta uz Latvijas Lauku konsultāciju centra (LLKC) bāzes, kas atrodas Ozolniekos, turpat līdzās Zemgales reģiona centram, tad šā scenārija īstenošana paver jaunas attīstības iespējas pašam konsultāciju centram, ļauj tam paplašināt savas līdzšinējās funkcijas. Vienlaikus reģionam tiek piesaistīti informācijas tehnoloģiju jomas speciālisti. Informācijas centra sistēmas izveidei nepieciešami arī lieli finansiālie līdzekļi, kas tiktu aprobēti reģionā.

Rezumējot iegūtos paredzamos rezultātus, jāsecina, ka vienota informācijas centra izveides gadījumā pieaugošā sociālā kapitāla koncentrēšanās būs visai vienmērīga reģionā, jo īpaši pēc gadiem desmit, kad zemniecībā stabili ienāks jaunā paaudze, kurai nebūs sveša informācijas tehnoloģiju joma un tās iespējas.

Kooperācijas sistēmas izveide

Vietējās pašvaldības, kurās tiek izvietoti kooperatīvi, iegūst papildu darba vietas, attīstās attiecīgā nepieciešamā infrastruktūra, palielinās pašvaldību ienākumi. Mazāks ieguvums ir tām pašvaldībām, kuru teritorijā nav šāda tipa kooperatīvi vai to bāzes.

Reģions. Tā kā kooperācijas sistēma bāzēta uz NVO sektoru, bet šāda tipa organizācijas, kas saistītas ar lauksaimnieciska rakstura jautājumiem, galvenokārt koncentrējas Latvijas galvaspilsētā, Zemgales reģions nebūs tiešs ieguvējs no šīs sistēmas vadības stratēģiskās izveides procesa puses. Lielāks ieguvums būs pašu kooperatīvu vai to bāzu izvietojums reģionā, jo tam par pamatu ir pietiekams lauksaimniecības pārstrādes uzņēmumu īpatsvars, labi attīstītā ceļu un dzelzceļu infrastruktūra un jau esošie, labi darbojošies kooperatīvi reģionā.

Kooperācijas sistēmas stratēģiskās vadības gadījumā pieaugošā sociālā kapitāla koncentrēšanās būs nevienmērīgāka, ar izteikti blīvu sociālā kapitāla tīklu ap kooperatīvu atrašanās vietām reģionos un mazāku, bet vienmērīgu tā pārklājumu pārējā teritorijā.

Mūžizglītības sistēmas izveide

Vietējās pašvaldības iegūs zinīgākus iedzīvotājus, kuri šīs zināšanas spēs izmantot savā saimnieciskajā darbībā, radot papildu ienākumus gan savai saimniecībai, gan vietējai pašvaldībai. Uzlabosies psiholoģiskais klimats vietējā sabiedrībā, jo mūžizglītības sistēmā būs iekļauts arī psiholoģiskas apmācības un savstarpējās saskarsmes kurss.

Reģionā ir pietiekami plašs atbilstošu izglītības iestāžu tīkls un attiecīgu mācībspēku, speciālistu potenciāls mūžizglītības sistēmas izveidei zemniekiem. Tas šāda veida mācību iestādēm pavērtu jaunas iespējas, jo īpaši pieaugušo izglītības jomā.

Mūžizglītības sistēmas izveides gadījumā zemniekiem pieaugošais sociālais kapitāls vairāk koncentrēsies teritorijā ap izglītības iestādēm, kas iesaistīsies šajā procesā. Turpmākajās vietās tas būs mazāk izteikts, jo šā scenārija īstenošanai nepieciešama lielāka pašiniciatīva no zemnieku puses. Laika trūkuma vai citu iemeslu dēļ var tikt nepilnīgi īstenots.

Sociālā kapitāla attīstības scenāriju izvērtējums pēc paredzamajām realizācijas izmaksām.

Scenāriju rīcības plāns izstrādāts un izmaksu aprēķins veikts vidēja termiņa periodam – pieciem gadiem. Tas ir laika periods, kādā Zemgalē varētu tikt īstenoti zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas scenāriji. Rīcības plāns ietver izpēti un plānošanas darbus, speciālistu nodrošināšanas iespējas un viņu apmācību, attiecīgo programmu izstrādi un to kvalitātes kritēriju ieviešanu un kontroli, kā arī nepieciešamo materiāli tehnisko bāzi un sadarbības tīklu izveidi reģionālajā līmenī. Izmaksu ziņā daudz maz līdzīgi un salīdzināmi ir divi scenāriji: Vienotā informācijas centra izveide un Mūžizglītības sistēmas izveide, tie praktiski tiek veidoti no jauna, bet Kooperācijas sistēmas stratēģiskā vadībai un tās īstenošanai nepieciešamas daudz lielākas materiālās izmaksas, jo tā ir saistīta ar produkcijas ražošanu un realizāciju, kā arī balstās uz jau daļēji darbojošos sistēmu. Piecu gada perioda scenāriju īstenošanas izmaksas iekļautas 2. tabulā, bet raksta ierobežotā apjoma dēļ tajā nav iespējams iekļaut rīcības plānu un pilnu izmaksu aprēķinu.

Vislielākie ieguldījumi sociālā kapitāla attīstībā nepieciešami Kooperācijas sistēmas gadījumā, vidēja termiņa piecu gadu periodā sistēmas izveidei un tās darbības nodrošināšanai nepieciešami 460,213 milj. LVL, Vienotā informācijas centra gadījumā – 2,206 milj. LVL, bet vismazākās izmaksas nepieciešamas Mūžizglītības sistēmai zemniekiem – 0,885 milj. LVL. Veidojoties izmaksu posteņiem, vislielākie ieguldījumi nepieciešami materiāli tehniskās bāzes izveidei un sistēmas darbības nodrošināšanai, piecos gados kooperācijas gadījumā tās ir 459,8 milj. LVL jeb 99,9% no visām scenārija īstenošanas izmaksām, tajās iekļautas arī reģionā jau veiksmīgi darbojošos divu kooperatīvo sabiedrību izmaksas. Informācijas centra gadījumā materiāli tehniskās bāzes izveidei un uzturēšanai nepieciešami 2,126 milj. LVL jeb 96,4% no visām izmaksām, vismazākie ieguldījumi nepieciešami mūžizglītības sistēmas materiāli tehniskās bāzes izveidei un darbības nodrošināšanai – 0,737 milj. LVL jeb 83,3% no visām scenārija īstenošanas izmaksām. Materiāli tehniskās bāzes izmaksās tiek iekļautas sistēmas infrastruktūras objektu izveides un uzturēšanas izmaksas, intelektuālo resursu, kā arī informāciju un komunikāciju tehnoloģiju izmaksas, bet Kooperācijas sistēmas gadījumā lielu daļu izmaksas veido dažādu pamatlīdzekļu iegāde un kooperatīva darbības īstenošana.

Izvēlēta scenārija ieviešanas plānošana, izpēti un attiecīgu programmu izstrāde visvairāk līdzekļus proporcionāli kopējām izmaksām vajadzēs mūžizglītības sistēmas ieviešanas gadījumā – 15,9% no kopīgajām izmaksām. Savukārt kvalitātes kritēriju izpildes nodrošināšanai visos scenārijos būs nepieciešams aptuveni līdzīgs līdzekļu daudzums, mūžizglītības un vienotā informācijas centra variantā tie ir 0,6% no kopējām izmaksām, bet kooperācijas gadījumā 0,003 procenti. Sadarbības tīkla izveidei visvairāk līdzekļus no kopējām izmaksām būs nepieciešams informācijas centra izveidei 0,9 procenti, bet vismazāk kooperācijas sistēmas izveides gadījumā – 0,011% no kopējām izmaksām. Ja Zemgalē vienlaikus tiek īstenoti visi trīs sociālā kapitāla attīstības scenāriji, tad piecu gadu periodā pēc pašreizējām cenām (2007. gada sākumā) būtu nepieciešams ieguldīt 463,304 milj. LVL, turklāt, ņemot vērā prognozējamo inflāciju un cenu izmaiņu līmeni Latvijā, šī summa varētu pieaugt vēl par 25%, un sasniegt 579,13 milj. LVL. Ja analizē ieguldījumu apjomu pa gadiem, tad izmaksas secīgi pieaug katru gadu. Vislielākās izmaksas – pirmajā un otrajā gadā proporcionāli kopējām izmaksām ir Vienotā informācijas centra izveidošanas gadījumā – 42 procenti, turpmākajā periodā izmaksas pa gadiem ir diezgan līdzīgas – no 0,413 līdz 0,442 milj. LVL gadā (sk. 3. tabulu).

2. tabula
Table 2

Sociālā kapitāla attīstības scenāriju īstenošanas izmaksas Zemgalē
 Costs of Implementing Social Capital development Scenarios in Zemgale

Rīcības virziens Direction of action	Scenārijs Scenario	Izmaksas piecos gados Costs over five years	
		kopā, milj. LVL total, mln LVL	% no kopējām scenārija realizācijas izmaksām % of total scenario implementation cost
Izpēte, plānošana, programmu attīstība/ Research, planning, program development	I	0,047	2,131
	K	0,348	0,076
	M	0,141	15,932
Kvalitātes nodrošināšana/ Providing quality	I	0,013	0,589
	K	0,012	0,003
	M	0,005	0,565
Materiāli tehniskā bāze, sistēmas darbības nodrošināšana/ Providing materials and equipment, system performance	I	2,126	96,374
	K	459,800	99,910
	M	0,737	83,277
Sadarbības tīkla izveide/ Establishing a cooperation network	I	0,020	0,906
	K	0,053	0,011
	M	0,002	0,226
Kopā/Total:		463,304	*
Pa scenāriju veidiem/ By types of scenarios	I	2,206	100,000
	K	460,213	100,000
	M	0,885	100,000

Piebilde: lietotie apzīmējumi I – Vienota informācijas centra sistēma, K – Kooperācijas sistēmas stratēģiskā vadība, M – Mūžizglītības sistēma.
 Note: I – System of Single Information Centre, K – Strategic Management of Cooperation System, M – Life-long Educational System

3. tabula
Table 3

Scenāriju realizācijas izmaksas pa gadiem
 Scenario Implementation Costs by Year

Scenārijs Scenario	Mērvienība Unit of measure	Izmaksas pa gadiem					Kopā Total
		1. gads Year 1	2. gads Year 2	3. gads Year 3	4. gads Year 4	5. gads Year 5	
I	milj. LVL mln LVL	0,395	0,540	0,442	0,413	0,416	2,206
	%	18	24	20	19	19	100
K	milj. LVL mln LVL	58,791	72,401	88,101	109,872	131,048	460,213
	%	13	16	19	24	28	100
M	milj. LVL mln LVL	0,034	0,292	0,186	0,187	0,186	0,885
	%	4	33	21	21	21	100
Kopā: Total:	milj. LVL mln LVL	59,220	73,233	88,729	110,472	131,650	463,304
	%	13	16	19	24	28	100

Piebilde: Tabulā lietotie apzīmējumi I – Vienota informācijas centra sistēma, K – Kooperācijas sistēmas stratēģiskā vadība, M – Mūžizglītības sistēma.
 Note: I – System of Single Information Centre, K – Strategic Management of Cooperation System, M – Life-long Educational System

Pakāpeniski pa gadiem izmaksas pieaug kooperācijas sistēmas izveides procesā, ja pirmajā gadā nepieciešams ieguldīt 13%, otrajā gadā – 16%, tad ceturtajā – jau 24%, bet piektajā – 28% no visām izmaksām. Mūžizglītības sistēmas izveidē visvairāk līdzekļu vajag ieguldīt otrajā gadā – 33% no visām izmaksām, tas saistīts ar materiāli tehniskās bāzes izveidi šai sistēmai. Turpmākajā laika periodā izmaksas ir diezgan līdzīgas – 0,186 līdz 0,187 milj. LVL gadā. Ja vērtē visus trīs scenāriju ieviešanas izmaksas pa gadiem kopumā, tad to pieaugums līdzīgi kā Kooperācijas sistēmas izveides gadījumā pakāpeniski pieaug no 59,22 milj. LVL pirmajā gadā līdz 131,65 milj. LVL – piektajā gadā.

Scenāriju īstenošanas finansējuma avoti varētu būt dažādi – gan valsts un vietējo pašvaldību budžeti, gan no Eiropas Savienības piesaistītie līdzekļi, gan privātais kapitāls un sabiedrisko organizāciju finanšu līdzekļi (sk. 10. pielikumu). Lielākā finansējuma daļa kooperācijas sistēmas izveidē un darbībā ir paredzēta no privātā kapitāla, bet vienotā informācijas centra un mūžizglītības scenārija īstenošanai vairāk būs nepieciešami valsts budžeta līdzekļi, it sevišķi sākotnējā periodā. Pēc tam šīs sistēmas ietvaros var izveidot sabiedrības ar ierobežotu atbildību, līdz ar to mainīsies arī finansēšanas avoti.

Secinājumi, priekšlikumi, ieteikumi

Conclusions, Suggestions

1. Kā pieņemamāko scenāriju zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā eksperti novērtējuši Vienotā informācijas centra izveidi, globālās prioritātes vektors ir 0,35, pēc tam augstāko vērtējumu ieguvusi Kooperācijas sistēmas izveide, globālā prioritāte 0,30, kam seko Mūžizglītības sistēmas izveide zemniekiem, prioritātes vektors 0,27. Visiem šiem scenārijiem vērtējums ir diezgan tuvs, kas neizslēdz visu šo scenāriju vienlaikus attīstību. Pašreizējā situācija kā neapmierinoša tiek vērtēta sociālā kapitāla palielināšana.
2. Vērtējot paredzamos scenāriju rezultātus, pieaugoša sociālā kapitāla visvienmērīgāko teritoriālo pārklājumu var iegūt, īstenojot Vienota informācijas centra izveidi Zemgalē. To iespējams panākt desmit gadu laikā.
3. Izvērtējot sociālā kapitāla attīstības scenārijus pēc paredzamajām izmaksām piecu gadu periodā, vislielākās izmaksas – 463,304 milj. LVL – nepieciešamas Kooperācijas sistēmas stratēģiskās vadības izveidei un uzturēšanai, Vienotā informācijas centra izveidei un darbības nodrosei nepieciešami 2 206 milj. LVL, bet Mūžizglītības sistēmas zemniekiem ieviešanai Zemgalē nepieciešami 0 885 milj. LVL. Īstenojot visus trīs scenārijus vienlaikus, piecos gados būtu nepieciešams ieguldīt 463,304 milj. LVL.
4. Sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē vispirms būtu nepieciešams veidot Vienoto informācijas centru, tas ļautu palielināt lauku iedzīvotāju rīcībā esošo sociālo kapitālu, turklāt šā scenārija īstenošana nodrošinātu visvienmērīgāko sociālā kapitāla tīkla pārklājumu reģionā, izmantojot relatīvi zemākas realizācijas izmaksas. Kā nākamo varētu uzsākt Mūžizglītības sistēmas izveidi zemniekiem, kurai nav nepieciešami lieli ieguldījumi, vienlaikus strādājot arī pie Kooperācijas sistēmas pilnveidošanas Zemgalē.
5. Sociālā kapitāla attīstības scenāriji un to īstenošana faktiski pārsniedz viena reģiona robežas, tāpēc tie ir apbējami daudz plašākā teritorijā, proti, visas Latvijas ietvaros.

Izmantoto informācijas un literatūras avotu saraksts

References

1. Bourdieu P. (1986) The Forms of Capital. In John Richardson, Ed. Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood Press, 1986., pp. 241 – 258.
2. Nešpors V. (2003) Ievads mikroekonomikas teorijā. Rīga, 85 lpp.
3. Pelše M. (2006) Interrelationships between Farm Development and Social capital in a Regional Context. *Proceedings of the international scientific conference “Economic Science for Rural development”*, No. 11, LLU, Jelgava, 200. – 208. lpp.
4. Rifkins Dž. (2004.) Jaunās ekonomikas laikmets. Rīga, Jumava, 234 lpp.
5. Saaty, T.L. (1980) The Analytic Hierarchy Process. New York: Mc. Graw-Hill International, pp. 1 – 19.
6. Strīķis V., Pelše M., Leikučs J. (2005) Role of Social Capital in Rural entrepreneurship. *Economic and Rural Development: Research papers*, Vol. 1, No. 1, pp. 35. – 40.
7. Svešvārdu vārdnīca (1999) Rīga, Jumava, 840 lpp.
8. The first ten years: analysis and lessons for Eastern Europe and the former Soviet Union. (2002): [http://lnweb18.worldbank.org/ECA/eca.nsf/Attachments/Transition1/\\$file/complete.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/ECA/eca.nsf/Attachments/Transition1/$file/complete.pdf) – Resurss apskatīts 2006. gada 21. decembrī.

INTERNATIONAL COMMUNICATION PROBLEMS OF RURAL ENTREPRENEURS IN LATVIA

Mg.oec. Gunta Grīnberga

LLU Ekonomikas fakultāte, Ekonomikas katedra,

e-mail: gunta.grinberga@llu.lv

Abstract

The changes in Latvia agricultural economy due to Latvia joining European Union have contributed the necessity of rural entrepreneurs to master new skills and expertise. Consequently, the structure of services, demanded by rural entrepreneurs, gradually changes. The demand for educational services among rural entrepreneurs, due to the development of business environment and access of EU funds, is increasing. One of the services, which alongside with other agricultural competences should be offered in the choice of educational services, is agricultural business guided English language course. The article analyses the demand for such courses and possibilities to work out specific course pattern, which could be offered at rural advisory centres in Zemgale region.

Key words: communication, rural entrepreneurs, study pattern.

Introduction

Due to the development of Latvia rural business environment in the last decade and the new possibilities, offered by EU rural support programs, there is remarkable increase in demand for educational services. Continuous changes in the EU directives often cause problems for rural entrepreneurs, as it is necessary to take prompt decisions. Therefore, those entrepreneurs who lack knowledge in economics, legislation and international communication skills cannot act strategically and take advantages of the offered possibilities. Especially problematic it is for rural entrepreneurs of younger generation, whose knowledge in agriculture is rather theoretical and who are currently only going to establish business contacts with entrepreneurs of their branch. There is increasing number of rural entrepreneurs who admit necessity to take advantage of the global network, which helps to keep track of activities in agriculture, continuous changes and amendments in the EU directives, as well as information about the latest discoveries and development tendencies not only in Latvia but also abroad. Often those farms with high potential for development but cumbersome communication possibilities with specialists of their branch cannot in due time receive complete and comprehensive information about possibilities to develop their enterprise using structural funds, provided for the EU agricultural branch. Occasionally informational is received with delay or there is lack of precise information about application documents for rural support projects. Nowadays competitiveness of the enterprise mostly depends on entrepreneur's level of education, mobility, and their communication abilities. For those, involved in agriculture, mobility means movement between places and jobs associates with restructuring, mastering of new knowledge and skills, establishment of new contacts and gaining experience in not only Latvia, but also abroad. The necessity to change and move was declared by 80% of respondents, who participated in the author's questioning organized among Latvian Rural Advisory and Training Centre (hereinafter LLKC) customers. Human communication refers to the social interaction of giving and receiving information for the purpose of not only understanding, but also facilitating social connection. In a simplistic model, information is sent from a sender or encoder to a receiver or decoder. In a slightly more complex form feedback links a sender to a receiver. This requires a symbolic activity via a language. Consequently, nowadays knowledge of foreign languages has become an integral part of international communication skills.

Lack of contemporary knowledge on the business area, area of agriculture and lately area of international communication has given a push for rural entrepreneurs to start up studies at Latvia University of Agriculture, become customers of LLKC, and attend different courses and studies available in their parishes, become

members of organizations that represent interests of rural entrepreneurs, as well as look for other opportunities where they could acquire knowledge about topical issues.

Unlike geographical market of the last industrial period, which was formed by independent and autonomous traders and purchasers who were involved in discrete and independent deals, the age of access provides sophisticated, interdependent networks of communications, which provide entrepreneurs with possibilities to achieve their targets unitedly, joining their forces. Currently suppliers and consumers establish contacts in order to exchange both their material and intangible resources – information and experts' opinions, since they recognize that joining forces will ensure greater opportunities for their enterprises to achieve their targets (Rifkins Dž., 2004). The sociologist Manuel Castell from California university in Barclay considers that there will be five main networks in the future entrepreneurship:

- Suppliers' networks, where entrepreneurs will agree on accomplishment of a particular order or delivery of raw materials;
- Manufacturers' networks, where companies will unify their production capacities, financial resources and human resources in order to offer wider range of products and services, expand their geographical markets and reduce possible risks;
- Consumers' networks, which will connect manufacturers and distributors of goods with marketing channels;
- Standard coalitions, which will amalgamate as many one sphere enterprises, as possible;
- Technological cooperation networks, which will provide enterprises with possibilities to exchange with valuable knowledge and get acquainted with experts' opinions in order to analyze product lines and promote their development (Castells M., 1996).

As a serious drawback for Latvian entrepreneurs' opportunities to use these networks is lack of knowledge and inability to establish international contacts. Because of inability to communicate in the international network, entrepreneurs lack cooperation in information exchange and development of economic activities.

Nowadays it is important that all entrepreneurs involved in agricultural activities are provided with possibility to improve their knowledge, master new skills, e.g. for re-orientation to qualitative production, which often is the only possibility to survive in the countryside. In order to include all age groups more efficiently, it is necessary to involve both educational establishments and advisory services and interest groups.

Further the research describes LLKC and Young Farmers' Club (hereinafter JZK), which offer educational and advisory services for rural entrepreneurs in Zemgale region of Latvia.

The advisory services and further education in Latvia are provided mainly by LLKC with its 26 regional offices. Rural entrepreneurs can receive there help in problems connected with agricultural and non-agricultural entrepreneurship, including compiling of business plans.

Producers and processors can obtain information about possibilities of production markets in Latvia State Institute of Rural Economic Agricultural Market Promotion Centre (LLKC, Par mums, 2007). However only the most economically active and experienced farmers take advantage of such possibilities. These entrepreneurs are knowledgeable and are leaders of commercially capable rural enterprises. Possibilities are being searched for motivation of the rest part of farmers to start up business activities, to gain experience not only in Latvia but also in other EU countries.

JZK is a non-government organization for rural people aged 60-40. It helps their members to receive education, acquire additional skills, language skills (basically within the scope of student exchange programmes) and provides foreign on-farm practice possibilities abroad. This is one of the oldest and most popular social organizations. JZK has set the following targets:

- Educate their club members;
- Cooperate with government and non-government institutions, as well as other Latvian and foreign organizations;
- Prepare and realize projects;
- Popularize the countryside and rural branches in order to rouse interest of young people;
- Participate in practical agricultural practice programs (JZK, 2006).

However, the present choice of courses available for rural entrepreneurs mainly prepares them for working in local markets without sufficient development of their communication and cooperation skills with potential foreign partners.

The novelty of the topic is defined by the fact that possibilities of mastering international communication skills in agricultural branch of Latvia have not been researched yet. For long years it was generally assumed that the main priority of farmers is to be engaged in agricultural production on the site, which ensured long-term security and existence. Nowadays to make the most effective use of limited rural development resources, the actors in rural development must effectively collaborate and communicate with important partners, not only from local but also international agricultural and rural research institutions, with technological cooperation networks, experts' networks etc. Currently this development mainly depends on rural entrepreneurs' own initiative and level of activity. The article provides research on necessity to organize new services at rural advisory centres of Latvia to facilitate international communication in agricultural branch.

The target of the article is to perform analysis of the most common international communication problems among young rural entrepreneurs and identify the pattern of services to eliminate international communication problems.

The following tasks have been set for the achievement of the target:

1. Analyse the present possibilities for rural entrepreneurs to raise their communication competences.
2. Perform demand-supply analysis of the service "agricultural business guided English language courses in Zemgale region.
3. Elaborate the most suitable study patterns for rural entrepreneurs.

Research methods - descriptive method, logical analysis and synthesis methods for fulfilment of the first task; surveying method, data processing and graphic description for demand-supply analysis; method of modelling to elaborate the most suitable study pattern; logical construction method in the recommendations of the conclusion part. The report is based on the author's theoretical and practical knowledge and investigations connected with organizing of educational services.

Results of the research and discussion

Within the scope of the practical research in cooperation with JZK, an original questionnaire for club members was prepared. In May 2006, the questioning of club members was started to find out the experience of JZK club members in the field of international communication, as well as their level of satisfaction with their present knowledge of foreign languages, as well as find out their future intentions, wishes and possibilities to improve these skills. As Zemgale region was analyzed within the scope of this situation, the focus group from JZK Zemgale region was chosen. In the statutes of JZK it is claimed that JZK is a non-government organization, which incorporates young farmers and other interested persons aged 16-60. However, at present the age of respondents does not exceed the age of 30. As the objective of the questioning was to analyse respondents' entrepreneurship and social experience, it was assumed that there is gender equality among JZK members in this area; therefore, genders identity was not particularly researched. Since 65% of JZK members participated in the questioning, the research results can be regarded as representative. Further, in the article the first results of the research are analyzed.

As all questioned members of JZK in their past studies had studied English language as a foreign language, then research was focused on club members' present knowledge of this language and possibilities to use English language in practice. Besides, in Latvia English language is the most common lingua franca used for international communication and still the most demanded language in the range of foreign languages offered in language courses.

One of the tasks of the research was to find out if young representatives of agricultural branch still have obstacles to master new experiences in their profession due to insufficient knowledge of English language. The research results indicate that 73% from the respondents have faced a problem of insufficient knowledge of foreign language but 14% claimed that they have not faced the problem and 13% claimed that it is difficult for them to answer unambiguously.

The next tasks of the questioning was to find out if obstacles have been caused by daily social life problems or situations more connected with professional studies, work responsibilities, working on projects, presentations and giving speeches. The respondents' answers varied. 54% of the respondents recognized that communication in English language was connected with their professional activities but 46% claimed that foreign language was necessary in everyday socializing. This draws out a conclusion that all the respondents face the necessity to communicate in English language, although currently not all of them have mastered it in a sufficient level to be able to use it for work needs.

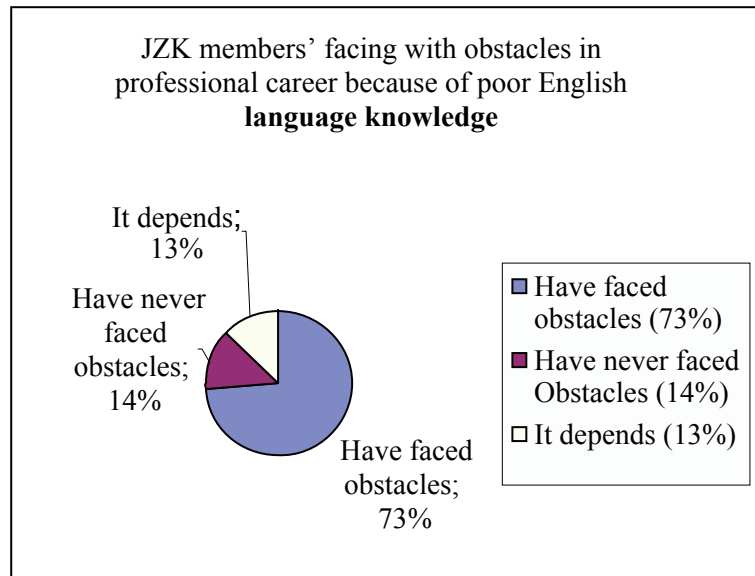

Figure 1. JZK members' facing with obstacles in professional career because of poor English language knowledge

Source: author's research.

The next questions of the questioning tried to find out respondents' self-assessment on their English language skills, i.e. how they themselves currently assess their knowledge of English language.

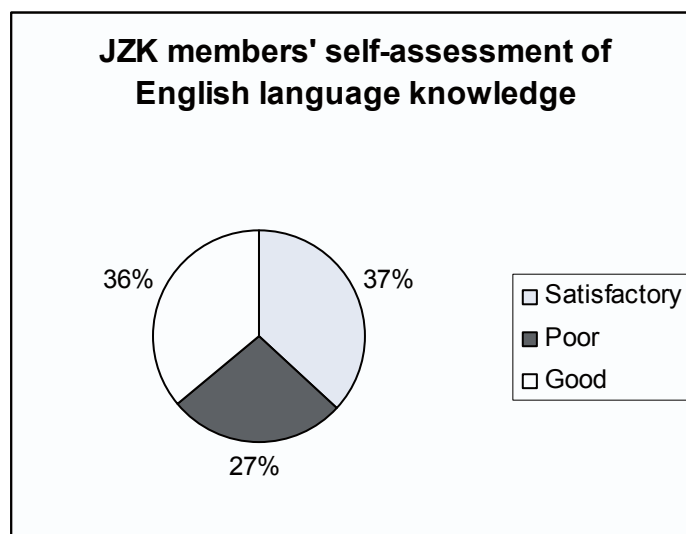

Figure 2. JZK members' self-assessment of English language knowledge

Source: author's research.

Figure 2 reflects the answers of the respondents, which indicates that at present there are no such members who cannot understand English language. However, there are no such members, who assess their knowledge as “very good”. 37% of respondents consider that their knowledge is “satisfactory” or “average”, therefore it could be better. Comparatively, a big part of respondents, i.e. 27%, has claimed “poor knowledge”. Considering the fact that the average age of the respondents was 25 years, it must be concluded that the rise of importance of foreign languages, due to Latvia joining EU, which has facilitated young people's possibilities to travel and study abroad, have not yet given visible results in improvement of the level of foreign languages knowledge.

All the respondents unambiguously recognized that they would like to attend English language courses, which were specially designed for their speciality, i.e. a course with orientation into agriculture but not the classical English language course, which does not include topics necessary for farmers (e.g. fertilization, horticulture, husbandry etc.).

The next set of questions was devoted to marketing research regarding organizing of professional English language courses for farmers; and 64% of respondents recognized the necessity to organize the courses seasonally and twice a week. This could be explained with the specifics of farmers' work conditions. For example, during the time of intensive harvesting, rural entrepreneurs cannot spare time for attending courses. In order to ensure regular attendance, it is advisable to organize the courses seasonally, i.e. during winter months.

As the research included JZK members from Jelgava region, the detailed research was performed exactly in the Jelgava region to find out the present possibilities of Jelgava region rural entrepreneurs to attend specialized foreign language courses in this territory. LLKC is the biggest provider of services for rural entrepreneurs and its central office is located in Jelgava region. The timetable of courses, offered in LLKC is specially designed considering possibilities of rural entrepreneurs of this region. LLKC customers have shown great responsiveness in the author's previously organized questionings and have been very active to offer their opinion on received services. The services organized by LLKC are widely attended and demanded among rural entrepreneurs. At present language courses for rural entrepreneurs are not offered at LLKC. However, considering the rural entrepreneurs' tendency more and more to take the advantage of education possibilities offered at local training centres, such service could find its customers among younger generation farmers who envisage wider possibilities to participate in international manufacturers', suppliers' and/or technological cooperation networks in the future. Privately owned companies and Jelgava Adults Training Centre currently offer English language courses of different levels and profiles, e.g. business English, English for travel, English for children, English for teenagers, English for seniors etc. However, courses with orientation to agriculture have not been yet designed.

The necessity to design and organize such courses particularly in Zemgale region is important because of several factors. Firstly, Zemgale is the most developed agricultural region in the country. Zemgale has not only the most fertile soils but also land areas most suitable for agriculture. In the region almost all agricultural land is managed; only 6,3% of all Zemgale agricultural land areas are currently unmanaged. Besides, all kinds of agricultural products' processing companies are located in Zemgale and these companies are among the most successful and competitive companies in Latvia (Zemgale, Lauksaimniecības attīstība Zemgalē, 2007).

Moreover, according to Latvia National Development Plan 2007-2013, Zemgale region with its educational establishments is of special importance in agricultural development context of the country, especially in branches of farming and forestry. Consequently, high qualification specialists, development of new products and development of innovative link with entrepreneurs are particularly facilitated here (Latvijas nacionālās attīstības plāns, 2007-2013). Besides, Latvia University of Agriculture and the central office of LLKC are located in Zemgale. This all indicates that Zemgale is the region, which has the most favourable situation for researching, developing and promoting new services necessary for rural entrepreneurs. And specially designed English language course with orientation to agriculture should be launched in Zemgale services' market of agricultural branch; and, in case of successful operation, could be further organized in other regions (Kotlers F., 2006).

The socializing aspect of the courses is as well of special importance. Often the attending of courses is one of the rare occurrences to meet with people involved in the same area of activities, possibility to share experiences and find out the news (Ротанович В, 2005). Studies together with people involved in the same area of activities encourage course participants, which is highly important in courses where the target is to master international communication skills. In real life situations, farmers with satisfactory basic English language knowledge feel embarrassed and often helpless when they come across with professional terminology they have never seen in their classical language courses textbooks. Consequently scale of issues, an average farmer from Latvia is able to communicate, is very limited and often is confined with vocabulary for daily needs but not the issues topical in agricultural activities because e.g. names of cereal crops, fertilizers or names of agricultural implements are normally not the topics that are taught in ordinary language courses.

Figure 3 reflects professional terminology areas that are particularly essential for farmers who have specialized in one or several of them. If farmers have intentions to expand and cooperate internationally then it is incredibly to communicate without knowledge of the key terminology.

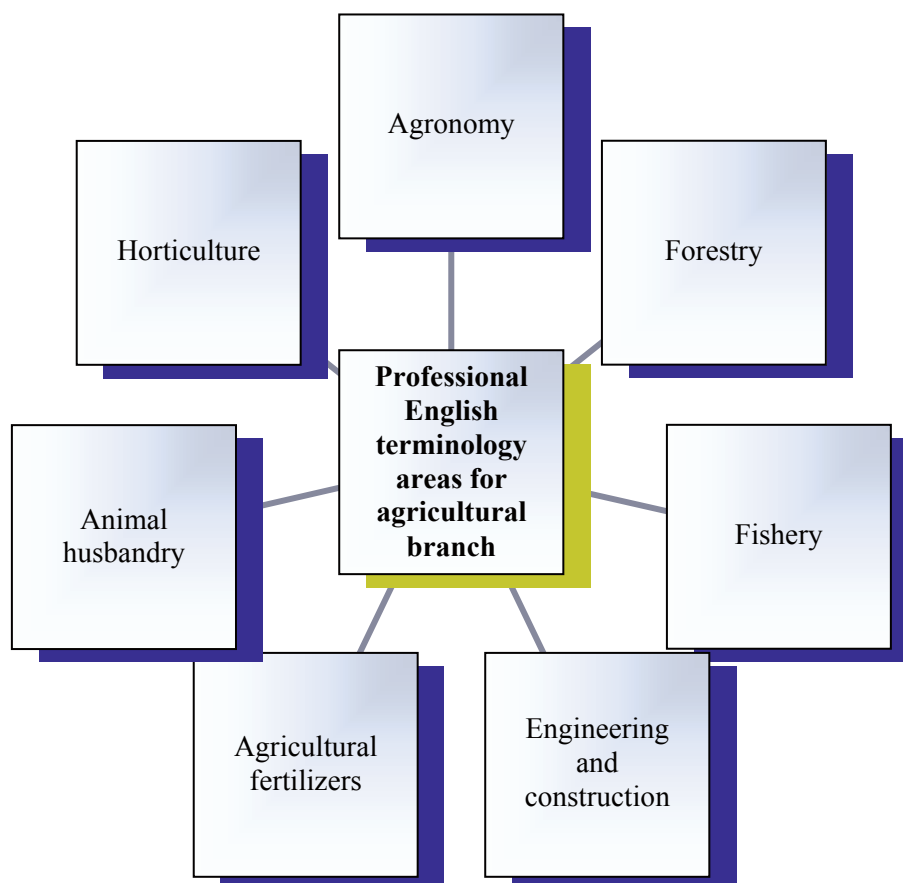

Figure 3. Professional English terminology areas for the agricultural branch

Source: author's analysis of LLKC services.

Moreover, author's previous experience in commercial language courses has proved that higher motivation and better results indicated groups of students from the same speciality, since they felt more relaxed and motivated to cooperate with group mates.

The next steps in designing English language courses with orientation to agriculture and international communication are to organize more comprehensive and detailed questionings involving local entrepreneurs, educational staff, and competent specialists in order to work out adequate methodology, course volume and marketing measures to access the course target groups.

Conclusions

1. Young generation rural entrepreneurs in Latvia have insufficient international communication skills, which are caused by insufficient foreign language knowledge, lack of professional terminology in foreign language and practical experience in foreign language use.
2. The research results indicated the necessity to organize agricultural business guided English language courses so that rural entrepreneurs can master foreign languages not only in a basic but also in professional level in order to communicate about specific problems topical for agricultural branch.
3. Agricultural business guided English language courses should be designed and launched first in Zemgale services' market of agricultural branch, as it has the most favourable educational environment, experience and access of the course target groups. In case of successful operation, the course could be further organized in other regions of Latvia.
4. It is necessary to organize questionings of LLKC customers, educational staff and specialists to work out adequate course methodology, course volume and marketing measures for better access of the course target groups.

References

1. Blaits Dž. Mārketings. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004. p.108.-110.
2. Castells M. The Information Age: Economy, Society, and Culture. Cambridge, MA: Blackwell Publishers, 1996. p.191.
3. Jaunais Zemnieku Klubs. [online] [viewed 21 September 2006] Available: <http://www.jzk.lv>
4. Kotlers F. Desmit mārketinga grēki. Rīga: Jumava, 2006. p. 64-68.
5. Kroplis A.. Kvalitatīvās pētniecības metodes sociālajās zinātnēs. Rīga: Zinātne, 2002. p.4.
6. Latvijas Lauku attīstības plāns Lauku attīstības programmas īstenošanai 2004-2006. Pašreizējās situācijas raksturojums.
7. Latvijas nacionālās attīstības plāns 2007-2013, p.50-53.
8. Lauksaimniecības attīstība Zemgalē. [online] [viewed 10 January 2007] Available: <http://www.zemgale.lv>
9. LLKC subdivisions “Par mums”, “Pakalpojumi”. [online] [viewed 20 October 2006] Available: <http://www.llkc.lv>
10. Романович В. Сервисная деятельность. Санкт- Питербург: Питер, 2005. p.15-26.
11. Rifkins Dž. Jaunās ekonomikas laikmets. Rīga: Jumava, 2004, p. 22.-23.

THE EFFICIENCY OF MENTORING PROGRAMS FOR RURAL ENTREPRENEURSHIP

Baiba Rivza, Dr.hab.oec., professor of Latvia University of Agriculture
Maiga Krūzmētra, As.prof. of Latvia University of Agriculture
Elina Konstantinova, PhD student, Latvia University of Agriculture

Abstract

The main focus of the paper is development and efficiency of mentoring programs for increasing entrepreneurial activity in rural areas of Latvia. Balanced and sustainable development of the country is closely linked with the development of successful business environment. As the result of the restructuring process, the rural areas are presently finding themselves in the situation, when many people are either unemployed or unable to undertake independent and economically viable business activity. The research shows that mentorship is positive and successful knowledge and experience transfer system for increasing competitiveness of rural regions. SWOT and the reticulate method show the increase of the number of new enterprises and business relationships and professional knowledge of existing and potential entrepreneurs in Latvia rural areas.

Key words: knowledge transfer, mentoring, entrepreneurial environment, rural regions

Introduction

The paper focuses on efficiency of mentoring programs in promoting entrepreneurship in rural areas of Latvia. Authors have analyzed entrepreneurial environment in rural areas of Latvia according to M. Porter's competitive industry analysis. Statistics, national conceptions and policies on development of entrepreneurship in Latvia were analyzed within the framework of this study and also author's practical research was carried out for determining and analyzing the problems and possibilities for Latvia rural women to create and develop their entrepreneurship as well as their willingness to participate in mentorship program. Authors use SWOT, reticulate and PEST analysis methods for outlining perspective models for mentoring development in regions.

Definitions and principles of mentoring

The word *mentoring* is derived from the name *Mentor* in Greek Mythology. Mentor was an old wise man, to whom Odysseus entrusted the education and development of his son Telemachus in Homer's epos *The Odyssey* (Jūsela T., Lillia T., Rinne J., 2005). The literature reveals a variety of definitions of "mentors" and "mentoring". Authors of the paper follow definition "A voluntary and interactive relationship in a context of win-win situation. The mentoring relationship develops between an experienced person (the mentor) who agrees to help and support another person less experienced (the mentee), in order for the latter to succeed in her/his endeavors. Although the mentorship relation appears to benefit only the mentee, it can also contribute to the spiritual and professional growth of the mentor as it help to self evaluate and reflect. This mentoring relationship needs to develop in the environment of mutual trust and respect, where the participants have sufficient qualitative and quantitative interactions" (Blake S., 1999).

From different mentoring definitions and experiences of different countries authors have drawn out some common features of mentoring in entrepreneurship:

- a deliberate, conscious, voluntary relationship, that may or may not have a specific time limit;
- that is sanctioned or supported by the corporation, organization, or association (by time, acknowledgement of supervisors or administrators, or is in alignment with the mission or vision of the organization);
- that occurs between an experienced, knowledgeable person (the mentor) and one or more other persons (the mentees);
- that can be internal (inside organization) and external (for promoting newcomers in entrepreneurship);

- the outcome of the relationship is expected to benefit all parties in the relationship for personal growth, career development, lifestyle enhancement, spiritual fulfillment, goal achievement, and other areas mutually designated by the mentor and mentee;
- with benefit to the community within which the mentoring takes place;
- such activities taking place on a one-to-one, small group, or by electronic or telecommunication means;
- typically focused on interpersonal support, guidance, mutual exchange, sharing of wisdom, coaching, and role modeling.
- Confidence, mutual trust, openness and confidentiality form the basis of the relationship between a mentor and a mentee.

The mentoring program in Latvia regions started in autumn 2004 within the framework of INTERREG III B program. The target group of the project is women who want to start a business and women who already are entrepreneurs. They can be female employers, unemployed women or young women due to leave school in the near future. In order to get into project they have to have good business ideas, and they have to be strongly motivated to develop themselves and their business (Krūzmētra M. (sast.), 2004). Mentoring by this project is based on voluntary, unpaid personal support provided by actively operating experienced women entrepreneurs, the mentors, to starting entrepreneurs, the actors.

Mentoring pairs and groups are already selected and formed in all regions of Latvia: 10 pairs and 2 groups in Zemgale, 5 pairs and 1 group in Vidzeme, 3 pairs in Latgale and 5 pairs in Kurzeme. Special training and common coaching and networking events for Mentors and Mentees during a year have been provided (Krūzmētra M. (sast.), 2004).

Future mentoring development possibilities in Latvia

Initially authors analyzed entrepreneurial environment in rural areas of Latvia according to M. Porter's competitive industry analysis (Porter, M., 1990). Statistics, national conceptions and policies on development of entrepreneurship in Latvia were analyzed within the framework of this study and also author's practical research was carried out for determining and analyzing the problems and possibilities for Latvia rural women to create and develop their entrepreneurship as well as their willingness to participate in mentorship program, therefore estimating the meaning of mentoring in process of increasing entrepreneurial competitiveness in regions.

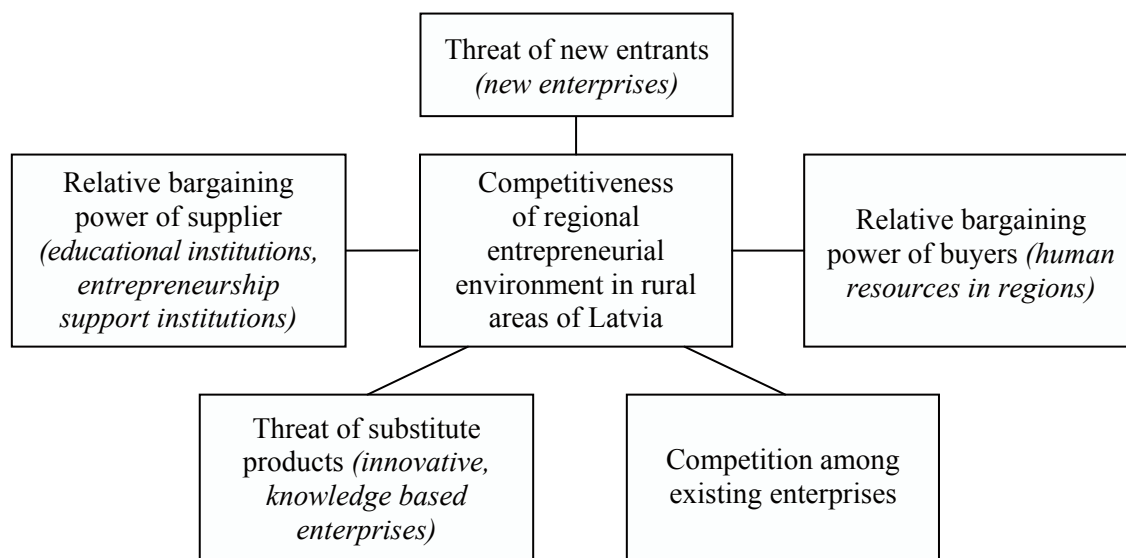

Figure 1. M. Porter's five forces model for rural entrepreneurial environment of Latvia

Source: Composed by authors using source (Porter, M., 1990).

Below the main aspects and problems of existing situation in rural areas of Latvia are outlined by authors according to each competitiveness force:

1) *Relative bargaining power of buyers.* Buyers in the analysis are considered as human resources in rural areas. Human resources of regions can influence entrepreneurial environment through following factors: their number and variety of age in rural area, motivation and background.

There are low density of inhabitants in rural areas of Latvia - 18,6 inhab./km² and that is connected with high infrastructure arrangement and exploitation costs (Project of Rural development program 2007-2013, 2006). There are also large amount of economically passive inhabitants (41,3 %) if compared with cities (35,6) and also the manpower drain from the rural areas is a presiding problem. Although according to the statistics the proportion of the job seekers in the rural areas is smaller than in the cities, practically the problem of unemployment is more essential in rural areas than in the cities because the greatest part of workers that are constantly employed in the agricultural sector have just a part-time jobs (Project of Rural development program 2007-2013, 2006).

2) *Relative bargaining power of suppliers.* In the entrepreneurial environment in regions suppliers could be considered educational institutions, entrepreneurship support institutions and programs, etc.

There are only 6 independent higher education institutions and some branch offices in regions of Latvia. 77% from all students and 78% from all academic staff is located in higher education institutions in Riga (Ministry of Education and Science, Guidelines for Development of Higher Education, Science and Technology, 2002-2010, 2002). Only 45% of the rural municipalities have developed the detail plans of the territorial development. As a result there are 55% of municipalities that have no such planning which could possibly support the development of entrepreneurship (Research about the entrepreneurship tendencies in the sector of the national economics in the regions of Latvia 2000-2004, 2005).

3) *Competition among existing enterprises in rural areas*

According to the research about the entrepreneurship tendencies in the sector of the national economics in the regions of Latvia in the years 2000–2004 it is possible to conclude that the most part of economically active enterprises are situated in Riga statistic region (24 588), which makes 55,63% of the total number of economically active enterprises in all statistic regions. Also increase of the number of economically active enterprises in other statistic regions, except Riga, practically has not changed during the last five years. According to the Report on National Economy, July, 2006 of Ministry of Economics of Republic of Latvia the number of the economically active enterprises to 1000 citizens has constantly increased from 17 enterprises to 23 in the year 2005. The lowest numbers of the economically active enterprises is in the region of Zemgale (11 enterprises to 1000 inhabitants) and Latgale (10 enterprises to 1000 inhabitants on the average). Entrepreneurship in rural regions develops chiefly in such sectors as trade, transport, agriculture, downstream, wood processing, craft and countryside tourism. Untraditional agriculture as well as forms of entrepreneurship that are not connected with agriculture is very poorly developed. The main investors and new job place creators are enterprises operating in the sector of food and wood processing, which the most essential and economically strongest in the rural areas. Incapability of the small rural farms to develop a competitive and market oriented production is the reason why the rural entrepreneurs or potential entrepreneurs wish to terminate their activities in the rural areas. One of the problems in rural entrepreneurship is that persons are not registered as formal owners.

4) *Threat of new entrants.* The threat of new entrants depends on the presence of entry barriers as well as the reaction of new entrants expected from the existing entrepreneurial environment.

There are poorly developed infrastructure in rural regions, including the lack of informational and communication technologies, which limits the mobility of the citizens of rural regions and obstructs the development of the entrepreneurship.

Current researches show that the very idea to start an enterprise is not a guarantee for secure profit, improvement of the well-being of the new entrepreneur and contribution to the development of the national economic sector of the state. The prospective entrepreneur has to legislate on the necessity to register his/her legal status in the particular register of the state, following the particular procedures and obtaining all the necessary permits and documentation for the starting of the entrepreneurship. This stage of starting an enterprise can fundamentally affect the realization of the business idea (e.g., if a person has a good idea, which can be implemented in a particular period of time, this can happen only in case if the period

of starting an enterprise is rather short and the costs of this process is appropriate). Very important in this process is support provided by the supporting institutions and other entrepreneurs. Authors' practical research on women entrepreneurship shows that main obstacles for starting business in rural areas are lack of additional experience and initiative as well as lack of knowledge and information.

5) *Threat of substitute products* are considered as development of diverse, innovative entrepreneurship based on knowledge and entrepreneurship.

It is necessary to develop the non-agricultural sectors of entrepreneurship in the rural areas, such as countryside tourism, ecology, landscape gardening, downstream and consumer services, utilization of the local resources, park and garden laying, crafts and waste treatment for maintaining the density of population and employment in those regions and provide the opportunities for new business launching as well as increasing the quality standards for services rendered for the rural inhabitants.

Authors of the paper propose that mentoring is closely linked with each of five forces of entrepreneurial environment in rural areas. Mentoring can promote new entrants in entrepreneurial environment, encourage people to be entrepreneurs and set up their own business, to ensure unified and effective support in setting up a business, increasing competitiveness of enterprise, let existing enterprises overcome difficulties, barriers and keep developing and also promoting substitute products based on innovative and knowledge based technologies.

Basing on M. Porter's five force analysis and other sources, authors have make SWOT analysis for mentoring as knowledge transfer tool for promoting entrepreneurship activity in rural regions.

Table 1

SWOT analysis for mentoring program development in Latvia regions

<p>STRENGTHS</p> <ul style="list-style-type: none"> • Guiding method that allows the mentee come to solution by himself/herself; • To ensure sustainability of enterprise in starting phase; • Involve entrepreneurs into active entrepreneurs' network and to start cooperation with each other; • To exchange experiences, to avoid some mistakes • Provide professional guidance, new knowledge • Win-win principle • Emotional encouragement 	<p>WEAKNESSES</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lack of information and reconcilability of mentoring • Geographical distance between the Mentor and Mentee. • Lack of time for cooperation • Limited access and ability to Internet, e-mail in rural regions that complicate mentoring cooperation • There are not always possible to measure clear results of mentoring cooperation
<p>OPPURTUNITIES</p> <ul style="list-style-type: none"> • Support from state, municipalities and European Commission/Possibilities to enchain state, municipality and EU financing for mentoring programs • Potential of young entrepreneurs/mentees in rural areas • Supportive local media in regions • Recognition of importance of knowledge and experience transfer 	<p>THREATS</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lack of administrative capacity to ensure mentoring program process • No stable funding for mentoring activities • Lack of potential mentors which are ready to share with their knowledge and experiences

Source: Composed by authors using source (Kochen, F. (ed.), 2002.), (Stabulnieks J., Formica P., 2005.), (Research about the entrepreneurship tendencies in the sector of the national economics in the regions of Latvia in the years 2000–2004, 2005).

Authors use the reticulate method for comparing factors of SWOT analysis based on theoretical background, previous studies and interviews with persons involved in mentoring movement in Latvia, Finland, Estonia

and Sweden (program coordinators, mentors and mentees) (Kalve I., 2005). It allows forming perspective mentoring development models in Latvia.

The reticulate method show that the most important strength for mentoring development in rural areas is fact that mentoring ensure sustainability of enterprise in starting phase, which is considered as one of the most difficult in entrepreneurship. Second significant strength is involving entrepreneurs into active entrepreneurs' network and starting cooperation with each other. As partly significant factors comparing with other strengths authors and interviews show guiding not teaching that is most effective because allows mentee come to solution by himself as well as the win-win principle. Although the mentorship relation appears to benefit only the mentee, it can also contribute to the spiritual and professional growth of the mentor as it help to self evaluate and reflect.

Regarding to weaknesses, the pair matrix method show that the most important weakness is that there is not enough information about mentoring concept and activities. Important factors are also lack of time for cooperation that is a live issue nowadays as well as limited access and also ability of using Internet, e-mail in rural regions that complicate cooperation between Mentors and Mentee. Final factor occurs as a geographical distance between mentor and mentee. Two final weaknesses are connected with bad infrastructure and communications in rural areas.

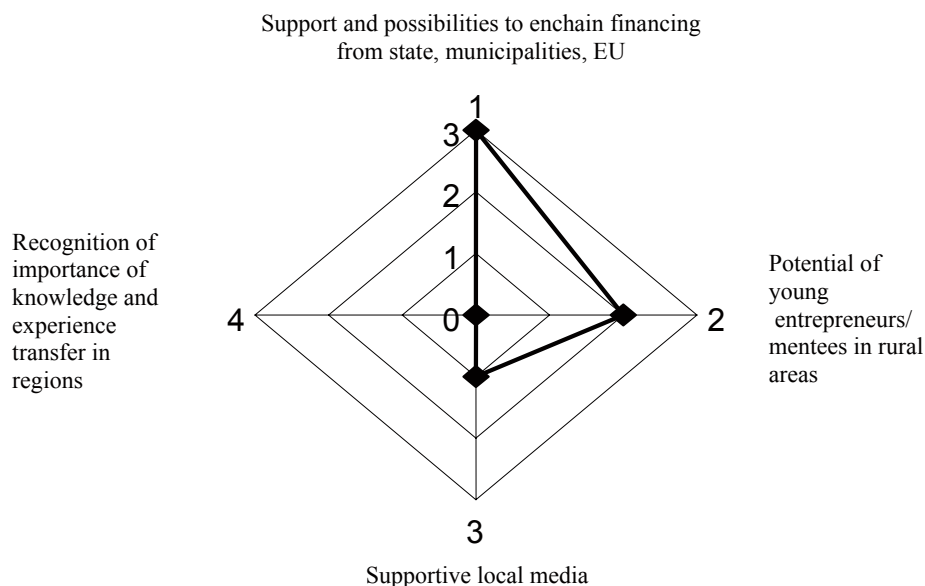

Figure 2. Reticulate method for opportunities of mentoring development in Latvia regions

Source: Composed by authors

Support from state, municipality and European Commission as well as possibility to enchain financing for mentoring programs was considered as main opportunity comparing with others. European Commission has defined mentoring as an effective expedient in order to develop the environment of entrepreneurship, reduce a number of the unemployment, and also increase the competitive ability of enterprises. Mentoring is included in the National plan for development of Latvia for the years 2007. – 2013 as one of the priorities in creating new competitive enterprises, creation of unite and efficient support system for business launching.

Regarding the threats for mentoring development that the most significant factor is possible lack of mentors in rural areas who want to participate in mentoring programs and share their knowledge and experiences. This problem was outlined in Qualitative research „Evaluation of mentoring”, August 2005 provided by society „Līdere”. The second significant factor is no stable funding for mentoring activities. At present mentoring programs are financed from projects co-financed by EU. It important question – how to finance mentoring activities after end of projects. It is possible to prepare projects and enchain EU co-financing and to rouse interest in municipalities.

Authors use PEST analysis which is useful tool for understanding position, potential and direction of research subject (Kalve I., 2005.). PEST is an acronym for Political, Economic, Social and Technological

factors. According to PEST factors each of strengths, weaknesses, opportunities and threats are being analyzed.

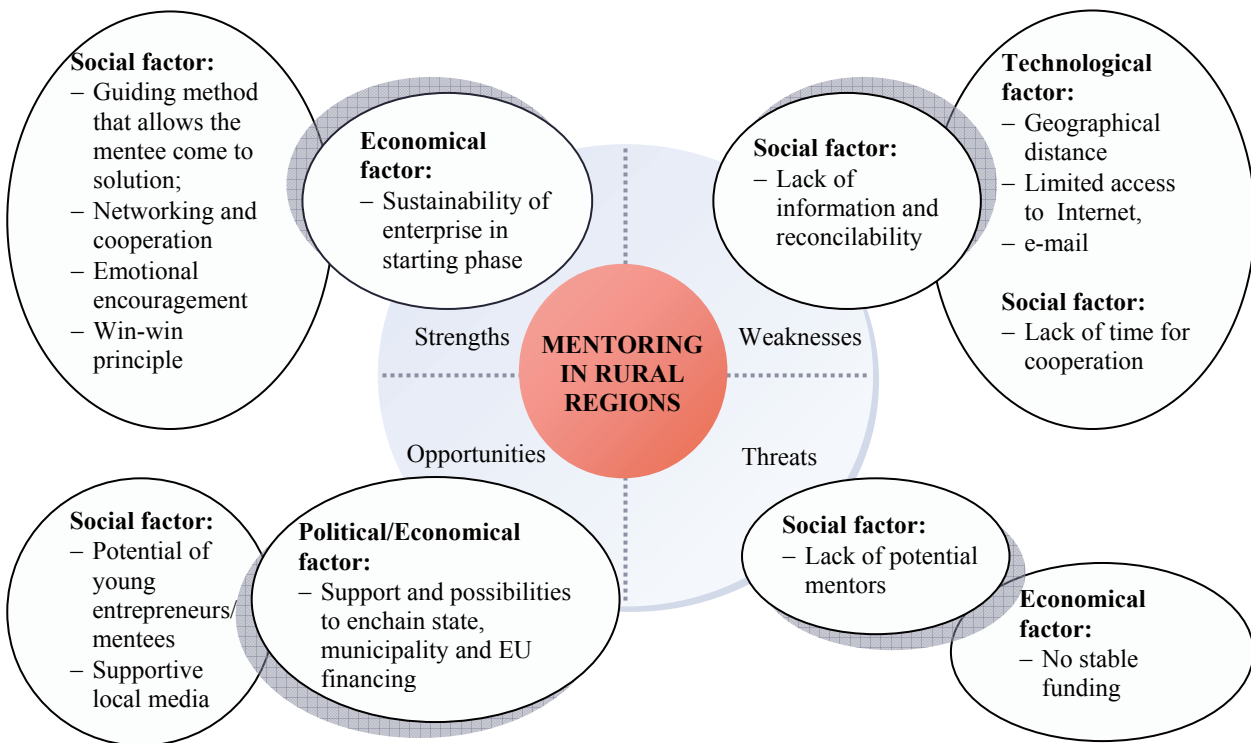

Figure 3. PEST analysis for strengths, weakness, opportunities and threats for mentoring development in rural areas

Source: Composed by authors

There are main factors of strengths and weaknesses (above) and opportunities and threats (below) of mentoring development in rural areas. According to PEST analysis the most important strength – sustainability of enterprise in starting phase is considered as economical factor, other strengths is considered as social factors. Weaknesses are also related with social factors (lack of information, lack of time of cooperation) and also technological factors in rural areas (access to Internet, e-mail and infrastructure – roads). The most important opportunity is political and economical factor what is connected with EC, state and local policy. Potential of mentees and supportive local media is considered as social factors. Main threats consist of social and economical factor.

Conclusions and proposals

1. This research is a present evidence of the fact that there are several models for the development of Latvian rural regions through mentoring, but also the state and municipality provided support is very important in program coordination as well as in financing. It is necessary to prevent the possible lack of mentors by creating the data bases of mentors and rousing their interest in this cooperation as well as increasing the information about mentoring in society.
2. Evaluating the experience of Latvia in first mentor program implementation as well as foreign experience the mentoring is used as a knowledge transfer tool in order to promote the increase of qualifications, competences, local and international business relationships as well as professional knowledge of entrepreneurs in rural areas. Analysis shows that mentoring programs will diminish the scale of unemployment and a number of persons who leave rural regions.
3. People in the rural regions admit that their own activity and readiness to act affects the improvement of the quality of their lives as well as development of the local territory. On the other hand they do not

enough to achieve that because of the lack of necessary skills or initiative. The capability of the people living in rural regions is very much depending on the initiative and activity of the local leaders.

Authors propose that mentoring programs in national framework and societal context can be implemented by:

- 1) non-governmental organizations engaged in promoting and supporting entrepreneurship in rural areas, for example resource centers;
- 2) mentoring programs can be carried out in partnership with organizations specializing in employability;
- 3) State or local government agency which could provide and monitor mentoring programs.
- 4) some programs are internal to companies, others recruit from the communities.

Each of these models must include the following program activities for effective implementation: marketing the mentoring opportunity to the business sector, screening the potential mentors, training mentors, providing support to mentors, screening mentees, training mentees, providing support to mentees, providing some structure to the mentoring relationship, monitoring the mentoring relationship and offering support and advice if the relationship runs into challenges and evaluating the program.

The authors of this research are planning to use the method of focus group involving experienced experts for choosing the most appropriate models and perform their observation.

References

1. Be as mentor, act as a mentor, feel like mentor. 1st Baltic Mentor Conference, Riga, October 4, 2005, Conference materials, 87 p.
2. Blake, S. At the Cross Roads of Race and Gender: Lessons from the Mentoring Experiences of Professional Black Women. In *Murrell et al. Mentoring Dilemmas: Developmental Relationships within Multicultural Organizations*. Lawrence Erlbaum Associates 1999, 157 p.
3. „Doing Business in 2005: Removing Obstacles to Growth”, World Bank, Oxford University Press, 2005, 12 p.
4. Kalve I., Apsēglot pārmaiņu vējus. *Stratēģiskā un pārmaiņu vadība*, Rīga: 2005., 223 lpp.
5. Kochan, Frances K. (ed.) *The Organizational and Human Dimensions of Successful Mentoring Programs and Relationships*. Information Age Publishing, 2002, 128 p.
6. Krūzmētra M. (sast.). *No mikrokredīta līdz Interreg III B*. LLU: Jelgava, 2004, 46 lpp.
7. Jūsela T., Lillia T., Rinne J. *Mentoringa daudzās sejas. Lietišķās informācijas dienests*: Rīga, 2005.
8. Lauku attīstības programmas projekts (aktualizēts uz 03.01.2007) , LR Zemkopības ministrija, 2006., 229 lpp.
9. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004./2005., UNDP, 2005., 142 lpp.
10. Līdere. Ceļvedis Latvijas uzņēmējām, 2004., SO “Līdere”, 72 p.
11. Mincemoyer, Caludia C., & Thomson , Joan S. Establishing Effective Mentoring Relationships for Individual and Organizational Success *Journal of Extension*, 1998 36, 2. Available March 2006 <http://www.joe.org/joe/1998april/a2.html>
12. Ministry of Education and Science, *Guidelines for Development of Higher Education, Science and Technology, 2002-2010*, 2002.
13. Porter, M. *The Competitive Advantage of Nations*, New York: Free Press, 1990, 156 p.
14. Pētījums par uzņēmējdarbības tendencēm Latvijas statistisko reģionu un tautsaimniecības nozaru griezumā 2000.-2004.gadā, 2005.gads, 126 lpp.
15. Stabulnieks J., Formica P. Knowledge based entrepreneurship. Innovation policy and dynamic development of knowledge-driven entrepreneurship. *Baltic Dynamic* 2004., EffeElle Editori, Italy, 2005, 378 p.
16. Valsts stratēģiskā ietvardokumenta 2007.- 2013.gada periodam aktuālā versija (MK apstiprināts 03.10.2006), LR Finanšu ministrija, Rīga, 2006.gada septembris. 92 lpp.
17. „Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību”, LR Ekonomikas ministrija, 2006.gada jūlijs, 160 lpp.

THE COMPETITIVENESS OF BUSINESSES IN THE LATVIAN COUNTRYSIDE: WAYS TO ENHANCE

Prof. Dr. oec. Ineta Geipele,

The Head, The Department of Entrepreneurship and Real Estate Management and Economics,
The Riga Technical University

Mg. oec. Kristīne Fedotova,

Doctoral Student, The Department of Entrepreneurship and Real Estate Management and Economics,
The Riga Technical University

Summary

The object of the study reflected in the Scientific Paper is the Competitiveness of Business in the Latvian Countryside. The progress of the Latvian rural regions is of the utmost importance to the general advancement of this country and, thus, it is absolutely essential to analyse all available options of the development of the Latvian countryside and define major business trends, as well as formulate certain recommendations on how to enhance the competitiveness of the Latvian countryside related businesses.

The competitiveness forms both the essential merits and the basic conditions of survival and prosperity of any business. In the course of their studies, the Authors bring forth the following hypothesis – higher rates of competitiveness of the Latvian countryside related businesses will promote a steady progress of the entire national economy and make Latvia a more competitive state.

The goal of the Scientific Paper is to provide recommendations on how to make the Latvian countryside related businesses more competitive as based on the examination of factors that influence the competitiveness of these particular businesses and businesses in Latvia, on the whole, as well as the key features of the latter. Based on the analysis and the research results the authors generate conclusive statements and bring forth recommendations on how to make the Latvian countryside related businesses more competitive.

The keywords are competition, competitiveness, market, competitive advantage, business activities.

Introduction

The relevant worldwide experience provides clear evidence to the fact that market and competition are the major means of propulsion to advance modern economy in its development. Besides, to function effectively, market is directly dependable on competition and circumstances it is manifested in. Competition, then, is manifested as economic contestation between two or more players on a market in production or realization of identical or similar goods.

In the official Report on the Economic Development of Latvia it is clearly stated that one of the major development goals of the national economy in this country is the establishment of effective and competitive industry, which, in its turn, would secure fast and stable growth pace of domestic economy.

However, in spite of some definite positive trends in the development of industry, service businesses still are ahead of the manufacturing ones. The non-manufacturing businesses comprise more than 70% of all actively involved businesses registered in the Registry of Enterprises of the Republic of Latvia. Meanwhile, about 70% of those registered are concentrated around the major Latvian cities or are directly adjacent to city regions, - the rest of the registered enterprises operate in the countryside. This proportion reflects a lopsided advancement of entrepreneurship in Latvia.

But the progress of the Latvian countryside is of a paramount importance for the general economic advancement of this country and this is exactly why it is absolutely crucial to analyse its potentials and define main business trends to follow, as well as make suggestions on how to make the Latvian countryside related businesses more competitive.

The very term of *competition*, coming originally from the two Latin roots - an archaic form or *cum* „together, side by side” and *petere* „require, seek, go forward, strive”, has entered the modern English from French *compéter* with its rather sudden connotation of „being in a rivalry with someone”, while originally meaning the joint effort in striving for something. (*Praude V. Mārketigs, 2004*) The term reveals the crucial importance of the phenomenon, where only those, who are *able to strive* for a certain goal side by side with others – that is, those competitive ones - would fit in.

In business, the *ability to compete (competitiveness)* is both a characteristic value and a basic condition for survival and prosperity. The ability to stand in the competition determines a successful economic development at all possible levels: personal, that of a company, regional, national, international, and intercontinental, as the result. All the foregoing, thus, provides the basis for the comprehension of the importance of defining the factors that would influence the competitiveness, as well as for the evaluation of such influence and generation of certain recommendations on how to make the Latvian countryside related businesses more competitive.

In the course of their studies, the Authors bring forth a hypothesis – higher rates of competitiveness of the Latvian countryside related businesses will promote a steady progress of the entire national economy and make Latvia a more competitive state.

The goal of the Scientific Paper is to provide recommendations on how to make the Latvian countryside related businesses more competitive as based on the examination of factors that influence the competitiveness of these particular businesses and businesses in Latvia, on the whole, as well as the key features of the latter. In order to provide the most valuable examination of the goal, the Authors set to carry out the following **tasks** to: identify development trends of the national economy; define the essence of competitiveness; summarize factors that influence the rates of competitiveness of a business; generate conclusive statements and bring forth recommendations on how to make the Latvian countryside related businesses more competitive.

The generation of statements is supported by applying statistical, comparative and graphical **methods**, as well as the method of grouping.

Results and Discussion

Since the Latvian state has regained its independence, it has been already for more than ten years that the process of developing a constitutional state and market based national economy is going on. During this period, all the branches of the national economy have experienced essential changes. In spite of slower rates of economic progress worldwide since 2000, the Latvian economy carries on its growth at a fast pace. Each year the domestic gross product (DGP) in Latvia shows an average increment of 7.8%. (*Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006*) On one side, this is a positive national economy growth tendency as it offers more employment opportunities and ensures higher incomes per household, etc. But on the other side, this kind of advancement makes one suspect the ‘overheating’ of the national economy – a condition that forms a threat of economic crisis in a relevant state and may leave a serious impact on the most important branches of the Latvian economy. This is why it is of crucial importance to identify the trends the national economy follows in its development and the industries that would ensure a long-term progress of the Latvian economy, as well as factors that influence industries’ ability to compete in the market and in what way can the Latvian countryside related businesses be made more competitive.

Having analysed the structure of the Latvian national economy in general, we have come to a conclusion that this structure has experienced no essential changes over the recent years. The only remarkable change is the increase of share of service providing industries (from 71.8% in 2000 until 73.8% in 2005). In general, the Building and Construction, Commercial Services, Transport and Communications maintained leader positions both in terms of added value and the number of employees (see Table 1).

Table 1 provides obvious evidence to the difference in character of the national economy structure per employment and that per added value due to dissimilar productivity levels in various national industries.

Based on the abovementioned, we would like to add that one of the major goals of the development of the national economy in this country is the establishment of effective and competitive industry, which would secure fast and stable growth pace of domestic economy.

Table 1

Structure of the National Economy of Latvia (% , from 100)

	As per Added Value		As per Employment	
	2000	2005	2000	2005
Primary Industries	4.8	4.4	14.5	11.5
Processing Industries	13.7	12.8	17.9	15.8
Electric Power, Gas and Water Supply	3.6	2.6	1.9	1.6
Building and Construction	6.1	6.3	5.9	8.8
Commerce, Hospitality and Catering	17.9	22.1	17.7	19.1
Transport and Communications	14.0	15.6	8.3	9.4
Other Commercial Services	23.0	22.0	12.4	13.0
Public Services	16.9	14.2	21.4	20.8

Source: *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006*

In spite of all the positive tendencies in the field of industrial production in this country and the fact that the advancement of manufacturing and processing industry is set as one of the main priorities in the national economy perspectives, service-providing industries are still well ahead of the manufacturing and processing. The current Breakdown of Latvian Businesses by Type of their Activities will reveal a greater proportion of businesses operating in the realm of services (78% from total), while there are only a bit more than 30% of all registered entities that are active in manufacturing and processing industries. When you build up an Added Value Breakdown by Type of Businesses, we shall see wholesale and retail trade is in a dominant position here with its 18% of all value added values generated in this country, while the processing industry is the leader among the industrial production business, delivering 14% of the total added value. (*Latvijas statistikas gadagrāmata, 2005*)

An essential characteristic of how competitive any national businesses are is an *external trade index* that is an export/import proportion in the relevant national economy. Although import volume is still much higher than that of export in this country, there is a certain positive tendency to the levelling over the recent years, that is, consecutively smaller differences between the export and import gross values – the coherence that could be a highlight of a general trend among the producers to satisfy the domestic demand in the first place and export only a part of the their manufactured product. It should be pointed out here that is already for a number of years that the *export of goods* is favourably influenced by higher export units values, which always show an annual increment as compared to the previous year due to higher euros exchange rates and also rise in prices for a whole range of products worldwide, especially this refers to food and mineral products.

The structure of the *import of goods* reveals a bit of changes every year. There is a steady increase in import operations in nearly all groups of goods - the highest figures are found in the group of mineral products, as well as in automotive products, while the lowest import figures apply to the group of timber and woodwork products. This means that the Latvian timber processing undertakings use mainly local resources in spite of the January 2005 tempest that has destroyed considerable section of the Latvian forests. (*Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006*)

The Authors carry out a profound analysis of the Breakdown of Undertakings Registered in Latvia by Regions of their operations to reveal how balanced the development of businesses is in this country. Having analysed the available data on the number of undertakings active on the territory of Latvia, we have to admit that more than a half of them are concentrated in Riga and the largest Latvian cities, while hardly one third of the total number operates in within rural territories (see Picture1 for details).

Considering the existing proportion, it is easy to conclude that the major part of Latvia - which is its rural territories – welcomes the smallest number of businesses – clear evidence of an unbalanced nationwide development. (*Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2005*) A very similar tendency is revealed when the number of businesses is analysed in figures obtained as per 1000 residents - an unbalance structure of businesses and low business activity in rural areas in the territory of Latvia are revealed. Picture 1 makes it evident that the lowest business activity is found in Zemgale and Vidzeme, where it is a comparatively smaller number of active businesses.

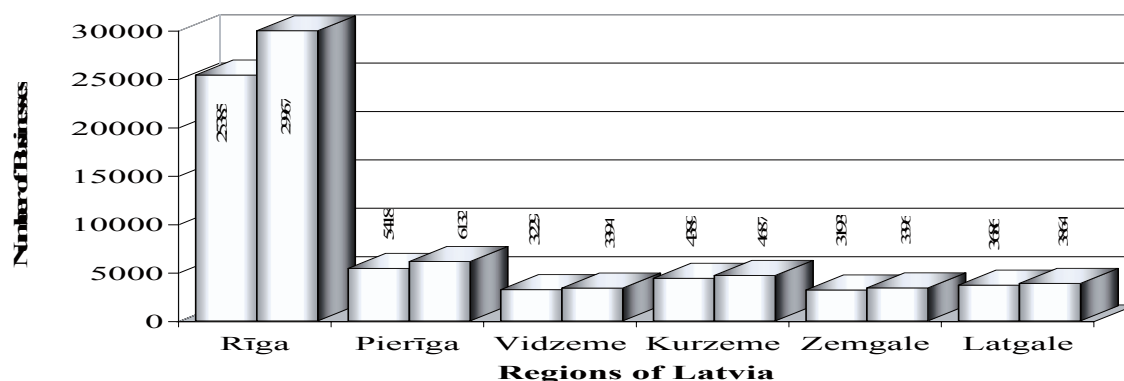

Figure 1. Number of Economically Active Businesses in the Regions of Latvia (as per 2003 and 2004 data)

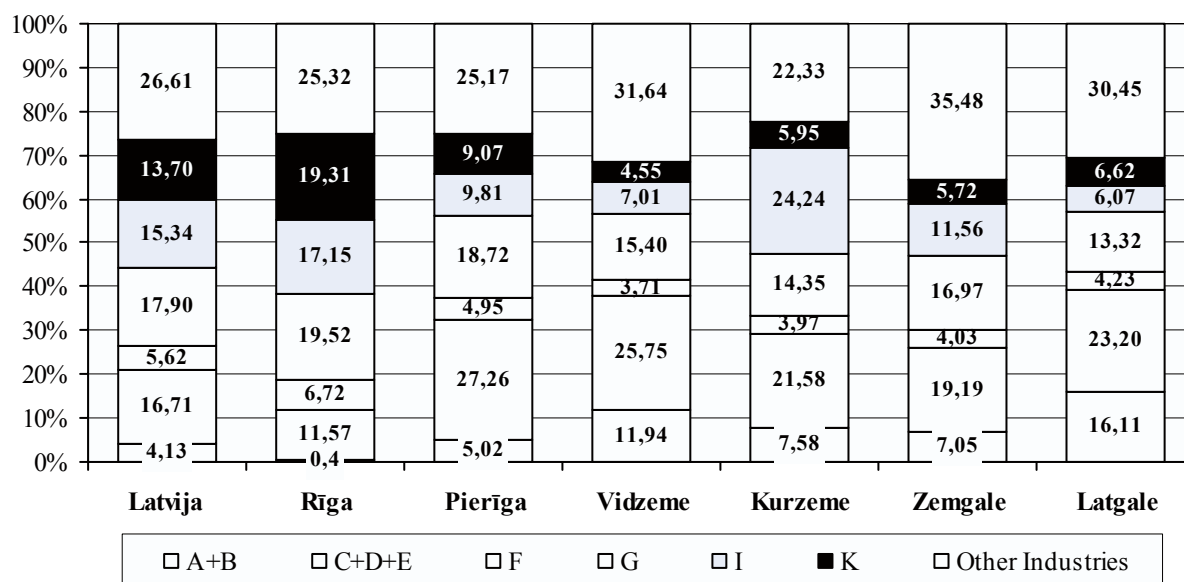
Source: *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006*

The already familiar features can be observed also in the Added Value Breakdown by Types of Activities in the Regions of Latvia; the obtained data also proves the abovementioned tendencies (Picture 2).

The statistical data of Picture 2 allows us to make a conclusion that the leading position in the Added Values Breakdown By Types of Activities and Regions is maintained by manufacturing and processing industries immediately followed by commerce, transport and communications.

Having undertaken the analysis of types of activities in the Regions of Latvia, we can say that the most productive **agricultural** Region is Latgale with its added value contribution of 16.11%, which is nearly four times the average figure in Latvia.

The most productive Region in **manufacturing and processing industries** is Vidzeme (25.75%), while the smallest contribution is found in Zemgale (19.19%), while it is still a higher figure that the national average of 4.13%.

A+B – Agriculture, Forestry & Fishery; C+D+E – Manufacturing & Processing Industries; F – Building&Construction; G – Commerce; I – Transport&Communications; K – Commercial Services.

Figure 2. Added Value Shares* of Major Types of Businesses in 2003

Source: *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2006*

The carried out analysis show that *timber processing* is one the most important industries in the **manufacturing and processing** sector of the national economy. Its generated added value forms one fifth of the total added value produced by the entire processing industry. This sector features high export ratios – nearly 70% of the products here are exported. It is followed by *food industry*, which is the second largest processing industry in Latvia, generating one fifth of the total added value in the sector. Nearly 75% of the food products are consumed within domestic markets, while the rest volume is exported mostly to Estonia, Lithuania and Russia.

The leader among service providing industries is **commerce** that reveals intensive progress over a number of years already. All the Regions of Latvia feature quite similar figures of productivity in commerce, while the highest value is still found in Zemgale (16.97%), which slightly diverges from that average nationwide. The average added value contribution figure of **Building&Construction** (5.62%) slightly exceeds the relative values in the Regions of Latvia (Latgale – 4.23%, Zemgale – 4.03%, Kurzeme – 3.97%, Vidzeme – 3.71%). The industry enjoys a constant growth of investment rates. The **Transport&Communications** industry has its most in Kurzeme (24.24%), where its productivity figures exceed that national average of 15.34%. The industry is least developed in Latgale - 6.09%. **Commercial Services** are hardly of any importance in the Regions of Latvia with its share of 13.70%, which twice smaller than that average nationwide.

Having analysed the statistical data, we have come to a conclusion that the following industries can be listed as showing growth business in the Latvian rural territories, namely: commerce, transport services, agricultural services and product processing, timber processing and rural tourism. (*Latvijas reģioni skaitļos, 2005*)

It is no secret that both life environment and business opportunities in the Regions of Latvia differ immensely. The differences are observed both in economic progress and business activities, employment/unemployment issues, levels of income and social and cultural environment. Such ill-balanced advancement of the Regions of this country was predetermined by a whole range of objective and subjective factors in the history of the Latvian nation. (*Latvija: pārskats par tautas attīstību. 2004/2005: Rīcībbspēja reģionos, 2005*) Picture 3 illustrates the most significant of them.

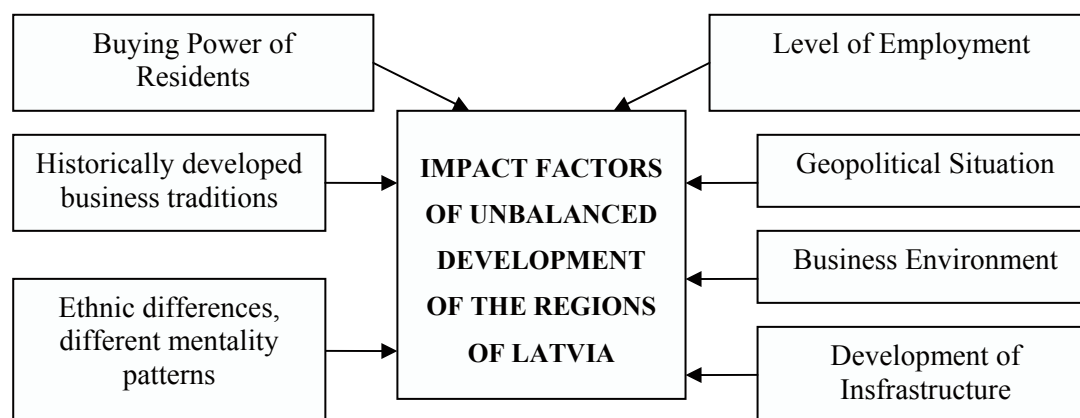

Figure 3. Regions of Latvia: Impact Factors of Unbalanced Development

Source: developed by the Authors

We have to admit that one of the barriers to the development of rural areas is a low buying power of rural population, which constitutes approximately one third of the total population in Latvia. Nearly half of active rural population is busy in agricultural labour and forestry related jobs. Limited employment opportunities, as well as absence of any opportunities of income from other sources, depressed sensations, feeling of instability and insufficient support by governmental programmes - all this makes qualified workers and youths leave the countryside for bigger Latvian cities or even other countries in search of sufficient income. Obviously, this does not contribute to the progress of the Latvian rural territories. There are still big differences in the level of employment between the Regions. A Geographical Unemployment Breakdown reveals the highest unemployment level hitting exactly the rural territories. To compare, the level of unemployment in Riga is 4.5%, in major Latvian cities it is already 9.5% in average, but in some

rural areas, it reaches the mark of 27.6% (Ludzas District). (*Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 2006*) Sure enough, high unemployment rates are determined by low business activities, insignificant numbers of self - employed persons and poor transport infrastructure.

Picture 3 is a generalization of the most significant aspects of the business environment in the Regions of Latvia and conditions for its successful progress. Based on the abovementioned factors and made analysis the authors generate conclusive statements about competitiveness of businesses in the Latvian countryside and bring forth recommendations on how to make Latvian countryside related businesses more competitive.

Conclusions and Recommendations

1. The progress of the Latvian rural regions is of the utmost importance to the general advancement of this country. Higher rates of competitiveness of the Latvian countryside related businesses could promote a steady progress of the entire national economy and make Latvia a more competitive state.
2. Development of the *manufacturing and processing industry* in Latvia is set as one of the major goals of the national economy. The industry has an important position in the rural territories of Latvia, it is necessary to attract the means offered by European Funds in order to optimize industrial opportunities, make the rurally allocated businesses more competitive and increase productivity levels within the industry. It is also important to invest in the modernisation and reconstruction of production facilities – this will by no means contribute to higher productivity levels in the industry and more balanced developed of the Regions.
3. The major part of Latvia - which is its rural territories – welcomes the smallest number of businesses – clear evidence of an unbalanced nationwide development. It is important to continue the process of improving the environment of business activities, developing legal basis and supporting of SME (small and medium - sized enterprises). Small and medium - sized enterprises, like elsewhere in Europe, are the background of national economy and have an important role in creation of domestic gross product (DGP) and employment as well.
4. Based on the analysis of the most significant types of activities for the Regions of Latvia, we consider that the main focus should be laid on such territorially and historically important industries as: *timber and wood processing, agriculture and forestry*, while not forgetting service providing industries as: *commerce, building&construction, transport&communications*. The importance of the listed industries for the overall progress of the Latvian rural territories is illustrated in Picture 2. The analysis of types of activities available throughout the Regions made us think that Latgale is the most productive Region as concerns agriculture. Vidzeme is the leader in production in manufacturing and processing industries.
5. The development of service providing industries is, to a certain extent, directed by local and foreign investors who guide them into businesses with relatively quick returns on their assets – and, thus, with lower risks – and those with stable market demand. High development rates of commerce are secured by the domestic demand, as well as the provision of mediator commercial services to non-residents. It also gains from the development of new types of commerce and implementation of new customer care technologies that increase the level of competitiveness of businesses in service providing industries.
6. It is necessary to add that the demand for the *transport and communication industry's* products is mainly formed within domestic markets – there is a stable demand with a definite tendency to even better growth than an external one. This remarkable growth of industry is ensured by an increasing number of cargo and passenger transport operations, as well as the advancement of means of communication.
7. Having analyzed the structure of Latvian economy in general, we have come to conclusion that low-paid manpower jobs and utilization of natural resources - which is a low added value profile - predominate in the structure of industrial activities in Latvia. Added value generated by food, timber processing and light industries comprises more than a half of the total added value produced in the sector. The bulk of the product in the processing industry is exported. This is why the advancement of this industry is highly dependable on better export opportunities. The external trade values are always characteristic of how competitive businesses are in any country. The values depict major nationwide tendencies within the realization structure of the manufactured product. To a certain extent, this is a

characteristic of the quality and competitiveness of the national product as such. A fast economic growth over the recent years has been secured by both a growing domestic demand and better export opportunities. The increase in domestic demand directly influenced a vigorous growth of many service-providing industries, while industrial production volumes were mainly ensured by the increase in goods export.

8. One of the characteristic values of an economic growth of any country is an increase in investments. The fact that investments are consistently increasing in Latvia over a number of years is a very positive feature in the development of the national economy in this country, in general. The growth of investments is influenced by a whole range of factors, among which the most significant are: financial solvency, uninterrupted progress of business environment, high level of domestic demand, comparatively low real interest rates, influx of foreign capital, etc. Meanwhile, a relatively low tax burden and growth in product realization positively influence the financial position of businesses, thus giving them an opportunity to invest more of their own funds.
9. A low buying power of the rural population should be mentioned as one of the barriers to a better development in the Latvian rural territories. As a possible solution here, a cooperative action method should be mentioned to give rural residents an opportunity to progress and make their manufactured product more competitive. All kinds of partnerships, associations and cooperative undertakings will enable them to optimize the realization of their product in the market.
10. Altogether, one should admit that competition is a propulsive force that makes any undertaker advance to trade better and more effectively than other players in the market in order to gain customers' recognition and achieve the situation, when their manufactured product is realized quickly and at a possibly better price. (*J.Ē.Niedrītis Mārketings, 2005*)

Based on the abovementioned, we conclude that businesses in Latvian countryside can be competitive with condition, if they are able to develop at a more rapid pace than their surrounding environment. That is why only those businesses that take seriously product quality, cost reducing, more effective realization issues and generate their own competitive advantage (*Kalve I. Apseglot pārmaiņu vējus, 2005*) can survive in the environment of competition – can be competitive. To gain a leading position, it is necessary to place in question and challenge everything that has been achieved already. One should be in a constant process of changing, looking for new technologies, materials, goods, new markets and realizations methods.

A competitive business is an undertaking, when they are better than other aware of the type. Methods and outsourcers of the demand to be met. It is not sufficient to know the specifics of provided services or manufactured goods as neither services, nor goods in itself is what satisfies the customer.

References

1. Kalve I. Apseglot pārmaiņu vējus. – Rīga: Biznesa augstskola “Turība”, 2005. – 295 lpp.
2. Latvija: pārskats par tautas attīstību. 2004/2005: Rīcībspēja reģionos. Rīga: ANO Attīstības programma, LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2005. – 148 lpp.
3. Latvijas reģioni skaitļos 2005. - Rīga: LR CSP, 2005. – 161 lpp.
4. Latvijas statistikas gadagrāmata 2005. - Rīga: LR CSP, 2005. – 302 lpp.
5. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens.N.9. – Rīga: LR CSP, 2006.–114 lpp.
6. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens.N.10. – Rīga: LR CSP, 2005.–119 lpp.
7. Niedrītis J.Ē. Mārketings. – Rīga: Biznesa augstskola “Turība”, 2005. – 408 lpp.
8. Praude V. Mārketings. – Rīga: SIA Izglītības solī, 2004. – 665 lpp.
9. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. – Rīga: LR EM, 2006. jūn. – 161 lpp.
10. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. – Rīga: LR EM, 2005. dec. – 143 lpp.

SERVICES SECTOR IN STRUCTURAL TRANSFORMATIONS OF AGRICULTURE AND RURAL AREAS IN POLAND

Andrzej Radwan, Ph.D., D.Sc., AIK Prof.
Agricultural University of Cracow
Department of Economics
andrzej.radwan@op.pl

Abstract

The paper comprises an analysis of services sector in agriculture and its influence on structural transformations of agriculture. The studies focus on four main regions of Poland, showing significant differences of their socio economic conditions in agriculture and rural areas. The characteristics of regional diversification of the investigated areas comprises an analysis of structural changes according to three-sector approach to economy, the level of gross national product and an assessment of basic production factors – labour resources in agriculture, farm area structure, technical equipment and the level of agricultural production. The results confirm a positive correlation between the intensity of using services by family farms and the level of technical and economic development of agriculture. Services are used to a greater degree by farms from the north-western regions of Poland (the Wielkopolskie and Zachodniopomorskie provinces), whereas the lowest level of their purchases is characteristic for farms located in the eastern part of the country (the Lubelskie province) and then in south eastern part (the Podkarpackie province).

In Polish agriculture services for farms are supplementary in relation to farm machinery and equipment they own and only complement their deficiency. On the other hand these services do not play any active role in structural changes due to their low level.

During the analyzed period of time services for farms were on a similar level of intensity, whereas farm structure reveal a dominance of services directly connected with agricultural production (agricultural services), but the level of services provided for the pre- and post-production phase is still low. From the institutional perspective the services market is characterized by a vast dispersion of service providers with small production potential. Private service providers prevail, who often do not have any official status and there are no diversified forms of service providing.

Keywords: structure of economy, services sector, agricultural services, handicraft

1. Introduction

Economic activity and achieved production and economic results in agriculture are governed by sets of factors. These comprise mainly natural conditions, an abundance of production inputs in agriculture determining the outlay levels, economic, institutional and social infrastructure, agrarian structure, traditions of production as well as general level of economic and crop culture development (Radwan 2003). Contemporary agriculture as a sector of economy lost its own mechanism of development therefore its rate and directions are determined by the environment. The set of factors which may actively influence quantitative and qualitative transformations in rural areas and agriculture includes also the area of services.

Services are not an isolated part of the economy but together with economic and social factors they fulfill important functions. On one hand they aim to improve management efficiency due to decreasing production costs and rationalization of outlays necessary to generate better profits, on the other they serve the important humanization of work in agriculture through diminishing its arduousness and harmfulness for human health and providing possibilities to save time.

Several processes in Polish agriculture should be accelerated simultaneously in order to get it nearer to the European Union standards. In the first place it should be modernized and institutional changes should be made in its environment leading to multifunctional rural development. The process should involve skillful introduction to the rural space of a growing number of numerous functions from outside agriculture,

i.e. development of local food processing industries, handicraft, agricultural, social and also a widely understood infrastructural services. It will make possible professional activation of local communities, inducing them to abandon farming and in his way affect structural changes and better management which are very important for the competitiveness between agriculture in Poland and other European Union countries. Unemployment rate, which in 2005 involved 1.2M rural dwellers and made up 42.6% of the total number of registered unemployed persons in Poland (Charakterystyka, 2006) is another most pressing problem to be solved.

The work aims to present the factors diversifying spatial utilization of services by family farms situated in four regions of Poland, different as to their socio-economic development. Therefore, the analysis comprises a set of factors shaping the development of agriculture by determining the level of gross national product and employment rate in the researched regions according to economic sectors. The basis for the analysis are results of studies conducted by the Author on farms using the services, mass statistical data published mainly by statistical offices and literature of the subject.

2. Socio-Economic Conditions of Agriculture and Services Development in the Studied Regions

The provinces under analysis reveal diversified level of socio-economic development due to historical conditions in Poland. It is depicted by a synthetic measure of gross national product per 1 inhabitant reaching the highest value in the Wielkopolskie province and the lowest in the Lubelskie province, where it constituted constituting only 69.4% of the national average (Tab.1). Different levels of development of industry, construction and services lead to a considerable diversification in the employment structure in agriculture sector, from the lowest (9.2%) in the Zachodniopomorskie province to the highest (38.2%) in the Lubelskie province.

Labour productivity of the employed expressed by gross added value was the lowest in this sector (17.9 thous. zł) but the highest in services sector (78.6 thous zł), then in industry and constructions (68.3 thous zł) at the average value for the whole economy 63.6 thous zł [Produkt 2004]. Presented values point to considerable differences in labour efficiency between agriculture and the other sectors of economy great differences occur also within sector of agriculture between the analyzed provinces. Gross added value generated per one employed person was the highest in the Zachodniopomorskie (39 thous. zł) and in the Wielkopolskie province (32.4 thous. zł), whereas the lowest were registered in the Podkarpackie (4.9 thous. zł) and Lubelskie (9.8 thous. zł) provinces. The differences in productivity result among other from technical equipment of labour measured by the gross value of fixed assets per one employed person. In 2004 the highest values were generated in the Pomorskie (141.9 thous. zł) and Wielkopolskie (67.6 thous. zł) provinces whereas the lowest in the Lubelskie (37.6) and Podkarpackie provinces (37.7 thous zł). at a national average 54.2 thous zł.

Table 1

Gross national product and employment structure in 2005

Province	GDP per 1 inhabitant in thous.zł*	Employment structure in sectors total = 100,0			Number of employed in services per 1000 inhabitants
		Agriculture	Industry	Market and non-market services	
		w %			
Lubelskie	16.8	38.2	17.9	43.9	147
Podkarpackie	16.9	24.9	27.8	47.3	144
Wielkopolskie	26.0	17.1	32.8	50.3	183
Zachodniopomorskie	22.5	9.2	27.6	63.2	181
Polska	24.2	17.0	28.0	55.0	181

*refers to 2004

Source: own elaboration on the basis of Statistical Office in Katowice, 2004

Significant structural changes occurred in Polish economy in the nineties owing to an increase in the employment rate in services sector from 38% in 1990 to 55% in 2005. At the same time other positive changes involving the society saturation with services were noted. The number of employed persons per 1000 inhabitants rose during this period from 164 to 181. Considering the spatial diversification of services, the western provinces (Wielkopolskie and Zachodniopomorskie) reveal higher ratios of persons employed in this sector in comparison with provinces situated in the eastern part of Poland (Lubelskie and Podkarpackie). Studies conducted in the Malopolskie region show that the differences in services sector development are even greater inside the regions than between them (Radwan 2002).

It is considered that in rural areas especially economically retarded ones factors inhibiting development processes will be still operating for a long time. These among others comprise economic weakness of rural dwellers, low level of education as compared with city dwellers, small number of potential customers – purchasers of services, poor infrastructure in rural areas and old-fashioned, conservative character of rural dwellers (Kłosowski, 2002). Therefore it is necessary to create opportunities for developing special types of services, such as: trade, hotel and catering services including agritourism, handicraft and any kind of services associated with agricultural production and agri-product trading. The activities mentioned above will turn into an important source of income, at least for a part of rural community.

Considerable differences in the employment level in agriculture are perceivable between regions, ranging between 4.8 persons per 100 ha of arable lands in the Zachodniopomorskie and 31 persons in the Podkarpackie province, at the national average of 16 persons (Tab.2). The average arable area per farm (the analysis covers farms from 1 ha of arable land) is diversified ranging from 3.9 ha in the Podkarpackie and 17.6 ha in the Zachodniopomorskie province. Farms situated in western part of Poland have the most convenient area structure. In the Zachodniopomorskie province farms of more than 20 ha constitute 19.1% of the total farm number, in the Wielkopolskie 12.8%, in the Lubelskie 4.3% whereas in the Podkarpackie province only 1%. A considerable percentage of farms is within the 1-2 ha group and the highest proportion of them – 34.9% occur in the Podkarpackie whereas the lowest 18% in the Wielkopolskie province (Yearbook, 2006).

Table 2

Some more important characteristics of agriculture in studied provinces in 2005

Province	Employment In Agriculture per 100 ha AL ¹	Arable land area per farm in ha	Arable land area per 1 tractor in ha	Livestock density per 100 ha AL In heads		Procurement of agricultural products per 1 ha AL in zł
				cattle	pigs	
Lubelskie	18.6	6.8	8.5	27.7	90.5	1574
Podkarpackie	31.0	3.9	6.4	24.1	46.7	837
Wielkopolskie	11.8	11.3	10.4	41.5	286.8	3173
Zachodniopomorskie	4.8	17.6	21.8	10.2	51.1	1414
Polska	16.0	7.6	9.9	33.9	117.6	1913

¹ Employment in Annual Work Units equivalent to working time of 2120 hours per 1 perso

Source: Elaboration on the basis of data Yearbook (2005), Characteristics in (2005 r).

The largest arable area per one tractor (21.8ha) is in the Zachodniopomorskie province where it is over thrice larger than in the Podkarpackie province. Similar relationships describe draught power resources on farms, which are the greatest in the Podkarpackie (103.2 draught unit per 100ha AL), then in the Lubelskie (82.5) and Wielkopolskie province (74.7). The resources are the smallest in the Zachodniopomorskie province (41.0). The share of draught animal power in total resources ranges between 2.9% in the Podkarpackie and 11% in the Wielkopolskie province (Yearbook, 2006).

Livestock density including cattle and pigs is the highest in the Wielkopolskie province where also the highest incomes (317.3 zlotys) are generated from the sales of live animal weight and plant products per area unit and average farm (235.8thous zlotys). On the other hand farms in the Podkarpackie province show the lowest marketability of production, where an average value of sale per 1 ha is 837 zlotys and per one farm 3.3 thousand zlotys.

Studies conducted in municipalities in the analyzed provinces revealed that for the following proportion of families farm was the only source of income: 49.5% in the Wielkopolskie, 43.0% in the Zachodniopomorskie 34.1% in the Lubelskie and 9.9% in the Podkarpackie province (Radwan, 2001). Insufficient incomes derived from farming must be supplemented by off farm incomes and the phenomenon is well known even in countries with very well developed economies where high concentration and specialization of production leads to frequently observed multiprofessionalism. A form of neighborly help has been practiced among rural dwellers for generations. It is a kind of unregistered activity aimed at supplementing incomes. This activity became very popular in the country during the economy transformation period mainly in the field of construction and renovation services, but also services in carpentry, hydraulic repairs, hairdressing, tailoring, etc. It also contributed to the development of other services such as agri-tourism, engineering and repair or transport services, etc. (Radwan 2001).

3. Spatial Differences in the Development of Services for Family farms

Data presented in Table 3 show that value of services for agricultural production procured by farms in 2001-2004 remained on a similar level. Agricultural services connected with plant and animal production prevail in their structure. The intensity of the former ones purchasing is higher. Services connected with cereal harvesting by combined harvesters, grass and green forage cutting and straw and hay pressing operations constitute almost 2/3 of their structure. On the other hand among the services connected with animal production an increase has been perceived in the sanitary and veterinary services and artificial insemination, whereas services connected with mechanization of animal production constitute a small share.

Handicraft services (technical, construction and repairs) reveal a slight increase during the analyzed period of time. Among those overhaul and repairs of tractors, machinery and other farm equipment have been most in demand. Increased demand has been observed on the part of larger farms, with larger scale of commodity market output and considerable share of technical means for transport and mechanization of field works. Expenses on tractor repairs then car repairs and repairs of farm machinery and equipment prevail in the technical services sector, whereas the proportion of smith and locksmith's services is very small (Radwan, 2001).

Table 3

Level and structure of service sales to family farms in 2001 – 2004

Specification	2001	2002	2003	2004
Value of services in zł*				
– per farm	1850	1909	1990	2042
– per 1 ha AL	250	258	269	276
Services total = 100,0				
Agricultural services	62.1	61.8	60,9	61,1
– mechanization	45.1	43.8	43,3	43,8
– for animal production	17.0	18.0	17,6	17,3
Craftwork services	37.9	38.2	39.1	38.9
– technical	31.1	31.4	31.9	31.7
– construction and repair	6.0	6.1	6.6	6.6
– other	0.6	0.7	0.6	0.6

*in fixed prices from 2004 r.

Source: Elaborated on the basis of Rynek środków (2005 r.)

An apparent regress has been observed in purchases of construction and repair services, although they are extremely important for maintaining and modernization of material substance. Difficult economic situation and insufficient incomes generated by farmers may be the reason behind this situation, therefore these works are usually performed by farmers themselves or an unregistered neighborly help is used.

The structure of services used by agricultural farms is determined by the conditions of agricultural production caused by the existent farm area structure, quantity of technical means on farms (tractors, farm

machinery and other equipment) and well as by farmers' incomes. It has been confirmed by the results of investigations conducted on farms in the four analyzed regions of Poland in the second half of the nineties (Tab.4).

In the four analyzed regions the intensity of services purchases was greater on farms on a higher level of technical and economic development. These include farms located in the Wielkopolskie province characterized by the highest saturation with the value of purchased services per area unit but also per average farm. Farms situated in the Zachodniopomorskie province reveal similar characteristics; they have the most convenient area structure, high number of excessive draught power units per statistical farm and per employment unit.

Farms in the Podkarpackie province procured a similar amount of services per area unit as the ones situated in the western regions of Poland. Due to great farm fragmentation (4/5 of farms have less than 5 ha) many farmers are in need of technical means, feel the inadequacy of draught power and even basic farm machinery necessary for pursuing agricultural production. Such situation forces a considerable group of these farmers in some regions to use of a wide range of services. On the other hand farms in the Lubelskie province, which are characteristic for Polish agriculture in the middle-east areas of Poland usually, have low level of technical means of production and weak market links and low investment outlays on external means including services for production. They are considerably self-supportive in the area of production and reveal high degree of consumption naturalization.

The increase in services demand is inhibited by capital-effective techniques of production, multi-directional character of production but also by diverse organization of farms. Service absorptiveness by production on farms on a low level of technical and economic development is visibly negatively correlated with farm area. Here we encounter a phenomenon of "service disparity" understood as a diversification of the range of service utilization by farms from the same area group but on a different level of development.

Table 4

**Intensity of services acquisition by family farms
depending on farm area and selected factors of production**

Specification	Regional farm groups			
	Wielkopolskie	Zachodniopomorskie	Podkarpackie	Lubelskie
Number of studied farms	85	93	171	173
Average farm area in ha	10.2	13.6	4.4	7.5
Labour resources in fully productive units per 100 ha AL	17.7	12.1	35.0	19.1
Drought power per 100 ha AL	110.7	77.3	138.0	52.0
Final output in zł per 1 ha AL	3030	1750	1640	1090
Expenses on services in zł				
Value of services per farm	2044	1754	862	965
- per 1 ha AL. in zł:				
below 2 ha	535	307	333	395
2 - 5	422	215	217	141
5 - 10	242	198	155	139
10 - 15	206	167	188	129
over 15 ha	150	101	108	51

Source: own investigations: Radwan 2001.

While analyzing the agricultural services market from the institutional point of view it has been estimated that the number of private entities providing agricultural services increased from 7.1 thousand in 1992 to 23.7 thousand in 2006 (after Klementowski 2006) but at the same time the number of the public sector entities declined from 1138 to 79 (i.e. almost 15 times).

Providers of machinery repair and veterinary services had the greatest share in the service network structure, respectively 44.3% and 34.5. Entities providing services for animal husbandry, mainly artificial insemination accounted for 12.8% whereas farm machinery repair shops for 8.4%. The property structure of these entities is dominated by the private sector which makes up 97%. Its main feature is considerable dispersion because enterprises run by physical persons constitute as much as 87.6%. These are usually 1-2 person service providing companies, employing less than 10 people and only 0.4% of the enterprises employs more than 50 persons. This sector gives jobs to about 60 thousand people, of which 1/3 are involved in animal production (Klementowski, 2006).

An informal network of craftwork services (mainly construction and engineering) has also developed in rural areas, as well as a wide range of engineering and transport firms providing services for agriculture and local rural communities. A change to market economy stimulated development of craft enterprises and services, therefore many blacksmith and locksmith shops were created, but also small units providing construction and repair services, carpenter's and car repair shops and many other firms providing small services (glaziers or vulcanization shops), kitchen equipment repair shops, financial consulting firms and other (Radwan, 2001).

An increase in rural community's incomes and diversification of farms leading to further polarization of farm acreage will raise a demand for agricultural services and technical assistance for farms. Therefore highly specialized services connected with production and technical management of farms will be much in demand but also services in the area of professional and financial consulting.

4. Conclusion

The studies confirmed the irregular development and contrasts in the level of production, employment and labour productivity to the disadvantage of the provinces situated in the eastern part of Poland (Lubelskie and Podkarpackie). Therefore the state intervention policy must undertake activities stimulating and enhancing the desired structural changes aimed at an improvement of area structure, changes in employment and development of infrastructure associated with rural areas and agriculture.

Services procured by farms in the analyzed years remained on a similar level and their structure is characterized by domination of agricultural services – mainly in the area of mechanization. Irregular level of intensity of service utilization was found, to the disadvantage of farms of poor economic status and on a lower level of development. The highest demand for services was noted on the part of small farms showing deficiency of technical inputs, mainly mechanical draught power and aggregates for agricultural production. While shaping the model of services it is necessary to adjust organizational solutions to the specific character of the region.

From the economic subject perspective, the services market is characterized by a considerable dispersion of service providers and low production potential. Small enterprises prevail definitely. There is also a large informal service provider network, who supplies mainly engineering, transport and handicraft services. A remedial factor in services market development may be the use of processes connected with horizontal integration towards common use of machinery and agricultural equipment (producer groups, communities and machinery rings, etc.). Another opportunity for farm modernization may be seen in the vertical integration with food processing industries (at least for some large commodity farms) and through cooperation and development of production and trade links with agri-producers.

References

1. Klementowski A. 2006. Rynek usług [w:] Rynek środków produkcji i usług dla rolnictwa, IERiGŻ, Warszawa. Nr 30, ss.18-28
2. Kłósowski F. 2002. Możliwości rozwoju usług w Polsce. Wiadomości Statystyczne. ss.46-55.
3. Radwan A. 2001. Usługi produkcyjne w procesie przemian strukturalnych gospodarstw rodzinnych, Wyd. ZN AR Kraków s. "Rozprawy" z. 272, ss. 196.

4. Radwan A. 2002. Przedsięwzięcia w ochronie środowiska służące ekologizacji wsi i rolnictwa w Małopolsce. Roczniki Naukowe SERiA, T.IV, z.1, ss.146-151.
5. Radwan A. 2003. Regionalne zróżnicowanie usług produkcyjnych w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Roczniki Naukowe SERiA, T. V, z.1, ss.211-216
6. Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 r. Wyd. US Olsztyn 2006.
7. Pracujący w gospodarce narodowej w 2005 r. GUS, Warszawa 2006.
8. Produkt krajowy brutto – rachunki regionalne 2004. US Katowice 2006 r.
9. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2006. GUS Warszawa.
10. Rynek środków produkcji i usług dla rolnictwa. IERiGŻ Warszawa Nr 27.